



รายงานการวิจัย

การปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหทัย

Transliteration and Analytical study of Kap Folktale entitled
Srisuthatsanghatsachai

ณัฐา คำชู

ภาควิชาภาษาไทย

ได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณเงินรายได้ปี ๒๕๕๘

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยบูรพา

๒๕๖๑

คำนำ

การวิจัยเรื่องการปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์สหาย เป็นการวิจัยเอกสาร โดยใช้ต้นฉบับนิทานที่บันทึกไว้ในสมุดไทย ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร นำมาปริวรรตเป็นอักษรไทย อักษรวิไทยปัจจุบัน และวิเคราะห์เนื้อเรื่องในด้านลักษณะสทบทโดยนำแนวคิดเรื่องสทบทหรือสัมพันธ์บทมาใช้ในการศึกษา และศึกษาคำสอนที่ปรากฏในเรื่อง

ผู้วิจัยพบว่านิทานคำกาพย์เรื่องนี้มีความน่าสนใจ เกิดจากความรอบรู้และปัญญาของกวีโบราณในการสร้างสรรค์นิทานเรื่องใหม่จากการหยิบยืม เลียนแบบ และดัดแปลง นอกจากเนื้อเรื่องนิทานที่ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแล้วนิทานเรื่องนี้ยังมีคำสอนต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับหลักธรรมและแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังสอดคล้องกับหลักในการดำเนินชีวิตด้วย

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณศาสตราจารย์รัช ปุณโณทก ที่สั่งสอนและปลูกฝังให้เห็นคุณค่าของการศึกษาวรรณกรรมจากต้นฉบับเอกสารโบราณ

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา ตันโพธิ์ ที่สละเวลาตรวจแก้ไขและให้คำแนะนำทำให้งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ที่กรุณาเอื้อเฟื้อต้นฉบับเอกสารตัวเขียนเรื่องศรีสุทนต์สังข์สหาย รวมถึงข้อมูลต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย

ขอขอบคุณภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ที่จัดสรรทุนสนับสนุนการวิจัยนี้ รวมทั้งขอขอบคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทยและเพื่อน ๆ ทุกคนที่เป็นกำลังใจ ขอขอบคุณผู้เขียนหนังสือ ตำรา บทความ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ ที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการศึกษาและอ้างอิงในการวิจัย

ขอขอบคุณนายสมศักดิ์ กรอบมุข ผู้ช่วยวิจัย ที่ช่วยค้นคว้าข้อมูลและจัดกระทำตัวอย่างข้อมูลจากต้นฉบับเอกสารลายมือได้อย่างเป็นระบบระเบียบด้วยความมานะพากเพียร

ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยนี้จะมีประโยชน์ทั้งในด้านการเรียนการสอนและเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ รวมทั้งเผยแพร่วรรณกรรมจากต้นฉบับเอกสารโบราณหรือนิทานพื้นบ้านให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางต่อไป

ณัฐา คำชู

ธันวาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการปริวรรตและศึกษานิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์สหัสไชย จากต้นฉบับเอกสารโบราณ บันทึกไว้ในสมุดไทย ปัจจุบันต้นฉบับเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร และศึกษาวิเคราะห์เนื้อเรื่องในด้านลักษณะสทบทและคำสอน

ผลการวิจัยพบว่านิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์สหัสไชยไม่ทราบชื่อผู้ประพันธ์และระยะเวลาที่ประพันธ์แน่นอน แต่สันนิษฐานว่าน่าจะประพันธ์สำเร็จราวช่วงปีพุทธศักราช ๒๓๗๗ ถึง ปีพุทธศักราช ๒๔๒๕ (ช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ - ต้นรัชกาลที่ ๕) ตัวอักษรที่ใช้บันทึกมีสัณฐานใกล้เคียงตัวอักษรไทยในปัจจุบัน อักษรวิธีมีความแตกต่างกับปัจจุบัน ประพันธ์ด้วยกาพย์ยานี กาพย์ฉบัง กาพย์สุรางคนางค์ และคำประพันธ์กาพย์แต่ใช้ชื่อเรียกอื่นซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นคำที่ใช้บอกท่วงทำนอง

นิทานคำกาพย์เรื่องนี้มีลักษณะสทบทกล่าวคือโครงเรื่องของศรีสุทนต์สังข์สหัสไชยคล้ายกับวรรณสาตกซึ่งเป็นนิทานเรื่องหนึ่งในปัญญาสาตก ส่วนเนื้อเรื่องนั้นนักวิदัดแปลงอนุภาคหรือรายละเอียดของเหตุการณ์ในเรื่องให้แตกต่างออกไปจากวรรณสาตก และก็ยังได้นำอนุภาคเหตุการณ์ที่ดัดแปลงจากวรรณกรรมหรือนิทานเรื่องอื่นที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีมาประสมประสาน นอกจากนี้ยังมีคุณค่าด้านคำสอนที่สอดคล้องตามหลักธรรมและแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ คำสอนเรื่องกรรมและวิบาก ไตรลักษณ์ โลกธรรม ปัญญา และภาวนา และคำสอนที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิต ได้แก่ คำสอนเรื่องความกตัญญู ความรักและการครองเรือน ความเพียร ความมีเมตตา และการให้อภัย

การศึกษานิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์สหัสไชยทำให้ประจักษ์ถึงความรอบรู้และความสามารถของกวีในการสร้างสรรค์นิทานที่ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินและทำให้ผู้อ่านเกิดปัญญาในการดำรงชีวิต อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่นิทานเรื่องนี้ให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางต่อไป

คำสำคัญ : ศรีสุทนต์สังข์สหัสไชย, นิทานคำกาพย์, นิทานพื้นบ้าน, นิทานร้อยกรอง, กลอนสวด

Abstract

This research is the transliteration and the study of Kap (a type of Thai poetry) folk tale, Srisuthatsanghatsachai from the ancient manuscript, which was written in scrolls. At present they are kept and preserved in National Library of Thailand in Bangkok. This research focuses on the analysis of the context of the tale, especially in intertextuality and teachings.

The research finds that the author of Srisuthatsanghatsachai is unknown and the period of the writing is uncertain. However, it is presumed that the tale was completed around 1834 to 1882 (the Reign of King Rama III to the early years of King Rama V). The alphabets used in the tale have similar figures to present-day Thai alphabets but with different orthography. It was written in Kap Yanee. Kap Chabang, Kap Surangkhanang and other kinds of Kapps that are called differently, however, indicate the writing tunes.

The Intertextuality in Srisuthatsanghatsachai has similar story plot to Voravongsa Jataka, which is one of the tales in Pannasa jataka. In terms of the content, the author adapted the details of events in the story to differentiate it from Voravongsa Jataka while combined the adapted details of events from other literatures or famous tales into Srisuthatsanghatsachai. Furthermore, many teachings in this kap folk tale are in line with Buddhist principles and practices, i.e. Kamma and consequence, the Three Signs of Being, worldly vicissitudes, wisdom and meditation. They also accord with the teachings in the conduct of life, i.e. filial piety, love and marriage, assiduity, mercy and forgiveness.

The study of Srisuthatsanghatsachai shows the versatility and skillfulness of the author in creating such an entertaining tale as well as providing useful insights for living to the readers. This study also acts as a way to preserve Thai literature and spread the knowledge of this tale in order to be known to the broader audiences.

Keywords: Srisuthatsanghatsachai, Kap folk tale, Folk tale, Poetic tale, Klon suat

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
บทที่	
๑ บทนำ	๑
ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	๔
ขอบเขตของโครงการวิจัย	๔
ทฤษฎี สมมติฐาน และกรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย	๕
ข้อตกลงเบื้องต้น	๖
การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๖
๒ ลักษณะต้นฉบับ ตัวอักษร อักษรวิธี ลักษณะคำประพันธ์ และการปริวรรตต้นฉบับ.....	๑๕
ลักษณะต้นฉบับเอกสารตัวเขียนนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชย	๑๕
ตัวอักษรและอักษรวิธีในต้นฉบับตัวเขียน	๒๒
ลักษณะคำประพันธ์	๔๖
การปริวรรตต้นฉบับ	๕๔
๓ ลักษณะสหบทที่ปรากฏในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชย	๕๗
โครงเรื่อง : ดำเนินเรื่องตามแบบวรรณสาตก	๕๗
เนื้อเรื่อง : ดัดแปลงเหตุการณ์ของวรรณสาตกและประสมประสานเหตุการณ์	
ที่ดัดแปลงจากนิทานเรื่องอื่น	๖๕
ดัดแปลงเหตุการณ์ของวรรณสาตก	๖๕
ประสมประสานเหตุการณ์ที่ดัดแปลงจากนิทานเรื่องอื่น	๗๖
๔ คำสอนที่ปรากฏในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชย	๑๐๐
คำสอนที่เป็นหลักธรรมและแนวปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา	๑๐๐
กรรมและวิบาก	๑๐๐
ไตรลักษณ์	๑๐๔
โลกธรรม	๑๐๖
ปัญญา	๑๐๗
ภาวนา	๑๑๑

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
คำสอนที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิต	๑๑๒
ความกตัญญู	๑๑๒
ความรักและการครองเรือน	๑๑๗
ความเพียร	๑๒๐
ความมีเมตตา	๑๒๑
การให้อภัย	๑๒๒
๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๒๔
สรุป	๑๒๔
อภิปรายผล	๑๒๘
ข้อเสนอแนะ	๑๓๐
บรรณานุกรม	๑๓๑
ภาคผนวก	๑๓๘
ภาคผนวก ก ตัวอย่างต้นฉบับที่ใช้ในการปริวรรต	๑๓๙
ภาคผนวก ข ปริวรรตต้นฉบับนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชย	๑๔๕
ประวัติย่อผู้วิจัย	๒๕๒

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๒ - ๑ รูปพยัญชนะที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน	๒๓
๒ - ๒ รูปสระที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน	๒๖
๒ - ๓ รูปวรรณยุกต์ที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน	๒๙
๒ - ๔ แสดงลำดับเนื้อความของต้นฉบับที่ใช้ปริวรรต	๕๖
๓ - ๑ แสดงการเปรียบเทียบโครงเรื่องศรีสุทศน์สังหสไชยและวรรณสาตก	๖๐
๓ - ๒ แสดงการเปรียบเทียบโครงเรื่องวรรณสาตกและศรีสุทศน์สังหสไชยกับแบบเรื่อง ในดัชนีนิทานพื้นเมือง	๖๓
๓ - ๓ เปรียบเทียบความแตกต่างของวรรณสาตกและศรีสุทศน์สังหสไชย	๙๔

บทที่ ๑

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

กลอนสวดเป็นวรรณกรรมไทยประเภทหนึ่งที่ประพันธ์ด้วยกาพย์ชนิดต่าง ๆ ได้แก่ กาพย์สุรางคนางค์ กาพย์ยานี และกาพย์ฉบัง สลับกันตลอดทั้งเรื่อง อาจมีคำประพันธ์ชนิดอื่นแทรกบ้างเล็กน้อย (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, หน้า ๑) และด้วยเหตุที่นิยมประพันธ์ด้วยกาพย์ชนิดต่าง ๆ จึงทำให้มีการเรียกชื่อวรรณกรรมประเภทนี้อีกอย่างหนึ่งว่า “คำกาพย์” ตามลักษณะของฉันทลักษณ์

วรรณกรรมกลุ่มนี้นิยมประพันธ์กันในหมู่ชาวบ้านชาววัดภาคกลางและภาคใต้ของประเทศไทยมาแต่โบราณราวสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่เทคโนโลยีการพิมพ์และนวัตกรรมเพื่อความบันเทิงยังไม่เจริญก้าวหน้า (ณัฐา คำชู, ๒๕๕๓, หน้า ๒๒๘) เพื่อใช้สวด อ่าน และฟังเพื่อความบันเทิงในที่ประชุมชน โดยเฉพาะที่วัดหรืออ่านกันเองในครัวเรือนยามว่างจากการทำงาน นอกจากนี้ยังใช้เป็นแบบฝึกหัดอ่านหนังสือของกุลบุตรกุลธิดาที่เล่าเรียนจนอ่านออกเขียนได้แล้วให้อ่านหนังสือได้คล่องหรืออ่านหนังสือแตก (สุธิวังค์ พงศ์ไพบุลย์ และชวน เพชรแก้ว, ๒๕๔๗, หน้า ๔๑)

เรื่องที่นิยมนำมาประพันธ์เป็นคำกาพย์มักเป็นนิทานซึ่งมีที่มาจากชาดก นิทานพื้นบ้าน และเรื่องที่กวีสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ตามจินตนาการรวมทั้งจากการเลียนแบบชาดก มีตัวละครที่โดยมากมักถูกกล่าวอ้างว่าเป็นพระโพธิสัตว์ มีคุณลักษณะและพฤติกรรมที่สมจริงและเหนือธรรมชาติ ให้ความสนุกสนาน น่าขบขันเยือกเย็น เรื่องราววิถีชีวิตและชะตากรรมของตัวละครเป็นอุทาหรณ์เตือนใจผู้อ่านผู้ฟังได้ ประกอบกับกวีมีความรู้ความสามารถในการเลือกสรรถ้อยคำที่มีลีลามาสื่อความหมายตรงตามเนื้อเรื่อง สื่อความรู้ ความคิด และอารมณ์ความรู้สึก ทำให้นิทานคำกาพย์มีเนื้อหาที่ให้ความบันเทิงและให้ปัญญาแก่ผู้อ่านผู้ฟังไปด้วย

ในอดีตประชาชนนิยมสร้างนิทานคำกาพย์ไว้ในสมุดไทยเพื่อใช้สวดอ่านกันอย่างมาก นอกจากนี้ยังนิยมสร้างถวายเป็นอภิวาทอีกด้วยเพราะเชื่อว่าการให้หนังสือเป็นทานจะทำให้ได้อานิสงส์ผลบุญมาก ดังจะเห็นได้จากหลักฐานต้นฉบับที่พบและเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพมหานคร หอสมุดแห่งชาติสาขาสถาบันทักษิณคดีศึกษา และศูนย์วัฒนธรรมในจังหวัดต่าง ๆ

ปัจจุบันความนิยมในการสวดอ่านและฟังนิทานคำกาพย์ได้เสื่อมความนิยมไปแล้ว เนื่องจากมีเทคโนโลยีการพิมพ์และนวัตกรรมเพื่อความบันเทิงรูปแบบอื่นพัฒนามาแทนที่ตามความเจริญก้าวหน้าของสังคม ทำให้ไม่มีการสร้างนิทานคำกาพย์เพื่อใช้สวดอ่านอย่างในอดีตอีกต่อไป แต่ก็ยังคงมีต้นฉบับนิทานคำกาพย์ทั้งที่มีสภาพและเนื้อเรื่องสมบูรณ์และไม่สมบูรณ์เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติและศูนย์

ศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ของประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ในจำนวนนี้มีผู้สนใจนำมาปริวรรต ศึกษา และเผยแพร่ไว้บ้างแล้ว เช่น ไกรสิทธิ์คำกาพย์ สีนุราชคำกาพย์ หงส์ยนต์ ทศตะ บุนทนางค์ ฌรงคจิตร ชาดก และเจ้าพุทโท เป็นต้น แต่กระนั้นก็ตาม ยังมีนิทานคำกาพย์อีกหลายเรื่องที่ยังไม่ได้มีการเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จัก

“ศรีสุทศน์สังหสไชย” เป็นนิทานคำกาพย์อีกเรื่องหนึ่งที่ยังไม่ได้มีการปริวรรต ศึกษา และเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จัก ต้นฉบับศรีสุทศน์สังหสไชยขณะนี้เก็บรักษาไว้ที่แผนกเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร พบต้นฉบับทั้งสิ้น ๕ เล่มสมุดไทย โดยหอสมุดแห่งชาติได้ขึ้นบัญชีไว้เป็น ๒ เรื่อง คือ พระศรีสุทศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ ศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖ และสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔ สหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖

เมื่อตรวจสอบต้นฉบับศรีสุทศน์และสหัสไชยดังกล่าวแล้วพบว่า ต้นฉบับทั้งหมดเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะเนื้อความและคำประพันธ์ของทั้งสองเรื่องลงกัน ดังจะเห็นได้จากเนื้อความตอนท้ายของต้นฉบับ พระศรีสุทศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ ตรงกับเนื้อความตอนต้นของต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ แต่มีข้อความคัดลอกแตกต่างกันไปบ้าง กล่าวคือ พระศรีสุทศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ จบลงตอนที่ยักษ์จับนางสังหสเกสรซึ่งทรงครรภ์แก่ใกล้คลอดมาผูกไว้กับต้นไม้ แล้วยักษ์นั้นได้เหาะไปเพื่อหวังจะรับิดาของตนมากินนาง แต่ด้วยบุญญาธิการของโอรสในครรภ์ทำให้เภาวัลย์ที่มदनางอยู่ขาด นางจึงหนียักษ์ไปคลอดโอรสในป่า และในระหว่างที่นางไปหาผลไม้ที่นางพระศรีสุทศน์ออกประพาสป่าได้ยินเสียงทารกกิ่งสั่งให้นำทารกกลับเข้าวัง ดังคำประพันธ์ว่า

... ○ ท้าวถามว่าหญิงหรือชาย	อำมาตย์ทูลถวาย
เป็นชายรูปงามโสภา	
○ เมื่อนั้นจึงพระราช	ให้กลับโยธา
เข้าสู่พาราสถาน	
○ ตรัสสั่งกับหมู่ทหาร	ให้รับกุมาร
ภูบาลเกษมเปรมใจ	
○ เสนารับสั่งทันใด	ดังในพระทัย
มีพระองการตรัสมา	
○ เมื่อนั้นโฉมตรูภูบาล	เร่งพลทหาร
หมินานก็ถึงวังใน	
พิลาป	

(พระศรีสุทศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๕๓ - ๑๕๔)

ส่วนสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ มีข้อความประพันธ์เหตุการณ์เดียวกันนี้เช่นกันแต่ข้อความผิดเพี้ยนกันไปบ้าง ดังคำประพันธ์ว่า

... ๐ ท้าวถามดูว่าหญิงหรือชาย	อำมาตย์ทูลถวาย
ผู้ชายก็งามโฉภา	
๐ เมื่อนั้นจึงพระราช	ให้กลับโยธา
รับมายังพระบุรี	
๐ ตรัสสั่งแก่หมู่เสนา	กุมารโณมศรี
บัดนี้สุรับเอาไป	
๐ เสนารับสั่งทันใจ	รับกุมารไป
ดังใจมีโองการ	
๐ บัดนั้นท่านไ้ภูบาล	เร่งพลทหาร
มินานก็ถึงวังใน	
๐ ท้าวคิดแต่ในพระทัย	ได้ลางสบใจ
อยู่ไ้ให้ข้าจะเสียที	
๐ จึงขับรีพลมนตรี	คืนเข้าบุรี
ภูมิปริดาพระทัย	
พิลาป...	

(สหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕, หน้าต้น, หน้า ๑๓ - ๑๔)

นอกจากนี้ที่หน้าปกของสมุดไทยก่อนที่เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาตินำกระดาษบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับต้นฉบับปิดทับไว้ใหม่ มีข้อความบันทึกไว้ที่หน้าปกว่า “พระศรีสุทนต์สังหสไชย” ซึ่งน่าจะหมายถึงชื่อของต้นฉบับ รวมทั้งที่ช่วงท้ายของหน้าต้นของพระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ มีข้อความบันทึกไว้ว่า “พลิกกลับไปหน้าโน้นเถิด หน้าปลายพระศรีสุทนต์สังหสไชยนะท่านเอ๋ย” และที่หน้าปลายเมื่อจบเนื้อความก็มีข้อความบันทึกไว้ว่า “จบแต่เท่านี้แล สมุดไทยไม่พอ เมื่อว่าอยากจะใคร่ให้จบเรื่องจงคิดสร้างต่อไปเถิด หนังสือพระศรีสุทนต์สังหสไชยเล่มหนึ่ง ยังไม่ถึงเล่มสอง นะท่านทั้งหลายเอ๋ย” จากหลักฐานต่าง ๆ ดังกล่าวจึงสันนิษฐานได้ว่าพระศรีสุทนต์และสหัสไชยเป็นนิทานคำกาพย์เรื่องเดียวกันและน่าจะมีส่วนต่อเนื่องเพิ่มเติมว่า “พระศรีสุทนต์สังหสไชย” หรือ “ศรีสุทนต์สังหสไชย”

เนื้อเรื่องย่อของศรีสุทนต์สังหสไชยกล่าวถึงศรีสุทนต์โอรสของนางปัทมาและสังหสไชยโอรสของนางศรีสุวรรณซึ่งเป็นมเหสีเอกและมเหสีรองของท้าวสุทนต์ลูกนางทศมิจามมเหสีคนที่สามของบิดาใส่ร้ายบิดาเข้าใจผิดจึงสั่งประหารโอรสทั้งสอง นางปัทมาและนางศรีสุวรรณติดสินบนนายสำเภาให้ช่วยชีวิตโอรส

ของตน ระหว่างทางสำเภาแตกทำให้โอรสทั้งสองพลัดพรากจากกัน ศรีสุทศน์ขึ้นฝั่งแล้วได้อาศัยอยู่กับตายายยากจน ต่อมาได้อภิเษกสมรสกับนางรัตนมาลาธิดาเจ้าเมือง ส่วนสังข์ไชยขึ้นฝั่งแล้วถูกยักษ์ฆ่า แต่พระอินทร์มาช่วยชุบชีวิต ต่อมาสังข์ไชยได้นางสังข์เสกสรธิดาที่เกิดจากดอกบัวของฤๅษีเป็นชายา ขณะที่นางสังข์เสกสรทรวงครรภ์แก่ ทั้งคู่ถูกยักษ์จับทำให้พลัดพรากกัน ต่างต้องผจญภัยฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ จนกระทั่งทั้งหมดได้กลับมาพบกันอีกครั้ง และศรีสุทศน์สังข์ไชยได้ให้อภัยบิดาแล้วได้สืบราชบัลลังก์ต่อไป

โครงเรื่องที่กล่าวถึงการเดินทางพลัดพรากของตัวละครเอกเพราะถูกกลั่นแกล้ง ทำให้ต้องประสบเคราะห์กรรมต่าง ๆ จนกระทั่งได้พบคู่บารมี ได้พิสูจน์ความสามารถ ความดี ความจริง และได้กลับคืนสู่ราชบัลลังก์ปกครองบ้านเมืองอย่างมีความสุขเช่นนี้ กล่าวได้ว่าเป็นโครงเรื่องแบบฉบับของนิทานไทย ซึ่งกวีแต่ละคนจะมีกลวิธีสร้างสรรค์รายละเอียดของเนื้อเรื่องตามจินตนาการที่แตกต่างกันไป บางครั้งอาจมีลักษณะสับสน กล่าวคือ เป็นการผสมผสานอนุภาคจากวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเคยได้ยินได้ฟังมาแล้ว นอกจากนี้ก็อาจนำอนุภาคเหตุการณ์จากนิทานเรื่องอื่นมาดัดแปลงและประกอบกันเป็นนิทานเฉพาะของตน ทำให้นิทานแต่ละเรื่องมีความแตกต่างกัน และท่ามกลางโครงเรื่องแบบฉบับเช่นนี้ก็ได้สอดแทรกคำสอนต่าง ๆ ไว้ด้วยเสมอ ทำให้นิทานคำกาพย์มีทั้งความสนุกสนานเพลิดเพลินและให้แง่คิดคติเตือนใจที่สอดคล้องกับสัจธรรมความเป็นจริงของชีวิตและของโลก อันแสดงให้เห็นถึงความสามารถของกวีที่สร้างสรรค์นิทานให้ผู้อ่านและฟังนิทานได้ทั้งความบันเทิงรวมทั้งได้ปัญญาไปพร้อมกันด้วย

ด้วยความสำคัญของเรื่องตามที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทศน์สังข์ไชย ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร เพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

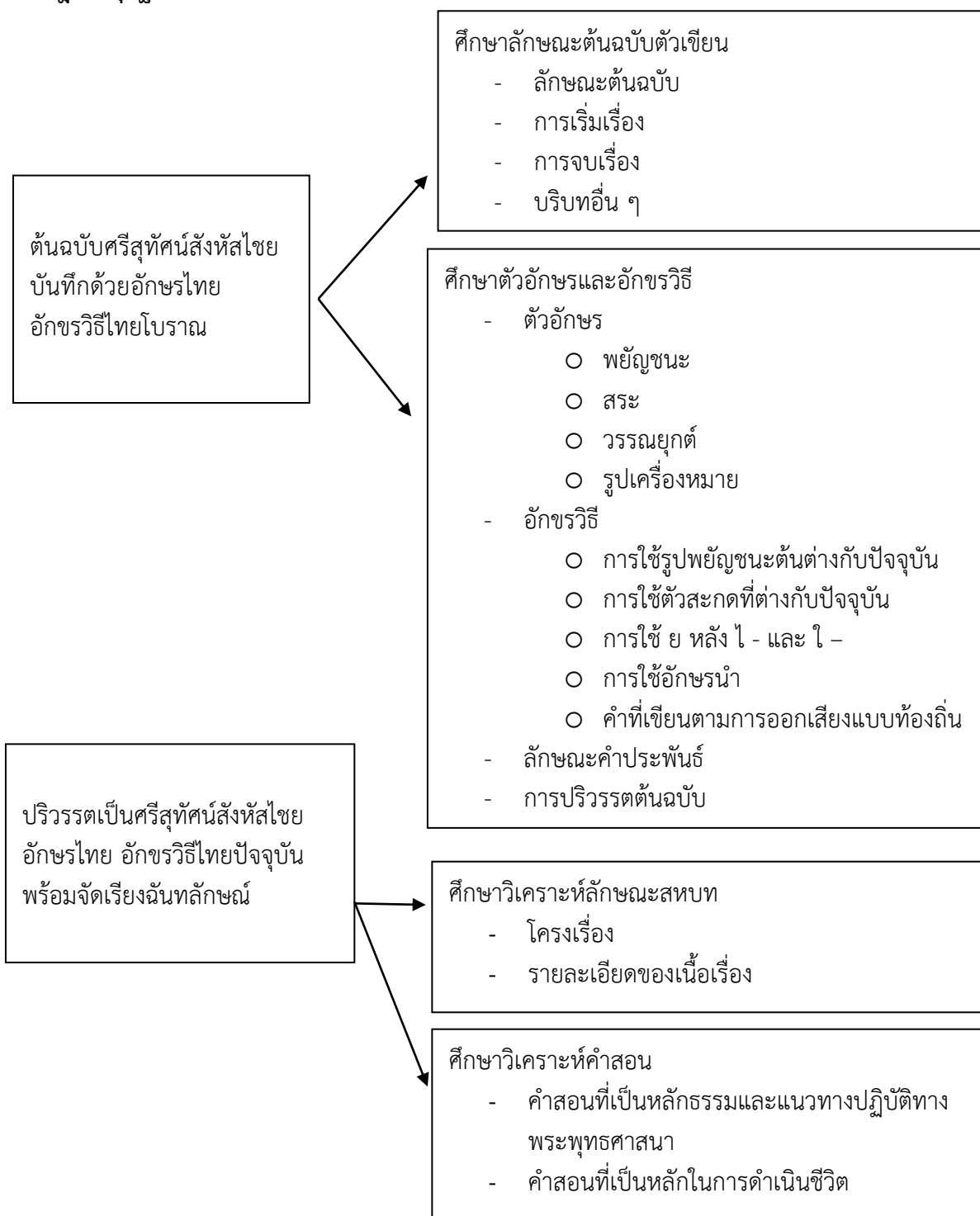
๑. เพื่อปริวรรตนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทศน์สังข์ไชยจากต้นฉบับสมุดไทย อักษรไทย อักษรวิธีไทยโบราณ เป็นอักษรไทย อักษรวิธีไทยปัจจุบัน ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ พร้อมจัดเรียงฉันทลักษณ์
๒. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะสับสนที่ปรากฏในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทศน์สังข์ไชย
๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คำสอนที่ปรากฏในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทศน์สังข์ไชย

ขอบเขตของโครงการวิจัย

๑. ศึกษาในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทศน์สังข์ไชย ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร จากต้นฉบับสมุดไทย ประกอบด้วย พระศรีสุทศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ ศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖ สหังไชยสมุดสองเลขที่ ๕๖๔ สหังไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ และสหังไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖

๒. ตันฉบับที่ใช้เป็นหลักในการศึกษานี้ คือ พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ สหสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ และสหสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ เพราะตันฉบับทั้งหมดมีความสมบูรณ์ มีเนื้อเรื่องสืบเนื่อง และสัมพันธ์กันตั้งแต่เริ่มไปจนจบเรื่องบริบูรณ์ ส่วนตันฉบับศรีสุทนต์ เลขที่ ๕๑๖ และสหสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔ จะใช้สอบทานประกอบการปริวรรต เพื่อให้เนื้อเรื่องที่ศึกษามีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ทฤษฎี สมมุติฐาน และกรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย



ข้อตกลงเบื้องต้น

๑. การเขียนตัวอย่าง ผู้วิจัยใช้อักษรวิธีปัจจุบันตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ยกเว้นคำโบราณ คำท้องถิ่น และภาษาปาก จะเขียนตามต้นฉบับ

๒. การปริวรรตต้นฉบับมีข้อตกลงดังนี้

๒.๑ หากมีคำหรือข้อความที่พิจารณาแล้วน่าจะเกิดจากความผิดพลาดตอนคัดลอกต้นฉบับ ผู้ศึกษาจะแก้ไขหรือเพิ่มเติมโดยให้คำหรือข้อความนั้นอยู่ภายในเครื่องหมาย []

๒.๒ หากมีคำหรือข้อความที่สันนิษฐานว่าขาดหายไป ผู้วิจัยจะใช้ว่า (ขาดหาย)

๒.๓ หากคำหรือข้อความนั้นเกิดจากการชำรุดจนไม่สามารถอ่านหรือสันนิษฐานได้ ผู้วิจัยจะใช้ว่า (ชำรุด)

๒.๔ หากคำหรือข้อความนั้นเลื่อนรางจนไม่สามารถอ่านหรือสันนิษฐานได้ ผู้วิจัยจะใช้ว่า (เลื่อนราง)

๒.๕ หากอักษร คำ หรือข้อความนั้นเป็นคำที่เกิดจากการคาดคะเน เนื่องจากต้นฉบับอาจารเลื่อนหรือตัวอักษรที่ปรากฏไม่ชัดเจน ผู้วิจัยจะใส่อักษร คำ หรือข้อความนั้น ๆ ในเครื่องหมาย () เช่น จำเพริ(ด)

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

๑. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตัวอักษรและอักษรวิธีไทยในเอกสารตัวเขียน

๒. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการศึกษาทฤษฎีสหพหุหรือสัมพันธพ

๓. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้เอกสารแต่ละประเภท ผู้วิจัยได้เรียงลำดับจากอดีตถึงปัจจุบันตามปีพุทธศักราชที่ได้มีการตีพิมพ์เอกสารนั้น ๆ มีรายละเอียดดังนี้

๑. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตัวอักษรและอักษรวิธีไทยในเอกสารตัวเขียน

ธวัช ปุณโณทก (๒๕๔๖) เขียนคู่มือ “อักษรขอมบรรจงและลายมืออักษรไทย” กล่าวถึงอักษรไทยในเอกสารลายมือสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยพิจารณาจากเอกสารสมัยกรุงธนบุรีด้วยพบว่า พยัญชนะสมัยนี้มี ๔๔ ตัว รูปสระมี ๓๒ รูป วรรณยุกต์มี ๒ รูป คือ เอกและโท สันฐานคงรูปมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายมีสันฐานผิดแผกไปบ้างตามลายมือผู้เขียน

จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ (๒๕๕๑) เขียนหนังสือเรื่อง “จากลายสือไทยสู่อักษรไทย” กล่าวถึงอักษรและอักษรวิธีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านจำนวนอักษร รูปอักษร ลักษณะอักษร และอักษรวิธี พบว่าตัวอักษรและอักษรวิธีสมัยนี้ได้รับอิทธิพลมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย พยัญชนะพบใช้ ๔๔ ตัว สระพบใช้ ๒๘ ตัว ไม่พบสระอะ เอียะ เอื้อะ และเออะ รูปอักษรมีทั้งอักษรตัวบรรจงและอักษรตัวหวัด อักษรวิธีเหมือนกับสมัยอยุธยาตอนปลายเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ เขียนพยัญชนะสอง

ตัวเชื่อมต่อกันเป็นคู่เดียวกัน ใช้รูปพยัญชนะร่วมกัน เขียนสระ ใ- ไ- โ- และพยัญชนะที่มีหาง รวมทั้งวรรณยุกต์และเครื่องหมายต่าง ๆ เล่นทางยาวขึ้นไปด้านบนอย่างชัดเจน เขียนพยัญชนะเชื่อมต่อกับสระ ใช้รูปพยัญชนะตัวเชิงของอักษรขอมเขียนแทนอักษรไทย เขียนตัวสะกดต่างกับปัจจุบัน การใช้สระยังคงใช้สระเสียงสั้นและเสียงยาวปะปนกันบ้าง พบใช้วรรณยุกต์ ๒ รูป คือ ไม้เอก () และไม้โท () ใช้เครื่องหมายฝนทอง () ฟันหนู (") นิคหิต (°) แทนสระ ส่วนการใช้เครื่องหมายไม้หันอากาศ (´) ไม้ไต่คู้ (¨) ทัดขมาตร (ˆ) เหมือนสมัยอยุธยา นอกจากนี้ยังมีการใช้เครื่องหมายประกอบการเขียน เช่น ตาไก่ (๑) อังคั่น (๓) เช่นเดียวกับสมัยอยุธยาตอนปลาย

๒. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการศึกษาทฤษฎีสหพันธหรือสัมพันธ์

ธีรา สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา (๒๕๔๘) กล่าวถึงการศึกษาเรื่องสัมพันธ์หรือสหพันธว่าผู้อ่านต้องพึงเข้าใจว่าตัวบทวรรณกรรมเป็นตัวบทที่ส่วนผสมทุกอย่างล้วนมีนัยยะ อาจปรากฏได้หลายลักษณะ เช่น การเขียนเลียนแบบ การยกตัวอย่าง การอ้างถึง การอธิบายความ การอ้างอิง การให้แหล่งที่มา การเขียนล้อเลียน การพูดพาดพิงหรือพูดเป็นนัย การปรับเปลี่ยน การสร้างคำ ภาพ หรือข้อเขียนใหม่ ขึ้นมาอีกชุดหนึ่ง เป็นต้น ผลงานที่มีลักษณะสัมพันธ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าส่วนที่เป็นการหยิบยืมมีความสำคัญและเป็นกฎเกณฑ์ที่ผู้ประพันธ์เลือกใช้ นับเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์

นพพร ประชากุล (๒๕๕๒) กล่าวถึงสัมพันธ์หรือสหพันธว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการอ่านวรรณกรรม เป็นแนวที่ต้องพิจารณาว่าตัวบทหนึ่ง ๆ มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับตัวบทอื่น ๆ เป็นการเชื่อมโยงตัวบทต้นทางกับตัวบทปลายทางซึ่งสามารถอ่านความหมายได้ใหม่แตกต่างกับการอ่านโดยพิจารณาเพียงภายในตัวบทเท่านั้น การศึกษาสัมพันธ์หรือสหพันธในวรรณกรรมไทยมิได้ทำให้เข้าใจในวรรณกรรมอย่างแจ่มชัด แต่เป็นเครื่องยืนยันได้ว่าวรรณกรรมมักจะสนทนากับวรรณกรรมมากกว่าสนทนากับโลกของความเป็นจริง

ตรีศิลป์ บุญขจร (๒๕๕๓) กล่าวถึงกระบวนการทัศน์สหพันธว่าเป็นแนวคิดที่เชื่อว่าวรรณคดีสร้างขึ้นจากระบบสัญลักษณ์และขนบวรรณศิลป์ของวรรณคดีที่มีมาก่อน ระบบสัญลักษณ์ และวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อความหมายของตัวบท ตัวบทไม่ว่าจะเป็นวรรณคดีหรือไม่ใช้วรรณคดีไม่ได้มีความหมายที่เป็นเอกเทศในตัวเอง แต่เป็นสหพันธ แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับผู้อ่านและผู้ตีความมากกว่าผู้แต่ง พื้นฐานสำคัญของกระบวนการทัศน์นี้คือแนวคิดเรื่องมรดกกรรมของผู้แต่ง ของ โรลองด์ บาร์ธ ผู้อ่านสามารถสานต่อเครือข่ายของความสัมพันธ์ของตัวบทที่อ่านกับตัวบทอื่น ๆ ทั้งที่เป็นวรรณคดีที่มีมาก่อนหรือที่เคยอ่านมาก่อนกับตัวบทอื่นที่ไม่ใช่วรรณคดี และยังสามารถใช้ตัวบทอื่น ๆ ที่เป็นเครือข่ายของสหพันธทางวัฒนธรรมและสังคมได้ด้วย การตีความตัวบทหรือการพยายามแสวงหาความหมายในตัวบท แท้จริงคือความพยายามหาสายสัมพันธ์ของตัวบทที่อ่านกับตัวบทอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กัน

พิเชฐ แสงทอง (๒๕๕๕) กล่าวถึง Intertextuality ว่าบุคคลแรกที่แปลคำว่า Intertextuality ว่า “สหบท” คือ ตรีศิลป์ บุญขจร แนวคิดเรื่องสัมพันธ์บทหรือสหบทนี้เป็นแนวคิดทางการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ที่กำลังเป็นที่กล่าวขานถึงของแวดวงวรรณกรรมศึกษาในช่วงหลายปีมานี้ แนวคิดนี้มีคุณูปการทางด้านวรรณกรรมวิเคราะห์ในแง่ของการวิเคราะห์ความเชื่อมโยง ตลอดจน อิทธิพลที่ส่งทอดถึงกัน รวมไปถึงทำให้นักวิชาการด้านวรรณกรรมศึกษาเห็นความสำคัญของการศึกษา วรรณกรรมในฐานะการศึกษาแบบสหวิทยาการ

๓. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประพนธ์ เรืองณรงค์ (๒๕๒๓) ศึกษาเรื่อง “พระวรวงศ์ วรรณกรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” เป็นการศึกษาลักษณะการบันทึกอักษร อักษรวิธี วิเคราะห์ในเชิงวรรณกรรม สังคม และเปรียบเทียบสำนวนฉบับสุราษฎร์ธานีกับฉบับภาคกลาง ผลการศึกษาพบว่า อักษรที่ใช้บันทึกเป็นอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อักษรวิธีบันทึกตามภาษาถิ่น วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นนิทานชาดก จึงแสดงให้เห็นกฎแห่งกรรมเป็นประการสำคัญ ประพันธ์ด้วยกาพย์ กวีมีความสามารถในการใช้ภาษา ถ้อยคำ สำนวนโวหารอันก่อให้เกิดสททางวรรณคดี การศึกษาเชิงสังคมทำให้เห็นค่านิยมของชาวบ้านเกี่ยวกับความเชื่อและประเพณีต่าง ๆ ที่น่าสนใจ เมื่อเปรียบเทียบกับฉบับภาคกลางพบว่าปัญญาสชาดกเป็นต้นเค้าของฉบับสุราษฎร์ธานีและฉบับหอสมุดแห่งชาติ แต่ฉบับสุราษฎร์ธานีกล่าวถึงสังคมชนบทได้ดีกว่าฉบับอื่น

สุขสมาน ยอดแก้ว (๒๕๒๔) ศึกษาเรื่อง “สุกมิต : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” เป็นการศึกษาวิเคราะห์เรื่องสุกมิตกลอนสวด ฉบับเพชรบุรี ด้านอักษร อักษรวิธี ด้านวรรณกรรม และด้านสังคมที่ปรากฏในเรื่อง และเปรียบเทียบกับฉบับหอสมุดแห่งชาติและฉบับโคราช ผลการศึกษาพบว่า อักษรและอักษรวิธีที่ใช้บันทึกเป็นอักษรไทยที่บันทึกตามเสียงพูดไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอน ประพันธ์ด้วยกาพย์ กวีใช้ภาษา ถ้อยคำ สำนวนโวหารที่ก่อให้เกิดอารมณ์รส และสะท้อนภาพสังคมวัฒนธรรมในแง่ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

วนิดา พิเศษพงษา (๒๕๒๖) ศึกษาเรื่อง “ไกรสิทธิ์ วรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดชุมพร : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” เป็นการศึกษาลักษณะอักษร อักษรวิธี เนื้อเรื่อง สมัย จุดมุ่งหมาย การแพร่กระจาย การวิเคราะห์เชิงวรรณกรรมและสังคม ผลการศึกษาพบว่า อักษรที่ใช้บันทึกเป็นอักษรสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น บันทึกตามภาษาถิ่น เนื้อเรื่องเป็นนิทานประโลมโลกประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ มุ่งสอนกฎแห่งกรรม กวีใช้ภาษา ถ้อยคำ และสำนวนโวหารก่อให้เกิดสททางวรรณคดี นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นค่านิยมของชาวบ้านเกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ ที่น่าสนใจ

วิโรจน์ ผดุงสุนทรารักษ์ (๒๕๒๖) ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์สุบินกุมารสำนวนปักษ์ใต้” เป็นการศึกษาสุบินกุมารจากต้นฉบับตัวเขียน ในด้านตัวอักษร อักษรวิธี ระบบหน่วยเสียงและศัพท์ภาษาถิ่นวรรณศิลป์ ขนบประเพณีและการละเล่นที่ปรากฏในเรื่อง ผลการศึกษาพบว่าไม่ทราบชื่อผู้แต่งและเวลาที่แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ สันนิษฐานว่าแพร่หลายอยู่ในภาคใต้ช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย – สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เคยใช้เป็นหนังสือให้กุลบุตรศึกษา วรรณกรรมเรื่องนี้บันทึกด้วยอักษรไทย อักษรวิธี ภาษาไทยโบราณที่บันทึกตามการออกเสียงภาษาถิ่นใต้ เนื้อหาสะท้อนให้เห็นขนบธรรมเนียมประเพณี การละเล่น วัฒนธรรม และความเชื่อต่าง ๆ

รัตนา พันธุ์สุริย์ฉาย (๒๕๓๐) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องโคบุตร, วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้” เป็นการศึกษาตัวอักษร อักษรวิธี โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร ฉาก รูปแบบคำประพันธ์ ธรรมเนียมนิยมในการแต่ง ประเมินค่าทางสุนทรียภาพ อิทธิพลของวรรณคดีไทยที่มีต่อโคบุตร และวิเคราะห์เชิงสังคมด้านค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี การปกครอง คติธรรมคำสอน ผลการศึกษาพบว่าเรื่องโคบุตรเป็นวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมมากเรื่องหนึ่งเพราะมีเนื้อเรื่องสนุกสนาน กวีใช้ถ้อยคำที่ไพเราะ สะท้อนให้เห็นคุณค่าเชิงสังคมและคติธรรมคำสอนในสังคมท้องถิ่น

ศุภวรรณ สอนสังข์ (๒๕๓๐) ศึกษาเรื่อง “ขุนทนางวงศ์ วรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” เป็นการศึกษาลักษณะอักษร อักษรวิธี เนื้อเรื่องย่อ ธรรมเนียมนิยมในการแต่ง โครงเรื่อง แก่นเรื่อง กลวิธีเล่าเรื่อง ตัวละคร ฉาก คุณค่าทางสุนทรียภาพ สติปัญญา อิทธิพลจากชาดกเรื่องอื่น วิเคราะห์เชิงสังคมด้านค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี คำสอน และเปรียบเทียบกับฉบับหอสมุดแห่งชาติ ผลการศึกษาพบว่าวรรณกรรมเรื่องนี้มีคุณค่าทางสุนทรียรสและประเทืองปัญญา เป็นเรื่องที่แต่งเลียนแบบชาดกโดยนำเหตุการณ์จากวรรณกรรมเรื่องอื่นซึ่งเป็นที่รู้จักดีมาใช้สร้างสรรค์เนื้อเรื่อง อีกทั้งสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมท้องถิ่นด้วย

อินทิรา บุญยาทร (๒๕๓๑) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาพระรถเมรี ฉบับตำบลดอนพิบูลย์” เป็นการศึกษาพระรถเมรีฉบับกลอนสวด ต้นฉบับเป็นชุดคำ ของนายกล่อม ธาณิรัตน์ ตำบลดอนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ในด้านตัวอักษร ภาษา อักษรวิธี เนื้อหา สำนวนภาษา พฤติกรรมตัวละคร โลกทรรศน์เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต สภาพบ้านเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ ค่านิยม ความเชื่อ จริยธรรม และวัฒนธรรมประเพณีที่ปรากฏในเรื่อง ผลการศึกษาพบว่า ภาษาที่ใช้ในต้นฉบับเป็นภาษาเขียนสมัยโบราณในท้องถิ่นนครศรีธรรมราช มักเขียนตามเสียงพูด ไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอน การดำเนินเรื่องมีลักษณะร่วมกันระหว่างการดำเนินชีวิตจริงกับอิทธิฤทธิ์อภินิหาร นับว่าเป็นวรรณกรรมที่สามารถใช้สอนหลักธรรมได้โดยอ้อม อีกทั้งสะท้อนให้เห็นสภาพชีวิต สภาพสังคม ความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น

อุบล เทศทอง (๒๕๓๒) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องหงส์ยนต์ฉบับจังหวัดราชบุรี” เป็นการศึกษาตัวอักษร อักษรวิธี วิเคราะห์เชิงวรรณกรรม และศึกษาเชิงสังคม ผลการศึกษาพบว่าเรื่องหงส์ยนต์สันนิษฐานว่าเป็นเรื่องที่แต่งเลียนแบบนิบาตชาดกโดยนำนิทานพื้นบ้านที่น่าจะได้เค้าเรื่องมาจากเรื่องวิณณพราหมณ์ซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาตที่แพร่หลายในภาคเหนือ ตัวอักษรและอักษรวิธีที่ใช้ในต้นฉบับน่าจะบันทึกในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื้อเรื่องมุ่งสอนกฎแห่งกรรม การพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์ ทั้งยังสะท้อนให้เห็นค่านิยม ความเชื่อ หลักการปกครอง และขนบธรรมเนียมอย่างน่าสนใจ

เอมอร รัตนเนตร (๒๕๓๓) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องปทุมกุมารซึ่งมีที่มาจากมหาปทุมชาดกในปัญญาสาตก” เป็นการศึกษาความเป็นมาและการแพร่กระจายของเรื่อง ตัวอักษร อักษรวิธี ศึกษาวิเคราะห์เชิงวรรณกรรมและเชิงสังคม ผลการศึกษาพบว่าเรื่องปทุมกุมารบันทึกด้วยอักษรไทยภาคกลาง น่าจะแต่งขึ้นช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น อักษรวิธีเป็นการบันทึกตามเสียงพูด มีเนื้อหามุ่งสั่งสอนอบรมจิตใจผู้ฟังให้เลื่อมใสศรัทธาในจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ เน้นเรื่องความกตัญญู และสัจธรรมเกี่ยวกับความรัก มีสำนวนโวหารถ้อยคำก่อให้เกิดสทางวรรณคดี และสามารถใช้อบรมสั่งสอนศีลธรรมได้

สืบทพงศ์ ธรรมชาติ (๒๕๓๔) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุต” เป็นการวิเคราะห์วรรณกรรมชาดกต้นฉบับหนังสือบุตจากหน่วยงานทางวัฒนธรรมในภาคใต้จำนวน ๒๐ เรื่อง ด้านวรรณกรรมและภาพสะท้อนทางสังคมวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่า อักษรวิธีที่ใช้บันทึกเป็นอักษรวิธีไทยแบบเก่า เขียนสะกดการันต์ไม่เคร่งครัด มักสะกดตามการออกเสียงภาษาไทยและภาษาไทยถิ่นใต้ ใช้คำประพันธ์กาพย์ยานี ๑๑ บ้าง สุรางคนางค์ และร่าย โคลง ฉันท์บ้างเล็กน้อย เนื้อเรื่องส่วนใหญ่มาจากนิบาตชาดกในพระสุตตันตปิฎกและอรรถกถาชาดก บางเรื่องมีเนื้อเรื่องสอดคล้องกับชาดกในคัมภีร์มหาเวสสุ บางเรื่องมีเนื้อเรื่องตรงกับวรรณคดีแบบฉบับ การเปรียบเทียบชาดกภาคใต้กับปัญญาสาตก แยกได้ ๓ กลุ่ม คือ ชาดกที่มีชื่อเหมือนกันหรือพ้องกันแต่เนื้อเรื่องต่างกัน ชาดกที่มีชื่อพ้องกันและเนื้อเรื่องตรงกัน ชาดกที่มีชื่อต่างกันแต่มีเนื้อเรื่องตรงกัน ธรรมเนียมในการประพันธ์เริ่มเรื่องด้วยบทไหว้ครู จบเรื่องด้วยการประชุมชาดก วรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุตเหล่านี้มีคุณค่าด้านเนื้อหา สารัตถะ วรรณศิลป์ที่เพียบพร้อมไปด้วยรสวรรณคดี ให้คติธรรม และสะท้อนภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

โสภี สุขเกษม (๒๕๓๕) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่องณรงคจิตรชาดก” เป็นการศึกษาลักษณะต้นฉบับ ตัวอักษร อักษรวิธี ประวัติความเป็นมา จุดมุ่งหมายของการแต่งเนื้อเรื่อง ลักษณะการแต่ง และวิเคราะห์เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมเรื่องนี้บันทึกด้วยอักษรไทยภาคกลางตัว อักษรและอักษรวิธีน่าจะแต่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื้อเรื่องมุ่งแสดงหลักธรรมเรื่อง

กฎแห่งกรรม คุณค่าเชิงสังคมสะท้อนให้เห็นค่านิยม ความเชื่อ หลักการปกครอง และขนบธรรมเนียม ประเพณีของสังคมไทยหลายประการ

นรวิทย์ ศรีพฤษ (๒๕๔๐) ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่องเจ้าพุดโท” เป็นการศึกษาลักษณะอักษร อักษรวิธี องค์ประกอบของวรรณกรรม การใช้ภาษา สังคมวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่อง ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมเรื่องเจ้าพุดโทบันทึกด้วยอักษรและอักษรวิธีที่ใกล้เคียงกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ด้านองค์ประกอบของวรรณกรรมมีการดำเนินเรื่องตามลำดับเวลา จบเรื่องแบบสุขนานุกรม ตัวละครมีความหลากหลาย ฉากเป็นแบบจินตนาการ แนวคิดหลักกล่าวถึงเรื่องกรรม แนวคิดรองกล่าวถึงความกตัญญู บุญญาบารมี ความโลภ โกรธ หลง ทำให้มีทุกข์และเดือดร้อน ด้านศิลปะการประพันธ์พบว่า กวีนิยมเล่นเสียงสัมผัสอักษร สัมผัสสระ ใช้ภาพพจน์ต่าง ๆ ด้านสังคมวัฒนธรรมพบภาพสะท้อนเกี่ยวกับความเป็นอยู่ จริยธรรม ความเชื่อ ประเพณี การละเล่น อาหารการกิน และเครื่องมือเครื่องใช้

วรรณ บำรุงศักดิ์ (๒๕๔๐) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ เรื่อง ทุกตะ” เป็นการศึกษาองค์ประกอบของเรื่อง ศิลปะการประพันธ์ ภาพสะท้อนทางสังคม ผลการศึกษาพบว่าเรื่องทุกตะมีองค์ประกอบคล้ายชาดก ศิลปะการประพันธ์ประกอบไปด้วยสุนทรียภาพในคำ มีการเล่นเสียง เล่นคำ จังหวะ ลีลา ภาพพจน์ รสวรรณคดี และสัญลักษณ์ ส่วนการศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมทำให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ การเมืองการปกครอง คติธรรม ประเพณี ค่านิยม และความเชื่อ

วัชรภรณ์ พัฒนศิริ (๒๕๔๐) ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์วรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลกของจังหวัดสุราษฎร์ธานี” เป็นการศึกษานิทานคำกาพย์ประเภทนิทานประโลมโลกของจังหวัดสุราษฎร์ธานี ๑๐ เรื่อง ด้านลักษณะต้นฉบับ เนื้อเรื่อง การใช้ภาษา แบบเรื่องและอนุภาค โดยใช้ดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง (The Types of the Folktale) และดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง (Motif – index of Folk Literature) ของ สติธ ทอมป์สัน เป็นแนวทาง ผลการศึกษาพบว่าแบบเรื่องและอนุภาคของวรรณกรรมนิทานประโลมโลกมีลักษณะคล้ายสากอยู่มาก ส่วนที่ไม่เหมือนคือรายละเอียดปลีกย่อย เช่น รายละเอียดของเหตุการณ์ พฤติกรรมบางอย่าง เรื่องของจำนวน เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากความคิดสร้างสรรค์ของผู้แต่งและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

โสรัถยา สังข์ทอง (๒๕๔๐) ศึกษาเรื่อง “พญาหงส์ วรรณกรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” เป็นการศึกษาตัวอักษร อักษรวิธี วิเคราะห์เชิงวรรณกรรมและสังคม ผลการศึกษาพบว่าอักษรที่ใช้บันทึกเป็นอักษรสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น บันทึกตามเสียงพูดภาษาถิ่นใต้ ไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอน กวีได้เค้าเรื่องมาจากทั้งสาขาคในพระไตรปิฎกหรือมหาหังสาขาคจากอรรถกถาชาดก กวีมี

ความสามารถด้านการใช้ภาษา ถ้อยคำ สำนวนโวหาร อันก่อให้เกิดอรรถรสทางวรรณคดี และสะท้อนให้เห็นสภาพสังคม ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี วิถีชีวิตของชาวภาคใต้

ปก แก้วกาญจน์ (๒๕๔๑) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาและปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่อง พระมัลลย์ ฉบับวัดจินตาวาส จังหวัดพัทลุง” เป็นการปริวรรตตัวเขียนจากอักษรขอมให้เป็นอักษรไทยโดยคงอักษรวิธีไว้ตามต้นฉบับแล้วปริวรรตเป็นอักษรวิธีปัจจุบัน ปริวรรตอักษรขอมบาลีเป็นอักษรไทยบาลีและแปลบาลีเป็นภาษาไทยปัจจุบัน ศึกษาฉันทลักษณ์ การใช้ภาษา คุณค่า และวัฒนธรรมการสวดหนังสือพระมัลลย์ในจังหวัดพัทลุง ผลการศึกษาพบว่าวรรณกรรมเรื่องพระมัลลย์ในภาคใต้เท่าที่พบมี ๔๕ ฉบับ ๔๕ สำนวน จารด้วยอักษรขอมและอักษรไทย ต้นฉบับที่ศึกษาจารด้วยอักษรขอมไทย เป็นหนังสือบุคชาวมีภาพประกอบทุกขั้นตอนของเรื่อง เนื้อหาประกอบด้วยบทสวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ การเขียนพญูชนะสระ วรรณยุกต์ เขียนตามเสียงพูดภาษาไทยถิ่นใต้ วรรณกรรมเรื่องนี้มีคุณค่าด้านภาษาถิ่นใต้ ศิลปะการใช้ภาษา ภาษาโบราณ ปรัชญาพุทธศาสนา จริยธรรมของชาวพุทธ สะท้อนภาพท้องถิ่น วัฒนธรรมในการสวด ซึ่งเกิดจากปรัชญา ความเชื่อทางพุทธศาสนาเรื่องบาป บุญ นรก สวรรค์ และนิพพาน

จรัญ ทองวิล (๒๕๔๗) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมภาคใต้เรื่องสินธุราช คำกาพย์” เป็นการศึกษาประวัติ ที่มา ตัวอักษร อักษรวิธี วรรณศิลป์ และภาพสะท้อนทางสังคมที่ปรากฏในเรื่อง ผลการศึกษาพบว่าวรรณกรรมเรื่องนี้แต่งขึ้นโดยนำเหตุการณ์จากวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ เรื่องสุธนชาดก รามเกียรติ์ จันทโครพ มาเรียงร้อยกันจนเกิดเป็นวรรณกรรมเรื่องใหม่ ตัวอักษรและอักษรวิธีที่ใช้บันทึกเป็นการบันทึกตามเสียงพูดภาษาไทยถิ่นใต้ สะกดคำไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอน การศึกษาด้านวรรณศิลป์พบว่ากวีใช้โวหารอุปมาอุปไมยทำให้ได้อรรถรสทางภาษา นอกจากนี้ก็วิย้งได้สอดแทรกภาพสะท้อนทางสังคมอันได้แก่เรื่องเกี่ยวกับค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี การปกครอง วิถีชีวิต อาหารการกิน เครื่องใช้ และการละเล่นอีกด้วย

ตรีศิลป์ บุญขจร (๒๕๔๗) ศึกษาเรื่อง “วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” เพื่อมุ่งเสนอและวิเคราะห์วรรณกรรมประเภทกลอนสวดของภาคกลาง ที่เป็นเอกสารต้นฉบับตัวเขียนในแผนกเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ ในด้านประวัติความเป็นมา รูปแบบ เนื้อหา พัฒนาการของกลอนสวด ผลการศึกษาพบว่ากลอนสวดเป็นนิทานคำกาพย์ที่มีกำเนิดมาจากวัด นำมาสวดอ่านเป็นทำนองสวด ต่อมานิยมนำไปสวดอ่านกันตามบ้านเรือน ฉันทลักษณ์ที่ใช้คือกาพย์ชนิดต่าง ๆ ซึ่งมีท่วงทำนองสวดอ่านต่างกันไปเพื่อให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่องและอารมณ์ในท้องเรื่อง เนื้อเรื่องส่วนใหญ่เกี่ยวกับพุทธศาสนา จำแนกได้สองประเภท คือ ประเภทสอนคติธรรมโดยตรง และประเภทสอนคติธรรมโดยอ้อม เหตุที่กลอนสวดเสื่อมสลายไปเป็นเพราะผลกระทบจากความเจริญก้าวหน้าด้านการพิมพ์ในช่วงปลายรัชกาลที่ ๕

ฉัตรชัย สุขุม (๒๕๕๓) ศึกษาเรื่อง “ลักษณะสหบทในนวนิยายเรื่อง ‘กุ๊กกั๊กออกมา’ ของปริทรรศ หุตางกูร” เป็นการศึกษาลักษณะความเป็นสหบทและวัตถุประสงค์การใช้ความเป็นสหบทในนวนิยายเรื่องกุ๊กกั๊กออกมา ของปริทรรศ หุตางกูร ผลการศึกษาพบว่านวนิยายเรื่องนี้มีการประกอบสร้างความ เป็นสหบท ๒ ลักษณะ คือ ๑. ลักษณะการสร้างสหบทจากการกล่าวถึงตัวบทอื่น ได้แก่ ตัวบทที่ปรากฏในวรรณกรรม ภาพยนตร์ ศิลปะ เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ คำกล่าวของบุคคล และเพลง ๒. ลักษณะการสร้างความเป็นสหบทจากชุดสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ได้แก่ ชุดสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเภทเครื่องแต่งกายและเครื่องสำอาง อาหารและเครื่องดื่ม สัตว์ เครื่องมือสื่อสาร สถาบัน และพฤติกรรมทางสังคมสมัยใหม่ ด้านวัตถุประสงค์ของการใช้สหบทพบว่าปริทรรศใช้ความเป็นสหบทเพื่อสร้างอารมณ์ขัน และเพื่อเสียดสีและวิพากษ์วิจารณ์สภาพสังคมในปัจจุบัน

รัตนชัย ปรีชาพงศ์กิจ (๒๕๕๒) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่องสมุทรโคดม” เป็นการศึกษากลอนสวดเรื่องสมุทรโคดมจากสมุดไทยขาวของวัดสัมพันธวงศ์ ผลการศึกษา สันนิษฐานว่าเรื่องสมุทรโคดมน่าจะประพันธ์ขึ้นในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื้อเรื่องเป็นแบบวรรณกรรมที่แต่งเลียนแบบชาดก กล่าวถึงการผจญภัยของตัวละครเอกที่ต้องฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดจากผลกรรมที่เคยกระทำไว้ อนุภาคในเรื่องบางส่วนคล้ายนิทานชาดกและกลอนสวด เช่น พระมหาชนกชาดกและสุวรรณเคียร เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าสมุทรโคดมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมเรื่องพระอภัยมณีและอุณรุทธิ์เรื่อง ดังจะเห็นได้จากการกล่าวถึงชื่อพระสมุทรโคดมและชื่อสถานที่ที่คล้ายคลึงกันในเรื่องดังกล่าว

ณัฐ คำชู (๒๕๕๓) ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์การสร้างสรรคินิทานคำกาพย์” เป็นการศึกษา นิทานคำกาพย์ภาคกลางและภาคใต้ที่บันทึกไว้ในสมุดไทยและที่มีการปริวรรตเผยแพร่แล้ว จำนวน ๕๐ เรื่อง วิเคราะห์การสร้างสรรคินิทานคำกาพย์และถ้อยคำ ผลการศึกษาพบว่านิทานคำกาพย์มีบทบาทต่อสังคมไทยมาตั้งแต่โบราณ ปรากฏหลักฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยา – สมัยรัชกาลที่ ๖ เนื้อหาของนิทานประกอบด้วยโครงเรื่อง ตัวละคร และแนวคิด เชื่อมโยงกันอย่างมีเอกภาพ ตัวละครมีบุคลิกภาพ พฤติกรรม โชคชะตาที่พลิกผันตามโครงเรื่องสำคัญ ๓ แบบ คือ แบบใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการแก้ปัญหา แบบผจญภัยได้นาง และแบบการใช้ความเป็นคนเจ้าปัญญาในการแก้ปัญหา สะท้อนให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องไตรวิภังค์ ไตรลักษณ์ ไตรสิกขา กวีมีความสามารถสูงในการเรียงร้อยถ้อยคำและถ่ายทอดความรู้ความคิดที่เป็นประสบการณ์ส่วนตัวและประสบการณ์ร่วมซึ่งหยั่งรากลึกมาจากการเคารพ เชื่อมมั่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนา

จากข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้นทำให้ผู้วิจัยได้รับความรู้อันเป็นแนวทางในการศึกษานิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยได้ และจะเห็นได้ว่าเอกสารส่วนใหญ่เป็นนิทานคำกาพย์จากท้องถิ่นต่าง ๆ เฉพาะเรื่อง โดยเน้นการศึกษาด้านประวัติ ที่มา ลักษณะองค์ประกอบทางวรรณกรรม และภาพสะท้อนทางสังคมวัฒนธรรม ส่วนใหญ่นิทานคำกาพย์มีลักษณะภาพรวมและ

นำทฤษฎีอนุภาคและแบบเรื่องของนิทานตามแนวคิดชนวิทยามาศึกษาบ้างแต่ยังมีไม่มาก และยังไม่มี การศึกษาวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์ส่วยในด้านลักษณะสทบทและคำสอน

บทที่ ๒

ลักษณะต้นฉบับ ตัวอักษรและอักขรวิธี ลักษณะคำประพันธ์ และการปริวรรตต้นฉบับ

เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยที่ใช้ในการศึกษานี้เป็นนิทานคำกาพย์ที่บันทึกไว้ในสมุดไทยหรือสมุดข่อย ไม่ทราบชื่อผู้แต่งและไม่ทราบระยะเวลาที่ประพันธ์แน่นอน แต่สันนิษฐานว่าน่าจะประพันธ์สำเร็จราวปี พุทธศักราช ๒๓๗๗ ซึ่งเป็นช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ – ปีพุทธศักราช ๒๔๒๕ ซึ่งเป็นช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่ง กรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากที่หน้าปลายของต้นฉบับสสังหสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ มีข้อความบันทึกบอกวัน เดือนปีที่สร้างหนังสือสำเร็จไว้ว่าตรงกับ “วัน ๓๑๑๒ ค่ำ ปีมะเมียสำเร็จ” ทั้งนี้ผู้เขียนมิได้บอกว่าวัน ดังกล่าวตรงกับ “ศก” ไใด ซึ่งเมื่อตรวจสอบวันทางจันทรคติดังกล่าวกับปฏิทิน ๒๒๐ ปี เทียบสุริยคติและ จันทรคติ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๕๔๔ ของทองคำ ยืมกำกวม แล้วพบว่าวันที่ตรงกับวันอังคาร แรม ๓ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะเมีย มี ๓ วัน ดังนี้

๑. วันอังคารที่ ๑๘ พฤศจิกายน จุลศักราช ๑๑๙๖ ปีมะเมีย
๒. วันอังคารที่ ๒๓ พฤศจิกายน จุลศักราช ๑๒๒๐ ปีมะเมีย
๓. วันอังคารที่ ๒๘ พฤศจิกายน จุลศักราช ๑๒๔๔ ปีมะเมีย

เมื่อพิจารณาจากวันที่ตรวจสอบได้ดังกล่าวพบว่า ๑) วันอังคารที่ ๑๘ พฤศจิกายน จุลศักราช ๑๑๙๖ ปีมะเมีย ตรงกับพุทธศักราช ๒๓๗๗ เป็นช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ ๒) วันอังคารที่ ๒๓ พฤศจิกายน จุลศักราช ๑๒๒๐ ปีมะเมีย ตรงกับพุทธศักราช ๒๔๐๑ เป็นช่วงสมัยรัชกาลที่ ๔ และ ๓) วันอังคารที่ ๒๘ พฤศจิกายน จุลศักราช ๑๒๔๔ ปีมะเมีย ตรงกับพุทธศักราช ๒๔๒๕ เป็นช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ ประกอบกับการพิจารณาจากลักษณะตัวอักษรและอักขรวิธีที่ใช้บันทึกต้นฉบับ จึงพอจะสันนิษฐานได้ว่านิทานคำกาพย์ เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยน่าจะประพันธ์สำเร็จในช่วงปีพุทธศักราช ๒๓๗๗ – ปีพุทธศักราช ๒๔๒๕ ซึ่งเป็น ช่วงเวลาที่ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๓ – ๕ ต้นฉบับนิทานเรื่องนี้จึงน่าจะมีอายุไม่น้อยกว่า ๑๓๖ ปี (นับถึงปี พ.ศ. ๒๕๖๑)

ต้นฉบับตัวเขียนที่ใช้ในการวิจัยนี้มีลักษณะต้นฉบับ ตัวอักษร อักขรวิธี ลักษณะคำประพันธ์ และ มีการปริวรรตต้นฉบับดังนี้

ลักษณะต้นฉบับเอกสารตัวเขียนนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชย

จากการสำรวจเอกสารตัวเขียนเรื่องศรีสุทนต์สังหสไชย ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร พบว่า มีการบันทึกวรรณกรรมเรื่องนี้ไว้ในเอกสารโบราณเป็น ๒ ชื่อ ได้แก่ “พระศรีสุทนต์” และ “สสังหสไชย” แต่เมื่อตรวจสอบต้นฉบับแล้วพบว่าทั้งสองเรื่องเป็นนิทานเรื่องเดียวกัน มีเนื้อความที่ ต่อเนื่องกัน และมีข้อความคำกาพย์ที่ลงกัน ต้นฉบับที่พบทั้งหมดมี ๕ ฉบับ มีรายละเอียดของเอกสารแต่ ละฉบับดังนี้

๑. พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕

พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ เนื้อความเริ่มตั้งแต่ท้าวสุทนต์มีมเหสี ๓ คน ได้แก่ นางปัทมา นางศรีสุวรรณ และนางทศมิถา ต่อมามเหสีทั้ง ๓ คนทรงครรภ์และให้กำเนิดโอรส ไปจนถึงศรีสุทนต์ ประพาสาได้ยินเสียงร้องไห้ของทารกจึงสั่งให้ทารุณาพาทารกกลับเข้าวัง

๑.๑ ลักษณะต้นฉบับ พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ มัดที่ ๖๐ ตู ๑๑๔ ชั้น ๑/๒ หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด ประเภทสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นหมึก บันทึกหน้าละ ๕ บรรทัด เขียนตัวอักษรใต้เส้นบรรทัด ลักษณะตัวอักษรมีสัณฐานใกล้เคียงกับปัจจุบัน อักษรวิธีที่ใช้น่าจะเป็นอักษรวิธีที่นิยมกันในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จำนวน ๑ ฉบับ ๑๕๔ หน้าสมุดไทย บันทึกทั้งหน้าต้นและหน้าปลาย หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติว่านายไถ่ให้ วันที่ ๗/๘/๖๔ (น่าจะหมายถึงวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔) ต้นฉบับค่อนข้างสมบูรณ์

๑.๒ การเริ่มเรื่อง พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ เริ่มเรื่องด้วยการไหว้ครู กวีไหว้พระพุทธรูปเจ้า พระอิทธิธรรม พระสงฆ์ ขอพรให้ตนมีความสุขความเจริญ จากนั้นจึงเริ่มต้นเนื้อเรื่องกล่าวถึงเมือง ๆ หนึ่งมีพระราชนามว่าท้าวสุทนต์มีมเหสี ๓ คนตามลำดับ ดังความว่า

๑ ยอกรประนม	จิตตั้งบังคม	ไหว้พระชินศรี	
พระเจ้าไฉตรัส	ในโลกโลกี้	สมเด็จจุมณี	โปรดสัตว์ทั้งหลาย
๑ ไหว้พระอิทธิธรรม	ประเสริฐเลิศล้ำ	ข้าหวังตั้งใจ	
ไหว้ทั้งพระสงฆ์	ผู้ทรงวินัย	ประเสริฐเลิศไฉ	บ่ได้ไหลหลง
๑ ไหว้พระทั้งสาม	ฉันขอทำตาม	คำพระพุทธรองค์	
สั่งสอนสัตว์ไว้	หมิให้ไหลหลง	ข้าพระจำนง	จงรักภักดี
๑ มัสการตามอรรถ	ข้าขอปรนนิบัติ	สารเพขมณี	
อย่าให้มัวหมอง	ขัดข้องราศี	ขอให้ใจมี	ศรัทธากล้างาม
๑ เอโกราชา	ยังมีพระยา	องค์หนึ่งทรงนาม	
ชื่อท้าวสุทนต์	ท้าวฉันใจงาม	มเหสีมีสาม	ตามอันดับกัน...

(พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๒-๓)

๑.๓ การจบเรื่อง พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ จบเรื่องตอนที่ศรีสุทัศน์ประพาสาได้ยินเสียงร้องไห้ของทวารกจึงรับสั่งให้เสนานำทวารกนั้นกลับเข้าวัง และเขียนลักษณะคำประพันธ์กำกับเพื่อบอกท่วงทำนองของเนื้อหาส่วนต่อไปว่า “พิลาป” ดังความว่า

...๑ เทวานันมาบันดาล	ให้มาพบหลาน
กุมารก็ร้องขึ้นมาพลัน	
๑ บัดนั้นพระองค์ทรงธรรม์	ทราบถึงพระกรรม
ทรงธรรม์จึงถามเสนี	
๑ เสนามาทูลทันที	พ่อแม่ไม่มี
นอนอยู่แต่ผู้เดียวดาย	
๑ ท้าวถามว่าหญิงฤๅชาย	อำมาตย์ทูลถวาย
เป็นชายรูปงามโสกา	
๑ เมื่อนั้นจึงพระราช	ให้กลับโยธา
เข้าสู่พาราสถาน	
๑ ตรัสสั่งกับหมู่ทหาร	ให้รับกุมาร
ภูบาลเกษมเปรมใจ	
๑ เสนารับสั่งทันใด	ดังในพระทัย
มีพระองการตรัสมา	

๑ เมื่อนั้นโฉมตรูภูบาล
หมินานก็ถึงวังใน
พิลาป^๑

เร่งพลทหาร

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๕๓)

๑.๔ บริบทอื่น ๆ เมื่อจบหน้าต้น มีข้อความบันทึกไว้ว่า “พลิกกลับไปหน้าโน้นเถิด” และเมื่อพลิกมาหน้าปลายก็มีข้อความบันทึกไว้ว่า “หน้าปลายพระศรีสุทนต์สังหสไชยนะท่านเอ๋ย” นอกจากนี้เมื่อจบหน้าปลาย ผู้เขียนได้บันทึกข้อความไว้ว่า “จบแต่เท่านี้แล สมุดไทยไม่พอ เมื่อว่าอยากจะใคร่ให้จบเรื่อง จงคิดสร้างต่อไปเถิด หนังสือพระศรีสุทนต์สังหสไชยเล่มหนึ่ง ยังไม่ถึงเล่มสอง นะท่านทั้งหลายเอ๋ย แม้นอักษรอักษรผิดเพี้ยนไปบ้าง ฉันทขอสมอาภัยเสีย อย่าได้นินทา อนาคตกาลเถ”

เมื่อพินิจถ้อยคำจากบริบทอื่น ๆ ของหนังสือพระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ นี้แล้ว ทำให้ทราบ ว่านิทานเล่มนี้มีชื่อว่า “พระศรีสุทนต์สังหสไชย” และเล่มนี้เป็นเพียงเล่มที่ ๑ เท่านั้น ยังไม่จบเนื้อความ โดยบริบูรณ์

นอกจากนี้ยังปรากฏถ้อยคำอติวิพากษ์ของกวีซึ่งเป็นการถ่อมตน ขอภัยผู้อ่านหากตนเขียน ตัวอักษรและอักขรวิธีผิดก็อย่าได้ติเตียนนินทา แล้วจึงจบด้วยคาถาบาลี อนาคตกาลเถ แปลว่า ในอนาคต กาล ซึ่งน่าจะหมายถึง กวีขอให้ตนได้พบพระศรีอาริยมตไตรยหรือได้พบพระนิพพานในอนาคตกาลอัน เป็นความหวังสูงสุดของพุทธศาสนิกชน

๒. สหสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕

สหสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ เนื้อความเริ่มตั้งแต่นางสังหสเสกรพลัดพรากจากสังหสไชย หลงทาง ไปกลางป่าได้รับความทุกข์ทรมาน นางประสูติโอรสและขณะที่นางไปหาผลไม้ ศรีสุทนต์ประพาสาได้พบ ทารกจึงนำกลับเข้าวัง นางสังหสเสกรติดตามหาโอรสโดยไปอาศัยอยู่กับตายาย จนถึงตอนที่สังหสไชยได้ อภิเษกสมรสกับนางเทพนิรมิตและลูกม้าทูลเตือนให้ออกตามหานางสังหสเสกร

๒.๑ ลักษณะต้นฉบับ สหสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ มัดที่ ๖๖ ตู๋ ๑๑๔ ชั้น ๑/๓ หมวด วรรณคดี หมุกลอนสวด ประเภทสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทย บันทึกด้วยเส้นธรรมดา บันทึกหน้าละ ๕ บรรทัด แต่บางหน้าบันทึก ๖ บรรทัด เขียนตัวอักษรใต้เส้นบรรทัด จำนวน ๑ ฉบับ ๑๑๒ หน้าสมุดไทย บันทึกทั้งหน้าต้นและหน้าปลาย หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติว่า หอสมุดฯ ชื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ต้นฉบับ ช่วงแรกของหน้าต้นและช่วงท้ายของหน้าปลายขาดชำรุดไป บางหน้ามีรูขาด บางหน้าขาดหายไป แต่ โดยรวมถือว่าต้นฉบับค่อนข้างสมบูรณ์

๒.๒ การเริ่มเรื่อง สหสไชย เล่ม ๒ เริ่มเรื่องตอนนางสังหสเสกรอธิษฐานขอให้รอดพ้น จากการถูกยักษ์จับ ด้วยบุญบารมีของโอรสในครรภ์ทำให้เชือกขาด นางจึงหนีเข้าป่า ดังความว่า

		เป็นสัตว์สิ้น	
ข้าให้จรดล	มาพันเวทนา	พ้นจากทุกข์	จากอาหารมาร
๑ ครั้นพิชฐานแล้ว	เมื่อนั้นนางแก้ว	ครั้นแล้วบนาน	
เทพาพฤชา	จึงมาบันดาล	จึงหย่อนนางคราญ	ถึงแผ่นดินดอน
๑ เครือเขาเถาว์วัลย์	ลุ่มหลุดออกพลัน	จากนางจอมขวัญ	

^๑ พิลาปในบริบทนี้หมายถึงชื่อคำประพันธ์หรือชื่อท่วงทำนองของคำประพันธ์ชนิดหนึ่ง มักปรากฏในตอนต้น เนื้อหาแสดงอารมณ์เศร้าโศก

หลุดจากบาป	ฉายาบังอร	เจ้าบทจร	จากนั้นคลาไคล
๑ เมื่อนั้นบังอร	สังข์สเกสร	จรจัดเข้าพงไพร	
น้ำตาสักร ๆ	ตกลงหลังไหล	คิดถึงจอมไตร	เพื่อนไร่เมื่อยเอย
๑ คิดถึงดาวบศ	ลูกจักกำหนด	ทางคดมิเคย	
จักไปกุฎี	จำมิได้เลย	ลูกนี้มีเคย	จะเดินไพรสมนัส
๑ เมื่อมารพามาข้าม	คีรีป่าสาขเรศ	มาโดยหาหวน	
ครั้นมาเดินดิน	ประคั้นไพรสมนัส	ลูกยังคิดฉงน	สนเท่ห์พระทัย...

(สหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕, หน้าต้น, หน้า ๑ - ๒)

ข้อความเริ่มต้นของสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ เป็นเนื้อเรื่องเดียวกับเนื้อความของพระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ ทั้งมีคำประพันธ์ที่ลงกัน แต่มีบางถ้อยคำที่กวีคัดลอกแตกต่างกันไปบ้าง

๒.๓ การจบเรื่อง เนื้อความของสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ จบลงตอนที่ลูกม้าพลูเตือนให้สังข์สเกสรออกตามหานางสังข์สเกสร และเมื่อนางเทพนิมิตทราบเรื่องนางก็ขอติดตามไปด้วย ดังความว่า

๑ ยานี้ ๑ นางเทพนิมิต	กลุ่มกลัดจิตหนักหนา
เดือดคลั่งฟุ้งมารดา	นางโสภาทบขาดใจตาย
๑ นางพลูว่าตัวข้า	ไม่เห็นหน้าพระจอมไกร
จากกันไปวันใด	คอยดูใจลูกเถิดรา
๑ ลูกรักจักอยู่ไย	ให้สาวใช้เชาจินทา
คนชั่วผิวร้างหย่า	(ไม่)นำพาเขาหนีไป
๑ อยู่ไยให้อับอาย	ไม่(เลือนราง)ชายอายแก่ใจ
อัคคี(เลือนราง)ไกล	ไหม้หัวใจร้อนหนักหนา
๑ ร้อนรันทนทเวช	พระบิดุเรศโปรดดูรา
ลูกรักจักมรณา	แม่นเมตตาจะดีใจ
๑ บัดนั้นพระบิดุเรศ	ได้ฟังเหตุลูกสายใจ
จึงมีองการไป	แก่นางไหมหเสี
๑ ดุจฝันแม่นมันแล้ว	หงส์พาแก้วมาให้พี่
แล้วพี่ไม่ยินดี	คินมณีนให้หงส์ไป
๑ เอ็น	

(สหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๑๑ - ๑๑๒)

๒.๔ บริบทอื่น ๆ ไม่มี

๓. สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖

สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ เนื้อความเริ่มตั้งแต่สังข์สเกสรแผลงศรฆ่ายักษ์ จากนั้นไปสร่งน้ำ และได้พบนางเทพนิมิตซึ่งถูกพรานป่าพามา นางเชิญสังข์สเกสรเข้าเมือง ท้าวปักษาธิราชจัดพิธีอภิเษกสมรสให้นางกับสังข์สเกสร ต่อมาสังข์สเกสรทูลลาท้าวปักษาเพื่อออกตามหานางสังข์สเกสร จนถึงตอนที่ศรีสุทนต์และสังข์สเกสรไปรับมารดาทั้งสองมาอยู่ด้วยกัน แล้วยกทัพไปล้อมเมืองบิดา เมื่อความจริงเปิดเผย นางทศมิถาและทศมิถุกุลลงโทษ บิดาและมารดาปรองดองกัน ทั้งหมดได้ครองราชสมบัติด้วยความสุขเกษมสืบไป

๓.๑ ลักษณะต้นฉบับ สหสไซย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ มัดที่ ๖๖ ตู๋ ๑๑๔ หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด ประเภทสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทย บันทึกด้วยเส้นหมึก บันทึกหน้าละ ๕ บรรทัด เขียนตัวอักษรใต้เส้นบรรทัด ลักษณะตัวอักษรใกล้เคียงกับปัจจุบัน เขียนเรียงเป็นระเบียบค่อนข้างสวยงาม จำนวน ๑ ฉบับ ๑๕๓ หน้าสมุดไทย บันทึกทั้งหน้าต้นและหน้าปลาย หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติว่า หอสมุดฯ ชื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ต้นฉบับค่อนข้างสมบูรณ์ เพียงแต่ช่วงแรกชำรุด ไม่มีปกหน้า หน้าแรกเริ่มที่เนื้อเรื่องนิทานซึ่งเป็นเหตุการณ์ช่วงท้ายกล่าวถึงการต่อสู้ของสังหสไซยกับเหล่ายักษ์ แล้วดำเนินเรื่องไปจนจบเรื่องบริบูรณ์

๓.๒ การเริ่มเรื่อง ข้อความเริ่มตั้งแต่สังหสไซยแผลงศรต่อสู้กับยักษ์ ดังความว่า

๑ บัดนั้นจึงพระภูมิ	แก่งแผลงฤทธิ์
ก็เป็นปักษีครุฑา	
๑ เข้าไล่จิกตีนา(ค)นาคา	อียักษากี่
(เลื่อนราง)หนีไป	
๑ เจ้ากรุงมารก็แผลงฤทธิ์ไกร	จึงแผลงศรชัยศรี
ก็เป็น (ถูกปิดทับ)	
๑ ถูกเอาพระภูบาล	ทั้งพาชีชาญ
ก็สะท้านสะเทือนพระทัย	
๑ (เลื่อนราง) พระจอมไกร	เจ้าแผลงศรไป
เป็นท่าฝนตกในเวหา...	

(สหสไซย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าต้น, หน้า ๑)

๓.๓ การจบเรื่อง เนื้อความจบลงตอนที่ศรีสุทนต์ สังหสไซย และมเหสี สิ้นพระชนม์ ท้าวภรรณิการ์ได้ครองเมืองสืบราชสมบัติต่อมา ดังความว่า

...๑ ครั้นแล้วเนืองมา	บิดามารดา	ถึงพิราลัย	
ทั้งสามเสด็จล	ถึงบนตรึงสไตร	สองท้าวนี้ได้	ครองทั้งสามหัวเมือง
๑ ท้าวภรรณิการ์	ได้ครองพารา	ทั้งสามรุ่งเรือง	
ชื่อท้าวไตรภพ	คำรบสามเมือง	พระเสด็จรุ่งเรือง	ทั้งสามพารา
๑ ราชกิจสิ่งไร	ท่านท้าวเธอได้	พิจารณา	
ตามราชการ	บ้านเมืองพารา	ไพร่พลเสนา	สุขเกษมเปรมปรีดี
๑ ประเสริฐเลิศล้ำ	ท้าวพระยาสามนต์	กลัวเดชพระพันปี	
เข้ามาประนม	ก้มเกล้าฯ	ชมพระไมตรี	ทั่วทิศทุกเมือง
๑ ท้าวไตรภพราช	ท้าวมีอำนาจ	ศรีสวัสดิ์รุ่งเรือง	
ปรากฏเลื่องลือ	ระบือทั้งเมือง	นิทานตามเรื่อง	จบเท่านั้นแลนา

(สหสไซย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าปลาย, หน้า ๑๓๔)

เนื้อความในต้นฉบับต่อจากนี้เป็นโอวาทพระมหากัจจายนเถระเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติตนซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่องนิทาน

๓.๔ บริบทอื่น ๆ เมื่อขึ้นหน้าปลายมีข้อความบันทึกว่า “หน้าปลายเล่ม ๓ แล้วอยู่ในนี้” และเมื่อสิ้นฉบับมีข้อความบันทึกบอกวันเดือนปีที่สร้างหนังสือสำเร็จว่าตรงกับ “วัน ๓๓๑๒ ค่ำ ปีมะเมีย สำเร็จ ผู้ใดยืมไปอ่านดู อย่ากินหมากกินพลู นอนอ่านดูสบายใจ น้ำหมากถูกต้อง หนังสือก็หมองไป” วันที่

สร้างหนังสือสำเร็จตรงกับวันอังคาร แรม ๓ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะเมีย นอกจากนี้ก็ยังมีข้อความตักเตือนผู้อ่านให้ยืมหนังสือไปอ่านด้วยความระมัดระวัง อย่าทำน้ำหมากเลอะเปื้อนหนังสือด้วย

๔. สหสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

สหสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔ เนื้อความเริ่มต้นตั้งแต่สังสหัสไชยหนีภัย ภูยกษัจับพาดกับพื้นดินสิ้นชีวิต พระอินทร์มาช่วยชุบชีวิตขึ้นใหม่ ต่อมาสังสหัสไชยได้นางสังสหัสเกรธาฤๅษี แต่ขณะออกไปหาผลไม้ในป่า ทั้งคู่ถูกภูยกษัจับไป ไปจนถึงตอนที่ฤๅษีใช้ลูกม้อออกมาตามหาสังสหัสไชยกับนางสังสหัสเกรธา ระหว่างทางลูกม้อได้ต่อสู้กับภูยกษั (เนื้อความตรงกับพระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ และสหสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕)

๔.๑ ลักษณะต้นฉบับ สหสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔ มัดที่ ๖๖ ตู๋ ๑๑๔ ชั้น ๑/๓

หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด ประเภทสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทย เส้นหมึก บันทึกหน้าละ ๕ บรรทัด เขียนตัวอักษรใต้เส้นบรรทัด จำนวน ๑ ฉบับ ๑๕๕ หน้าสมุดไทย บันทึกทั้งหน้าต้นและหน้าปลาย หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติว่า เจ้าพระยามุขมนตรี (อวบ) ให้ พ.ศ. ๒๔๓๓ ต้นฉบับมีความสมบูรณ์ดี

๔.๒ การเริ่มเรื่อง สหสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔ เริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงสังสหัสไชยขณะหนีภัยเข้าไปในป่า ได้รับความทุกข์ยาก หวาดกลัว และถูกภูยกษัทำร้าย ดังความว่า

- | | |
|---------------------------|-----------------|
| ๑ ต้อมมองลงกับภูผา | ซ่อนอยู่คูหา |
| มารมาหรือว่าไฉน | |
| ๑ รู้ว่าเสือสัตว์ค่อยดีใจ | ดำเนินเดินไป |
| ร้องไห้ไม่วายโศกา | |
| ๑ รำจวนครวญถึงพระเชษฐา | ครั้นพันแนวป่า |
| หมีเข้าเข้าช่องเขาหลวง | |
| ๑ เดินพลาบหว่างเขาทั้งปวง | สิ้นเนินจึงล่อง |
| พ้นจากเขาหลวงหิมพานต์ | |
| ๑ แล้วออกชอกซอนไพรสานท์ | ดำเนินหมินาน |
| ก็ลุถึงด่านยักชี | |
| ๑ ลุถึงด่านกลางอสุรี | สงสารพันปี |
| ภูมิจึงร้องค์เลย... | |

(สหสไชย สมุดสอง เลขที่ ๕๖๔, หน้าต้น, หน้า ๑)

๔.๓ การจบเรื่อง เนื้อความจบลงตอนที่ลูกม้อออกมาตามหาสังสหัสไชยและนางสังสหัสเกรธา ระหว่างทางลูกม้อได้ต่อสู้กับภูยกษั ดังความว่า

- | | |
|--------------------------|----------------|
| ...๑ บัดนั้นจึงมารยักษา | เห็นม้าอาชา |
| ดูดูมันมาแต่ไหน | |
| ๑ เรียกเพื่อนกันมาแต่ไกล | เร็วเหยยมาไป |
| เร่งจับเอาไอ้อาชา | |
| ๑ แต่ม้าเฝ้าด่านกลางป่า | ชำนาญนักหนา |
| อาชาพึงให้ทานตัว | |
| ๑ เราเป็นขุนดาบหมีไซ้ | เป็นคนฤๅจะกลัว |
| ม้าชักกลัวมันโยหนา | |

๑ ว่าแล้วเข้าไล่อาชา	ทันบนเวหา
ยักขาเข้ากลุ่มรุมตี	
๑ บัดนั้นจึงม้าพาชี	สัประยุทธ์ยักชี
(ด้วย)ฤทธิ์ของตน	
๑ ดัดขบบังหลบเป็นยนต์	หลีกหลบไม่พ้น
แทบจะวายชนม์เป็นผี	

(สหัสไชย สมุดสอง เลขที่ ๕๖๔, หน้าปลาย, หน้า ๑๕๓-๑๕๔)

๔.๔ บริบทอื่น ๆ หน้าที่สองของสหัสไชย สมุดสอง เลขที่ ๕๖๔ มีข้อความบันทึกว่า “สหัสไชยสมุดสองหนียักษ์กลับไปก็ไปพบพระกัมมียักษ์มันไล่อีก” ข้อความที่บันทึกไว้นี้เป็นการบอกให้ทราบถึงเนื้อเรื่องตอนต้นของหนังสือนี้แน่นอน นอกจากนี้หน้าสุดท้ายของหน้าปลายก็มีข้อความบันทึกไว้ว่า “สหัสไชยพลัดเมียแลลูกม้าไปตามแล จบเล่มสองหาสามต่อไปเถิด” ก็เป็นการบอกให้ทราบว่านิทานเรื่องนี้ยังไม่จบเรื่องโดยบริบูรณ์ ขอให้ผู้อ่านหาเล่มที่สามต่อไป

๕. ศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖

ศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖ เนื้อความเริ่มตั้งแต่ศรีสุทศน์และสหัสไชยรับมารดาอยู่ร่วมกันจึงจัดงานเฉลิมฉลอง ไปจนถึงตอนที่ศรีสุทศน์และสหัสไชยจัดขบวนทัพล้อมเมืองท้าวสุทนต์ซึ่งเป็นบิดาเพื่อแก้แค้นทศมิจโอรสของนางทศมิจอาสาศาอกรบแทนพระองค์

๕.๑ ลักษณะต้นฉบับ ศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖ มัดที่ ๖๐ ตู้ ๑๑๔ ชั้น ๑/๒ หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด ประเภทสมุดไทยขาว อักษรขอม - ไทย ภาษาบาลี - ไทย เส้นดินสอและเส้นหมึก บันทึกหน้าละ ๕ บรรทัด เขียนตัวอักษรใต้เส้นบรรทัด ลักษณะตัวอักษรมี ๒ ลายมือ หน้าแรกไปถึงเกินครึ่งฉบับของหน้าต้นลายมือค่อนข้างสวยงามเป็นระเบียบ ตัวอักษรที่ใช้มีพื้นฐานใกล้เคียงกับปัจจุบัน ส่วนหลังจากนั้นไปจนถึงต้นฉบับลายมือมีขนาดไม่สม่ำเสมอ ตัวอักษรที่ใช้บันทึกมีทั้งอักษรไทยและอักษรขอม เนื้อความเป็นคนละเรื่องกับศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖ จำนวน ๑ ฉบับ ๓๙ หน้าสมุดไทย หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติว่าสมบัติเดิมของหอสมุดฯ ต้นฉบับมีความสมบูรณ์

๕.๒ การเริ่มเรื่อง ศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖ เริ่มเรื่องตั้งแต่พรรณนาความงดงามของเครื่องเบญจาท้าขันและการจัดเตรียมงานสมโภชที่ศรีสุทศน์และสหัสไชยรับมารดาอยู่ร่วมกัน ดังความว่า

	ชาวเราทหาร	ใครเป็นนายการ	ให้ตบแต่งไป
๑ เบงจาห้าชั้น	น้ำพุดัน	เป็นชั้นระใบ	
ทั้งหงส์ทั้งฉัตร	ราชวัตรไสว	เห็นงามเอาใจ	ต่างต่างนานา
๑ เสถามนตรี	ทองน้อมโหรี่	มีทุกภาษา	
สารพัด(ด)เพลงการ	อย่านานเกยมา	แล้วตั้งศธา	นอกกำแพงวัง
๑ สูตั้งศธา	ไกลกันห้าวา	ดังกูตรัสสั่ง	
อันตืนศธา	รจนาแต่งตั้ง	เป็นรูปละมั่ง	หัตถิหมีหมู
๑ อันปลายศธา	เขียนเป็นจันทรา	ยักขาราทู	
สารพันดอกไม้	ตามให้คนดู	ทหารชาวหมู่	สู่เร่งรัดมา
๑ โรงโชนโรงหนัง	สู่เร่งแต่งตั้ง	ที่วางศธา	
ทั้งหนังกลางวัน	ทั้งนั้นเก็บมา	จิวต่างภาษา	หาให้ครบครัน...

(ศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖, หน้าต้น, หน้า ๑)

๕.๓ การจบเรื่อง เนื้อเรื่องจบลงตอนที่ศรีสุทศน์และสังข์สหายล้อมเมืองและทำท้าวสุทนต์ให้ยอมถวายเมืองหรือออกมาสู้รบ ทศมิจโอรสของนางทศมิจฉาจึงอาสาออกรบแทน ดังความว่า

...๑ บัดนั้นพระบาท	สุทนต์ทราบ	ได้ฟังสารไซ	
ว่าลูกทศมิจ	พ่อคิดไฉน	ข้าศึกล้อมไว้	ทั้งบกทั้งเรือ
๑ ปากได้มีหน้า	ยิ่งมากระหน่ำ	ข้าทั้งปากเหนือ	
ลูกรักกับอก	รบบกฤรบเรือ	ครั้งนี้ไม่เหลือ	ไม่รอดเป็นคน
๑ บัดนั้นทศมิจ	จึงทูลตามกิจ	พ่ออย่าร้อนรน	
จะปราบลองดู	ศัตรูประจัญ	จะดูเล่ห์กล	หม่อมราชชงชัย
๑ สารนี้มาก่อน	จะไปต่อต้อน	ทับเรือปากใต้	
ราชทูตอย่าช้า	ทูลพระยามาใหม่	สำเร็จปากใต้	แล้วจึงลองดู
๑ เถิงจะชนข้าง	ตนอย่าอวดอ้าง	อย่างแมวกับหนู	
เราไม่กลัวท่าน	ท่านไม่กลัวกู	ยับยั้งทำอยู่	กว่ากูจะไป
๑ สรรพทูตแล้ว	ทศมิจใจแก่แล้ว	สังข์ตระหารชาญชัย	
ทั้งกรมท่า	นาวาแต่งไว้		

(ศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖, หน้าต้น, หน้า ๓๖)

ข้อความสุดท้ายจบลงโดยที่คำประพันธ์ยังไม่จบบทและยังไม่จบเนื้อความ ข้อความต่อจากนี้บันทึกด้วยลายมือที่แตกต่างกัน เขียนด้วยเส้นดินสอ บันทึกด้วยอักษรขอมและอักษรไทยปนกัน และเนื้อความเป็นคนละเรื่องกับศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖

๕.๔ บริบทอื่น ๆ ไม่มี

ต้นฉบับตัวเขียนพระศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖ นี้ มีเนื้อความตรงกับสหาย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ แต่มีเนื้อหาไม่สมบูรณ์

จากการศึกษาต้นฉบับศรีสุทศน์สังข์สหายทั้ง ๕ ฉบับ ทำให้ทราบว่าหากนำต้นฉบับพระศรีสุทศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ สหาย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ และสหาย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ มาอ่านต่อเนื่องกันก็จะทำให้ได้นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทศน์สังข์สหายที่มีเนื้อความตั้งแต่ต้นจนจบอย่างสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงเลือกต้นฉบับทั้ง ๓ ฉบับ เป็นต้นฉบับหลักที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ส่วนต้นฉบับสหายสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔ และศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖ ผู้วิจัยจะใช้เป็นต้นฉบับสำหรับตรวจทาน กรณีที่ต้นฉบับที่ใช้เป็นหลักชำรุดหรือตัวอักษรเลือนราง

ตัวอักษรและอักษรวิธีในต้นฉบับตัวเขียน

ต้นฉบับนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทศน์สังข์สหาย แม้ว่าจะบันทึกด้วยอักษรไทย ภาษาไทย ที่มีสัทฐานใกล้เคียงกับอักษรไทยในปัจจุบัน แต่ทว่ารูปแบบตัวอักษรและอักษรวิธีที่ใช้ในต้นฉบับยังคงมีความแตกต่างไปจากการเขียนอักษรและอักษรวิธีไทยปัจจุบันอยู่มาก จึงได้นำเสนอเกี่ยวกับลักษณะตัวอักษรและอักษรวิธีที่ใช้ในต้นฉบับดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ตัวอักษร ลักษณะตัวอักษรที่ใช้ในเอกสารต้นฉบับตัวเขียนนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทศน์สังข์สหาย ส่วนใหญ่ลายมือค่อนข้างเป็นระเบียบสวยงาม และยังคงความชัดเจนของเส้นหมึกที่ใช้ในการบันทึกรูปร่างตัวอักษรที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียนมีลักษณะดังนี้

๑.๑ พยัญชนะ ต้นฉบับตัวเขียนนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทศน์สังข์สหัสไชย ประกอบไปด้วย ศรีสุทศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ ศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖ สหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔ สหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ และสหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ มีการใช้รูปพยัญชนะดังนี้

ตารางที่ ๒ - ๑ รูปพยัญชนะที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน

รูปพยัญชนะที่ใช้ใน ปัจจุบัน	รูปพยัญชนะที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน				
	๕๑๕	๕๑๖	๕๖๔	๕๖๕	๕๖๖
ก	ก	ก	ก	ก	ก
ข	ข	ข	ข	ข	ข
ฅ	ฅ	ฅ	ฅ	ฅ	ฅ
ค	ค	ค	ค	ค	ค
ฅ	-	-	-	-	-
ฅ	-	-	ฅ	ฅ	ฅ
ง	ง	ง	ง	ง	ง
จ	จ	จ	จ	จ	จ
ฉ	ฉ	ฉ	ฉ	ฉ	ฉ
ช	ช	ช	ช	ช	ช
ซ	ซ	ซ	ซ	ซ	ซ
ฅ	-	-	-	-	-
ญ	ญ	ญ	ญ	ญ	ญ
ณ	ณ	ณ	ณ	-	ณ

รูปพยัญชนะที่ใช้ใน ปัจจุบัน	รูปพยัญชนะที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน				
	๕๑๕	๕๑๖	๕๖๔	๕๖๕	๕๖๖
ฉ		-	-	-	-
ฐ		-	-	-	-
ฑ	-	-	-	-	-
ฒ	-	-	-	-	-
ณ					-
ด					
ต					
ถ					
ท					
ธ					-
น					
บ					
ป					
ผ					
ฝ					
พ					
ฟ					

รูปพยัญชนะที่ใช้ใน ปัจจุบัน	รูปพยัญชนะที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน				
	๕๑๕	๕๑๖	๕๖๔	๕๖๕	๕๖๖
ภ	ภ	ภ	ภ	ภ	ภ
ม	ม	ม	ม	ม	ม
ย	ย	ย	ย	ย	ย
ร	ร	ร	ร	ร	ร
ล	ล	ล	ล	ล	ล
ว	ว	ว	ว	ว	ว
ศ	ศ	ศ	ศ	ศ	ศ
ษ	ษ	ษ	ษ	ษ	ษ
ส	ส	ส	ส	ส	ส
ห	ห	ห	ห	ห	ห
ฬ	-	-	ฬ	-	-
อ	อ	อ	อ	อ	อ
ฮ	-	-	-	-	-

พยัญชนะที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียนนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทศน์สังข์สหัสไชยทั้ง ๕ ฉบับ มีทั้งสิ้น ๓๙ รูป พยัญชนะที่ไม่มีใช้ในต้นฉบับทั้ง ๕ ฉบับ ได้แก่ ค ฌ ท ฒ ฮ โดยมีรายละเอียดแต่ละฉบับดังนี้

๑) พระศรีสุทศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ มีพยัญชนะใช้ในต้นฉบับ ๓๗ รูป พยัญชนะที่ไม่มีใช้ในต้นฉบับ ได้แก่ ค ฌ ฏ ท ฒ พ ฮ

๒) พระศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖ มีพยัญชนะใช้ในต้นฉบับ ๓๕ รูป พยัญชนะที่ไม่มีใช้ในต้นฉบับ ได้แก่ ค ฌ ฌ ฐ ท ฒ พ ฮ

รูปสระที่ใช้ในปัจจุบัน	รูปสระที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน				
	๕๑๕	๕๑๖	๕๖๔	๕๖๕	๕๖๖
แ-	แ	แ	แ	แ	แ
เ-ยะ	-	-	-	-	-
เ-ย	เย	เย	เย	เย	เย
เ-อะ	-	-	-	-	-
เ-อ	เอ	เอ	เอ	เอ	เอ
-วะ	-	-	-	-	-
-ว	ว	ว	ว	ว	ว
โ-ะ	-	-	-	-	-
โ-	โ	โ	โ	โ	โ
เ-าะ	-	-	-	-	-
-อ	อ	อ	อ	อ	อ
เ-อะ	-	-	-	-	-
เ-อ	-	-	เอ	-	-
-ำ	ำ	ำ	ำ	ำ	ำ
ไ-	ไ	ไ	ไ	ไ	ไ
ใ-	ใ	ใ	ใ	ใ	ใ
เ-า	เา	เา	เา	เา	เา

รูปสระที่ใช้ในปัจจุบัน	รูปสระที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน				
	๕๑๕	๕๑๖	๕๖๔	๕๖๕	๕๖๖
ฤ	ฤ	-	ฤ	ฤ	ฤ
ฦ	ฦ	ฦ	ฦ	ฦ	ฦ
ฦ	-	-	-	ฦ	-
ฦ	-	-	-	-	ฦ

รูปสระที่ใช้ในต้นฉบับลายมือมีทั้งสิ้น ๒๖ รูป สระที่ไม่มีใช้ในต้นฉบับทั้ง ๕ ฉบับ คือ เ-ียะ เ-ื่อะ -วะ โ-ะ เ-าะ เ-อะ โดยมีรายละเอียดแต่ละฉบับดังนี้

๑) พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ มีสระใช้ในต้นฉบับ ๒๑ รูป สระที่ไม่มีใช้ในต้นฉบับ ได้แก่ เ-ะ แะ เ-ียะ เ-ื่อะ -วะ โ-ะ เ-าะ เ-อะ เ-อ ฤ ฦ

๒) พระศรีสุทนต์ เลขที่ ๕๑๖ มีสระใช้ในต้นฉบับ ๒๑ รูป สระที่ไม่มีใช้ในต้นฉบับ ได้แก่ เ-ะ เ-ียะ เ-ื่อะ -วะ โ-ะ เ-าะ เ-อะ เ-อ ฤ ฦ ฦ

๓) สหสัชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔ มีสระใช้ในต้นฉบับ ๒๓ รูป สระที่ไม่มีใช้ในต้นฉบับ ได้แก่ แะ เ-ียะ เ-ื่อะ -วะ โ-ะ เ-าะ เ-อะ ฤ ฦ

๔) สหสัชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ มีสระใช้ในต้นฉบับ ๒๒ รูป สระที่ไม่มีใช้ในต้นฉบับ ได้แก่ เ-ะ แะ เ-ียะ เ-ื่อะ -วะ โ-ะ เ-าะ เ-อะ เ-อ ฦ

๕) สหสัชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ มีสระใช้ในต้นฉบับ ๒๒ รูป สระที่ไม่มีใช้ในต้นฉบับ ได้แก่ เ-ะ แะ เ-ียะ เ-ื่อะ -วะ โ-ะ เ-าะ เ-อะ เ-อ ฦ

สระส่วนใหญ่มีรูปเหมือนสระในปัจจุบัน สระบางตัวมีรูปการใช้ ๒ แบบ คือ สระอะ เขียนแทนด้วย ิ หรือ ั สระประสมอาจมีรูปต่างจากปัจจุบันโดยการวางรูปสระต่างตำแหน่งกัน เช่น สระเอีย

เ-ีย วางรูปสระอีไว้บน ย หรือใช้รูปสระต่างจากปัจจุบัน เช่น สระเอือ เ-ื่อ ใช้รูปสระอี แทน สระ อือ นอกจากนี้เครื่องหมายไม้หันอากาศ (ˊ) เมื่อนำมาประสมเป็นสระอัว มักเขียนเป็นรูปไม้โท (ˋ) เช่น

หาว (หัว) มัวเเ (มัวเมา)

๑.๓ วรรณยุกต์ ต้นฉบับตัวเขียนมีการใช้รูปวรรณยุกต์ ดังนี้

ตารางที่ ๒ - ๓ รูปวรรณยุกต์ที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน

รูปวรรณยุกต์ที่ใช้ในปัจจุบัน	รูปวรรณยุกต์ที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน				
	๕๑๕	๕๑๖	๕๖๔	๕๖๕	๕๖๖
'					-
ˊ					
ˋ	-	-	-	-	-
ˎ	-	-	-	-	-

รูปวรรณยุกต์ที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียนมี ๒ รูป คือ ' และ ˊ มีรูปเหมือนวรรณยุกต์ในปัจจุบัน ส่วนวรรณยุกต์ ˋ และ ˎ ไม่ปรากฏ

วรรณยุกต์ ' และ ˊ ที่ใช้ในต้นฉบับไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอน บางคำใช้รูปวรรณยุกต์กำกับไม่ตรงกับเสียง บางคำปัจจุบันไม่มีรูปวรรณยุกต์กำกับแต่ในต้นฉบับมีรูปวรรณยุกต์กำกับ และรูปวรรณยุกต์ที่กำกับไม่สม่ำเสมอ คำเดียวกันอาจใช้รูปวรรณยุกต์กำกับไม่เหมือนกัน หรือคำเดียวกันบางครั้งเขียนมีรูปวรรณยุกต์บางครั้งไม่มีรูปวรรณยุกต์กำกับก็ได้

๑.๔ เครื่องหมาย เครื่องหมายที่ปรากฏใช้ในต้นฉบับตัวเขียนมี ๒ ประเภท คือ เครื่องหมายที่ใช้แทนเสียงสระหรือประกอบเสียงสระ และเครื่องหมายประกอบการเขียน

๑.๔.๑ เครื่องหมายที่ใช้แทนเสียงสระหรือประกอบเสียงสระ

๑.๔.๑.๑ ฟันหนู (") ใช้กำกับบนคำที่ออกเสียงสระอ และเสียงสระเออ ทั้งที่เป็นคำพยางค์เดียวและที่เป็นพยางค์หนึ่งในคำสองพยางค์หรือหลายพยางค์ สระนี้จะเขียนด้วยรูปสระ -อ และรูปสระ -เออ มีเครื่องหมายฟันหนู (") กำกับบนตัวพยัญชนะต้นที่ต้องการให้ออกเสียงสระอและเสียงสระเออ ตัวอย่าง

ใช้กำกับบนเสียงสระอ

พ่อ

อ่านว่า

พ่อ

พ่อ

อ่านว่า

พ่อดี

มื่อระทม

อ่านว่า

มรสุม

ใช้กำกับบนเสียงสระเออ

เลียบ

อ่านว่า

เลย

เคยม

อ่านว่า

เคยมา

ฟี่เอ๋ย

อ่านว่า

ฟี่เอย

ทภมเซ็ย

อ่านว่า

ทรามเซย

การใช้เครื่องหมายพินทุในต้นฉบับไม่สม่ำเสมอ บางครั้งได้มีการเขียนเครื่องหมายกำกับ ถึงแม้ว่าคำดังกล่าวจะออกเสียงสระออกก็ตาม แต่จะเขียนสระอ (-อ) ตรงตัวตามเสียงอ่านแทน ดังตัวอย่าง

กอร

อ่านว่า

ก่อน

ศาคร

อ่านว่า

สาคร

บทจอ

อ่านว่า

บทจร

๑.๔.๑.๒ ฟนทอง (') ใช้เขียนแทนเสียงสระอะ โดยเขียนกำกับไว้บนพยัญชนะที่ต้องการให้ออกเสียงสระอะ ตัวอย่าง

ชลณี

อ่านว่า

ชลนี

รจนา

อ่านว่า

รจนา

ราชสีห์

อ่านว่า

ราชสีห์

สายสมร

อ่านว่า

สายสมร

๑.๔.๑.๓ นิคหิต (°) ใช้แทนเสียงสระโอะ โดยเขียนกำกับไว้บนพยัญชนะที่ต้องการให้ออกเสียงสระโอะ ตัวอย่าง

ญาติวงศ์

อ่านว่า

ญาติวงศ์

นงคราญ

อ่านว่า

นงคราญ

๑.๔.๑.๔ ไม้หันอากาศ (˘) ใช้ในตำแหน่งที่ต้องการให้เป็นเสียงสระอะและใช้ร่วมกับ รร (ร หัน) เพื่อแทนเสียงที่ต้องการให้เป็นเสียงสระอะ ตัวอย่าง

พระกรรณา

อ่านว่า

พระกรรรุณา/ พระกรรณา

กลัวรัก

อ่านว่า

สวรรณค์

พัวรบี

อ่านว่า

พันปี

๑.๔.๑.๕ ไม้โท (˘) ใช้แทนเครื่องหมายไม้หันอากาศ โดยเฉพาะเมื่อประกอบกับสระอัว (ัว) ตัวอย่าง

หัว

อ่านว่า

หัว

หงคหัว

อ่านว่า

นางคร้ว

มัวเภา

อ่านว่า

มัวเมา

๑.๔.๒ เครื่องหมายที่ใช้ประกอบการเขียน หมายถึง เครื่องหมายที่ใช้กำกับคำ วลี หรือประโยค เพื่อช่วยในการอ่านคำ วลี หรือประโยคนั้น ๆ ดังนี้

๑.๔.๒.๑ ไม้ยมก (ๆ) ใช้เพื่อให้อ่านซ้ำสองครั้ง ตัวอย่าง

นา ๆ

อ่านว่า

นานา

รีน ๆ กลิ่น

อ่านว่า

รีน ๆ กลิ่น

เย็นลงรอน ๆ

อ่านว่า

เย็นลงรอน ๆ

๑.๔.๒.๒ ทันทฆาต (ˊ) ใช้เขียนบนรูปพยัญชนะที่ไม่ต้องการอ่านออกเสียง ตัวอย่าง

เมียอัเอย

อ่านว่า

เมียเอย

รกกคไม้

อ่านว่า

รากไม้

จะไปปรปักษ์กับทนต์

อ่านว่า

จะไปกราบทุลธราชา

๑.๔.๒.๓ พองมัน (๑) ใช้เมื่อเริ่มต้นคำประพันธ์ใหม่ หรือเมื่อเริ่มต้นบทประพันธ์ใหม่ ตัวอย่าง

- ๑ กรันถวนทศนท เก็กอชคตทกทกกับท
- ๑ เมื่อนั้นเณททกนิธา บังคมปฎะนา
- ๑ เมื่อนั้นพินชองตองท ทททเกกท

๑.๔.๒.๔ เครื่องหมายดอกจัน ใช้เขียนควบคู่กับตัวเลขหรือตัวอักษร เพื่อบอกฉันทลักษณ์ และทำให้เกิดความสวยงาม แต่ละฉบับมีดอกจันรูปร่างต่างกันไป ตัวอย่าง



๑.๔.๒.๕ เครื่องหมายกากบาท (+) เครื่องหมายนี้จะใช้เขียนเมื่อต้องการเพิ่มคำบางคำที่ขาดหรือเขียนตกไป โดยเขียนเครื่องหมายกากบาทไว้ข้างบนเหนือจุดหรือบริเวณที่คำหรือข้อความนั้นขาดหายไป แล้วจึงเติมคำหรือข้อความที่เขียนตกลงไปข้างล่างใต้แนวเส้นบรรทัด ตัวอย่าง

ภวังมกร สิ	อ่านว่า	ร่ำร้องถึงมารดร
ระฆาะ:ฟะ* มนไม่บา ระทังนิน	อ่านว่า	จะฆ่าจะฟัน จะทำยังนั้น มันไม่สาใจ
ผลกพทก*บั้ง ทก	อ่านว่า	พลัดพรากจากบังอร

๑.๔.๒.๖ เครื่องหมายขีดฆ่า (—) ใช้เพื่อแสดงว่าต้องการตัดคำนั้นออก คือไม่ต้องอ่านคำนั้น ๆ ตัวอย่าง

เจ้าเพื่อนเนนใหญ่ เจ้านักหนังสือ

อ่านว่า

เจ้าเพื่อนเชิญใจ

หนังสือไม่ยกาน

อ่านว่า

ไม่ขาน

๒. อักษรวิธี

การประสมคำและการอ่านที่ปรากฏในต้นฉบับตัวเขียน แม้จะค่อนข้างใกล้เคียงกับการประสมคำและการอ่านในปัจจุบัน แต่ก็ยังคงมีส่วนที่แตกต่างกับปัจจุบันอยู่มาก เนื่องจากการเขียนสะกดการันต์ในต้นฉบับตัวเขียนจะเป็นไปตามระบบเสียงพูด และเกิดจากการเขียนเพื่อเน้นการอ่านออกเสียงมากกว่าที่จะคำนึงถึงความถูกต้องตามอักษรวิธี ประกอบกับในอดีตยังไม่มีข้อกำหนดอักษรวิธีในการเขียนที่เป็นแบบแผน สามารถสรุปความสำคัญของอักษรวิธีที่ปรากฏในต้นฉบับที่ใช้ในการวิจัยได้ดังนี้

๒.๑ การเขียนพยัญชนะควบสระ คือ การเขียนลากเส้นพยัญชนะและสระให้ต่อเนื่องกัน
ตัวอย่าง

กัถางม

อ่านว่า

กล้างาม

ราชา

อ่านว่า

ราชา

กรากกรำ

อ่านว่า

กรากกรำ

ศรี

อ่านว่า

ศรี

ปี

อ่านว่า

ปี

๒.๒ การเขียนรูปพยัญชนะร่วม คือ การเขียนคำที่มีพยัญชนะตัวเดียวกันเป็นตัวนำและตัวตาม ด้วยการใช้พยัญชนะร่วมกันแต่อ่านออกเสียงแยกจากกัน ตัวอย่าง

ปัญ

อ่านว่า

ปัญญา

อัค

อ่านว่า

อัคคี

ฉัยยานารี

อ่านว่า

ฉัยยานารี

เมต

อ่านว่า

เมตตา

๒.๓ การใช้รูปพยัญชนะต้นต่างกับปัจจุบัน คือ คำที่ปัจจุบันใช้รูปพยัญชนะต้นอย่างหนึ่ง แต่ในต้นฉบับตัวเขียนใช้รูปพยัญชนะต้นอีกอย่างหนึ่ง ส่วนใหญ่ปรากฏในคำที่มีเสียงคล้ายคลึงกัน จัดว่าเป็นกลุ่มคำที่มีฐานเสียงเหมือนกัน ตัวอย่าง

ข เขียนเป็น ข, ค, ฌ เช่น

ขวัญ เขียนเป็น

วัน

พระขรรค์ เขียนเป็น

พร:ขันธ์

ลักของ เขียนเป็น

ลักของ

ขับเกวียน เขียนเป็น

ขับเกียน

ชื้อคา เขียนเป็น

ชื้อก

ค เขียนเป็น ข, ฌ เช่น

อค์คี เขียนเป็น

อค์จี

ฆ่าข้า เขียนเป็น

ก่าจัว

ฌ เขียนเป็น ข เช่น

ฌงน เขียนเป็น

ชงน

แฉล้ม เขียนเป็น

ชะแล่ม

ช เขียนเป็น ฌ เช่น

ชะรอย เขียนเป็น

ชะรอย

ชะตา เขียนเป็น

นัต

ญ เขียนเป็น ย เช่น

ญาดิวงค์ เขียนเป็น

ยาดิวง

ย	เขียนเป็น	ญ	เช่น		
		ยั้ง	เขียนเป็น	ยั้ง	
		มารยาท	เขียนเป็น	มารยาท	
ฎ	เขียนเป็น	ต	เช่น		
		ปฏิญาณ	เขียนเป็น	ปฏิญาณ	
ด	เขียนเป็น	ต, ฎ	เช่น		
		ดำเนิน	เขียนเป็น	ดำเนิน	
		ดำริ	เขียนเป็น	ดำริ	
		ยินดี	เขียนเป็น	ยินดี	
ถ	เขียนเป็น	ท	เช่น		
		เถิด	เขียนเป็น	เถิด	
		กระถด	เขียนเป็น	กระถด	
ท	เขียนเป็น	ธ	เช่น		
		อุทร	เขียนเป็น	อุทร	
ธ	เขียนเป็น	ท	เช่น		
		ธิดา	เขียนเป็น	ธิดา	
		โยธา	เขียนเป็น	โยธา	
ฒ	เขียนเป็น	ถ	เช่น		
		เฒ่า	เขียนเป็น	เฒ่า	
ฑ	เขียนเป็น	ท	เช่น		
		มณฑล	เขียนเป็น	มณฑล	

น	เขียนเป็น	ณ	เช่น	เขียนเป็น	นคร
		นคร	เช่น		
ผ	เขียนเป็น	ภ, พ	เช่น	เขียนเป็น	ผ่น
			ผ่น		
			ผู้		
			ผิตชอบ		
ฝ	เขียนเป็น	พ	เช่น	เขียนเป็น	พ้วน
			พ้วน		
พ	เขียนเป็น	ภ	เช่น	เขียนเป็น	ภภ
			พารา		
			พังพา		
ภ	เขียนเป็น	ผ	เช่น	เขียนเป็น	ผมี
			ผมี		
ร	เขียนเป็น	ฤ	เช่น	เขียนเป็น	ฤม
			นิรมล		
			นิรมิต		
ล	เขียนเป็น	ร, พ	เช่น	เขียนเป็น	เร่น
			เล่น		
			พลัดพราก		
			ล่อ		

ศ	เขียนเป็น	ษ, ส	เช่น		
		ศาลา		เขียนเป็น	ศาลา
		อาศรม		เขียนเป็น	อาศรม
ช	เขียนเป็น	ศร	เช่น		
		ถา		เขียนเป็น	ถา
ส	เขียนเป็น	ช, ษ	เช่น		
		ผีเสื้อ		เขียนเป็น	ผีเสื้อ
		สาม		เขียนเป็น	สาม
ช	เขียนเป็น	ทร	เช่น		
		ชอกชน		เขียนเป็น	ชอกชน

๒.๔ การใช้พยัญชนะต้นคู่ที่ต่างกับปัจจุบัน

๒.๔.๑ คำที่ปัจจุบันใช้เป็นพยัญชนะต้นเดี่ยว แต่ในต้นฉบับตัวเขียนใช้เป็นพยัญชนะต้นคู่

ตัวอย่าง

ก	เขียนเป็น	กร	เช่น		
		กษัตริย์		เขียนเป็น	กษัตริย์
ก	เขียนเป็น	ตร	เช่น		
		กษัตริย์		เขียนเป็น	กษัตริย์
ค	เขียนเป็น	คร	เช่น		
		คือ		เขียนเป็น	คือ
จ	เขียนเป็น	จร	เช่น		
		จึง		เขียนเป็น	จึง

ซ เขียนเป็น ซร, ตร เช่น

ซึ่ง

เขียนเป็น

ซัง

ซ่อน

เขียนเป็น

ซรอน

ซ้ายขวา

เขียนเป็น

ทกษขก

ซอก

เขียนเป็น

ทรอก

ส เขียนเป็น ษร เช่น

ทาสี

เขียนเป็น

ทาษี

ต เขียนเป็น ตร เช่น

ตลบ

เขียนเป็น

ทรลบท

๒.๔.๒ คำที่ปัจจุบันใช้เป็นพยัญชนะต้นคู่ แต่ในต้นฉบับตัวเขียนใช้เป็นพยัญชนะต้นเดี่ยว

ตัวอย่าง

กร เขียนเป็น ก เช่น

กระทิง

เขียนเป็น

กะทิง

ทร เขียนเป็น ช เช่น

ดินทราย

เขียนเป็น

กินชบ

๒.๔.๓ คำที่ใช้พยัญชนะต้นคู่ต่างกัน ตัวอย่าง

กร เขียนเป็น ตร เช่น

กรองดอก

เขียนเป็น

ทรวงอก

ตร เขียนเป็น กร เช่น

ตรากรตำ

เขียนเป็น

กกกกก

ตระกุล

เขียนเป็น

กระกุล

ทร เขียนเป็น ตร, สร เช่น

นิทรา

เขียนเป็น

นิกทา

ทรัพย์

เขียนเป็น

ถักทัพ

สร เขียนเป็น ขร, ศร เช่น

เลื้อสร้อย

เขียนเป็น

เลื้อยร้อย

สายสร้อย

เขียนเป็น

สายกรวย

ศร เขียนเป็น สร เช่น

เศร้าสร้อย

เขียนเป็น

เศร้ากรวย

๒.๕ การใช้พยัญชนะห้นเป็นตัวสะกด เป็นการเขียนพยัญชนะรูปเดียวกันสองตัวเป็น
ตัวสะกดเมื่อต้องการให้ออกเสียง อะ หรือแทน ั ตัวอย่าง

สังหสไชย

เขียนเป็น

สังหสไชย

น่ง

เขียนเป็น

นง

ฟ่ง

เขียนเป็น

ฟง

ท้ง

เขียนเป็น

ทง

๒.๖ การใช้ตัวสะกดที่ต่างกับปัจจุบัน ตัวอย่าง

๒.๖.๑ ตัวสะกดในแม่กก

ก เขียนเป็น ค เช่น

อเนก

เขียนเป็น

เอ่นค

โลก

เขียนเป็น

โลก

ฅ เขียนเป็น ก เช่น

เมฅ

เขียนเป็น

เมก

ค เขียนเป็น ก เช่น

มฤคิ

เขียนเป็น

มะฤกคิ

๒.๖.๒ ตัวสะกดในแม่กด			
จ	เขียนเป็น ด เช่น	กิจ	เขียนเป็น กิก
		มัจฉา	เขียนเป็น มีกฉา
ด	เขียนเป็น ฎ, ต, ตร, ทธ, ศ, ษ เช่น	โปรด	เขียนเป็น โปฏ
		แปด	เขียนเป็น แปก
		เจ็ด	เขียนเป็น เจก
		หยุด	เขียนเป็น หยท
		ผาดผก	เขียนเป็น ผาศผก
		หวาดห้วน	เขียนเป็น หกห้วน
		กรีด	เขียนเป็น กริช
ต	เขียนเป็น ต, ท, ตร, ศ เช่น	ราชทูต	เขียนเป็น ราชฏ
		จิต	เขียนเป็น จิก
		อำมาตย์	เขียนเป็น อัมหมาก
		ชีวิต	เขียนเป็น ชีวกร
		บรรพต	เขียนเป็น บันภก
ตร	เขียนเป็น ษ เช่น	เนตร	เขียนเป็น เนษ

ถ	เขียนเป็น ด เช่น	โดยอรรถ	เขียนเป็น	โดยอรรถ
		หน่อนาถ	เขียนเป็น	หน่อนาถ
ท	เขียนเป็น ต, ตร เช่น	ประมาท	เขียนเป็น	ประมาท
		ประสาท	เขียนเป็น	ประสาท
		วิเสท	เขียนเป็น	วิเสท
ธ	เขียนเป็น ท, ฏ เช่น	อาวุธ	เขียนเป็น	อาวุธ
		โกธ	เขียนเป็น	โกธ
ช	เขียนเป็น ด, ศ, ช, ตร เช่น	มนุษย์	เขียนเป็น	มนุษย์
		โทษ	เขียนเป็น	โทษ
		สันโดษ	เขียนเป็น	สันโดษ
ส	เขียนเป็น ด เช่น	ตรัส	เขียนเป็น	ตรัส
๒.๖.๓ ตัวสะกดในแม่กบ	เขียนเป็น พ เช่น	ประดับ	เขียนเป็น	ประดับ
		ย้อยยับ	เขียนเป็น	ย้อยยับ
พ	เขียนเป็น บ เช่น	มหรสพ	เขียนเป็น	มหรสพ
		ชีพ	เขียนเป็น	ชีพ

ภ	เขียนเป็น พ เช่น	ลาภ	เขียนเป็น	ภาพ
ญ	๒.๖.๔ ตัวสะกดในแม่กน เขียนเป็น น, ณ เช่น	รำคาญ	เขียนเป็น	ภักน
		เชิญ	เขียนเป็น	เข็น
		วิญญาณ	เขียนเป็น	วันท
		นงคราญ	เขียนเป็น	นังคกัน
		สำราญ	เขียนเป็น	ลักณ
ณ	เขียนเป็น ร เช่น	ประมาณ	เขียนเป็น	ประณ
น	เขียนเป็น ร, ล เช่น	ประทาน	เขียนเป็น	ประท
		รำจวน	เขียนเป็น	ภำจ
		คน	เขียนเป็น	คณ
ร	เขียนเป็น น, พ เช่น	โหร	เขียนเป็น	โหน
		อาหาร	เขียนเป็น	หาท
		ทวาร	เขียนเป็น	ทะรพ
ล	เขียนเป็น น, ร เช่น	ทูล	เขียนเป็น	ทล
		โคกคัลย	เขียนเป็น	โคกคณ
		สังวาล	เขียนเป็น	สังวร

๒.๗ การใช้ ย หลัง ใ- และ ไ- เพื่อกำกับเสียงท้ายสระ ตัวอย่าง

ใจ	เขียนเป็น	ไย
ให้	เขียนเป็น	ไหย
ได้	เขียนเป็น	ไคย
ไป	เขียนเป็น	ไปย
ไม่	เขียนเป็น	ไมย

๒.๘ การใช้ ย หลัง ี- ตัวอย่าง

นารี	เขียนเป็น	นารีย
------	-----------	-------

๒.๙ การใช้อักษรนำ

๒.๙.๑ คำที่ปัจจุบันเขียนแบบอักษรนำ แต่ในต้นฉบับตัวเขียนไม่ได้เขียนแบบอักษรนำ

ตัวอย่าง

หน	เขียนเป็น	น	เช่น	
		กำหนด	เขียนเป็น	กหนด
หม	เขียนเป็น	ม	เช่น	
		หมอก	เขียนเป็น	มอก
หย	เขียนเป็น	ย	เช่น	
		หยิบ	เขียนเป็น	ยิบ
หญ	เขียนเป็น	ญ	เช่น	
		กินหญ้า	เขียนเป็น	กินฎ้า

หล เขียนเป็น ล เช่น

ประหลาด เขียนเป็น

ประ^ลาด

แดงเหลือง เขียนเป็น

แดง^ลือง

หลัด ๆ เขียนเป็น

ลัด^ล ๆ

หว เขียนเป็น ว เช่น

หวาดหวั่น เขียนเป็น

วาค^ลหวั่น

๒.๙.๒ คำที่ปัจจุบันไม่เขียนแบบอักษรนำ แต่ในต้นฉบับตัวเขียนเขียนแบบอักษรนำ
ตัวอย่าง

น เขียนเป็น หน เช่น

นึก เขียนเป็น

หนึ^ก

นั่ง เขียนเป็น

หนึ^ง

ม เขียนเป็น หม เช่น

มิ เขียนเป็น

หมิ

มุง เขียนเป็น

หมุ^ง

อำมาตย์ เขียนเป็น

อำ^ลมหาท

ร เขียนเป็น ทร เช่น

นารี เขียนเป็น

นา^ลรี

ล เขียนเป็น หล เช่น

ฉลาก เขียนเป็น

ฉ^ลาก

ลือก เขียนเป็น

หลึ^ก

๒.๙.๓ การใช้อักษรนำที่ต่างกับปัจจุบัน ตัวอย่าง
อย เขียนเป็น หย เช่น

อยาก เขียนเป็น

ห^ลาก

อย่าง เขียนเป็น

ห^ล่าง

๒.๑๐ คำที่เขียนตามการออกเสียงตามแบบท้องถิ่นหรือภาษาปาก ตัวอย่าง

สิบเอ็ด	เขียนเป็น	สิบเบก
นิทรา	เขียนเป็น	นิกก
เหี่ยวไคล	เขียนเป็น	เหือไค
พิธิ	เขียนเป็น	พิทสี
หิมพานต์	เขียนเป็น	หิมะวัน หิมะภน
นที	เขียนเป็น	นกก
ชนนี	เขียนเป็น	ชลน
กรรมกร	เขียนเป็น	กมะนิก

อักขรวิธีที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียนนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยที่ใช้ในการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๑. การเขียนพยัญชนะแตกต่างกับปัจจุบัน เนื่องจากเอกสารตัวเขียนของไทยสมัยก่อนนิยมบันทึกตามการออกเสียงพูด ไม่เคร่งครัดตัวสะกดการันต์ อีกทั้งยังไม่มีข้อกำหนดอักขรวิธีการเขียนที่เป็นแบบแผน จึงพบว่าการใช้พยัญชนะต้นมีความสับสนปนกันระหว่างเสียงพยัญชนะเสียงเดียวกันหรือพยัญชนะที่มีเสียงใกล้เคียงกัน เช่น เสียง ข อาจเขียนเป็น *วัน* *คั* *เกี้ยน* *ชี* *ก* นอกจากนี้ในคำหนึ่งคำจะเขียนหลายแบบ เช่น สร้อย อาจเขียนเป็น *ซัร้อบ* *ถวอย* *คัรบ* นารี อาจเขียนเป็น *นาหรี* *นาเรีย*

๒. รูปวรรณยุกต์มีใช้เพียง ๒ รูป คือ รูปเอก (') และรูปโท (ˊ) การใช้กำกับเสียงไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน เช่น *หนึ่ง* (นิ่ง) *ย้อยยัพ* (ย้อยยับ) *กะทิง* (กระทิง) เป็นต้น

๓. เครื่องหมายที่ใช้ในการเขียนมี ๒ ประเภท คือ

๓.๑ เครื่องหมายที่ใช้แทนเสียงสระหรือประกอบเสียงสระ ได้แก่ ฟันหนู (")

ฟันทอง (') นิคหิต (°) ไม้หันอากาศ (˘) ไม้โท (ˊ)

๓.๒ เครื่องหมายที่ใช้ประกอบการเขียน ได้แก่ ไม้ยมก (๑) ทับทฆาต (ˆ) ฟองมัน (๑)

เครื่องหมายดอกจัน (✱ ✨ ✨) กากบาท (+) เครื่องหมายขีดฆ่า (—)

๔. อักษรวิธีแตกต่างกับปัจจุบัน

๔.๑ การเขียนพยัญชนะควบสระ เช่น **นิจกฏ** (นิตรา) **กฏกกกฏ** (กรากกรำ)

๔.๒ การเขียนพยัญชนะร่วม เช่น **เมตท** (เมตตา) **อัคคิ** (อัคคี)

๔.๓ การใช้รูปพยัญชนะต้นและตัวสะกดต่างกับปัจจุบัน เช่น **จิม** (จึง)

นกร (นคร) **ทรว** (ทวาร) **วิเสท** (วิเสท)

๔.๔ การเขียนพยัญชนะหัน เช่น **สฬหะสส** (สังหสส) **นบง** (ฉบับ)

๔.๕ การใช้ ไ- และ ใ- นิยมใช้พยัญชนะ ย ตามหลัง เช่น **ไย** **ไย**

๔.๖ คำที่ประกอบเสียงสระอี บางครั้งจะใช้พยัญชนะ ย ตามหลัง เช่น **นกรีย**

๔.๗ อักษรนำ มีการเขียนแตกต่างกับปัจจุบัน ๓ ลักษณะ คือ

๔.๗.๑ คำที่ปัจจุบันเขียนแบบอักษรนำแต่ในต้นฉบับไม่เขียนแบบอักษรนำ

เช่น หมอก เขียนเป็น **มอก** หยิบ เขียนเป็น **ยิบ**

๔.๗.๒ คำที่ปัจจุบันไม่เขียนแบบอักษรนำแต่ต้นฉบับเขียนแบบอักษรนำ เช่น

ลิก เขียนเป็น **หลิก** นิก เขียนเป็น **หนิก** มุง เขียนเป็น **หมุง**

๔.๗.๓ คำที่ใช้อักษรนำแตกต่างกับปัจจุบัน เช่น อยาก เขียนเป็น **ทบก**

อย่าง เขียนเป็น **หย่าง**

๕. การเขียนคำตามแบบท้องถิ่นหรือภาษาปาก เช่น **เหื่อโค** (เหื่อโคล) **ชลนิ** (ชนนี)

สับเบก (สับเบ็ด) **ทรวนิท** (กรรณิก)

ลักษณะคำประพันธ์

ศรีสุทศน์สังหสสเป็นนิทานคำกาพย์ที่ประพันธ์ด้วยกาพย์ยานี กาพย์ฉบับ และกาพย์สุรางคนางค์ ซึ่งไม่เคร่งครัดจำนวนคำและการส่งสัมผัส สลับกันไปอย่างค่อนข้างสม่ำเสมอตลอดทั้งเรื่อง มีบางช่วงตอนที่วิประพันธ์ด้วยคำประพันธ์กาพย์ทั้งสามชนิดตามที่กล่าวมาแต่ใช้ชื่อเรียกหรือชื่อกำกับเป็นอย่างอื่น ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นคำที่ใช้บอกท่วงทำนองสำหรับการสวดอ่านในช่วงตอนนั้น ๆ (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, หน้า ๘๐) ลักษณะคำประพันธ์ที่พบมีดังนี้

๑. กาพย์ยานี

กาพย์ยานีที่ใช้ในการประพันธ์ศรีสุทศน์สังหสไชย เขียนลักษณะคำประพันธ์กำกับไว้ด้วยคำว่า “ยานี” หรือใช้ตัวเลขว่า “๑๑” นอกจากนี้ยังมีคำประพันธ์ที่มีลักษณะคำประพันธ์อย่างกาพย์ยานี แต่กวีเขียนกำกับลักษณะคำประพันธ์ด้วยคำเรียกอื่น ได้แก่ ซ้ำลูกหลวง นางกราย และปัดมั่ง

๑.๑ ยานี ในต้นฉบับบันทึกว่า “ยานี” “ยานี” มีปรากฏใช้กำกับเนื้อความ ๒๓ ตอน^๒ นอกจากนี้ยังมีคำประพันธ์กาพย์ยานีแต่กวีเขียนกำกับลักษณะคำประพันธ์ว่า “๒๑” ๑ ตอน ทั้งนี้สันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึง ๑๑ ซึ่งเป็นจำนวนคำของกาพย์ยานี ๑ บาท แต่ผู้คัดลอกอาจเขียนผิด

กาพย์ยานีที่ใช้ในการประพันธ์นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทศน์สังหสไชยมีลีลาอย่างกาพย์ยานีโบราณ กล่าวคือ ไม่เคร่งครัดจำนวนคำในแต่ละวรรค อาจใช้คำเกินหรือคำขาดบ้าง และไม่เคร่งครัดสัมผัสระหว่างวรรค เป็นกาพย์ยานีที่มีเพียงสัมผัสระหว่างบาทและสัมผัสระหว่างบท มีสัมผัสในโดยเล่นสัมผัสอักษรและสัมผัสสระ มีบทบาทในการบรรยายเรื่องหรือเป็นบทสนทนา ส่วนใหญ่มีจุดประสงค์เพื่อดำเนินเรื่องเป็นหลัก ดังตัวอย่าง

กาพย์ยานีที่ไม่เคร่งครัดจำนวนคำ

๑ สองนาถตลาดแคล้ว

ถึงปรางค์แก้วอันรจนา

กษัตริย์ตรัสลงมา

พ่อสองราจะไปไหน

(พระศรีสุทศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๑๓)

จะเห็นได้ว่าในวรรคแรกของกาพย์ยานีตามตัวอย่างข้างต้นมีจำนวนคำเพียง ๔ คำ

กาพย์ยานีที่ไม่เคร่งครัดจำนวนคำและเสียงสัมผัสระหว่างวรรค

๑ ส่วนองค์พระนอกรัก

กัมพระพักตร์แทบบาทพระองค์

พระน้องเจ้ากราบลง

แล้วพระองค์สลับไป

๑ นางเทพเนรมิต

เห็นทรงฤทธิ์ฤทธิไกร

ทั้งสองสลับไป

องค์อรไทเจ้าโศกศัลย์

๑ บัดนั้นจึงคนใช้

เสนาในไปด้วยพลัน

ลงไปสู่ขอขันธ์

ตักน้ำนั้นมาทันทใจ

๑ ชาวที่ลูปักตรา

รสสุคนธามาลูบไล้

พนักงานแลชาวที

พัดโบกวีให้สองรา

(สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าต้น, หน้า ๕๕)

จะเห็นว่าวรรคที่สองของกาพย์ยานีในคำประพันธ์บทแรกและบทที่สี่ตามตัวอย่างข้างต้น กวีใช้คำ ๗ คำ และคำสุดท้ายของวรรคที่สองในบทที่สี่ไม่มีเสียงสัมผัสระหว่างบาทกับวรรคที่สาม

^๒ ตอน ในที่นี้หมายถึง การใช้คำประพันธ์ชนิดหนึ่งไปจนจบแล้วเริ่มใช้ลักษณะคำประพันธ์อีกชนิดหนึ่ง

ภาพยานีที่ไม่เคร่งครัดจำนวนคำและเสียงสัมผัสระหว่างบท

๑ อยู่มาสามราตรี	นางเทวีผู้ใจพาล
รุ่งแจ้งแสงสุริยการ	นางนงคราญเรียกทาสี
๑ มาเราพากันไป	เร็วไว ๆ อย่าให้ช้า
นางทาสีมาเร็วพลัน	ถึงสำคัญที่ฝั่งดาบนาง

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๑๙ - ๒๐)

จะเห็นได้ว่ากวีไม่เคร่งครัดจำนวนคำของภาพยานีในวรรคที่สามและวรรคที่สี่ในบทที่สอง และคำสุดท้ายของบทแรกไม่มีเสียงสัมผัสระหว่างบทกับคำสุดท้ายวรรคที่สองของบทถัดมา

๑.๒ ข้าลูกหลวง เป็นคำประพันธ์ที่มีลักษณะส่งสัมผัสและจำนวนคำอย่างภาพยานี นิยมใช้ในตอนที่เป็นบทเห่กล่อม ปรากฏใช้กำกับเนื้อความในเรื่องศรีสุทนต์สังข์ไชย ๒ ตอน คือ ตอนที่นางสังข์เสกสรเล่นน้ำในสระ นางร้อยมาลัยและขับเพลง และตอนที่นางสังข์เสกสรเล่าเรื่องราวประหลาดที่เกิดขึ้นกับนาง อีกทั้งผ้าสไบและลูกดालก็หายไปโดยไม่ทราบสาเหตุให้ฤๅษีฟัง ดังตัวอย่าง

ข้าลูกหลวงตอนนางสังข์เสกสรเล่นน้ำในสระ

๑ จะกล่าวถึงจิตดา	นางฉายาสาวสวรรค์
ดาวบศจรจล	จิตานันมาสระศรี
๑ อัศจรรย์วันนี้ไซ้	กำเรบใจไขพอดิ
เสียวชานทั้งอินทรี	หรือจะมีผู้ใดมา
๑ คิดแล้วเก็บดอกไม้	ชื่นชใจเป็นนันทนา
ร้องพลางทางแลมา	เอัระชาน่าชมเชย
๑ ข้าเจ้าหงส์ส่งเสียงร้อง	ปีกเจ้าอ่อนร่อนกล่อมกลม
ร่อนลงดงสุกกรม	เชิญมาชมสักหนอยรา
๑ ขับเล่นเต้นเป็นวงค์	ดั่งนางหงส์เหมรา
แล้วเก็บดอกมาลา	โยทะกาแลกาหลง
๑ กรองเล่นเป็นมาลัย	ประดับไว้กับเอวองค์
สายสร้อยห้อยย้อยลง	รำเป็นวงแต่องค์เดียว
๑ ร้องรำทำเพลงเล่น	ใครไม่เห็นเป็นป่าเปลี่ยว
จนแ่งแต่ผู้เดียว	แล้วลดเลี้ยวเที่ยวเชยชม...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๐๕ - ๑๐๖)

ข้าลูกหลวงที่ปรากฏในตอนนี้นางสังข์เสกสรเล่นน้ำ ร้อยมาลัย และขับเพลงนี้นับว่ามีความสอดคล้องกับท่วงทำนองที่นิยมกำกับด้วยข้าลูกหลวงในตอนที่เป็นบทเห่กล่อมในวรรณกรรมทั่วไป เพราะการขับร้องเพลงก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับการขับกล่อม

ข้าลูกหลวงตอนนางสังหสเกรเล้าเรื่องราวประหลาดที่เกิดกับนาง อีกทั้งผ้าสไบและลูกดากก็หายไ้โดยไ้ทราบสาเหตุให้ฤษีฟัง

๑ เมื่อนั้นนางเทวี	จากสระศรีแล้วคลาไคล
เก็บดวงพวงมาลัย	แล้วเข้าไปยังศาลา
๑ ฉวยได้ลูกดากไม้	ไขเข้าไปห้องไฉยา
ผันแปรแลไปมา	ภูษาเข้ามาหายไ้
๑ ใครหน่ออกอาจนัก	ตั้งแต่ลักของน้องไป
คิดมาน่าน้อยใจ	ขโมยไพร่หรือผู้ดี
๑ ขโมยผ้าสไบ	ของน้องไปวานขึ้นนี้
ฉนคนหรือผี	มวานนี้ลักลูกดาก
๑ จะว่ามาแต่ไหน	น่าน้อยใจใครจะปาน
วัดถาอาลังการ	ใครจ้งทาลขโมยไป
๑ เมื่อนั้นพระฤษี	ถึงกุฎีที่ศาลาลัย
จ้งเห็นนางทรมวย	เจ้าทำไฉฉนนี้
๑ สองวันทั้งวันนี้	ไ้จ้งหมิผลัดภูษา
พอใจเล่นคงคา	ไ้ผลัดผ้ามาเคยใจ
๑ นางบอกพระสิทธิา	ภูษาเข้ามาหายไ้
เข้ามาในศาลาลัย	ขโมยไปหมดแล้วหนา...

(พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๑๕ - ๑๑๖)

ข้าลูกหลวงที่ปรากฏในตอนนี้นางสังหสเกรเล้าเรื่องราวประหลาดที่เกิดกับนาง อีกทั้งผ้าสไบและลูกดากก็หายไ้โดยไ้ทราบสาเหตุให้ฤษีฟังนี้มีได้ใช้กำกับเนื้อความที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการขับกล่อม ซึ่งแตกต่างกับข้าลูกหลวงที่ปรากฏในวรรณกรรมทั่วไป

๑.๓ นางกราย เป็นคำประพันธ์ที่มีลักษณะส่งสัมผัสและจำนวนคำอย่างกาพย์ยานี นิยมใช้ในตอนที่เกี่ยวข้องกับท่วงท่าการเดินของตัวละครหญิง นางกรายในนิทานคำกาพย์ศรีสุทัศน์สังหสไชยมีปรากฏ ๑ ตอน คือ ตอนที่ศรีสุทัศน์และสังหสไชยได้พบกันอีกครั้งจ้งไ้ถามเรื่องราวความหลังที่พลัดพรากกันมานาน ดังตัวอย่าง

๑ บัดนั้นจ้งพระพี่	ถามพันปีผู้น้องยา
องค์หนึ่งเล่าฤณา	พีนีกว่าแต่องค์เดียว
๑ เจ้าบอกแก่พี่รา	แต่พลัดมาที่น้ำเชี่ยว
พระน้อง...ท่องเที่ยว	ในไพร่เขี้ยวสักเพียงไร
๑ บัดที่นั้นพระอนุชา	ทูลเชษฐาสิ้นสุดไป
แต่น้องท่องเที่ยวไพร	กำหนดได้สองเดือนตรา
๑ จ้งพบพระฤษี	ได้บุตรีท้าวร่วมเรือน

อยู่ได้สิบเบ็ดเดือน	ไปกลางเดือนมารพาไป
๑ แต่นางนั้นทรงครรภ์	มาผูกพันไว้ในไพร
แต่ข้ามารพาไป	กรากกราไ้ได้สามเดือน
๑ จึงพบสบนางนี้	ม้าพาหนีไปกลางเดือน
รบยักษ์ใครจะเหมือน	คลาดเคลื่อนได้ถึงเจ็ดวัน
๑ แล้วอยู่เมืองนางนี้	โดยดิลยี่สิบวัน
แล้วหาชานัน	ไกรลาสพลันถึงศาลา
๑ เจ้าทูลถามพระพี่	พลัดข้ามนี้ที่คงคา
เจ้าเชิญพลอบน้องรา	ให้ไศกาน้องบรรเทา...

(สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าต้น, หน้า ๕๙ - ๖๐)

จะเห็นว่านางกรายที่ปรากฏในศรีสุทนต์สังหสไชยมิได้ใช้กำกับเนื้อความเกี่ยวกับท่วงท่าการเดินของตัวละครหญิงซึ่งแตกต่างกับนางกรายในวรรณกรรมเรื่องอื่น

๑.๔ ปักม้งหรือปฐม้ง เป็นคำประพันธ์ที่ส่วนใหญ่มีลักษณะส่งสัมผัสและจำนวนคำอย่างกาศยานี้ นิยมใช้ในตอนที่มักเป็นตอนขึ้นเนื้อเรื่องใหม่ (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, หน้า ๑๐๐) ปักม้งในนิทานคำกาศศรีสุทนต์สังหสไชยมีปรากฏ ๑ ตอน คือ ตอนที่ศรีสุทนต์และสังหสไชยสั่งการเตรียมกระบวนทัพเพื่อออกเดินทางไปล้อมเมืองของบิดา ดังตัวอย่าง

๑ บัดนั้นสองกษัตริย์	พระศรีสุทนต์ทรงนาม
ท้าวจะไปสงคราม	ท้าวไม่ขามในพระทัย
๑ ท้าวจึงไปอำลา	ทั้งสองราพระจอมไตร
จึงฝากเมียรักไว้	ฝากสะใภ้บุตรนัดดา
๑ ท้าวจึงว่าน้องรัก	อย่าช้านักเจ้าพี่อา
แล้วเชิญสองมารดา	ทั้งสองรามาสำเภา
๑ เสด็จลงพระที่นั่ง	ทั้งชาววังแลข้าเฝ้า
โดยเสด็จพระเจ้า	ชาวสำเภาโห่เอาชัย
๑ บ้างโห่บ้างร้องมา	พลนาวาครั้นโครมไป
ยิงปืนยี่นแจวไล่	บ้างแล่นใบบ้างเรียกเรือ
๑ กีก้องท้องธारा	พลนาวามาฟันเพื่อ
ท้าวตั้งยังทับเรือ	ไม่หลงเหลือให้ครบครัน
๑ เชษฐายกไปก่อน	โดยอนุสรณ์สิบห้าวัน
จึงพระอนุชานั้น	จัดพลชั้นธจะไปตาม
๑ บัดนั้นจึงพระองค์	สั่งจัดทรงสงคราม
ช้างม้ารถดุจดาม	บทรตามหมื่นสี่พัน...

(ศรีสุทนต์ เลขที่ ๕๑๖, หน้าต้น, หน้า ๑๕)

๒. ภาพยณัฎฐ์

ภาพยณัฎฐ์ในนิทานคำกพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยเขียนลักษณะคำประพันธ์กำกับไว้ด้วยคำว่า “ณัฎฐ” นอกจากนี้ยังมีคำประพันธ์ที่มีลักษณะคำประพันธ์คล้ายภาพยณัฎฐ์ แต่กวีเขียนกำกับลักษณะคำประพันธ์ด้วยคำเรียกอื่น ได้แก่ จำเเพริด

๒.๑ ณัฎฐ ภาพยณัฎฐ์ที่ใช้ในนิทานคำกพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยมีลักษณะไม่เคร่งครัด จำนวนคำและการส่งสัมผัสตามหลักฉันทลักษณ์ มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง บรรยายเรื่อง ใช้เป็นบทสนทนา หรือใช้พรรณนาบ้างมีปรากฏใช้กำกับเนื้อความ ๒๐ ตอน ดังตัวอย่าง

ภาพยณัฎฐ์ที่ไม่เคร่งครัดเสียงสัมผัสระหว่างบท

- | | |
|--------------------------|-----------------|
| ๑ บัดนั้นจึงนายเกตุรา | ประเพรียกรียกหา |
| ใช้ข้าไปยังหีบทอง |] |
| ๑ จึงสั่งกับคนทั้งนั้น | |
| หีบนั้นจะได้ใส่มา | ทำมันลงวงมัน |
| ๑ จอบเสียมเกรียมไปนักหนา | แล้วลงเรือมา |
| หมิซำก็ถึงทันใจ | |

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๓๙ - ๔๐)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าคำสุดท้ายของวรรคที่สามในบทแรกไม่ส่งเสียงสัมผัสระหว่างบทกับคำสุดท้ายของวรรคแรกในบทถัดไป

ภาพยณัฎฐ์ที่ไม่เคร่งครัดจำนวนคำในวรรค

- | | |
|------------------------------|----------------|
| ๑ พระชมโคถึกมฤคคา | กระทิงมหิงสา |
| ก็มาหลายหลากมากมาย | |
| ๑ เนื้อเปื้อเสื่อสาวกวางทราย | กระป้อครือควาย |
| เสื่อร้ายก็ย่องมองมา | |
| ๑ เสื่อโคร่งโยงหมูสุ้ทำ | แปรแปรันเล่นมา |
| บ้างคว่ำบ้างไขว่ไถ่ราญ | |
| ๑ เคียงคู่ตามหมู่คชสาร | โตเต้นตามธาร |
| หมิซำก็ลงมานองเนื่อง | |

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๕๗)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าจำนวนคำในวรรคที่สามของบทที่มี ๗ คำ

๒.๒ จำเพริด เป็นคำประพันธ์ที่มีลักษณะคล้ายกาพย์ฉบัง แตกต่างที่จำนวนคำในวรรคที่สามซึ่งกาพย์ฉบังมี ๖ คำ แต่จำเพริดมีเพียง ๓ คำ จำเพริดในศรีสุทนต์สังหสไชยมีปรากฏ ๒ ตอน คือ ตอนพรรณนาทัพเรือและตอนพรรณนาทัพบก ดังตัวอย่าง

จำเพริดที่ใช้พรรณนาทัพเรือ

๑ พลนาวา ๆ มากมี	หัวเป็นมฤคี
ดูไสว	
๑ พลนาวา ๆ แล่นไป	เห็นงามไสว
แลหัวกวาง	
๑ พลนาวา ๆ ต่างต่าง	ลดเลี้ยวสล้าง
แลหัวหมี	
๑ พลนาวา ๆ มารี่รี่	โหรงมะมี
แลหัวเสือ	
๑ พลนาวา ๆ ทับเรือ	ท้ายแกลเป็นผีเสื้อ
แลหัวสิงห์	
๑ พลนาวา ๆ ยอดยิ่ง	หยิบป็นยinyin
แลหัวโต...	

(ศรีสุทนต์ เล่มที่ ๕๑๖, หน้าต้น, หน้า ๑๐ - ๑๑)

๓. กาพย์สุรางคนางค์

กาพย์สุรางคนางค์ในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยเขียนลักษณะคำประพันธ์กำกับไว้ด้วยคำว่า “สุรางคนางค์” นอกจากนี้ยังมีคำประพันธ์ที่มีลักษณะคำประพันธ์คล้ายกาพย์สุรางคนางค์ แต่กวีเขียนกำกับลักษณะคำประพันธ์ด้วยคำเรียกอื่น ได้แก่ พิลाप นางกราย และมังกร

๓.๑ สุรางคนางค์ กาพย์สุรางคนางค์ที่ใช้ในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยเขียนกำกับลักษณะคำประพันธ์ด้วยคำว่า “สุรางคนางค์” ปรากฏใช้กำกับเนื้อความ ๒๑ ตอน นอกจากนี้ยังเขียนกำกับด้วยตัวเลข “๒๘” ซึ่งเป็นจำนวนคำของกาพย์สุรางคนางค์ ๑ บท ปรากฏใช้กำกับเนื้อความ ๑ ตอน มีลักษณะไม่เคร่งครัดจำนวนคำและการส่งสัมผัส ดังตัวอย่าง

กาพย์สุรางคนางค์ที่ไม่เคร่งครัดจำนวนคำในวรรค

๑ ฤพระจอมขวัญ	เห็นเมียรทรงครรภ์	จะหันหนีไป	
หักกลัวิดดา	ไม่มาหนีได้	จึงแค้นพระทัย	ร่ำไรโรศกา
๑ แค้นเคืองสิ่งไร	แต่สะอื้นให้	ไม่ไขวาจา	
ผิดชอบหนักเบา	พ่อเจ้าเมียรอา	ให้เมียรรู้ว่า	เมียรจะมายินดีใจ...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เล่มที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๓๔ - ๑๓๕)

จากตัวอย่างจะเห็นว่าคำสุดท้ายของวรรคที่เจ็ดในบทที่สองมีจำนวนคำ ๖ คำ

๓.๒ พิลาล พิลาลเป็นคำประพันธ์หรือท่วงทำนองที่นิยมใช้กำกับในช่วงตอนที่เป็นความเศร้าโศก ในศรีสุทศน์สังข์ไฮมีปรากฏใช้กำกับเนื้อความ ๓ ตอน คือ ตอนที่นางสังข์ไฮเสกสรพลัดพรากจากโอรสในป่า ตอนนางเทพนิรมิตพบบิดาและมารดา ตอนนางสังข์ไฮเสกสรโศกเศร้าเมื่อทราบว่าสังข์ไฮได้พบเชษฐาและโอรสแล้วแต่นางซึ่งอาศัยอยู่กับตายายร่ำไห้มาลัยมีอาจจะแสดงตัวให้สังข์ไฮทราบได้ดังตัวอย่าง

พิลาลตอนนางสังข์ไฮเสกสรโศกเศร้าเมื่อทราบว่าสังข์ไฮได้พบเชษฐาและโอรสแล้วแต่นางซึ่งอาศัยอยู่กับตายายร่ำไห้มาลัยมีอาจจะแสดงตัวให้สังข์ไฮทราบได้

๑ สังข์ไฮอย่า	ได้ฟังวาจา	ยายว่าทั้งปวง	
รู้ว่าภักดา	มาแต่วังหลวง	เจ้ากลุ่มกลัดทรวง	เพราะเห็นบุตรา
๑ ออกนางจะคราก	ครั้นจะออกปาก	เป็นพันปัญญา	
ครั้นจะไปสู่	ตัวกูเกรา	แต่รำให้หา	อยู่คนเดียวตาย
๑ ครั้นรุ่งสุริยา	นางกรอมมาลา	เป็นแยบเป็นคาย	
แกล้งให้ผัวรัก	รู้จักลดลาย	เมื่อแรกโฉมฉาย	ได้ผ้าสไบ
๑ กรองพวงหนึ่งเล่า	เมื่อผัวรักเจ้า	พาลูกदानไป	
กรองพวงหนึ่งเล่า	เมื่อเจ้ามาใน	เก็บผ้าสไบ	ผ้าทรงนানা
๑ กรองพวงหนึ่งนั้น	เมื่อเจ้าผายผัน	เข้าในศาลา	
ฤๅจับได้	ถามไถ่ราชา	แล้วพาเจ้าไป	ยังพระกุฎี
๑ กรองไว้ให้ยาย	แกเอาไปถวาย	ไท่ธิบดี	
พวงหนึ่งภูบาล	ประทานมเหสี	พวงหนึ่งพันปี	ประทานน้องยา
๑ อันพวงหนึ่งใส่รี	ให้น้องสะใภ้	องค์ชินธุรา	
ยังพวงหนึ่งเล่า	พระเจ้าราชา	ชมกับบุตรา	นัดดาทรมชม...

(สังข์ไฮ เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าต้น, หน้า ๖๔ - ๖๖)

พิลาลที่ปรากฏในศรีสุทศน์สังข์ไฮใช้ในตอนที่เป็นความเศร้าโศกเช่นเดียวกับพิลาลที่นิยมใช้ในวรรณคดีอื่น ๆ

๓.๓ นางกราย นางกรายเป็นคำประพันธ์หรือท่วงทำนองที่นิยมใช้กำกับในช่วงตอนที่เกี่ยวกับพฤติกรรม ลีลา หรือท่วงท่าของตัวละครหญิง นางกรายในศรีสุทศน์สังข์ไฮมีทั้งที่ประพันธ์ด้วยกาพย์ยานีและประพันธ์ด้วยกาพย์สุรางคนางค์ สำหรับนางกรายที่ประพันธ์ด้วยกาพย์สุรางคนางค์มีปรากฏใช้ ๒ ตอน คือ ตอนที่นางสังข์ไฮเสกสรขึ้นจากสระแล้วหาสไบไม่พบ และตอนที่นางสังข์ไฮเสกสรหลุดพ้นจากการถูกยักษ์จับมัดและต้องเดินทางระเหเร่หนีในป่า ดังตัวอย่าง

นางกรายตอนนางสังข์ไฮเสกสรขึ้นจากสระแล้วหาสไบไม่พบ

๑ ร้อยซังบังอร	สังข์ไฮเสกสร	ธิดายาใจ	
ขึ้นจากคองคา	มาหาสไบ	ไม่เห็นหายไป	หลากใจนักหนา
๑ ครั้งนี้ที่สุด	จะวามนุษย์	ฤๅท้าวเทวา	

มาลักสไบ	น้อยใจนักหนา	รีบร้นค้นหา	ทุกท่าทั่วไป
๑ ไปแล้วกลับมา	ลดเลี้ยวเที่ยวหา	นำมาหลาใจ	
สองครั้งสามครั้ง	ที่วางมาลัย	ไม่พบสไบ	อรไทกลับมา...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๑๐)

นางกรายที่ประพันธ์ด้วยกาพย์สุรางคนางค์ที่ปรากฏในนิทานคำกาพย์ศรีสุทนต์สังข์สไบใช้ในตอนที่เกี่ยวกับพฤติกรรม สีสลาและท่วงท่าของตัวละครหญิงเช่นเดียวกับนางกรายที่ใช้ในวรรณคดีอื่น ๆ

๓.๔ มังกร มังกรที่ใช้ในศรีสุทนต์สังข์สไบเขียนว่า “มังกรอน” ปรากฏใช้ ๑ ตอน คือตอนที่พระสังข์สไบแอบเข้าห้องนางสังข์สเกสรแต่ถูกฤษีปลอมตัวจับได้ ดังตัวอย่าง

๑ เมื่อนั้นราชา	ฟังเสียงไฉยา	แล้วมายินดี	
คิดว่าสิทธา	เข้าป่าพงพี	พระน้องกับพี่	วันนี้แลเนา
๑ คิดพลางอย่างจร	โฉมตรูภูธร	ขึ้นบนศาลา	
ลน ๆ ลาน ๆ	ไซดานเข้ามา	จึงพระราชา	เสด็จเข้าห้องใน
๑ เห็นหลังฤษี	นึกว่าเทวี	แก้วพี่แนใจ	
ลูปหลังนั่งเคียง	ร่วมเรียงภูวนัย	สาวน้อยกลอยใจ	จงได้เมตตา
๑ เมื่อนั้นฤษี	เธอทำท่วงที่	ถอยหนีราชา	
กลั่นหัวไม่ได้	จนใจนักหนา	จึงพระสิทธา	ถามมาด้วยพลัน
๑ เมตตาทำไร	ฤษีนั้นไซ้	หมีไซ้จอมขวัญ	
พระสังข์สไบ	ตกใจตัวสั่น	กระหนกอกตัน	เพียงสิ้นวิญญา...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๒๒ - ๑๒๓)

จะเห็นได้ว่าคำประพันธ์หรือท่วงทำนองมังกรอนที่ปรากฏในนิทานคำกาพย์ศรีสุทนต์สังข์สไบใช้ในตอนที่กล่าวถึงเหตุการณ์หรือพฤติกรรมของตัวละครเอกชาย

จากการศึกษาลักษณะคำประพันธ์ที่ปรากฏในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์สไบจะเห็นว่านิทานคำกาพย์เรื่องนี้ประพันธ์ด้วยคำประพันธ์กาพย์ที่หลากหลายสลับกันไปตลอดทั้งเรื่อง อีกทั้งยังมีคำประพันธ์กาพย์ที่เรียกชื่อกำกับด้วยคำบอกท่วงทำนองการสวดอีกด้วย บางท่วงทำนองเป็นชื่อที่รู้จักกันดี บางท่วงทำนองเป็นชื่อที่หลายคนอาจไม่รู้จัก การศึกษาลักษณะคำประพันธ์ในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์สไบจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ทราบและเป็นการบันทึกร่องรอยของท่วงทำนองการสวดโบราณไว้ด้วย

การปริวรรตต้นฉบับ

การปริวรรตต้นฉบับศรีสุทนต์สังข์สไบเพื่อใช้ในการงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้ต้นฉบับพระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ สหสไบ เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ และสหสไบ เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ เป็นต้นฉบับหลักในการวิจัย เพราะเมื่อนำต้นฉบับทั้งสามฉบับดังกล่าวมาอ่านต่อเนื่องกันจะทำให้ได้นิทานคำกาพย์ศรีสุทนต์สังข์สไบ ตั้งแต่ต้นไปจนจบเรื่องบริบูรณ์ ทั้งนี้ รายละเอียดของต้นฉบับแต่ละฉบับผู้วิจัยได้ศึกษาและนำเสนอไว้แล้ว^๓

^๓ ดูรายละเอียดที่หน้า ๑๕ - ๒๒

ส่วนเริ่มต้นเนื้อเรื่องปรากฏอยู่ในต้นฉบับพระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ ซึ่งเป็นต้นฉบับเพียงฉบับเดียวที่มีเนื้อเรื่องตั้งแต่เริ่มแรก โดยมีเนื้อหากล่าวถึงการไหว้ครู แล้วเริ่มเรื่องกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของตัวละครเอก ไปจนจบเล่มสมุดไทยกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนที่พระศรีสุทนต์ประพาสป่าได้พบทารกใต้ต้นกรรณิการ์จึงสั่งให้ทหารนำทารกเข้าไปในวัง

ส่วนต่อมาผู้วิจัยได้ใช้ต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ ซึ่งมีเนื้อความตั้งแต่ตอนที่นางสังข์สเกสรพลัดพรากจากสังข์สหัสไชย นางคลอดโอรสในป่า ระหว่างที่นางไปหาผลไม้ศรีสุทนต์ได้ประพาสป่าและพบทารกจึงนำทารกไปเลี้ยงในวัง ซึ่งเนื้อความส่วนนี้เป็นเนื้อความที่ซ้ำกับต้นฉบับพระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ เนื้อความที่ดำเนินเพิ่มเติมมาเป็นตอนที่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ม้าออกตามหาสังข์สหัสไชยและนางสังข์สเกสร ระหว่างทางม้าได้ต่อสู้กับยักษ์ ม้าพบสังข์สหัสไชยและได้ช่วยรบยักษ์จนชนะ จากนั้นจึงพากันมานั่งพักที่ริมทางหมู่บ้าน

ส่วนสุดท้ายผู้วิจัยใช้ต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ ซึ่งมีเนื้อความตั้งแต่สังข์สหัสไชยและม้าสู้รบกับยักษ์จนชนะ จากนั้นได้พากันมานั่งพักที่ริมทางหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเนื้อความที่ซ้ำกับต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ เนื้อความที่เพิ่มเติมมาคือตอนที่สังข์สหัสไชยได้ช่วยนางเทพนิรมิตที่ถูกพรานป่าลักพาไป จากนั้นทั้งหมดได้เข้าวังซึ่งบิดาของนางเทพนิรมิตเป็นเจ้าเมือง สังข์สหัสไชยอภิเษกสมรสกับนางเทพนิรมิตต่อมาม้าเตือนให้สังข์สหัสไชยออกตามหานางสังข์สเกสร นางเทพนิรมิตขอติดตามมาด้วย สังข์สหัสไชยได้พบศาลาทานที่ศรีสุทนต์ได้สร้างไว้จึงได้พบพี่ชาย โอรส และนางสังข์สเกสร จากนั้นศรีสุทนต์และสังข์สหัสไชยไปรับมารดา ต่อมาได้ยกทัพบุกและทัพเรือไปทำบิदारบ กระทั่งบิดาได้รู้ความจริงทั้งหมด นางทศมิจฉาและทศมิจถูกลงโทษจนถึงแก่ความตาย ศรีสุทนต์และสังข์สหัสไชยได้กลับคืนสู่ราชบัลลังก์ปกครองบ้านเมืองด้วยความเป็นธรรมจนสิ้นอายุขัย ซึ่งเป็นต้นฉบับที่มีเนื้อความตอนจบเรื่องอย่างบริบูรณ์

ส่วนต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔ ซึ่งมีเนื้อความเริ่มตั้งแต่ตอนที่สังข์สหัสไชยหนีภัยและถูกยักษ์ฆ่า แต่พระอินทร์มาช่วยชุบชีวิต จนถึงตอนที่สังข์สหัสไชยได้นางสังข์สเกสร แต่ระหว่างหาผลไม้ในป่าทั้งคู่ถูกยักษ์จับ นางสังข์สเกสรหนีรอดมาได้และคลอดโอรสในป่าซึ่งเป็นเนื้อความที่ซ้ำกับพระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ และซ้ำกับสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ นอกจากนี้ต้นฉบับศรีสุทนต์ เลขที่ ๕๑๖ ซึ่งมีเนื้อความกล่าวถึงศรีสุทนต์และสังข์สหัสไชยจัดพิธีเบญจาเฉลิมฉลองหลังจากที่รับมารดาอยู่ด้วยไปจนถึงตอนที่ศรีสุทนต์และสังข์สหัสไชยยกทัพไปทำบิदारบ ซึ่งเป็นเนื้อความที่ซ้ำกับต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ นั้น ผู้วิจัยจะนำมาใช้สำหรับตรวจทานในกรณีที่ต้นฉบับที่ใช้เป็นหลักเลือนรางหรือชำรุด

สรุปเนื้อความจากต้นฉบับต่าง ๆ ที่ใช้ในการปริวรรตเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ ๒ - ๔ แสดงลำดับเนื้อความของต้นฉบับที่ใช้ปริวรรต

ต้นฉบับ เลขที่	ไหว้ครู เริ่มต้น เนื้อ เรื่อง	ศรีสุทศน์ สังข์ไชย พลัดกัน สังข์ไชย ถูกยักษ์ ฆ่า พระอินทร์ ชุบชีวิต	สังข์ไชย และนาง สังข์ เกสรถูก ยักษ์จับ นางสังข์ เกสร อธิษฐาน ขอให้ เชือกหลุด หนียักษ์ได้	ศรีสุทศน์ พบหลาน ใต้ต้น กระณิการ์ จึงนำกลับ เข้าวัง	มาตาม หาสังข์ ไชยและ นางสังข์ เกสร ระหว่าง ทางสู้รบ กับยักษ์	สังข์ไชย และมารบ ชนะยักษ์ ระหว่าง นั่งพักได้ พบพราน ป่าและ นางเทพ นิรมิต	ศรีสุทศน์ จัดพิธีขึ้น เบญจา เฉลิม ฉลอง มารดา	ศรีสุทศน์ สังข์ไชย ทำบิหารบ ทศมิจ อาสาออก รบ	จบเรื่อง
๕๑๕	←		→						
๕๖๕			←	→					
๕๖๖						←	→		
๕๖๕*		←	→						
๕๑๖*							←	→	

* ต้นฉบับที่ใช้ในการตรวจสอบข้อมูลที่ปริวรรต

เมื่อได้เนื้อเรื่องที่สมบูรณ์แล้วผู้วิจัยจึงได้นำเนื้อเรื่องมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยต่อไป ทั้งนี้เนื้อเรื่องสมบูรณ์ที่ได้จากการปริวรรตผู้วิจัยได้จัดเรียงลำดับและฉันทลักษณ์ไว้ที่ภาคผนวกของรายงานวิจัยฉบับนี้แล้ว^๔

^๔ ดูรายละเอียดที่หน้า ๑๔๖ - ๒๕๑

ลักษณะสหบทที่ปรากฏในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหัลไชย

สหบทหรือสัมพันธ์บท (Intertextuality) เป็นแนวคิดหนึ่งที่สำคัญในการศึกษาวรรณคดีวรรณกรรม รวมทั้งภาษา และศาสตร์อื่น ๆ คำว่าสหบทหรือสัมพันธ์บทเป็นคำที่แปลมาจากคำภาษาฝรั่งเศสว่า “intertextualité” ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่จูเลีย คริสเตวา (Julia Kristeva) คิดขึ้นมาเพื่อแสดงความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งที่เชื่อมโยงกันไปมา (ธีรา สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา, ๒๕๔๘, หน้า ๑) แนวคิดนี้เชื่อว่าในตัวบทหนึ่ง ๆ มีถ้อยคำหลากหลายเสียงซึ่งนำมาจากตัวบทอื่น ๆ นำมาเชื่อมโยงและกลายเป็นตัวบทใหม่ ตัวบททุกบทจึงสร้างขึ้นจากตัวบทอื่น ๆ (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๕๓, หน้า ๑๔๐) รวมทั้งเชื่อว่าอิทธิพลของบริบทแวดล้อมส่งผลโดยตรงต่อการผลิตสร้างความหมายในตัวบทเนื่องจากแนวคิดตลอดจนองค์ประกอบของงานเขียนใดก็ตามล้วนไม่มี “ความเริ่มแรก” (originality) เพราะย่อมถูกกล่าวถึงมาก่อนแล้วในวรรณกรรมชิ้นอื่นไม่ว่าผู้ประพันธ์จะรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม

ศรีสุทนต์สังหัลไชยเป็นนิทานคำกาพย์เรื่องหนึ่งที่มีลักษณะสหบท กล่าวคือ โครงเรื่องและอนุภาคเหตุการณ์หลาย ๆ เหตุการณ์ในเนื้อเรื่องศรีสุทนต์สังหัลไชยเกิดจากการหยิบยืม หรือได้รับอิทธิพลมาจากการนำนิทานที่เป็นที่รู้จักกันดีที่มีมาก่อนแล้วมาดัดแปลงและประสมประสานจนเกิดเป็นนิทานเรื่องใหม่ที่มีลักษณะเนื้อเรื่องอย่างนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ

โครงเรื่องของศรีสุทนต์สังหัลไชยคล้ายกับวรรณิชาดกซึ่งเป็นนิทานเรื่องหนึ่งในปัญญาสาขาก และในส่วนเนื้อเรื่องนั้นกวีได้ดัดแปลงอนุภาคหรือรายละเอียดของเหตุการณ์ในเรื่องให้แตกต่างออกไปจากวรรณกรรมต้นแบบ และกวียังได้นำอนุภาคเหตุการณ์จากวรรณกรรมหรือนิทานเรื่องอื่นที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีมาประสมประสานอีกด้วย

การศึกษาลักษณะสหบทที่ปรากฏในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหัลไชยบทนี้^๑ จะศึกษาในประเด็นของลักษณะสหบทที่ปรากฏในโครงเรื่องและเนื้อหา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. โครงเรื่อง : ดำเนินเรื่องตามแบบวรรณิชาดก

นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหัลไชยแม้จะมีเนื้อเรื่องอย่างนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เรื่องหนึ่ง ที่กวีสร้างสรรค์ขึ้นมานิทานพื้นบ้านทั่ว ๆ ไป แต่หากพิจารณาจากโครงเรื่องแล้วจะพบว่านิทานเรื่องนี้ดำเนินเรื่องตามแบบอย่างของวรรณิชาดกซึ่งเป็นนิทานในปัญญาสาขาก

^๑ ปรับปรุงข้อมูลจากบทความวิจัยของณัฐา คำชู เรื่อง “นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหัลไชย: การศึกษาที่มาของเนื้อเรื่อง” ซึ่งนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ “มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในยุค Thailand ๔.๐” วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๐ ณ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หน้า ๒๕๐ – ๒๖๓

เนื้อเรื่องของศรีสุทนต์สังหส์ไชยก่กล่าวถึงเมือง ๆ หนึ่ง พระราชาชื่อว่าท้าวสุทนต์ มีมเหสี ๓ คน คนแรกชื่อนางปัทมา มีโอรสชื่อศรีสุทนต์ มเหสีคนที่สองชื่อนางศรีสุวรรณ มีโอรสชื่อสังหส์ไชย และมเหสีคนที่สามชื่อนางทศมิจา มีโอรสชื่อทศมิจา นางทศมิจาใส่ร้ายว่าศรีสุทนต์และสังหส์ไชยข่มเหง ทำให้บิดาเข้าใจผิดจึงสั่งประหารโอรสทั้งสองคนด้วยการให้นำใส่โลงแล้วนำไปฝังดิน นางปัทมาและนางศรีสุวรรณจึงติดสินบนนายสำเภาให้ช่วยชีวิตโอรส ระหว่างทางเกิดเหตุสำเภาแตกทำให้โอรสทั้งสองพลัดพรากจากกัน ศรีสุทนต์ขึ้นฝั่งแล้วได้อาศัยอยู่กับตายายยากจน ต่อมาได้อภิเษกสมรสกับนางรัตนมาลาธิดาเจ้าเมือง ส่วนสังหส์ไชยขึ้นฝั่งแล้วถูกยักษ์ฆ่าแต่พระอินทร์มาช่วยชุบชีวิต จากนั้นสังหส์ไชยได้นางสังหส์เกสรธิดาที่เกิดจากดอกบัวของฤๅษีเป็นชายา ขณะที่นางสังหส์เกสรมีครรภ์แก่ ทั้งคู่ถูกยักษ์จับทำให้พลัดพรากกัน ต่อมานางสังหส์เกสรคลอดโอรสในป่า ระหว่างที่นางไปหาผลไม้ศรีสุทนต์ประพาสป่าพบทารกจึงนำไปเลี้ยงในวัง เมื่อศรีสุทนต์รู้ว่าทารกเป็นหลานทำให้คิดถึงน้องชาย นางรัตนมาลาจึงแนะนำให้สร้างศาลาทานและวาดรูปภาพเรื่องราวชีวิตของศรีสุทนต์กับน้องชายและให้ทหารเฝ้าสังเกตการณ์ไว้ ฝ่ายนางสังหส์เกสรติดตามหาโอรสและได้อาศัยอยู่กับตายายร่อยมาลัย ส่วนสังหส์ไชยถูกยักษ์จับไปขังและได้รู้จักกับนางเทพนิรมิตซึ่งถูกยักษ์จับมาเช่นกัน ฝ่ายฤๅษีได้เสกลาให้เป็นม้าวิเศษและให้นายาวิเศษออกตามหาสังหส์ไชยและนางสังหส์เกสร ระหว่างทางม้าสู้รบกับยักษ์และสามารถช่วยสังหส์ไชยได้ ต่อมาสังหส์ไชยได้นางเทพนิรมิตเป็นชายาอีกคนหนึ่ง ม้าเตือนให้สังหส์ไชยออกตามหานางสังหส์เกสร ทั้งสามเดินทางมาจนพบศาลาทาน ทำให้สังหส์ไชยได้พบศรีสุทนต์และโอรส ฝ่ายนางสังหส์เกสรร่อยมาลัยเป็นรูปเรื่องราวชีวิตของตนกับสังหส์ไชยทำให้ทั้งหมดได้พบกัน ศรีสุทนต์และสังหส์ไชยแอบลักพาณมาตามอยู่ด้วย จากนั้นได้ยกทัพไปแก้แค้นบิดา ฝ่ายทศมิจาอาสาออกรบแต่พ่ายแพ้ ต่อมาบิดาทราบความจริงจึงลงโทษนางทศมิจาด้วยการให้ไปรับใช้คนครัวและลงโทษทศมิจาด้วยการนำตัวไปปล่อยป่า ผ่านไป ๗ วัน ทั้งคู่ก็เสียชีวิต ศรีสุทนต์และสังหส์ไชยได้ครองเมือง สืบทอดไปจนรุ่นลูกหลานอย่างมีความสุขจนกระทั่งบั้นปลายชีวิต

จากเนื้อเรื่องย่อดังกล่าวจะเห็นได้ว่าศรีสุทนต์สังหส์ไชยเป็นนิทานเรื่องหนึ่งที่มีลักษณะอย่างนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ แบบผจญภัยได้นาง (ณฐา คำชู, ๒๕๕๓, หน้า ๘๕) มีเนื้อเรื่องสนุกสนานเพลิดเพลิน แต่หากพิจารณาเนื้อเรื่องอย่างละเอียดจะพบว่าโครงเรื่องของศรีสุทนต์สังหส์ไชยคล้ายคลึงกับวรรณสาตกซึ่งเป็นปัญสาตกเรื่องหนึ่งที่มีชื่อเสียงมากและแพร่กระจายอยู่ทุกภาคของสังคมไทย (อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล, ๒๕๕๔, หน้า ๑๐๔)

เนื้อเรื่องของวรรณสาตกกล่าวถึงท้าววงศ์มอครมเหสีชื่อวงศ์สุริยา มีโอรสชื่อวงศ์สุริยามาศและวรรณศรี มเหสีน้อยชื่อนางกาไวมีโอรสชื่อไวทต นางกาไวใส่ร้ายว่าสองโอรสปลุกปล้ำ บิดาจึงสั่งฆ่าโอรสแต่นางวงศ์สุริยาได้ติดสินบนเพชรฆาตให้ปล่อยสองโอรส ระหว่างเดินป่ามีไก่ดำและไก่ขาวพูดคุยข่มกันว่าหากใครกินหัวไก่ดำจะได้เป็นกษัตริย์ หากใครกินหัวไก่ขาวจะมีพลัง ๗ ข้างสาร แล้วก็จิกตีกันตาย วงศ์สุริยามาศกินไก่ดำ วรรณศรีกินไก่ขาว ต่อมาระหว่างที่สองพี่น้องนอนหลับ กษัตริย์เมืองอัยมาศสวรรคตอำมาตย์จึงทำพิธีเสี่ยงทายราชรถ ราชรถมาเกยวงศ์สุริยามาศ อำมาตย์จึงอุ้มวงศ์สุริยามาศไป วงศ์สุริยามาศจึงได้เป็นกษัตริย์ วงศ์สุริยามาศให้ทหารติดตามหาน้องชายแต่ไม่พบ อำมาตย์จึงแนะนำให้สร้างศาลาทาน

และวาดภาพเรื่องราวชีวิต ส่วนวรรณคดีขึ้นมาไม่พบพี่ชายจึงออกตามหาและได้ขออาศัยอยู่กับตายาย ตาเห็นหัวเหวนของวรรณคดีจึงไปบอกเศรษฐีโลภณ เศรษฐีโลภใส่ร้ายว่าวรรณคดีขโมยหัวเหวนและจับวรรณคดีไปขังฝ่ายนางคารวีนิดาเศรษฐีลักลอบช่วยเหลือวรรณคดี ต่อมาเศรษฐีจะนำวรรณคดีไปให้ท้าวภุสาคำ แต่เมื่อท้าวภุสาคำได้ส่วนความแล้วได้ตัดสินใจให้วรรณคดีพ้นผิด วรรณคดีอาสาปราบยักษ์และช่วยเหลือเมืองให้กลับเมืองได้สำเร็จ ท้าวภุสาคำจึงยกธิดาให้นางมณฑุให้แต่วรรณคดีทูลว่าตนมีนางคารวีนิดาเป็นภรรยาแล้ว ท้าวภุสาคำจึงจัดพิธีอภิเษกสมรสให้ทั้งสามคน เลื้อเมืองมอชดงแก้ววิเศษให้วรรณคดี ต่อมาวรรณคดีขอลาท้าวภุสาคำไปตามหาพี่ชาย ฝ่ายนางคารวีนิดาซึ่งกำลังมีครรภ์ขอติดตามไปด้วย ระหว่างทางถูกยักษ์ขโมยดวงแก้ว วรรณคดีและนางคารวีนิดาต้องเดินป่า ระหว่างทางถูกยักษ์ไล่จึงว่ายน้ำหนี แต่เกิดพายุทำให้พลัดพรากกัน วรรณคดีขึ้นฝั่งได้พบศาลา เห็นภาพวาดแล้วร้องไห้จึงได้พบวงศ์สุริยามาศ ฝ่ายนางคารวีนิดาขึ้นฝั่งได้ขออาศัยนายพราน นางจันภรรยา นายพรานหึงหวงเข้าใจผิดจึงตำราและทำร้าย ต่อมานางคารวีนิดาคลอดโอรส ภรรยาพรานให้น้ำลูกไปทิ้ง นางคารวีนิดาถูกฝากเทวดาดูแลในป่า ส่วนตนไปทำงาน ขณะนั้นวงศ์สุริยามาศและวรรณคดีประสาธน์พบทารก วรรณคดีจำเหวนและผ้าได้ รู้ว่าเป็นโอรสจึงนำไปเลี้ยง วรรณคดีคิดถึงนางคารวีนิดา วงศ์สุริยามาศจึงแนะนำให้วาดภาพเรื่องราวชีวิตของวรรณคดีและนางคารวีนิดาที่ศาลาทาน ฝ่ายนางคารวีนิดาจากป่าไม่พบโอรสจึงติดตามหา เดินทาง ๓ วันถึงศาลาทาน นางอ่านตำนานแล้วร้องไห้ จากนั้นจึงได้พบวรรณคดีและโอรส ให้ชื่อโอรสว่าคารวงศ์ จากนั้นวรรณคดีไปรับนางมณฑุมาอยู่ร่วมกัน ต่อมาวงศ์สุริยามาศและวรรณคดียกทัพไปรับมารดาและทำรบกับบิดา ไวยท้ออาสาออกรบแต่ตาย สองโอรสแก่ลั้งให้บิดาเดินไปมาจนเหน็ดเหนื่อยและหวาดวิตกแล้วให้อภัย ท้าววงศาหลงโทษนางกาไวตามกฎหมายโดยให้ขุดหลุมฝังและใช้ขวัวไถจนตาย วรรณคดีได้ครองเมือง ให้ทานปกครองเมืองด้วยความสุข โอรสคารวงศ์อายุ ๑๖ ปี ครองราชย์แทน วรรณคดีบวช มรณะจุติไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต แล้วได้สำเร็จเป็นพระศาสดา ประชุมชาดก

จากเนื้อเรื่องข้างต้นดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเมื่อนำศรีสุทนต์สังหสไชยและวรรณสาธกมาพิจารณาเฉพาะโครงเรื่องหรือการดำเนินเรื่องแล้วจะพบว่าทั้งสองเรื่องมีโครงเรื่องอย่างเดียวกัน ซึ่งสามารถเรียงลำดับเหตุการณ์ได้ดังนี้

- ๑) เปิดเรื่องด้วยการบอกความเป็นมาของตัวละคร
- ๒) ตัวละครเอกถูกตัวโกงทำร้าย
- ๓) ตัวละครเอกได้รับความช่วยเหลือ
- ๔) ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่น้องต้องพลัดพรากจากกัน
- ๕) ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่ชายได้เป็นกษัตริย์
- ๖) ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องเผชิญชะตากรรมและถูกตัวโกงทำร้าย
- ๗) ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้รับความช่วยเหลือและได้มเหสี
- ๘) ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องและมเหสีถูกตัวโกงทำร้าย
- ๙) ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่คิดถึงน้อง ผู้ช่วยเหลือจึงแนะนำให้สร้างศาลาทาน
- ๑๐) ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้พบศาลาทานและพบพี่ชาย

- ๑๑) ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้พบกับมเหสีและโอรส
 ๑๒) ตัวละครเอกยกทัพแก้แค้นพระบิดา
 ๑๓) ตัวละครเอกรบชนะตัวโกง บิดาทราบความจริงและตัวโกงถูกลงโทษ
 ๑๔) ตัวละครเอกครองเมือง ลูกหลานสืบราชสมบัติ

สามารถสรุปการเปรียบเทียบโครงเรื่องของศรีสุทนต์สังข์สหายและวรรณิชาดกเป็นตารางให้เห็นชัดเจนได้ดังนี้

ตารางที่ ๓ - ๑ แสดงการเปรียบเทียบโครงเรื่องของศรีสุทนต์สังข์สหายและวรรณิชาดก

ศรีสุทนต์สังข์สหาย	วรรณิชาดก
เปิดเรื่อง บอกความเป็นมาของตัวละคร : บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ท้าวสุทนต์มีมเหสี ๓ คน มเหสีแรกชื่อนางปัทมา มีโอรสชื่อศรีสุทนต์ มเหสีคนที่สองชื่อนางศรีสุวรรณ มีโอรสชื่อสังข์สหาย มเหสีคนที่สามชื่อนางทศมิจฉา มีโอรสชื่อทศมิจ	เปิดเรื่อง บอกความเป็นมาของตัวละคร : บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง พระวงศา มีมเหสี ๒ คน อัครมเหสีชื่อนางวงศ์สุริยา มีโอรสชื่อกษัตริย์สุริยามาศ และวรรณิชา มเหสีน้อยชื่อนางกาไว มีโอรสชื่อไวยัต
ตัวละครเอกถูกตัวโกงทำร้าย : นางทศมิจฉาใส่ร้ายศรีสุทนต์และสังข์สหาย ทำให้บิดาสั่งประหารโอรสทั้งสอง	ตัวละครเอกถูกตัวโกงทำร้าย : นางกาไวใส่ร้ายวงศ์สุริยามาศและวรรณิชา ทำให้บิดาสั่งประหารโอรสทั้งสอง
ตัวละครเอกได้รับความช่วยเหลือ : นางปัทมาและนางศรีสุวรรณติดสินบนนายสำเภา ให้ช่วยเหลือโอรส	ตัวละครเอกได้รับความช่วยเหลือ : นางวงศ์สุริยาติดสินบนเพชรฆาต เพชรฆาตจึงปล่อยโอรสทั้งสองเข้าป่า
ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่น้องต้องพลัดพรากจากกัน : เกิดพายุ เรือสำเภาแตก โอรสทั้งสองเกาะกระดานลอยน้ำ แต่กระดานหักโอรสทั้งสองพลัดพรากจากกัน	ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่น้องต้องพลัดพรากจากกัน : กษัตริย์เมืองอโยธยาคนครทิวคต วงศ์สุริยามาศ และวรรณิชาหนีบนอนบนศาลา มีบุศยราชมารดาเกยวงศ์สุริยามาศ อำมาตย์อุ้มวงศ์สุริยามาศขึ้นราชรถไป วรรณิชาตื่นมาไม่พบพี่ชาย ทั้งสองพลัดพรากจากกัน
ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่ชายได้เป็นกษัตริย์ : ศรีสุทนต์ขึ้นฝั่ง ขออาศัยอยู่กับตายาย พระธิดาเจ้าเมืองอภัยเลือกศรีสุทนต์เป็นคู่ ศรีสุทนต์จึงได้อภิเษกสมรสและได้เป็นกษัตริย์	ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่ชายได้เป็นกษัตริย์ : อำมาตย์ทูลเชิญวงศ์สุริยามาศให้เป็นกษัตริย์
ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องถูกตัวโกงทำร้าย : สังข์สหายขึ้นฝั่งตามหาพี่ชายไม่พบ ถูกยักษ์ทำร้ายและฆ่า	ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องถูกตัวโกงทำร้าย : วรรณิชาไม่พบพี่ชาย ขออาศัยอยู่บ้านตายาย ต่อมาวรรณิชาถูกเศรษฐีโลภันใส่ร้ายและหวังส่งตัวให้ท้าวภุสสาฆ่า

ศรีสุทนต์สังข์ไชย	วรรณสชาติ
ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้รับความช่วยเหลือและได้มเหสี : พระอินทร์ช่วยชุบชีวิตสังข์ไชย สังข์ไชยขออาศัยและเรียนวิชากับฤๅษี ต่อมาได้นางสังข์เกษรธิดาฤๅษีเป็นชายา	ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้รับความช่วยเหลือและได้มเหสี : ท้าวภูษิตัดสินคดีให้วรรณคดีเป็นฝ่ายถูก วรรณคดีปราบยักษ์ได้ ท้าวภูษิตจึงให้ครองเมืองและยกนางมณฑุซึ่งเป็นธิดาให้ วรรณคดีทูลว่ามีนางคารวดีธิดาเศรษฐีเป็นภรรยาแล้ว ท้าวภูษิตจึงจัดพิธีอภิเษกสมรสให้ทั้งสามคน ต่อมาเสื่อเมืองให้ดวงแก้ววิเศษ
ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องและมเหสีถูกตัวโกงทำร้าย: สังข์ไชยและนางสังข์เกษรถูกยักษ์จับ ยักษ์เหาะพาสังข์ไชยไปขังไว้ในยุงข้าว มัดนางสังข์เกษรไว้กับต้นไม้ นางสังข์เกษรอธิษฐานจิตทำให้เชือกที่มัดไว้หลุด นางจึงหนีเข้าป่า ต่อมานางคลอดโอรสและพลัดพรากจากโอรส	ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องและมเหสีถูกตัวโกงทำร้าย: วรรณคดีตามหาพี่ชาย นางคารวดีซึ่งกำลังมีครรภ์ขอติดตามไปด้วย ระหว่างทางถูกฤๅษีขโมยดวงแก้ววิเศษ วรรณคดีและนางคารวดีว่ายน้ำหนียักษ์ ระหว่างนั้นเกิดพายุทำให้ทั้งสองพลัดพรากจากกัน
ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่คิดถึงน้อง ผู้ช่วยเหลือแนะนำให้สร้างศาลาทาน : ศรีสุทนต์ทราบข่าวการที่พบในป่าเป็นหลาน นางรัตนมาลาแนะนำให้ศรีสุทนต์สร้างศาลาทานและวาดภาพเรื่องราวชีวิตของตนกับน้องชาย	ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่คิดถึงน้อง ผู้ช่วยเหลือแนะนำให้สร้างศาลาทาน : วงศ์สุริยามาศคิดถึงน้องชาย อำมาตย์แนะนำให้วงศ์สุริยามาศสร้างศาลาทานและให้วาดภาพเรื่องราวชีวิตของตนกับน้องชาย
ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้พบศาลาทานและพบพี่ชาย : สังข์ไชยอภิเษกสมรสกับนางเทพนิรมิต ต่อมาสังข์ไชย นางเทพนิรมิต และม้าออกติดตามหานางสังข์เกษร ระหว่างทางได้พบศาลาทานทำให้ได้พบกับพี่ชายและโอรส	ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้พบศาลาทานและพบพี่ชาย : วรรณคดีขึ้นฝั่ง พบศาลาภาพวาด ทำให้ได้พบพี่ชาย วรรณคดีคิดถึงนางคารวดี พี่ชายแนะนำให้วาดภาพเรื่องราวชีวิตไว้ที่ศาลาทาน
ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้พบกับมเหสีและโอรส : นางสังข์เกษรร้อยมาลัยเป็นเรื่องราวชีวิตของตนกับสังข์ไชย ทำให้ได้พบกับสังข์ไชยและโอรส	ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้พบกับมเหสีและโอรส : นางคารวดีขึ้นฝั่ง ขอให้พรานช่วยเหลือ แต่ภรรยานายพรานทำร้าย นำโอรสไปทิ้ง นำนางคารวดีไปเร่ขาย ต่อมาวรรณคดีไปพึ่งธรรม นางคารวดีพบศาลาทานได้พบโอรสและวรรณคดี
ตัวละครเอกยกทัพแก้แค้นพระบิดา : ศรีสุทนต์และสังข์ไชยไปรับมารดา จากนั้นได้ยกทัพบุกและทัพเรือไปทำบิदारบ	ตัวละครเอกยกทัพแก้แค้นพระบิดา : วงศ์สุริยามาศและวรรณคดียกทัพบุกไปล้อมเมืองบิดา
ตัวละครเอกรบชนะตัวโกง บิดาทราบความจริงและตัวโกงถูกลงโทษ : ทศมิถาสาออกรบแต่แพ้ ศรีสุทนต์และสังข์ไชยแกล้งบิดาให้ยกทัพเดินทางไปมา เมื่อบิดาทราบ	ตัวละครเอกรบชนะตัวโกง บิดาทราบความจริงและตัวโกงถูกลงโทษ : ไวยทัตอาสาออกรบแต่เสียชีวิต บิดายกทัพออกมาขอขมา แต่ถูกสองพี่น้องแกล้งให้ยกทัพเดินไปมา

ศรีสุทนต์สังหทัย	วรรณสาตก
ตัวละครเอกรบชนะตัวโกง บิดาทราบความจริง และตัวโกงถูกลงโทษ : (ต่อ) ความจริงจึงได้ขอยกยศให้ทั้งสอง นางทศมิจฉาถูกลงโทษไปเป็นคนครัว ทศมิจถูกลงโทษเนรเทศไปป่า ๗ วันก็เสียชีวิต	ตัวละครเอกรบชนะตัวโกง บิดาทราบความจริง และตัวโกงถูกลงโทษ : (ต่อ) เมื่อบิดาทราบความจริงจึงมาขอโทษยศให้ทั้งสอง นางกาไวกินยาพิษ
ตัวละครเอกครองเมือง ลูกหลานสืบราชสมบัติ : สังหทัยได้ครองเมือง พระศรีสุทนต์กลับไปครองเมืองอภัย จนสิ้นอายุขัยได้ไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ลูกหลานสืบราชบัลลังก์ต่อมา	ตัวละครเอกครองเมือง ลูกหลานสืบราชสมบัติ : วรรณศรีได้ครองเมือง วงศ์สุริยามาศกลับไปครองเมืองอภัยมาศ วรรณศรีบวช ลูกหลานครองเมืองต่อจนกระทั่งอายุได้ ๒๐๐๐ ปี จึงสวรรคต ไปเสวยสุขบนสวรรค์
-	ประชุมชาตก

จากตารางจะเห็นได้ว่าศรีสุทนต์สังหทัยมีโครงเรื่องหรือการดำเนินเรื่องและลำดับเหตุการณ์ในเรื่องตลอดทั้งเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบคล้ายกับวรรณสาตก จึงอาจกล่าวได้ว่าโครงเรื่องของศรีสุทนต์สังหทัยน่าจะได้แบบอย่าง หรือมีที่มา ตลอดทั้งอาจจะได้รับอิทธิพลมาจากโครงเรื่องของวรรณสาตก

ลักษณะโครงเรื่องนิทานแบบวรรณสาตกนี้นับว่าเป็นโครงเรื่องหรือแบบเรื่องนิทานที่มีความเป็นสากล เนื่องจากโครงเรื่องดังกล่าวคล้ายกับโครงเรื่องนิทานที่แอนตี อาร์น (Antti Aarne) นักคติชนวิทยาชาวฟินแลนด์ และสติธ ทอมป์สัน (Stith Thompson) นักคติชนวิทยาชาวอเมริกันได้เก็บรวบรวมไว้ในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง^๒ (The Types of the Folktales) โดยคล้ายกับแบบเรื่องนิทาน ๒ แบบเรื่องประกอบกัน คือ คล้ายกับแบบเรื่องที่ ๕๖๗ A หัวใจวิเศษของนกกับพี่น้องที่พลัดพรากกัน และบางตอนยังคล้ายคลึงกับแบบเรื่องที่ ๕๗๕ ปีกของเจ้าชาย (เอ็อนทิพย์ พิระเสถียร, ๒๕๒๙, หน้า ๔๘ – ๕๓) ส่วนนิทานคำกพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหทัยซึ่งมีโครงเรื่องดำเนินตามแบบวรรณสาตกนั้นมีโครงเรื่องคล้ายคลึงกับแบบเรื่องที่ ๕๖๗ A หัวใจวิเศษของนกกับพี่น้องที่พลัดพรากกันเพียงแบบเรื่องเดียว ทั้งนี้เป็นเพราะกวีผู้ประพันธ์ศรีสุทนต์สังหทัยได้ตัดเหตุการณ์บางเหตุการณ์ของวรรณสาตกออกไป ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

^๒ ดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง (The Types of the Folktales) เป็นหนังสือจัดลำดับและจำแนกหมวดหมู่แบบเรื่องของนิทานพื้นเมือง จัดทำขึ้นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๐ ชื่อว่า Verzeichnis der Marchentypen โดยมี Antti Aarne นักคติชนวิทยาชาวฟินแลนด์เป็นผู้รวบรวมเรียบเรียงจากข้อมูลนิทานพื้นเมืองฟินแลนด์และชนชาติยุโรปเหนือต่อมา ค.ศ. ๑๙๒๘ Stith Thompson นักคติชนวิทยาชาวอเมริกัน ได้นำผลงานของ Antti Aarne มาแปลเป็นภาษาอังกฤษและแก้ไขเพิ่มเติมโดยเพิ่มข้อมูลนิทานพื้นเมืองจากยุโรปภาคใต้ด้วย จากนั้นหลังจากที่ได้มีการประชุมสภาการศึกษานิทานพื้นเมืองที่เมือง Lund ประเทศสวีเดน ในปี ค.ศ. ๑๙๓๕ สติธ ทอมป์สัน ได้ปรับปรุงดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมืองโดยได้เพิ่มเติมข้อมูลนิทานพื้นเมืองจากดินแดนยุโรปเหนือ ยุโรปตะวันตก ยุโรปตะวันออก ดินแดนริมฝั่งเมดิเตอร์เรเนียน นิทานพื้นเมืองจากทวีปอเมริกา เอเชีย แอฟริกา และดินแดนภาคพื้นสมุทร

ตารางที่ ๓ - ๒ แสดงการเปรียบเทียบโครงเรื่องวรรณคดีและศรีสุทนต์สังหสไชยกับแบบเรื่องในดัชนี
นิทานพื้นเมือง

แบบเรื่องในดัชนีนิทานพื้นเมือง	วรรณคดี	ศรีสุทนต์สังหสไชย
แบบเรื่องที่ ๕๖๗ A หัวใจวิเศษ ของนกกับพี่น้องที่พลัดพรากกัน ๑. พี่ชายน้องชายร่อนเร่ไปในป่า (a) เด็กชายทั้งสองถูกขับจากเมืองเนื่องจากมารดาเลี้ยงกล่าวหาว่าทั้งสองรังแกนาง (c) เพชฌฆาตที่ได้รับคำสั่งฆ่าเด็กทั้งสองปล่อยทั้งสองไป และฆ่าสัตว์เอาเลือดไปเป็นหลักฐานแทน ๒. ของวิเศษ (a) ทั้งสองพบของวิเศษ (นกผลไม้ ฯลฯ) ซึ่งเมื่อกินแล้วจะทำให้คนหนึ่งเป็นพระราช และอีกคนหนึ่งร่ำรวย ๓. การผจญภัยของเด็กคนพี่ (a) พี่น้องพลัดพรากกัน (c) ในเมืองนั้น พระราชาเพิ่งสวรรคต และช่างเสี่ยงทายเลือกเด็กคนพี่เป็นพระราชแทน ๔. การผจญภัยของเด็กคนน้อง (a) เด็กคนน้องพลัดไปอยู่กับนายเรือผู้หนึ่งและจะถูกนำตัวไปสังเวยเพื่อให้เรือที่หยุดนิ่งแล่นต่อไปได้	วงศ์สุริยามาศและวรรณคดีถูกมารดาเลี้ยงซึ่งเป็นมเหสีน้อยใส่ความว่าทั้งสองข่มเหงนาง มารดาของทั้งสองติดสินบนเพชฌฆาต เพชฌฆาตจึงปล่อยโอรสทั้งสองไป ทั้งสองได้พบไก่ขาวและไก่ดำวงศ์สุริยามาศกินเนื้อหัวใจไก่ขาวทำให้ได้เป็นกษัตริย์ วรรณคดีกินเนื้อหัวใจไก่ดำทำให้สามารถยกหลักศิลา ฆ่ายักษ์ และได้เป็นกษัตริย์ ราชรถเสี่ยงทายจากอัยมานครมาเกยวงศ์สุริยามาศขณะหลบอยู่กับน้อง อำมาตย์อุ้มวงศ์สุริยามาศไปเป็นกษัตริย์ ทั้งวรรณคดีไว้ พี่น้องจึงพลัดพรากกัน วรรณคดีถูกเศรษฐีใส่ความและจับตัวขึ้นเรือไปค้าขายด้วย แต่เรือไม่เคลื่อนต้องให้วรรณคดีโบกธงที่หัวเรือ เรือจึงแล่นไปได้	ศรีสุทนต์และสังหสไชยถูกมารดาเลี้ยงซึ่งเป็นมเหสีคนที่ ๓ ใส่ความว่าทั้งสองข่มเหงนาง มารดาของทั้งสองติดสินบนนายสำเภา นายสำเภาจึงช่วยเหลือโอรสให้ขึ้นสำเภาหนีไป สำเภาแตก ทำให้ศรีสุทนต์และสังหสไชยพลัดพรากจากกัน ศรีสุทนต์ได้รับเลือกให้อภิเษกสมรสกับพระธิดาและได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองอภัย

แบบเรื่องในดัชนีนิทานพื้นเมือง	วรรณสาตก	ศรีสุทศน์สังหสไซ
(b) เขาถูกพาไปยังดินแดน ห่างไกลและได้ภรรยา	วรรณศ์ถูกนำตัวไปสังเวกแก่ ยักษ วรรณศ์มีของวิเศษทำให้ ปราบยักษได้ ท้าวภุสาให้วรรณศ์ อภิเชกกับนางมณฑกซึ่งเป็นธิดา วรรณศ์ทูลว่ามีนางคารวีเป็น ภรรยาแล้ว ท้าวภุสาจึงให้ทั้งสาม อภิเชกสมรสกัน	สังหสไซถูกยักษฆ่าแต่พระ อินทร์ช่วยชุบชีวิต สังหสไซได้ เรียนวิชากับฤษีและได้ธิดาฤษี เป็นชายา
๕. การกลับมาพบกัน (a) น้องชายเดินทางไปยัง ราชอาณาจักรของพี่ชาย พี่ชาย จำน้องได้และแต่งตั้งให้น้องเป็น นายกรัฐมนตรี (b) พี่ชายติดตามหาจนกระทั่ง พบน้องชาย	วรรณศ์ขึ้นฝั่งได้พบศาลาทานที่ พี่ชายวาดภาพเรื่องราวชีวิตไว้ ทำให้ได้พบกับพี่ชาย	สังหสไซ ตามหาพี่ชาย ระหว่างนั้นได้พบศาลาทานที่ พี่ชายวาดภาพเรื่องราวชีวิตไว้ ทำให้ได้พบกับพี่ชาย
แบบเรื่องที่ ๕๗๕ ปีกของเจ้าชาย (ดัชนีอินเดีย) ๑. (a) พระราชาหรือเจ้าชายได้ ของวิเศษที่ทำให้เหาะเหินได้ ๓. (b) ของวิเศษที่ทำให้เหาะได้ นั้นถูกไฟไหม้ พระเอกนางเอกจึง พลัดพรากกัน แต่ในที่สุดก็ กลับมาพบกันโดยบังเอิญ	วรรณศ์และนางคารวีได้แก้ว วิเศษจากเสือเมือง ทั้งคู่เหาะไป ตามหาพี่ชาย ฤษีขโมยแก้ววิเศษ ระหว่าง ทางวรรณศ์และมเหสีถูกยักษทำ ร้ายจึงต้องว่ายน้ำหนี ระหว่าง ข้ามปากเกิดพายุทำให้ทั้งคู่พลัด พรากจากกัน แต่สุดท้ายทั้งคู่ก็ได้ กลับมาพบกันอีกครั้ง	

จะเห็นว่าโครงเรื่องของวรรณสาตกคล้ายคลึงกับแบบเรื่องที่ ๕๖๗ A หัวใจวิเศษของนกกับพี่น้องที่พลัดพรากกัน และบางตอนยังคล้ายคลึงกับแบบเรื่องที่ ๕๗๕ ปีกของเจ้าชาย อันแสดงให้เห็นถึงความเป็นสากลและความเป็นที่นิยมของโครงเรื่องดังกล่าว ที่แม้นิทานที่อยู่ต่างถิ่นกันไกลแสนไกลก็กลับมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันได้ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความแพร่หลายและความนิยมของเรื่องวรรณสาตกในประเทศไทยด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่กวีผู้ประพันธ์ศรีสุทศน์สังหสไซได้หยิบยืมโครงเรื่องดังกล่าวมาใช้สร้างสรรค์ศรีสุทศน์สังหสไซนี้ขึ้นมานั่นเอง

แม้ศรีสุทศน์สังหสไซจะมีโครงเรื่องอย่างวรรณสาตกและความคล้ายกับแบบเรื่องที่ ๕๖๗ A หัวใจวิเศษของนกกับพี่น้องที่พลัดพรากกัน แต่ก็ได้คล้ายกันไปเสียทั้งหมด เนื่องจากกวีผู้ประพันธ์

ศรีสุทนต์สังหทัยได้ดัดแปลงรายละเอียดของเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้แตกต่างออกไปจากวรรณกรรมต้นแบบ ดังจะได้มีการศึกษารายละเอียดต่อไป

๒. เนื้อเรื่อง : ดัดแปลงเหตุการณ์ของวรรณคดีและประสมประสานเหตุการณ์ที่ดัดแปลงจากนิทานเรื่องอื่น

แม้ศรีสุทนต์สังหทัยจะดำเนินเรื่องตามแบบอย่างของวรรณคดี แต่กวีก็มิได้ดำเนินเรื่องตามวรรณคดีทั้งหมด กล่าวคือ กวีได้ดัดแปลงเหตุการณ์ของวรรณคดีให้แตกต่างไปจากเดิม นอกจากนี้ยังได้นำเหตุการณ์ที่ดัดแปลงจากนิทานเรื่องอื่นที่เป็นที่รู้จักกันดีมาประสมประสานด้วย

๒.๑ ดัดแปลงเหตุการณ์ของวรรณคดี

การดัดแปลงรายละเอียดเหตุการณ์คือการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดเหตุการณ์ของวรรณคดีให้แตกต่างไปจากเดิม จากการศึกษาพบว่ากวีได้ดัดแปลงรายละเอียดเหตุการณ์ของวรรณคดีด้วยการดัดแปลงรายละเอียดของเหตุการณ์และการตัดรายละเอียดของเหตุการณ์บางเหตุการณ์ออกไป

๒.๑.๑ ดัดแปลงรายละเอียดของเหตุการณ์

จากที่กล่าวมาเบื้องต้น แม้จะเห็นได้ว่าศรีสุทนต์สังหทัยมีโครงเรื่องหลักอย่างวรรณคดีแต่กวีผู้ประพันธ์ก็ได้ดำเนินเรื่องตามแบบวรรณคดีเสียทั้งหมด กล่าวคือ กวีได้ดัดแปลงรายละเอียดของโครงเรื่องเดิมให้แตกต่างไปจากต้นแบบ ได้แก่ ดัดแปลงรายละเอียดของตัวละครเอก ดัดแปลงบทบาทและพฤติกรรมของตัวโกง ดัดแปลงบทบาทและพฤติกรรมของผู้ช่วยเหลือ และดัดแปลงรายละเอียดตอนจบเรื่อง

๑) ดัดแปลงรายละเอียดของตัวละครเอก

ตอนเริ่มต้นเนื้อเรื่อง วรรณคดีกล่าวว่าถึงความเป็นมาของตัวละครเอกว่า ตัวละครเอกเป็นโอรสของพระราชามีมเหสี ๒ คน ตัวละครเอกทั้งสองคนเป็นโอรสของอัคมหะซึ่งเป็นคนดี ตัวโกงเป็นโอรสของมเหสีน้อยซึ่งเป็นตัวอิจฉา ดังคำประพันธ์ว่า

อติเต กาเล ภูฐานคร เวสาธิราชา นาม ราชิ กาเรสิ ในอดีตกาลล่วงแล้ว มีบรมกษัตริย์ทรงพระนามพระเจ้าวศาธิราช เสดยราชสมบัติอยู่ในภูฐานคร ทรงตั้งพระนางวงศ์สุริยาราชเทวีไว้ในที่เป็นอัคมหะ ให้เป็นใหญ่กว่าพระสนมสิบหกหมื่น พระอัคมหะนั้นเป็นที่รักใคร่พอพระทัยของท้าวเธอเป็นอันมาก ในกาลนั้นพระเมตไตรยบรมโพธิสัตว์เจ้าจุติจากเทวโลกมาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมเหสี ครั้นครบถ้วนทศมาสแล้ว พระนางเจ้าก็ประสูติพระราชกุมารมีพระฉวีวรรณประดุจสีทอง สมบูรณ์ไปด้วยบุญลักษณะอันประเสริฐ มีพระรูปโฉมเป็นที่น่าทศนานำมาซึ่งความเลื่อมใส

ครั้นถึงวันที่จะขนานพระนาม พระประยูรญาติทั้งปวงมาประชุมพร้อมกัน ถวายพระนามพระราชกุมารนั้นว่า วงศ์สุริยามาศกุมาร ภายหลังพระโพธิสัตว์เจ้าของเรา

ทั้งหลาย ได้มาปฏิสนธิในพระครรภ์ร่วมพระมารดาเดียวกัน ครั้นประสูติจากพระครรภ์มีพระฉวีวรรณประดุจสีทอง สมบูรณ์ไปด้วยบุญลักษณะอันประเสริฐดุจกัน พระประยูรญาติทั้งหลายเหล่านั้นจึงถวายพระนามว่าวรวงศ์ราชกุมาร พระเจ้าวงศ์ราชบรมกษัตริย์มีพระมเหสีน้อยอีกนางหนึ่ง ทรงพระนามว่ากาไวยเทวี นางกาไวยเทวีมีพระราชบุตรองค์หนึ่งทรงพระนามว่า ไวยทัตถกุมาร ไวยทัตถกุมารนั้นเป็นคนมีสันดานกระด้างหยาบช้าทารุณ ว้ายากสอนยากไม่เอาใจใส่ในราชการ กระทำแต่การชมเหงาเมืองให้ได้รับความเดือดร้อน

(วรวงษชาติก ใน ปัญญาชาติก เล่ม ๑, ๒๕๔๙, หน้า ๖๑๔)

ส่วนศรีสุทนต์สังหทัยกล่าวถึงความเป็นมาของตัวละครเอกว่า ตัวละครเอกเป็นโอรสของพระราชาซึ่งมีมเหสี ๓ คน ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่เป็นโอรสของมเหสีแรก ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องเป็นโอรสของมเหสีคนที่สอง ส่วนตัวโง่งเป็นโอรสของมเหสีคนที่สาม ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เอโกราชา	ยังมีพระยา	องค์หนึ่งทรงนาม	
ชื่อท้าวสุทนต์	ท้าวทนต์ใจงาม	มเหสีมีสาม	ตามอันดับกัน
๑ องค์ก่อนนั้นหนา	ชื่อเจ้าปัทมา	พัทธราศรีจันทร	
ถัดลงองค์กลาง	ชื่อนางศรีสุวรรณ	อันดับสามตามกัน	ชื่อทศมิจฉา
๑ ครองกรุงสุทนต์	แสนสาวกำนัล	สี่พันโดยตรา	
ค่อมเค้าเกล้าแก่	ชาวแม่ซ้ายขวา	มนตรีเสนา	อเนกครามครัน

...

๑ เรื่องราวกล่าวต่อไป	ถึงอรไทยเจตโณมฉาย
ทรงครุณณ์นั้นโดยหมาย	สามโณมฉายกษัตริ
๑ ทรงครุณณ์เป็นอันดับ	โณมงามทรัพย์แสนทวี
อยู่ในปราสาทศรี	พระนาภีค้อยวัฒนา
๑ ครั้นถ้วนทศมาส	เจ้าค้อยคลาดจากคัพพา
ส่วนเจ้าปัทมา	คลอดบุตราเป็นประณม
๑ วันเมื่อถวายนาม	พระโณมงามผู้ทราชม
ศรีวิชัยให้อุดม	ตามนามวงศ์พระบิดา
๑ นามชื่อศรีสุทนต์	วงศ์กษัตริย์เจ้าพารา
พราหมณ์พริก(ชำระ)พระโหรา	ทั้งหลายมาพร้อมเพรียงกัน
๑ อยู่มามิช้านาน	นางนงคราญศรีสุวรรณ
ประสูติลูกจอมขวัญ	กุมารนั้นหรือจันทร
๑ วันเมื่อถวายนาม	ท้าวจึงถามขุนหัตถ
ถามวงศ์อันบรร	เจ้าบังอรชื่อไรดี

๑ นามนั้นพระวงศา	ข้างบิดาและชลนี
กระกุลกษัตริย์	ชัยศรีพระนงคราญ
๑ ให้นามสังข์สหาย	นามทรมวยพระกุมาร
วันนั้นพระจอมอารี	เธอขึ้นบานสำราญใจ
๑ ให้นามแล้วหมิซ้า	พระวงศาถวายชัย
ปรากฏยศเกรียงไกร	เสด็จไปยังพารา
๑ อยู่มานางโฉมงาม	อันดับสามถัดลงมา
ชื่อทศมิจนา	คลอบุตราเป็นกุมาร
๑ จึงให้นามพระองค์	ตามทศวงศ์พงศ์เผ่าพาน
ทศมิจราชกุมาร	ตามวงศ์วารพระมารดา...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๒ - ๖)

นอกจากนี้ในเรื่องวรรณคดีได้กล่าวถึงมเหสีของวรรณคดีว่ามีฐานะเป็นลูกสาวเศรษฐี ดังคำประพันธ์ว่า

ในกาลนั้น ยังมีเศรษฐีดาคนหนึ่งชื่อว่านางคารวี ได้เห็นพระโพธิสัตว์เจ้าเสวย
ทุกขเวทนาเหลือเกินดังนั้น ก็เกิดความเสนหารักใคร่...

(วรรณคดี ใน ปัญญาสาตก เล่ม ๑, ๒๕๔๙, หน้า ๖๒๕)

ส่วนในศรีสุทนต์สังข์สหายก็ได้ดัดแปลงใหม่ให้มเหสีของสังข์สหายมีฐานะเป็นธิดาของฤๅษีซึ่งมีกำเนิด
อยู่ในดอกบัว ดังคำประพันธ์ว่า

๑ เมื่อนั้นฤๅษี	จึงตอบคดี	กับพระราชา	
เดิมนางนี้ไซ้	เกิดในบุษบา	จึงได้นางมา	เป็นบุตรอุทร
๑ จึงเลี้ยงนางไว้	ให้นามทรมวย	สังข์สเกสร	
ได้สืบทาปี	เทวีบังอร	รักร่วมอุทร	บังอรสายใจ

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๒๕)

จะเห็นได้ว่ากวีดัดแปลงความสัมพันธ์ของตัวละครเอกทั้งสองคนให้เป็นเพียงพี่น้องร่วมบิดา
เดียวกันเท่านั้น มิได้เป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาหรือพี่น้องท้องเดียวกันและยังได้ดัดแปลงตัวละครเอกหญิง
ให้แตกต่างไปจากวรรณกรรมต้นแบบด้วย

๒) ดัดแปลงบทบาทและพฤติกรรมของตัวโกง

เรื่องวรรณคดี นางกาไวใส่ร้ายว่าวงศ์สุริยามาศและวรรณคดีเข้มเหงโดยการขึ้นปั้งทับบนอก
ของนาง แล้วนำผ้ามาปิดปาก และบีบคอนางไว้ ท้าววงศ์จึงสั่งโอรสคนละ ๘๐ ที่ แล้วผูกคอไป
ประหารชีวิต ดังคำประพันธ์ว่า

นางกระทำความพิศวาสกับด้วยพระราชกุมารทั้งสองมาประมาณสองสามวัน
แล้ว พรารณาจะยกโทษ จึงให้พระราชกุมารทั้งสองเข้าไปในห้องใน ให้นิพนธ์การ

เหนือที่สิริไสยาสน์ปรารถนาจะให้ด้วยความละอายด้วยอาการโง่ จึงกระทำให้เสียงดัง กึกก้องร้องอ้ออิงขึ้น หวังจะให้ผู้คนรู้ว่าตนถูกพระราชาบุตรพาลข่มเหงในเวลากลางวัน แล้วก็กันแสงปริทวนาการไปเฝ้าพระเจ้าวงศ์ธราช แต่พอพระเจ้าวงศ์ธราชตรัสถามว่า ใครทำเจ้า ก็สร้างกราบทูลว่าพระราชกุมารทั้งสองเข้าไปกระทำการข่มเหงข้าพระบาท ถึงห้องใน ให้ข้าพระบาทนอนหงายแล้วขึ้นนั่งทับบนอกให้อ้าปากแล้วเอาผ้าปิดปากบีบ คอไว้มิให้ร้องออกได้...

ส่วนสมเด็จพระเจ้าวงศ์ธราชบรมกษัตริย์ ครั้นได้สดับคำพระมเหสีกราบทูล ถ้าม ก็ทรงพระพิโรธตรัสปรึกษาว่า เจ้าเป็นหญิงชั่วช้าสามานย์บุตรของเจ้าจึงระคนเจือปนไปด้วยชาติเป็นคนพาล นางกาไวช่วยเลี้ยงดูด้วยจิตกรุณาเสมือนบุตรของตน ควรหรือมากระทำความอกตัญญูหาได้รู้จักคุณที่ข้าทำไว้แต่ตนไม่ สืบไปภายหน้าก็จักฆ่าเราเสียจึงเอาราชสมบัติเป็นมั่นคง ตรัสปรึกษาดังนี้แล้วจึงตรัสสั่งเพชฌฆาตว่า เจ้าพวกเพชฌฆาตจงไปลงพระราชอาญาแก่โจรทั้งสองคนละ ๘๐ ที แล้วผูกคอพาไปประหารชีวิตเสียที่อามกสุสานประเทศ (ป่าช้าผีดิบ)

(วรรณสาตก ใน ปัญญาสาตก เล่ม ๑, ๒๕๔๙, หน้า ๖๑๕ – ๖๑๖)

ส่วนใน*ศรีสุทนต์สังหัลไชย* นางทศมิจฉาใส่ร้ายว่าศรีสุทนต์และสังหัลไชยปลุกปล้ำข่มเหงด้วยการใช้ดาบมาขู่ ทำวสุทนต์จึงสั่งประหารโอรสด้วยการจับใส่โลงแล้วฝังดิน ดังคำประพันธ์ว่า

- | | |
|--------------------------|----------------|
| ๑ นางให้รำไรไปมา | กราบทูลราชา |
| เจ้าฟ้าผู้เลิศไทร | |
| ๑ เจ้าศรีสุทนต์สังหัลไชย | เห็นฉันทันใด |
| อาจใจเข้าชักกุษา | |
| ๑ แล้วเข้าฉวยฉุดยุศคร่า | ทำให้ไขหน้า |
| ครั้นว่าจะฆ่าให้ตาย | |
| ๑ น้องจึงวิ่งหนีพลัดพราย | ตกใจวุ่นวาย |
| กลัวตายด้วยดาบสองรา | |
| ๑ วิ่งไล่ฉวยได้กุษา | ทรงพระกรรรรุธา |
| แทบจะวิ่งหนีหนีทัน | |
| ๑ อาจอุกรุมฆ่าฟัน | เพื่อนนี้คมสัน |
| ทรงธรรมจงบ่โปรดเกศา | |
| ๑ บัดนั้นจึงพระราช | จึงให้เสนา |
| อย่าเข้าไปดูสำคัญ | |
| ๑ เสนาลองศ้ทรงธรรม | ไปดูสำคัญ |
| ก็ได้ทั้งดาบและกุษา | |

๑ ดาบที่ท้าวไทให้มา		พี่น้องสองรา	
ผ่านฟ้าจงบรตปรานี			
สุรางคนางค์			
๑ เมื่อนั้นภูบาล	ฟังนางนงคราญ	เคื่องแค้นแสนทวี	
เห็นดาบนั้นจริง	โกรธยิ่งไฟจี	ควรหรือมันนี่	ร่วมพ้ออยู่หัว
๑ ดังชาติสุนัข	เสียยศเสียศักดิ์	ชู้นักไม่กลัว	
ดาบนี้กูให้	ไว้เป็นเพื่อนตัว	อุบาทว์ชาติชั่ว	ไม่กลัวพ้อเลย
๑ ธรรมเนียมที่ไหน	ลูกชิงพ้อได้	อย่าไว้ให้เคย	
ฟันให้หัวเด็ด	นายเพชรฆาตเอ๋ย	อย่าไว้ให้เคย	จะดูเยี่ยงกันไป
๑ จะฆ่าจะฟัน	จะทำยังนั้น	มันไม่สาใจ	
ล้างด้วยคมดาบ	จะหลาบเมื่อไร	จงจำทำให้	ม้วยมุดสุดปราน
๑ トラกตราจำไว้	โซ่ตรวนควรใส่	ไว้หาประการ	
ทุบถองจงจำ	ตราตราประจาน	จงให้สิ้นปราน	ผลาญด้วยชื่อคา
๑ แล้วทำโลงใส่	เลี้ยงมันไว้ไย	กูไม่คบหา	
โซ่ตรวนควรจำ	ซ้ำด้วยชื่อคา	ไปนอกพารา	ฝังเสียทั้งเป็น

(พระศรีสุทศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๒๑ - ๒๔)

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๒๑ - ๒๔)

อีกตัวอย่างหนึ่งเห็นได้จากตอนที่วรวงศ์พลัดพรากจากพี่ชายและได้ไปอาศัยอยู่กับตายาย ตายายเห็นหัวแหวนของวรวงศ์จึงไปบอกเศรษฐีโลภณ เศรษฐีใส่ร้ายว่าวรวงศ์ขโมยหัวแหวนของตนจึงสั่งลงโทษและจับขัง ดังคำประพันธ์ว่า

พระโพธิสัตว์เป็นคนกำพร้ารับภาระใส่อาหารแล้วนั่งในส่วนสุดข้างหนึ่ง
เปลื้องแก้วมณีออกวางบนภาชนะแล้ว ก็เสวยพระอาหารด้วยแสงแก้ว

ยายเฒ่าเห็นดั่งนั้นนึกในใจว่า บุรุษผู้นี้ได้ไ้หรือเทียบมาแต่ไหน ครั้นเดินเข้าไป
ใกล้เห็นเป็นแก้วมณี จึงรีบไปบอกโลภณเศรษฐีว่า มีบุรุษผู้หนึ่งวางแก้วมณีไว้บนภาชนะ
ใส่อาหารแล้วรับประทานอาหารด้วยแสงแก้วอยู่ที่นอกบ้าน

ส่วนโลภณเศรษฐี เป็นคนมีปรกติตั้งอยู่ในอำนาจแห่งความโลภ ครั้นได้ฟัง
ถ้อยคำของยายเฒ่าแล้วก็เกิดความยินดี จึงเรียกทาสกรรมกรมาเป็นอันมาก สั่งให้จับ
พระโพธิสัตว์ไปโดยดี หาว่าเป็นโจรลักเอาแก้วของตนมา จึงชิงเอาแก้วนั้นไว้แล้วผูกคอ
พระโพธิสัตว์พาไป

(วรวงษชาติก ใน ปัญญาชาติก เล่ม ๑, ๒๕๔๙, หน้า ๖๒๔ - ๖๒๕)

ส่วนใน*ศรีสุทนต์สังหสไชย* กวีได้ดัดแปลงรายละเอียดตอนตัวละครเอกน้องชายประสบเคราะห์กรรมเป็นการให้สังหสไชยขึ้นฝั่งได้แล้วก็ถูกยักษ์ฆ่า ดังคำประพันธ์ว่า

๑ บัดนั้นยักษ์หา เห็นพระราชา เดินมาแต่ไกล

จึงว่ากับกัน	จับมันให้ได้	ฆ่าให้บรรลัย	มันไซร์ศัตรู
๑ ต่างคนต่างไล่	พระสังหส์ไชย	จิตใจหุดหู่	
ยักษ์คนหนึ่งนั้น	ไล่ทันโฉมตรู	มันร้องคูรู้	หมีได้ปราณี
๑ มารร้ายไล่ทัน	ทำโพล่โพล่	ล้มลงกับที่	
จับสองตีนฟาด	กับแผ่นปัดพี	เจ้าสิ้นชีวี	ปลงชีพบรรลัย
๑ มารรู้กระหนก	ว่าพระจอมจักร	สิ้นอาสญไป	
จึงรำพึงนึก	กรองกรีกในใจ	จะทำฉันท	จะได้กับกู

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้า ๙๙ - ๑๐๐)

นอกจากนี้ในวรรณคดีตอนที่ว่าวงศ์และนางคารวีนอกตามหาวงศ์สุริยามาศ ระหว่างทางมีฤๅษีขโมยดวงแก้ววิเศษไป ทำให้ได้รับความลำบากในการเดินทาง ต่อมาทั้งสองคนถูกยักษ์ไล่จับจึงหนีลงแม่น้ำจนพลัดพรากจากกัน ดังคำประพันธ์ว่า

ในขณะนั้น มียักษ์ตนหนึ่งได้เห็นกษัตริย์ทั้งสองแล้วก็เล่นมาด้วยกำลังเร็ว ร้องขึ้นด้วยเสียงอันดังพลีลสะพริงกล้ว พระโพธิสัตว์ได้เห็นยักษ์แล้วก็ฉวยเอาพระหัตถ์เทวิลูกขึ้นหนีไป ยักษ์ก็ไล่ติดตามเหยียบต้นไม้ใหญ่หน่อยหักทำลายมา ครั้นถึงพระมหาสมุทรไม่อาจลงไปได้ก็รอช้ำอยู่ กษัตริย์ทั้งสองก็พากันว่ายน้ำ ทรงกันแสงปริเทวนาการคร่ำครวญไป พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า ดูกรเจ้าผู้มีพักตร์อันเจริญ พระมหาสมุทรเป็นที่น่ากลัวประกอบไปด้วยภัยอันตรายเป็นอันมาก เป็นที่อยู่ของหมู่มัจฉาชาติ เจ้าจงเจริญเมตตาจิตไปในหมู่สัตว์ทั้งปวง

ครั้งนั้นก็เกิดมีลมพายุลใหญ่มาเมฆก็ตั้งขึ้น ฝนก็ตกลงมา ท้องฟ้าอากาศก็เกิดมืดมนอนธการทั่วไป จนกำหนดทิศน้อยทิศใหญ่ไม่ได้ กษัตริย์ทั้งสองถูกคลื่นในมหาสมุทรซัดเอาจนเหน็ดเหนื่อยพระกาย อ่อนกำลังลงก็พลัดพรากจากกัน...

(วรรณคดี ใน ปัญญาสาตก เล่ม ๑, ๒๕๔๙, หน้า ๖๓๕ - ๖๓๖)

ส่วนพระศรีสุทนต์สังหส์ไชย กวีได้ดัดแปลงให้สังหส์ไชยและนางสังหส์เสกรถูกยักษ์ไล่จับขณะออกไปหาผลไม้ ยักษ์มัดนางสังหส์เสกรไว้กับต้นไม้โดยหวังจะไปพาลูกสาวมากินนางด้วยกัน ส่วนสังหส์ไชยยักษ์ได้พาหะไปขังไว้ในยุงข้าว ดังคำประพันธ์ว่า

๑ ท้าวปัทมา	พาสองน้อยนาง	ระเห็จเตร็ดมา	
เห็นนางทรงครุฑ	แมนมั่นกับตา	จึงมารยักขา	รำพึงคดี
๑ คนมีท้องใหญ่	เป็นที่สบใจ	กูไซร์พอดิ	
กินต่างกล้ายอ้อย	อร่อยสินที	จะกินที่นี้	ลูกจกน้อยใจ
๑ ถ้ารู้คดี	ลูกรักยักซี	จะน้อยพระทัย	
จะว่าพอซัง	แต่ครั้งนี้ไป	จำจะซ่อนไว้	ให้ลูกอาตมา
๑ มาจะผูกไว้	ที่ต้นไม้ใหญ่	ในไพรพฤษภา	

อินทอภัยใหญ่	ผูกไว้เถิดรา	แล้วกูจึงพา	จิตามากิน
๑ คิดแล้วหนีข้า	หันเหาะลงมา	สู่พื้นแผ่นดิน	
ทั้งเอาเถาว์วัลย์	ผูกพันสองตีน	แขวนให้พันดิน	ให้พันเสื้อสีห์
๑ ผูกมือแขวนไว้	ให้พันสัตว์ไพร	ที่ในพนาลี	
พาผิวเหาะไป	ข้ามไพรศรี	เพราะบุญโฉมศรี	หมีเคยบรรลย์

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๔๓ - ๑๔๔)

จะเห็นได้ว่ากวีได้ดัดแปลงบทบาทและพฤติกรรมของตัวโกง โดยดัดแปลงวิธีการใส่ร้าย วิธีการลงโทษ และวิธีการทำร้ายตัวละครเอกให้แตกต่างไปจากวรรณกรรมต้นแบบ

๓) ดัดแปลงบทบาทและพฤติกรรมของผู้ช่วยเหลือ

เรื่องวรรณคดี นางวงศ์สุริยาติดสินบนเพชฌฆาต เพชฌฆาตจึงปล่อยโอรสทั้งสองเข้าป่า ดังคำประพันธ์ว่า

...เมื่อพระราชเทวีพ้นจากวิสัยภัยแล้วก็ทรงกันแสงปริเทวนาการคร่ำครวญแล้ว

ทรงพระดำริว่าจำเราจักให้ทองคำพันตำลึงแก่เพชฌฆาตจะให้เขาปล่อยบุตรเราไป...

(วรรณคดี ใน ปัญญาสาตก เล่ม ๑, ๒๕๔๙, หน้า ๖๑๙)

ส่วนในเรื่องศรีสุทนต์สังหทัย กวีดัดแปลงให้นางปัทมาและนางศรีสุวรรณติดสินบนนายสำเภา นายสำเภาจึงวางแผนขุดลอกศพที่โอรสทั้งสองถูกฝังไว้แล้วนำโอรสมาซ่อนในหีบขนขึ้นสำเภาหนีไป ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เรามาช่วยกัน	ขุดลงไปพลัน	ช่วยกันแก้ไข	
ขุดลงกรงนี้	ถึงที่ทันใจ	ยกขึ้นมาได้	ทำไฉนเล่าหนา
๑ โลงทองสองใบ	ฝังเรียงเคียงไว้	ปิดม่านกริ่งตรา	
จึงนายสำเภา	คว่ำเอาขวานมา	(ขำรู้ด)งัดขัดฝา	ออกพลันทันใจ
๑ ถอดข้อถอดคา	ค่อยอุ้มเจ้ามา	สองราจากใน	
จึงพระพี่น้อง	ร้องให้รำไร	ท่านมาแต่ไหน	ทำคุณเราเรา
๑ จึงนางทาสี	ทูลพระภูมิ	พี่น้องสองรา	
ข้าเป็นทาสี	ของพระมารดา	นั้นนายเถตรา	แต่ข้านี้สอง
๑ พี่น้องสองรา	โชตรวนซื้อคา	บรรดาจำจง	
แก้ไขถ้อยถอด	ออกรอดทั้งสอง	สองศรีพี่น้อง	ร้องให้รักกัน
๑ โชตรวนสิ่งไร	คืนคงลงไว้	ที่ในโลงพลัน	
ฝาปิดยังเก่า	แล้วเข้าช่วยกัน	กลบลงกรงนั้น	มันคงนักหนา
๑ โลงฝังยังเก่า	กลับมาหาเจ้า	พี่น้องสองรา	
จึงพระพี่น้อง	ร้องเรียกทาสี	ร้อยชั่งสั่งมา	ถึงพระมารดร
๑ โทษข้าหาไม่	มันแก่งแต่งใส่	ให้เป็นโทษกร	

บอกพระมารดร	จะลาจากจร	บอกพระมารดร	ว่าปลอดรอดตาย
๑ พี่น้องต้องยาก	เหมือนน้ำท่วมปาก	ได้ยากมากมาย	
ตัวเราพี่น้อง	แม้อยังหมิตาย	ร้อนรนชวนขาย	กลับมาแทนคุณ
๑ บัดนั้นทาสี	เห็นพระภูมิ	โศกอาดูร	
พ่ออย่ารำรื่อง	พระทองนพคุณ	ซ่านักจักุ่น	จวนแจ้งเวลา
๑ เชิญเสด็จลง	ตัวข้าจะส่ง	ลงถึงเกตรา	
จวนรุ่งรางรา	สว่างขึ้นมา	ฝูงชาวประชา	จะมาพบพาน...

(พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๔๐ - ๔๓)

นอกจากนี้ในเรื่อง *วรรณสชาดก* ตอนที่วรรณศฤงคารเสด็จสู่โลกนั้ใส่ร้ายหวังส่งตัวให้ท้าวภูสาฆ่า แต่ท้าวภูสาไต่สวนความแล้วตัดสินให้วรรณศัพน์ผิด วรรณศัพจึงได้อาสาบกับยักษ์และช่วยพระเสื้อเมืองได้สำเร็จ ท้าวภูสาจึงยกธิดาให้ ดังคำประพันธ์ว่า

พวกราชบุรุษก็พาพระมหาสัตว์เจ้าไปถวายพระเจ้าภูสาราช พระเจ้าภูสาราช
ทอดพระเนตรเห็นรูปสมบัติของพระมหาสัตว์เจ้าแล้วเกิดความเลื่อมใส มีพระราชดำรัส
ว่า พ่อเอ๋ยเจ้าก็ยังหนุ่มน้อยรูปร่างงดงามนักเจ้ามาทำโจรกรรมเช่นนี้เจ้าไม่ละอายหรือ

พระโพธิสัตว์จึงกราบทูลบรมกษัตริย์ว่า ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้าข้าพระองค์ไม่ได้
เป็นโจร แก้วดวงนี้พระมารดาของข้าพระบาทประทานให้ เศรษฐินี้มาแย่งชิงเอาแก้วไป
แล้วกล่าวคำเท็จใส่โทษข้าพระบาท...

...ข้าพระบาทจะทำแก้วมณีนั้ให้เป็นสหายของตนแล้วจะรบกับยักษ์

(วรรณสชาดก ใน ปัญญาสชาดก เล่ม ๑, ๒๕๔๙, หน้า ๖๒๘ - ๖๒๙)

ส่วนใน *ศรีสุทัศน์สังหทัย* ตอนที่สังหทัยถูกยักษ์ฆ่า กวีได้ดัดแปลงให้พระอินทร์เป็นผู้ช่วยเหลือ
ชุบชีวิต จากนั้นสังหทัยได้ขออาศัยเรียนวิชาอยู่กับฤๅษี และฤๅษีได้ยกธิดาให้เป็นคู่ครอง ดังคำประพันธ์
ว่า

๑ มารร้ายไล่ทัน	ทำโพยโบราณ	ล้มลงกับที่	
จับสองตีนฟาด	กับแผ่นปถพี	เจ้าสิ้นชีวี	ปลงศพบรรลั
๑ มารรู้กระหนก	ว่าพระจอมจักร	สิ้นอาสญไป	
จึงรำพึงนึก	กรองกรึกในใจ	จะทำฉนใด	จะได้กับกู
๑ จะกินที่นี้	เพื่อนกุลิมิ	มารนี้จะรู้	
มารทั้งสามเห็น	บ่เป็นของกู	ถ้าแมนันรู้	กูจะอิมหรือหนา
๑ กูจะซ่อนไว้	ในกรอกชอกใหญ่	ในไพรพฤษา	
เมื่อไอ้สามคน	มันดันเข้าป่า	กูจึงกลับมา	กินเป็นอาหาร
๑ มารใจกรรจ	คิดแล้วเท่านั้น	หมั่นให้นาน	
เอาซ่อนเข้าไว้	ในไพรหิมพานต์	ที่นั้นขุนมาร	มายังเรือนตน

๑ จิ้งร้อนขึ้นไป	ถึงอาสน์ภูวนัย	บัณฑุกามพล	
ท่านเข้าเมืองแมน	ด้าวแดนเมืองบน	กระด้างพิกล	ร้อนรนหนักหนา
๑ ท่านท้าวหมัฆวน	จึ่งเล็งด้วยญาณ	ท่านท้าวพันตา	
รู้ว่าพระองค์	ปลดปลงชีวา	ถึงความมรณา	ที่ป่าไพรสมณต์
๑ ถ้าใช้ใครไป	ยักษ์ร้ายจับได้	จะทำโสละวน	
มารกล้ำฤทธิ์หนัก	มันจักรกรน	กูจักจรดล	ยังแดนยักษา
๑ คิดแล้วบ่หึง	ท่านท้าวไตรตรึงษ์	จึ่งเหาะลงมา	
เมฆหมอกมีดมน	หาวหนเวหา	เหาะกรลงมา	หมีเข้าถึงปล้น

(พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๐๐ - ๑๐๒)

จะเห็นได้ว่ากวีได้ดัดแปลงบทบาทและพฤติกรรมของผู้ช่วยเหลือ โดยการดัดแปลงวิธีการช่วยเหลือให้แตกต่างไปจากเดิม

๔) ดัดแปลงรายละเอียดตอนจบเรื่อง

เรื่องวรรณคดี ตอนท้าวศรีสุริยามาศและวรรณคดียกทัพออกไปล้อมเมืองบิดา ไวยท้าวสาออกรบ และตายระหว่างรบ บิดาจึงยกทัพออกมาขอขมา แต่ถูกสองพี่น้องแกล้งให้ยกทัพเดินไปมา ฝ่ายนางกาไวย กินยาพิชิตาย ในที่สุดวรรณคดีได้ครองเมือง วรรณคดีสุริยามาศกลับไปครองเมืองอัยมาศ เมื่อชราแล้ววรรณคดีได้ออกบวช ลูกหลานครองเมืองสืบต่อไป จนกระทั่งอายุได้ ๒๐๐๐ ปี จึงสวรรคต ไปเสวยสุขบนสวรรค์ และจบด้วยการประชุมชาดก ดังคำประพันธ์ว่า

ไวยท้าวกุมารได้ฟังคำพระบิดาแล้ว เป็นผู้จะถึงคราวสิ้นอายุ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระบิดา ข้าพระบาทคิดว่าจะขอพินิจไปรบพระนครอื่น บัดนี้มีกษัตริย์องค์หนึ่งมาถึงพระนครเราแล้ว ดีทีเดียวขอพระบิดาอย่าเสร์้าพระทัยเลย ข้าพระบาทจะรบกับกษัตริย์นั้น

...

พระเจ้าวรรณคดีก็ไสช้างเข้ารบกับไวยท้าวกุมาร บรรดาพินิจทั้งสองฝ่ายก็กระทำยุทธนาการกันเป็นโกลาหล ไวยท้าวกุมารก็ถูกตัดศีรษะตกลงเหนือพื้นพสุธา พินิจทั้งหลายทั้งปวงเห็นดังนั้นก็พากันหนีเข้าพระนคร

...

ครั้นนางกาไวยราชเทวีจึงรำพึงในพระทัยว่า พระราชบุตรทั้งสองเป็นปัจเจกมิตรเรา ครั้นได้ครองราชสมบัติแล้วก็จะฆ่าเราเสีย เราจะกลืนยาพิษให้ตายเสียดีกว่า นางรำพึงแล้วก็กลืนยาพิษสิ้นชีพแล้วก็ไปเกิดในอเวจีมหานรก

...

พระเจ้าวรรณคดีบรมโพธิสัตว์เจ้า เสด็จสถิตอยู่ในราชสมบัติแล้ว ทรงกระทำตอบแทนพระคุณพระเจ้าวรรณคดีสุริยามาศผู้พระเชษฐาแล้วจัดการส่งเสด็จกลับไปยังอัยมาศนคร

แล้ว ก็ครองราชย์สมบัติอยู่โดยธรรมจนทรงพระชราภาพเกิดความสังเวช จึงอภิเษกพระ
ราชบุตรขึ้นครองราชย์สมบัติแล้ว เสด็จออกจากพระนครไปประพติเพศเป็นบรรพชิต
จำเริญสมณธรรมไปจนพระชนมายุกาลได้สองพันพรรษ ก็เสด็จทิวศตไปบังเกิดในดุสิต
เทวโลก

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสแล้วทรงประกาศพระ
จตุราริยสังเทศนาแล้วทรงประชุมชาดกว่า โลกัณธเศรษฐีในครั้งนั้น กลับชาติมาเป็นพระ
เทวทัต นางกาไวในครั้งนั้นมาเป็นนางจิณฺจมาณวิกา ยักษ์ผู้เป็นมารในครั้งนั้นมาเป็น
สุกร นางมกุฏเทวีมาเป็นนางสุชาดา...

(รวบรวมชาดก ใน ปัญญาสาตก เล่ม ๑, ๒๕๔๙, หน้า ๖๔๙ – ๖๕๖)

ส่วนในเรื่อง *ศรีสุทนต์สังหสไชย* ศรีสุทนต์และสังหสไชยได้ยกทัพบกและทัพเรือไปทำบิदारบ โดย
ทศมิจอาสาออกรบแต่พ่ายแพ้ จึงถูกจับมัดและนำตัวไปคลุกนุ่น ศรีสุทนต์และสังหสไชยแกล้งบิดาให้ยก
ทัพเดินทางไปมา จากนั้นนางทศมิจถูกลงโทษโดยให้แม่ครัวใช้งานเช่นเดียวกับที่นางปัทมาและนางศรี
สุวรรณเคยถูกลงโทษ ส่วนทศมิจถูกเนรเทศไปป่า ๗ วันก็เสียชีวิต สังหสไชยได้ครองเมือง ส่วนศรีสุทนต์
กลับไปครองเมืองอภัย จนสิ้นอายุขัยได้จุติไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ลูกหลานสืบราชบัลลังก์ต่อมา ดังคำ
ประพันธ์ว่า

๑ ท้าวศรีสุทนต์	ท้าวเธอจึงตรัส	แก่ทหารนั้น	
ทศมิจคิดชั่ว	โกนหัวเสียพลัน	ทาทั้งน้ำมัน	เอาขันลาฟอน
๑ เอนุ่นคลุกเร็ว	เอาเชือกผูกเอว	เข้าทำอย่างว่านอน	
เมื่อสงครามวาย	จึงถวายภูธร	ให้เจ้านคร	ชมลูกเสนาหา
๑ บัดนั้นชาวเมือง	ร้อนรนนองเนือง	มาทูลราชา	
ทศมิจลูกชาย	ตายกลางคองคา	ถึงแก่มรณา	ในกลางสงคราม
๑ บัดนั้นสองท้าว	ครั้นได้ยินข่าว	ดังไฟวู่วาม	
สะอื้นสะอึก	รักลูกโถมงาม	พ่อจะตายตาม	ลูกน้อยพ่อเอย
๑ นางทศมิจฉา	ร่ำรักลูกยา	น้ำตาบ่สเบย	
ข้าทั้งสองนี้	หมิอยู่ไปเลย	ลูกแก้วแม่เอย	แม่จะมรณา
...			
๑ บัดนั้นกษัตริย์	พระศรีสุทนต์	ตรัสสั่งคนใช้	
คนโทษทำผิด	ทศมิจนั้นไซ้	สู่เร่งลงไป	ผูกเอวจุมา
๑ บัดนั้นทหาร	รับพระองการ	ดังมีบัญชา	
กราบแล้วแล่นไป	ได้ตัวขึ้นมา	เขาชวนกันคร่ำ	น้ำตาหลังไหล
๑ นำมาด้วยเร็ว	เอาเชือกผูกเอว	เขาจงเอาไป	
ชาวเมืองตามดู	พรั้งพรั่นใจ	วานรตัวใหญ่	ช่างได้มานี้

๑ ว่าลิงตัวนี้	ขาวสูงยาวดี	เท่ามนุษย์	
กลางคนถามไป	ท่านได้ไหนมา	ยังรู้ภาษา	เด่นรำได้ฤ
๑ ไม่รู้สัณนิ	ตามดูเพ่งพิศ	อิงคะนึ่งอิงมี	
ชาวบ้านชาวเมือง	ฟังเพื่องเลื่องลือ	ชาวเมืองระบือ	ลือทั้งพารา
๑ พระลูกทั้งสอง	จึงทูลสนอง	แก่พระบิดา	
ลูกจากบิตตร	วานรได้มา	ถวายแก่บิดา	เชิญท้าวพิศดู
๑ บัดนั้นบิดา	แปรพระพักตร์มา	รู้ว่าลูกกู	
ตรัสแก่ชาวไพร่	ว่าเอาไปอย่าอยู่	มันขายหน้ากู	เร่งเร็วเอาไป
๑ ปล่อยเสียกลางป่า	ให้เหมือนสองรา	เจ้าเดินกลางไพร	
หามีบุญญา	มันจะได้ไป	ให้เหมือนสองไท	เจ้าได้คืนมา
๑ แม่มนั่นไส้	ให้นางครว้ใช้	เหมือนนางสองรา	
เขาจึงรับสั่ง	ดังมีบัญชา	ส่วนลูกเขาพา	ไปส่งเสียไพร...

(สังข์ส่าย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าปลาย, หน้า ๑๑๐ - ๑๒๖)

จะเห็นได้ว่ากวีได้ดัดแปลงรายละเอียดตอนจบของเรื่องศรีสุทนต์สังข์ส่ายให้แตกต่างไปจากวรรณสชาต กล่าวคือกวีได้ดัดแปลงลักษณะของทัพ ดัดแปลงจุดจบของตัวโกง และดัดแปลงบั้นปลายชีวิตของตัวละครเอกให้มีความเป็นปุณฺชน และไม่มีการประชุมชาต อาจเพราะกวีต้องการให้ศรีสุทนต์สังข์ส่ายมีลักษณะเป็นนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ มากกว่าเป็นชาต

๒.๑.๒ ตัดรายละเอียดของเหตุการณ์

นอกจากศรีสุทนต์สังข์ส่ายจะดัดแปลงเหตุการณ์ของวรรณสชาตด้วยการเปลี่ยนรายละเอียดของเหตุการณ์แล้ว กวียังประพันธ์เนื้อเรื่องให้แตกต่างจากวรรณกรรมต้นแบบด้วยการตัดรายละเอียดของเหตุการณ์บางเหตุการณ์ของวรรณกรรมต้นแบบออกไป

เรื่องวรรณสชาตก็มีเหตุการณ์ที่ไ่ขาวและไ่ดำพูดทำโอ้อวดถึงสรรพคุณของตน แล้วจิกตักันตาย และเมื่อวงศ์สุริยามาศและวรรณศกีนเนื้อไ่ขาวและไ่ดำจึงทำให้ทั้งสองมีชะตาชีวิตตามที่ไ่ขาวและไ่ดำโอ้อวดสรรพคุณไว้ ดังคำประพันธ์ว่า

ในกาลนั้น มีพระยาไ่สองตัว ตัวหนึ่งสีดำตัวหนึ่งสีขาว อาศัยอยู่บนต้นไม้ไ่
ในพระยาไ่ทั้งสองนั้น ไ่สีขาวมาถึงก่อนกันนอนที่สูง ไ่สีดำมาทีหลังกันนอนอยู่ที่ต่ำ ครั้น
ถึงเวลาปัจฉิมยามไ่สีขาวก็ขึ้นขึ้น ไ่สีดำได้ฟังเสียงขึ้น จึงกล่าวว่า เจ้าไ่พาล คุณวิเศษ
ของเจ้ามีอยู่หรือ จึงได้มาดูหมิ่นเรา ขึ้นไปนอนโปรยขี้ดินลงมารดหัวเราได้ ไ่สีขาวจึง
ตอบว่า เจ้าไ่สีดำราวกะโจน เรามาถึงก่อนกันนอนที่สูง เจ้ามาถึงทีหลังเจ้ากันนอนที่ต่ำจะ
มาโกรธเราเหตุอะไร คุณวิเศษของเรามีชิ ผู้ใดได้กินเนื้อหัวใจเมื่อเวลาเราตาย ผู้นั้นจะได้
เป็นพระเจ้าบรมจักรพรรดิราช ก็คุณวิเศษของเจ้ามีอย่างไรเล่า ไ่สีดำจึงตอบว่า ผู้ใดได้

กินเนื้อหัวใจของเรา ผู้นั้นสามารถจะยกหลักศิลาขึ้นแล้วฆ่ายักษ์ให้ตายเป็นบรมกษัตริย์
ไ้ทั้งสองนั้นบันดาลความโกรธตีกันจนถึงสิ้นชีวิตพลัดตกยังพื้นปฐพี

(วรรณสาตก ใน ปัญญาสาตก เล่ม ๑, ๒๕๔๙, หน้า ๖๒๐)

วรรณสาตกยังมีเหตุการณ์ที่วรวงศ์อาสาทำวรสารกับยักษ์และได้อัญเชิญเสื่อเมืองกลับมาอยู่ ณ
ศาลเทพารักษ์ เสื่อเมืองจึงมอบดวงแก้ววิเศษให้วรวงศ์ ดังคำประพันธ์ว่า

พระเจ้าวรวงศ์จึงให้อัญเชิญพระเสื่อเมืองในพระนครนั้นซึ่งถูกยักษ์เผาเรียงขับไล่
ไปประดิษฐาน ณ ขอบจักรวาลมา แล้วกระทำพิธีกรรมด้วยสักการะอันใหญ่แล้วให้อยู่ใน
เทวกุล (ศาลเทพารักษ์)

พระเสื่อเมืองทราบคุณของพระโพธิสัตว์เจ้าแล้วปรารภนาจะตอบแทนพระคุณ
พระโพธิสัตว์เจ้า จึงถวายแก้วมณีดวงหนึ่งมีอานุภาพเป็นอันมากแก่พระโพธิสัตว์เจ้า...

(วรรณสาตก ใน ปัญญาสาตก เล่ม ๑, ๒๕๔๙, หน้า ๖๓๑)

นอกจากนี้ขณะที่วรวงศ์และนางคารวี่ใช้ดวงแก้ววิเศษเหาะตามหาพี่ชาย ระหว่างทางทั้งสองได้
หยุดพักและขออาศัยอยู่กับฤๅษี แต่รู้เข้าฤๅษีกลับขโมยดวงแก้ววิเศษไปเหาะสูงเกินประมาณจึงถูกลมกรด
พัดศิระษะขาด ดังคำประพันธ์ว่า

ครั้งนั้นดาบสที่ลักแก้วมณีไปนั้น ครั้นลักเอาแก้วมณีได้แล้วก็เหาะขึ้นไปสูงเกิน
ประมาณ ถูกลมกรดพัดเอาศิระษะขาดก็ตกลงในที่ใกล้พระนครอัยมาศกับทั้งแก้วมณี
พวกพ่อค้าเก็บแก้วมณีได้ที่เอาไปถวายพระเจ้าวงศ์สุริยามาศ พระเจ้าวงศ์สุริยา
มาศก็โปรดให้นำเอาไปประดิษฐานไว้ในโรงทาน

(วรรณสาตก ใน ปัญญาสาตก เล่ม ๑, ๒๕๔๙, หน้า ๖๓๓)

เหตุการณ์ตัวละครเอกกินไก่ขาวไก่ดำที่จิกตีกันตาย เหตุการณ์ตัวละครเอกรบชนะยักษ์แล้ว
ช่วยเหลือเสื่อเมืองได้ เสื่อเมืองจึงให้ดวงแก้ววิเศษ และเหตุการณ์ตัวละครเอกถูกฤๅษีขโมยดวงแก้ววิเศษ
แต่ฤๅษีกลับต้องตายด้วยแก้ววิเศษนั้นดังที่กล่าวมานี้ กวีผู้ประพันธ์ศรีสุทนต์สังหสไชยได้ตัดออกไป ทั้งนี้
อาจเป็นเพราะเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเหตุการณ์สำคัญที่เป็นอนุภาคเหตุการณ์เฉพาะของวรรณสาตกที่ทำให้
ให้ใคร ๆ อาจจำได้และทำให้นึกถึงวรรณสาตกได้ง่าย กวีจึงต้องตัดเหตุการณ์เหล่านี้ออกไปเพื่อให้ทาน
เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยมีความแตกต่างจากวรรณสาตก

๒.๒ ประสมประสานเหตุการณ์ที่ดัดแปลงจากนิทานเรื่องอื่น

นอกจากนี้จะดัดแปลงรายละเอียดเหตุการณ์ของวรรณสาตกให้แตกต่างไปจากเดิมแล้ว กวียังได้
นำเหตุการณ์จากนิทานเรื่องอื่น ๆ ที่มีมาก่อนมาดัดแปลงประสมประสานในเนื้อเรื่องให้มีความแตกต่าง
จากวรรณกรรมต้นแบบด้วย ได้แก่ เหตุการณ์ตัวละครเอกเรือแตกต้องว่ายน้ำอยู่ในทะเล เหตุการณ์ตัว
ละครเอกหญิงไข่มวลยเลือกคู่ เหตุการณ์ม้าคู่ใจเตือนตัวละครเอกให้ออกตามหามเหสี เหตุการณ์ม้าคู่ใจ
ของตัวละครเอกสู้รบกับยักษ์ เหตุการณ์ตัวละครเอกหญิงกำเนิดจากดอกบัวและฤๅษีนำมาเลี้ยงดู

เหตุการณ์ตัวละครพบกันเพราะการร้อยมาลัยเป็นเรื่องราว และเหตุการณ์นายพรานชิงตัวละครเอกหญิงไปจากตัวละครเอกชาย มาดัดแปลงผสมผสานเพิ่มเติมในเนื้อเรื่อง ดังนี้

๒.๒.๑ เหตุการณ์ตัวละครเอกเรือแตกต้องว่ายน้ำอยู่ในทะเล

ตอนที่ศรีสุทศน์และสังข์ไสยอาศัยเรือสำเภาลบหนีนั่น เกิดเหตุการณ์มีพายุใหญ่ทำให้เรือแตก ศรีสุทศน์และสังข์ไสยมีสติเตรียมตัวก่อนที่จะกระโดดลงทะเล ในขณะที่ลูกเรือคนอื่นขาดสติจึงตกเป็นอาหารของปลาใหญ่ ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ ไปได้แปดเก้าวัน	สำเภานั้นจะอัปรา
ครึกครื้นคลื่นโครมซ่า	ลมพัดกล้าใครจะปาน
๑ ครื่นครื้นคลื่นละลอก	เสียงกระฉอกอยู่ผาดผาน
เมฆหมอกออกบันดาล	เสียงผาดผานเป็นโกลา
๑ บัดนี้นายสำเภา	ว่าชาวเราประดามา
จังกวาล้ำด้า	เราจะมาคิดไฉน
๑ จะไปหรือจะอยู่	จะทอดสูหรือว่าไร
ทอดดิ่งทิ้งเป็นไฉน	ถึงหรือไรท้องทะเล
๑ ทอดดิ่งทิ้งลงไป	ลิกเหลือใจไม่เป็นเก
อย่าทอดจะไว้ว	ท้องทะเลลิกนักหนา
๑ ร้องพลางทางวิ่งไป	แต่ไร ๆ เราเคยมา
ไปแล้วเรากลับมา	ไม่เหมือนคราที่นี้เลย
๑ ช่วงนี้แลจังกวา	เหตุไรหนาจึงทำเฉย
ท่านเจ้าสำเภาเอย	จับฉลากจงเร็วรา
๑ หมีทันจะวางปาก	พะยุมากเหลือคนนา
ครื่นครื้นคลื่นโครมมา	ยิ่งกว่าเก่าแสนทวี
๑ หางเสือหักสะบั้น	เสากลางนั้นหักทันที
ใบขาดไม่มีดี	ร้องมะมีกลัวความตาย
๑ หื้อแห่แซ่จู้	ร้องซู้ซ้อยู่วนวาย
รักตัวกลัวความตาย	ยกมือไหว้ท้าวเทวา
๑ ละลอกซัดสองลูก	ราโทถูกหินศิลา
ซัดคร่ำกระหน่ำมา	หมีทันซ้ำแตกออกไป
ฉบับ	
๑ เมื่อนั้นสององค์ทรงชัย	ระทดพระทัย
คิดไปถึงพระมารดา	
๑ จัดแจงแต่งองค์ทรงภูษา	เสื่อสร้อยรจนา

หมิซาก็ทรงองค์ดี

๑ พระน้องหมองเศร้าโศกี

อนิจจาพระพี่

เรานี้เห็นสิ้นสุดปราณ

๑ จึงพระพี่น้องสองกุมาร

ฉวยได้กระดาน

กุมารก็ทุ่มน้ำไป

๑ ว่ายพลางพร่ำพาลางรำไร

เหลียวแลแปรไป

หมิได้จะเห็นฝั่งฝา

๑ เมื่อนั้นพี่น้องสองรา

ดูชาวเกตรา

เห็นปลาชิงกันดินตาย

๑ น้องยาจึงว่ากับพี่ชาย

อะไรคล้ายคล้าย

มันว่ายตามเราเข้ามา

๑ พี่พร่ำรำบอกร้องยา

ปลาพาฬโลมา

มัจฉาหลายหลากมากมาย

๑ บอกพาลทางปลอบน้องชาย

พ่อย่าอุ่นวาย

จงช่วยพี่ว้ายสาคร

๑ ทั้งสองรำร้องถึงมารดร

แม่ช่วยด้วยก่อน

บ่ห่อนลูกนี้หิมีเคย

๑ ครวญคร่ำรำให้อยู่เบย ๆ

ทูนหัวของลูกเอ๋ย

พระคุณมาปกเกศา

๑ แต่ว้ายได้สามวันมา

อยู่ในคงคา

สองราแทบม้วยวายปราณ

๑ ละลอกซัดขวางกลางหาร

กรรมสองกุมาร

กระดานก็หักพลัดพราย...

(พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๔๗ - ๕๐)

เหตุการณ์นี้คล้ายกับเรื่องพระมหาชนกชาดกซึ่งเป็นหนึ่งในทศชาติชาดกซึ่งเป็นชาดกในนิบาตตอนที่พระมหาชนกอาศัยเรือสำเภาเพื่อเดินทาง ระหว่างทางเกิดพายุใหญ่ ชาวเรือต่างแตกตื่น ไม่มีสติสัมปชัญญะ เมื่อเรือแตกจึงต่างตกเป็นอาหารของปลา ส่วนพระมหาชนกนั้นได้กินอาหารที่มีไขมันและนำเสื้อผ้าไปชุบน้ำมันเพื่อให้ช่วยประคองตัวในเวลาลอยน้ำ อีกทั้งพระมหาชนกมีความเพียรจึงว่ายน้ำไปจนนางเมขลามาช่วย ดังคำประพันธ์ว่า

...พาณิขประมาณ ๗๐๐ ขึ้นสู่เรือฯ เรือแล่นไปไกลได้ ๗๐๐ โยชน์สิ้น ๗ วันฯ

เรื่อนั้นแล่นไปโดยกำลังคลื่นร้ายกาจ ไม่อาจทรงตัวอยู่ได้ ฯ แผ่นกระดานก็แยกแตกด้วย

กำลังระลอก ฯ น้ำก็เข้ามาแต่ที่นั่น ฯ เรือก็จมในท่ามกลางมหาสมุทร ฯ มหาชนกแล้วต่อ

ภัยคือความตาย ก็ร้องไห้รำไรรำพันกราบไหว้เทพยดาเจ้าทั้งหลาย ฯ ฝ่ายพระมหาสัตว์
เจ้าไม่กัณแสง ไม่ปริเทวะ ไม่ไหว้เทวดาทั้งหลาย ฯ พระองค์ทรงทราบว่าจะจมน จึง
คลุกเคล้าน้ำตาลกรวดกับเนยส่วยให้อิ่ม แล้วชุบผ้าเนื้อเกลี้ยง ๒ ผืนด้วยน้ำมันจนชุ่ม
ทรงนุ่งให้มัน ประทับยืนอาศัยเสากระโดง แล้วขึ้นสู่ยอดเสากระโดงในเวลาเรือจม ฯ
มหาชนเป็นภิกษาแห่งปลาและเต่า ฯ น้ำโดยรอบมีสีเหมือนโลหิต ฯ พระมหาสัตว์เจ้า
ประทับยืนอยู่บนยอดเสากระโดง ทรงกำหนดทิศว่าเมืองมิลลายุทิตินี้ ก็กระโดดจาก
ยอดเสากระโดง ตกที่สะดือสุภหนึ่ง เพราะพระองค์มีพระกำลังมาก ล่วงเหล่าปลาและเต่า

(มหาชนกชาดก, ๒๕๓๒, หน้า ๔๗)

เหตุการณ์นี้ทำให้เห็นถึงควมมีปัญญาและความเพียรของพระมหาชนก เหตุการณ์ตอนนี้นับเป็น
เหตุการณ์ที่เด่นและเป็นเอกลักษณ์ของเรื่องพระมหาชนกชาดกที่ผู้อ่านและผู้ฟังนิทานหลายคนต่างรู้จักกัน
ดี

เหตุการณ์เรือแตกในศรีสุทนต์สังหสไชยยังคล้ายกับเหตุการณ์ในเรื่อง*สุธนชาดก*ซึ่งเป็นหนึ่งใน
ปัญญาชาดก ตอนที่สุธนและนางจรีปภาขออาศัยเรือสำเภา ขณะที่เรือแล่นมาได้ ๗ วันเกิดพายุซัดเรือ
แตก เป็นเหตุให้สุธนและนางจรีปภาพลัดพรากจากกัน ดังคำประพันธ์ว่า

“...จำเดิมแต่พระโพธิสัตว์กับพระจรีปภาเทวีลงสำเภาแล้ว สำเภานั้นก็แล่นไป
โดยกำลังลม ครั้นแล่นไปได้ ๗ วัน พอถึงท่ามกลางมหาสมุทร ก็บังเกิดลมสลาตันจัดเป็น
พายุใหญ่ พาณิชเหล่านั้นไม่สามารถที่จะลัดใบทิ้งสมอให้สำเภาหยุดได้ จึงร้องเสียง
เอิกเกริกว่า เราทั้งหลายจะพากันฉิบหายเสียแล้ว สำเภานั้นถูกคลื่นซัดยอให้โคลงไปมา
ด้วยอำนาจลมสลาตันอันแรงกล้ากระดานที่ต่อก็หลุดแยกออกจากกัน น้ำและคลื่นก็ไหล
เข้าสำเภาตามหัวต่อแผ่นกระดานที่แยกออกนั้น สำเภาก็มีอาการอันจะจมลงในกลาง
มหาสมุทร

พ่อค้าทั้งหลายเห็นดังนั้น ก็สะดุ้งตกใจกลัวเป็นกำลัง ต่างคนต่างก็กราบไหว้
เทวดาซึ่งเป็นที่นับถือของตน ฯ พวกเขาร้องไห้บนบานบวงสรวงด้วยวาจาว่า ข้าแต่ผู้
เทพยดาทั้งหลายผู้ทรงมหิทธิฤทธิ์ คือเทพยดาที่สถิตในห้วงวาริภพพิสดล อีกทั้ง
พระจันทร์และพระอาทิตย์อันส่องโลกมณฑลให้สว่างและเทพดาผู้รักษามหาสมุทรนี้
จงเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้าทั้งหลาย ช่วยพาไปให้พ้นอันตรายในมหาสมุทรในครั้งนี้

เมื่อพระโพธิสัตว์เห็นพ่อค้าทั้งหลาย พวกเขาร้องไห้บนบานบวงสรวงอยู่อย่างนั้น
จึงทรงสวดยเนยมน้ำมันน้ำตาลกรวดเป็นต้นกับพระจรีปภาเทวี แล้วเอาภูษาทรงชุบ
น้ำมันให้ชุ่ม มาทรงพันพระองค์ให้มัน เอาชายข้างหนึ่งผูกท่ามกลางองค์พระจรีปภาเทวี
แล้วเอาชายอีกข้างหนึ่ง ผูกแผ่นกระดานเข้าแผ่นหนึ่ง พาขึ้นไปยืนอยู่บนปลาย
เสากระโดง

ฝ่ายพวกพ่อค้าและมหาชนในสำเภานั้น ครั้นสำเภาจมลงก็เป็นภัฆาหารของปลาและเต่า ถึงซึ่งความพินาศในมหาสมุทรนั้น ส่วนพระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นน้ำในมหาสมุทร มีสีแดงดุสีแห่งโลหิตจึงกำหนดทิศทางเมืองพาราณสี ยอพระกรขึ้นถวายอัญชลีพระราชมารดา โดยทรงอุทิศว่า พระราชมารดาของเรายังมีอยู่ในเมืองนั้นแล้วกระโดดจากปลายเสากระโดงลงคงคา ไปตกลงในที่อันพ้นจากเต่าปลาประมาณอุสุภหนึ่ง พร้อมด้วยพระจิรปภาเทวี และแผ่นกระดานที่ผูกเตรียมไว้นั้น แล้วกษัตริย์ทั้งสองก็เกาะอาศัยกระดานแผ่นเดียวกัน ว่ายไปตามกระแสชลธาร ด้วยอำนาจอุสุภกรรมที่กษัตริย์ทั้งสองได้ทำไว้แต่ในชาติปางก่อนนั้น มาบัดลให้แผ่นกระดานขาดออกไปเป็นสองท่อน พระโพธิสัตว์ได้ไว้ท่อนหนึ่ง พระจิรปภาเทวีได้ไว้ท่อนหนึ่ง กษัตริย์ทั้งสองได้แผ่นกระดานคนละท่อนแล้ว ต่างองค์ก็พลัดกันไปคนละทิศละทางมิได้แลเห็นซึ่งกันและกัน...”

(สุธนุชาดก ใน ปัญญาสาตก เล่ม ๑, ๒๕๔๙, หน้า ๘๑ – ๘๒)

เหตุการณ์เรือสำเภาแตกในเรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยคล้ายคลึงกับเหตุการณ์เรือสำเภาแตกในเรื่องสุธนุชาดกมาก ทั้งความมีสติสัมปชัญญะของตัวละครเอกที่ควบคุมอารมณ์มิให้ตื่นตระหนกจนขาดสติ และการใช้กระดานเกาะลอยประทั่งชีวิตในระยะแรก แต่กระดานก็กลับแตกทำให้ตัวละครเอกต้องพลัดพรากจากกัน

นอกจากนี้เหตุการณ์เรือแตกทำให้ตัวละครเอกต้องประสบเคราะห์กรรมยังมีปรากฏใน *จันทราชาดก* ซึ่งเป็นหนึ่งในปัญญาสาตก ดังคำประพันธ์ว่า

“...พระมหาสัตว์จึงทำประทักษิณและกราบไหว้พระเถระเจ้าแล้ว ก็ลากลับลงจากภูเขาขึ้นสู่สำเภาแล่นไปกับด้วยพวกพ่อค้าทั้งหลาย เรือสำเภานั้นครั้นแล่นไปยังท่ามกลางสมุทร ก็โคลงเคลงด้วยกำลังลมพัดกล้า พระมหาสัตว์ทราบชัดแล้วว่าเรือสำเภาจักแตกแน่ จึงรีบบริโภคอาหารที่มีรส แล้วพระองค์เอาผ้าเนื้อดีมาสองผืน ขูบน้ำมันเสียแล้วนุ่งผูกพันเข้าไว้ให้มั่นคง ประสงค์จะให้มิกำลังวายน้ำ มหาชน มหาชนบรรดาอยู่ในเรือสำเภานั้น กลัวความตายพากันร้องไห้รำไรต่าง ๆ พระมหาสัตว์จึงปีนขึ้นไปนั่งอยู่ ณ เสากระโดงทางศีรษะเรือ เมื่อเรือแตกจะจมลงพระองค์ก็โดดไปด้วยกำลังแรง ข้ามพ้นผองปลาทั้งหลายไปได้ มหาชนทั้งหลายก็เป็นภัฆาหารแห่งฝูงสัตว์มีปลาเป็นต้น...”

(จันทราชาดก ใน ปัญญาสาตก เล่ม ๑, ๒๕๔๙, หน้า ๑๕๓)

เหตุการณ์ที่ตัวละครเอกต้องประสบชะตากรรมเรือสำเภาที่อาศัยมาแตกกลางทะเลนี้นับว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญและแพร่หลาย จึงเป็นที่นิยมของกวีที่จะหยิบยืมมาสร้างสรรค์นิทานของตน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในอดีตกาลการคมนาคมทางน้ำเป็นเส้นทางสำคัญในการเดินทาง และการเดินทางผ่านมหาสมุทรที่กว้างใหญ่ก็อาจประสบปัญหาความแปรปรวนของคลื่นลมและอากาศทำให้เรืออับปางได้ เหตุการณ์นี้จึง

ใกล้เคียงกับวิถีชีวิตจริง อีกทั้งยังแฝงหลักคำสอนเรื่องกรรม ความเป็นสิริ ปัญญา และความเพียรอันเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตได้อีกด้วย

๒.๒.๒ เหตุการณ์ตอนตัวละครเอกหญิงใช้มาลัยเลือกคู่

ตอนที่ศรีสุทศน์ขึ้นฝั่งได้ไปขออาศัยอยู่กับตายายยากจน วันหนึ่งเจ้าเมืองอภัยต้องการให้พระธิดามีคู่ จึงได้ให้อำมาตย์ไปประกาศไปยังเจ้าชายเมืองต่าง ๆ ผู้ชายที่มียศถาบรรดาศักดิ์ และลูกชายชาวบ้านไม่ว่าจะยากดีมีจน มาให้พระธิดาเลือกคู่ตามลำดับ หากพระธิดาถูกพระทัยผู้ใดก็นำพวงมาลัยไปคล้องที่ผู้นั้น แต่พระธิดาไม่ถูกพระทัยผู้ใด เหลือเพียงศรีสุทศน์หลานตายายยากจนเท่านั้นที่ยังไม่ได้มาให้พระธิดาเลือก ในที่สุดเมื่อพระธิดาได้พบศรีสุทศน์ พระธิดาก็ถูกพระทัยและนำพวงมาลัยไปคล้อง พระราชาจึงได้จัดอภิเษกสมรสให้ศรีสุทศน์และนางรัตนมาลา ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เมื่อนั้นอำภัญญี	ตรัสสั่งบุตรี
พรั่งนี้เจ้าครองมาลา	
๑ องค์ใดสบใจปรารถนา	เจ้าเอามาลา
ไปสวมพระหัตถ์ด้วยพลัน	
๑ ครั้นรุ่งพรั่งนี้ขมิ้มัน	กุมารผายผัน
ตามกันมานั่งโรงทอง	
๑ นั่งเคียงเรียงรายกายกอง	ต่างคนต่างปอง
พระน้องผู้ยอดแสนหา	
๑ เมื่อนั้นนางรัตนมาลา	ได้มาลัยมา
หมิซาก็ลงมาพลัน	
๑ พร้อมพรั่งนั่งอยู่ทั้งนั้น	นางไม่ผูกพัน
จอมขวัญก็กลับขึ้นมา	
๑ ถวายบังคมพระบิดา	กราบทูลราชา
ฉายาก็มาวิงวอน	
๑ บิดาปราณีลูกนี้ก่อน	ลูกไม่อาวรณ์
บ่ห่อนจะชอบพระทัย	
๑ เมื่อนั้นพระองค์ทรงชัย	ตำรัสตรัสไป
ผู้ใดที่มีลูกหลาน	
๑ ที่ยังหนุ่มหน้าลำเพาพาน	เร่งส่งลูกหลาน
อย่านานให้เป่ากันเข้ามา	
๑ ผู้ดีที่มียศถา	เร่งเป่าเข้ามา
ให้พระธิดาถูก	

...

๑ ทั้งหลายว่าหาไม่	คนหนึ่งไซ้ก็บอกมา
ยังหลานยายกะตา	ยากนักหนาใครจะปาน
๑ เป็นคนซัดเซมา	เที่ยวเข้าป่าทุกวันวน
ครั้นคำจึงมาบ้าน	ข้าให้การตามจริงไป
๑ ท้าวตรัสกับเสนา	สูอย่าซ้ำพากันไป
เอาตัวผู้บอกให้	อยู่หาไหนให้มันนำ
๑ บัดนั้นจึงเสนา	รับชงคามตามคำ
ฉวยคว่ำพาผู้นำ	ให้เจ้ากรรมนำทางมา
๑ ครั้นนำมาบ่หึง	ก็มาถึงเรือนยายตา
อำมาตย์จึงถามว่า	หลานของยายนั้นไปไหน
๑ ส่วนยายจึงบอกว่า	ไปกับตาเข้าพงไพร
เขาวายายมาไป	นำหลานให้จงเร็วรา
๑ ยายซัดเซหามิได้	จงนำไปถึงแนวป่า
พอพบเจ้ากับตา	เขาก็พาเอาตัวไป
๑ พามาหิทันนาน	ถึงทวารพระเวียงชัย
ราชามาแลไป	เห็นแต่ไกลเรียกธิดา
๑ กษัตริย์ทั้งสามองค์	แลไปทรงพระราชา
รูปร่างอย่างเทวา	งามนักหนานี้ลูกใคร
๑ บัดนั้นจึงราชา	คิดไปมาในพระทัย
ชะรอยเจ้านี้ไซ้	ลูกท้าวไทพลัดเมืองมา
๑ ถิ่นและราศี	จรัสดีนักหนา
ท้าวตรัสกับเสนา	ให้นำมาบนปราสาทชัย
๑ เมื่อนั้นพระธิดา	เห็นราชามาแต่ไกล
ฉวยได้พวงมาลัย	เล่นลงไปหาราชา
๑ สบเนตรเกศกษัตริย์	แสนโสมนัสยิ่งหนักหนา
ยี่นดวงพวงมาลา	สอดหัตถาเข้าด้วยพลัน
๑ เมื่อนั้นบิดุเรศ	จึงรู้เหตุแห่งฉายา
คู่ครองของบุตรา	สมปรารถนาที่ตามใจ...

(พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๖๗ - ๗๖)

เหตุการณ์ตอนตัวละครเลือกคู่คล้ายกับเรื่อง*สุวรรณสังฆชาดก*หรือที่รู้จักกันดีในเรื่อง*สังข์ทอง* ตอนที่นางรจนาเลือกคู่ แต่ในเรื่อง*สุวรรณสังฆชาดก*นั้นเมื่อนางรจนาเลือกคู่ได้เจ้าเงาะรูปร่างอัปลักษณ์และยากจน ทำให้ท้าวศวิมรังเกียจเจ้าเงาะมาก ดังคำประพันธ์ว่า

...พระราชานั้นมีพระราชธิดาเจ็ดนางทรงรูปโฉมงามเลิศล้ำนารี พระเชษฐราชธิดาหกนางนั้นมีภัสดาแล้ว แต่พระกนิษฐาธิดาสุดท้องนั้นยังหาภัสดาไม่ พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงดำริว่าธิดาของเราหกนางมีภัสดาไปหมดแล้ว แต่นางคันธาเทวีลูกสุดท้องของเราหาภัสดาไม่ เราจึงทำอวาทะให้นางคันธาเสียและจักทำชนชวามครชนบทปราศจากมลทิน (คือจะไม่ให้ใครนินทาต่อไปในภายหน้าได้) ดำริแล้วจึงรับสั่งให้หาตัวมหาเสนาและราชโอรสราชนัดดาทั่วพระยา บรรดาอยู่ในราชอาณาจักรมาประชุมกันแล้วจึงดำรัสว่าท่านทั้งหลายจงประดับกายให้เหมือน ๆ กัน พาพวกเสนาพลนิกายออกจากนครต่าง ๆ มาประชุมกัน ณ หน้าพระลานที่เมืองนี้ (เราจักให้ราชธิดาเลือกภัสดาเอาตามชอบใจ)

มหาชนมีราชโอรสเป็นต้น ก็มีความโสมนัสพระราชปราธนาจะได้ราชเทวีเป็นมเหสี ต่างก็ตกแต่งประดับกายแล้วมาประชุมกัน ณ หน้าพระลานหลวง พระเจ้ากรุงพาราณสีให้เชิญราชธิดาคันธาเทวีมากับนารีบริวารแล้วรับสั่งให้เลือกสามีตามชอบใจ ราชธิดาคันธาเทวีเมื่อจะเลือกสามีนั้น เห็นมหาชนมีราชโอรสเป็นต้นก็ไม่ชอบใจตน จึงทูลพระราชบิดาว่า ข้าแต่ทวดา มหาชนบรรดาที่มาประชุมกันเหล่านี้ หาเป็นที่รักใคร่อาบใจของหม่อมฉันไม่ พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงฟังดังนั้น ก็กริ้วยกใหญ่ตรัสตวาดว่า อีหญิงทมิฬหินชาติ เราปราธนาจะทำอวาทะให้ ได้เรียกมหาชนมีราชโอรสเป็นต้น มีรูปร่างโสมมามากมาย เจ้าจะเลือกเอาสักคนหนึ่งก็ไม่ได้เจียวหรือ

พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงตรัสถามพวกชาวเมืองว่า พวกชาวเมืองได้เห็นและได้รู้ว่ามีบุรุษคนใดหนึ่ง ซึ่งมาแต่ที่อื่นมาอยู่เมืองนี้มีบ้างหรือไม่ ข้าแต่พระมหाराช มีทุกตบุรุษคนหนึ่งรูปผิมนุชย์ธรรมดา สกลกายาวิกလာซึ่งรูปเหมือนเงาะป่า บัดนี้อาศัยนายคามโกชกเลี้ยงชีวิตด้วยกิจรับจ้างเลี้ยงโค...

พระราชารับสั่งให้หาตัวนางคันธาเทวีมาแล้วตรัสว่า แม่แม่ลูกรักของบิดา เธอจงโยนพวงมาลาไปในอากาศ ถ้าหากว่าในกาลปางก่อน บุรุษคนใดเคยได้ทำบุญสมภารไว้กับเธอ ขอให้พวงมาลานั้นไปสวมนิ้วมือของบุรุษคนนั้น บิดาจักทำอภิเษกบุรุษคนนั้นกับเธอให้เป็นภัสดาและชายาซึ่งกันและกัน...

...นางทำสังจกิริยาแล้วก็ยกพวงมาลาขึ้นทูลเศียรแล้วก็โยนไปในอากาศ พวงมาลานั้นลอยไปทำประทักษิณปราสาทสามรอบแล้ว ก็ลอยลงจากอากาศเข้าไปสวมนิ้วหัวขวาของพระมหาสัตว์ด้วยประการฉะนี้...

(สุวรรณสังฆชาดก ใน ปัญญาสาชดก เล่ม ๒, ๒๕๔๙, ๑๖๙ – ๑๗๓)

แม้วีผู้ประพันธ์ศรีสุทนต์สังหสไชยอาจจะหยิบยืมเหตุการณ์ที่ตัวละครเอกหญิงเลือกคู่มาจากเรื่องสุวรรณสังขชาติหรือสังข์ทอง แต่วีก็ได้เลียนแบบเหตุการณ์เหมือนต้นแบบทั้งหมด จะเห็นได้ว่าในครั้งแรกเมื่อนางคันธาเทวีไม่ถูกพระทัยโอรสเจ้าเมืองต่าง ๆ หรือบุรุษมีผู้เกียรตินใด ๆ ที่มาให้นางเลือก พระเจ้ากรุงพาราณสีโกรธมากถึงขั้นตวาดคำว่า “อิหญิงหมิ่นชาติ” และเมื่อนางคันธาเทวีเลือกคู่ได้เงาะป่าและเงาะป่าไม่ยอมให้สร่งน้ำราชาภิเษก พระราชาก็ยังโกรธและขับไล่ทั้งสองออกจากพระนคร ซึ่งแตกต่างจากท้าวอำไพในเรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยที่แม้พระธิดาจะไม่ถูกพระทัยบุรุษที่มีเกียรติที่มาให้นางเลือกคู่พระองค์ก็ไม่ว่า และแม้เมื่อพระธิดาเลือกคู่ได้หลานตายายยากจนแล้วพระองค์ก็ยอมรับการตัดสินใจของพระธิดา ดังที่บทประพันธ์กล่าวไว้ว่า “๑ เมื่อนั้นปีติเรศ จิรัฐเหตุแห่งฉายา คู่ครองของบุตรราชมปรารถนาก็ตามใจ” หลังจากนั้นเมื่อท้าวอำไพได้เห็นรูปร่างหน้าตาสง่าราศี และได้เห็นหลักฐานแสดงว่าพระศรีสุทนต์เป็นโอรสกษัตริย์ตกยากพลัดพรากมาจากบ้านเมืองอื่นแล้วก็ยังพอพระทัยและจัดงานอภิเษกสมรสอย่างยิ่งใหญ่

๒.๒.๓ เหตุการณ์ม้าคู่ใจเตือนตัวละครเอกให้ออกตามหามเหสี

ตอนที่สังหสไชยได้อภิเษกสมรสกับนางเทพนิรมิตและได้อยู่ในบ้านเมืองของนางมาเป็นเวลาพอสมควรโดยที่ยังไม่มีทีท่าจะออกตามหานางสังหสเกสรซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายหลัก ม้าจึงเตือนสังหสไชยให้ออกตามหานางสังหสเกสร แต่สังหสไชยเกรงว่าหากตนต้องลาจากนางเทพนิรมิตไปออกตามหานางสังหสเกสรหลังจากอภิเษกสมรสได้ไม่นานจะดูไม่ดี จึงขอผัดม้าไปก่อน เมื่อม้าเตือนอีกครั้งแต่สังหสไชยก็ดูยังอึดออด ม้าจึงประชดประชันสังหสไชยว่าได้มเหสีใหม่แล้วลืมมเหสีเก่า หากสังหสไชยไม่ออกติดตามหานางสังหสเกสรบัดนี้ม้าก็จะขอติดตามหานางเองเพียงลำพัง สังหสไชยจึงต้องลานางเทพนิรมิตเพื่อไปติดตามหานางสังหสเกสร ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ ครั้นรุ่งขึ้นแล้ว	บัดนั้นม้าแก้ว	จริงทูลภูมิ	
ไหนท้าวจะไป	หาไทเทวี	เอ็นดูฤๅ	เธอจะคอยหา
๑ เอ็นดูไร	ยากเย็นเป็นไฉน	ไม่เห็นพักตรา	
เถิงหมพบเจ้า	รู้ข่าวบ้างรา	จะเสาะแสวงหา	ให้รู้สำคัญ
๑ ส่วนพระราชา	อยู่ด้วยฉายา	ได้สืบท้าว	
เชิญเสด็จจะคลาไคล	ฟังข่าวพลัน	ถ้าไม่พบขวัญ	แล้วจะกลับมา
๑ บัดนั้นจอมไตร	ตอบพาชีไป	พี่ได้เมตตา	
จะด่วนเร็ดสระร้าง	ห่างข้างไฉยา	เขาจะนิินทา	รู้สปลดไป
๑ พาชีได้ฟัง	ค่อยคิดหยุดยั้ง	คอยหลังซังใจ	
ชอบแล้วเจ้าว่า	ข้าจะฟังให้	พ่อย่าร้อนใจ	เอ็นดูฉายา
๑ สักกันแล้วเสร็จ	พระเจ้าเสด็จ	สู่รพังงา	
อยู่ด้วยแจ่มจันทร์	ได้สามเดือนมา	ที่นั่นอาชา	เดือนพระจักรี

๑ ดังฤพระเจ้า	ได้ใหม่ลื้มเก่า	ลื้มเจ้าเทวี	
สงสารเกสร	จรรยอยู่ในพงพี	อันอกข้านี้	ปืมจักทำลาย
๑ บัดนั้นราชา	ได้ฟังคำมา	เพื่อนว่ามากมาย	
บอกนางทั้งสี่	รอยซึ้งโฉมฉาย	อันตัวพี่ชาย	จะลากัลยา
๑ คอยอยู่จงดี	ร้อยซึ้งฟังพี่	ถ้าหมีมรณา	
ถ้าพี่หมีตาย	ดีร้ายมาหา	ในเจ็ดเดือนตรา	จะมาสมศรี
๑ นางเทพเนรมิต	ได้ฟังทรงฤทธิ์	ผู้เป็นสามี	
กอดบาทท้าวไท	ร้องไห้พอดี	โอ้พระพันปี	จะหนีน้องไป
๑ แกร่รักแกร่ชม	ยินดีภิรมย์	สมข้าอรไท	
ได้สามราตรี	จะหนีน้องไป	น้องจะอยู่ไย	จะตายเป็นผี
๑ พระฟังนางว่า	จึงตอบลอบมา	ฟังข้าพี่พาชี	
เอ็นดูท้าวน้อง	รำร้องหมองศรี	ถ้าเราจะจรีลี	นางจักมรณา
๑ อันตัวข้านี้	เสียโน่นเสียนี้	หมีตีนกหนา	
เสียก่อนได้หลัง	ภวังค์พะว้า	แบ่งภาคได้รา	ไม่ขัดอัศตร
๑ ครั้นว่าจะไป	นางข้างนี้ไซ้	มาจะม้วยมรณ	
ครั้นว่าจะอยู่	เอ็นดูเมื่อก่อน	ยอมเป็นเพื่อนนอน	ทั้งสองอรไท
๑ ผิดชอบหนักเบา	นางองค์นี้เล่า	อยู่กับกรุงไกร	
นางนั้นอยู่ป่า	มรณาฤไฉน	จำเป็นจำไป	ให้รู้ก่อนรา
๑ แต่พระองค์คิด	แล้วสมสนิท	คลายจิตโศกา	
มาจนเจ็ดวัน	ม้านั้นเตือนมา	เชิญเถิดราชา	มาไปหานาง
๑ ถูว่าหมีไป	เกรงน้ำพระทัย	ของนางเอบาง	
ช่างพลอดช่างเพลีน	ไม่เห็นไม่ห่าง	ฤช่างเคล้านาง	เล่นสำราญใจ
๑ อยู่เถิดราชา	แต่ข้าผู้ม้า	จะลาภูบาล	
จะเข้าไปป่า	เที่ยวหานางคราญ	ข้าแต่เดฉิน	จะดันดันไป...

(สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าต้น, หน้า ๒๗ - ๓๒)

เหตุการณ์ตอนนี้คล้ายกับเรื่อง *สุธนชาดก* ตอนที่พระสุธนอยู่ที่เมืองยักษัณตาร จนม้าต้องเตือนให้สุธนออกติดตามหานางจิริปภา ดังคำประพันธ์ว่า

“ฝ่ายมณีกักขิอาชาแลเห็นพระโพธิสัตว์ ก็ร้องให้ปริเทวนาการรำไร แลไปไม่เห็นพระนางจิริปภาเทวี จึงทูลถามพระโพธิสัตว์ว่าพระนางจิริปภาไปข้างไหน จึงมิได้เห็นตามเสด็จมา พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า ดูกรมณีกักขิอาชาไนย พระนางจิริปภาเทวีนั่นพลัดกันไปเราเที่ยวติดตามหานาง จึงได้หลงเข้ามาอยู่ในแดนของยักษ์นี้ มณีกักขิอศวราชจึงทูลว่าพระองค์จะมาอยู่ที่นี่นานนักไม่ได้ ควรจะไปเที่ยวติดตามพระจิริปภาเทวีให้พบกันก่อน

พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า ดูกรรมนี้กักขี้อศวราช คำที่ท่านพูดตกเตือนนี้ต้องอดไว้ เราควรจะ
คิดผ่อนผันพากันไปให้พ้นแดนของมหายักษ์นี้ก่อน แล้วจึงเที่ยวติดตามพระจีรีปภาเทวี
ต่อภายหลัง...”

(สุธนชาตก ใน ปัญญาสาตก เล่ม ๑, ๒๕๔๘, หน้า ๙๔)

นอกจากนี้ใน *โศวัตกลอนสวด* ก็มีเหตุการณ์ที่มākāṇṭhīศวรเตือนโศวัตให้กลับไปหา มารดา เพราะเห็น
ว่าโศวัตได้จากการตามมาถึง ๑๐ เดือนแล้ว แต่โศวัตก็ขอเลื่อนเวลาไปก่อนโดยอ้างว่าขออยู่รับใช้ฤๅษี และ
ขณะนั้นนางปทุมวดีก็กำลังตั้งครรภ์ด้วย ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ ครั้นได้สิบเดือน	ม้าต้นทูลเตือน	ขอเชิญฤๅษี	
ตรัสไม่รำพึง	คิดถึงชนนี	จักนับราตรี	ท่าพระทุกวัน
๑ เชิญพระเสด็จไป	ตรัสคิดสิ่งใด	ได้แล้วทุกอัน	
ไม่เสียทีมา	เจ้าม้าจรจรัล	ถึงป่าหิมวันต์	ลุดั่งปรารภนา
๑ พระจึงขานตอบ	พี่ทูลนี้ชอบ	ขอบใจนักหนา	
เมื่อเราพี่น้อง	เสด็จจากมารดา	วันนั้นทูลลา	ว่าแต่สามปี
๑ ได้มาพึ่งบุญ	จักอยู่แทนคุณ	ดาบสฤๅษี	
ครั้นว่าพลันหน้า	ไซ้ชายชาตรี	ตลिनจะมี	น้องน้อยนักหนา
๑ เมื่อนั้นมารศรี	พลอบม้าพาชี	พี่ได้เมตตา	
เอ็นดูน้องน้อย	ค่อยไปค่อยมา	ยับยั้งฟังข้า	จึงไปด้วยกัน...

(โศวัตกลอนสวด, ๒๕๔๘, หน้า ๖๓)

เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยยังมีเหตุการณ์ตอนที่มākāṇṭhīศวรของตัวละครเอกต่อสู้กับยักษ์ ดังคำประพันธ์

ว่า

๑ บัดนั้นจึงมารักษา	เห็นม้าอาชา
ดูดีมันมาแต่ไหน	
๑ เรียกเพื่อนกันมาแต่ไกล	เร็วเหยยมาไป
เร่งจับเอาไอ้อาชา	
๑ แต่มาเฝ้าด่านกลางป่า	ช้านานนักหนา
อาชาพึงให้ท่านตัว	
๑ เราเป็นขุนดาบมิใช่ชั่ว	เป็นคนฤๅจะกลัว
ม้าชั่วกลัวมันโยนา	
๑ ว่าแล้วเข้าไล่อาชา	ทันบนเวหา
ยักษ์เข้ากลุ่มรุมตี	
๑ บัดนั้นจึงม้าพาชี	สัประยุทธ์ยักษ์
(ชำรุด)ฤทธิ์ของตน	

๑ ดิตตขบบังหลบเป็นยนต์
แทบจะวายชนม์เป็นผี

หลักหลบไม่พ้น

(สหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔, หน้าต้น, หน้า ๔)

เหตุการณ์ที่มาของตัวละครเอกสู้รบกับยักษ์นี้มีปรากฏในนิทานไทยหลายเรื่อง เช่น ในเรื่อง *ไสวัดกลอนสวด* ก็มีเหตุการณ์ตอนที่ม้ามืดธวัชเหาะข้ามเมืองท้าวจิตราราชยักษ์ จึงเกิดต่อสู้กัน ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ ท้าวจิตราราช	เสด็จเหนือเกยมาศ	ผาดเห็นพาชี	
อุกอาจหยาบหยาม	เหาะข้ามบุรี	สมเด็จจุมิ	ทรงพระโกรธา
๑ จับได้กระบองเพชร	วิ่งว้างระเห็จ	เสด็จด้วยฤทธา	
ไล่ตีม้าต้น	ที่บนเวหา	บัดนั้นอาชา	ต่อด้วยยักษ์
๑ ท้าวโพนเข้ารัน	ม้าต้นหลบทัน	รันผิดพาชี	
ม้าต้นเข้าขบ	ชกตบยักษ์	ติดด้วยฤทธิ	ปืมจะม้วยชีวา
๑ ร้องเรียกอสูร	เข้ามาพร้อมมูล	ช่วยตีอาชา	
ฉวยจับพวนได้	รัดไว้ตรึงตรา	ร้อยแข่งร้อยขา	โวยตียิงมาร...

(ไสวัดกลอนสวด, ๒๕๔๘, หน้า ๖๔)

นอกจากนี้ใน *สุรนาชดก* ก็มีเหตุการณ์ตอนที่ม้ามืดกักขีสู้รบกับยักษ์ ดังคำประพันธ์ว่า

...มณีกักขีอศุราชก็เหาะขึ้นไปในอากาศ สำแดงอิทธิฤทธิ์มีประการต่าง ๆ แล้ว
ถีบหนามหายักษ์ด้วยเท้าหน้าทั้งสอง โลหิตก็ไหลนองอาบหนามหายักษ์ แล้วอาชาไนยก็
กลับโลดขึ้นถีบอกมหายักษ์อีก โลหิตทั้งหลายก็ไหลออกจากอกมหายักษ์...

(สุรนาชดก ในปัญญาสาชดก เล่ม ๑, ๒๕๔๘, หน้า ๗๘)

จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์มาคู่ใจของตัวละครเอกสู้รบกับยักษ์เพื่อปกป้องหรือขณะออกติดตามหา
ตัวละครเอกหญิงนั้นเป็นเหตุการณ์ที่มีปรากฏในนิทานเรื่องอื่น ๆ ที่มีมาก่อนแล้ว กวีผู้ประพันธ์ศรี
สุทัศน์สังข์ไชยจึงอาจจะเคยได้ยินได้ฟังเรื่องราวและนำมาดัดแปลงสร้างสรรค์ในนิทานของตน

๒.๒.๔ เหตุการณ์ตัวละครเอกหญิงกำเนิดจากดอกบัวและฤษีนำมาเลี้ยงดู

ในเรื่อง *ศรีสุทัศน์สังข์ไชย* มีนางสังข์สเกสรเป็นตัวละครเอกหญิงที่เกิดในดอกบัวแล้วฤษีได้เก็บมา
เลี้ยง ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เมื่อนั้นฤษี	จึงตอบคดี	กับพระราชา	
เดิมนางนี้ไซ้	เกิดในบุษบา	จึงได้นางมา	เป็นบุตรอุทร
๑ จึงเลี้ยงนางไว้	ให้นามทรมวย	สังข์สเกสร	
ได้สืบห้าปี	เทวีบังอร	รักร่วมอุทร	บังอรสายใจ...

(พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๒๕)

การกำเนิดของตัวละครเอกหญิงที่เกิดจากดอกบัวนี้คล้ายกับตัวละครเอกหญิงในนิทานหลายเรื่อง ทั้งที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเรื่อง *ปทุมาวดี* ในคัมภีร์มหาวัศสุ (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๘๘) ในอรรถกถาชาดก ปัญญาสาชดก ตำนาน และในนิทานพื้นบ้าน (นิตยา วรรณกิตร์, ๒๕๕๕, หน้า ๖๐ – ๘๖) เช่น *อาสังกชาดก* ในอรรถกถา เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤๅษี ได้นางซึ่งถือกำเนิดจากดอกบัวมาเลี้ยงไว้ชื่อนางอาสังกา ดังคำประพันธ์ว่า

...เวลานั้น สัตว์โลกตนหนึ่งถึงพร้อมด้วยบุญ จุตติจากดาวดึงส์พิภพ เกิดเป็น
เด็กหญิงที่กลีบบัวกลีบหนึ่งในสระบัว ณ ที่นั้น เมื่อดอกบัวเหลืองเหี่ยวร่วงโรยลงไป
ดอกบัวดอกนั้นยังกลีบพองท้องป่องอยู่นั้นแหละไม่โรย ท่านดาบสได้มายังสระบัวนั้นเพื่อ
อาบน้ำ เห็นดอกบัวดอกนั้น คิดว่าเมื่อดอกบัวดอกอื่น ๆ ร่วงโรยไปแล้ว แต่ดอกนี้ยังคง
กลีบพองท้องป่องอยู่ จะมีเหตุอะไรหนอ แล้วผลัดผ้าอาบน้ำลงไป เปิดดูดอกบัวดอกนั้น
เห็นเด็กหญิงคนนั้นแล้วเกิดความสำคัญขึ้นว่าเป็นลูกสาวนำมายังบรรณศาลาเลี้ยงดูไว้...

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๕, ๒๕๒๗, หน้า ๕๓ – ๕๔)

เด็กหญิงที่ถือกำเนิดในดอกบัวยังมีปรากฏใน *พระอุบลวรรณาเถรี* ในอรรถกถาขุททกนิกาย เถรี
คาถา ทวาทสกนิบาต ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระอุบลวรรณาเถรีที่ในอดีตชาติได้เกิดเป็นหญิงชื่อนางปทุมวดี
ได้ถวายข้าวดอกและดอกบัวแด่พระพุทธเจ้า พร้อมอธิษฐานขอให้ท่านสงฆ์จากการทำทานดังกล่าวทำให้นาง
มีบุตร ๕๑๑ คน เท่ากับข้าวดอกที่นางถวาย และมีดอกบัวมารองรับทุกอย่างก้าว ด้วยผลของกรรมนั้น
นางจึงได้บังเกิดในดอกบัวในสระบัวและมีดาบสมาพบและนำไปเลี้ยงดู ดังคำประพันธ์ว่า

...ด้วยผลของกรรมนั้น แม่นางก็ถือปฏิสนธิในเทวโลกนับแต่นางบังเกิดแล้ว
ปทุมดอกใหญ่ก็ผุดทุก ๆ อย่างก้าวของนาง นางจุตติจากเทวโลกนั้นแล้วก็บังเกิดในห้อง
ปทุม ในสระปทุมแห่งหนึ่งใกล้เชิงภูเขา

ดาบสองคี่หนึ่งอาศัยเชิงภูเขานั้นอยู่ ดาบสนั้นไปสระแต่เช้าตรู่เพื่อล้างหน้า เห็น
ดอกปทุมนั้นก็ครุ่นคิดว่า ปทุมดอกนี้ใหญ่กว่าดอกอื่นๆ แต่ดอกอื่นๆบานแล้ว ดอกนี้ยัง
ตูมอยู่ น่าที่จะมีเหตุในดอกปทุมนั้น จึงลงน้ำจับปทุมดอกนั้น ปทุมดอกนั้น พอดาบสนั้น
จับเท่านั้นก็บาน ดาบสก็เห็นเด็กหญิงนอนอยู่ภายในห้องดอกปทุม และนับแต่เห็นแล้วก็
ได้ความรักประดุจธิดา จึงนำไปบรรณศาลาพร้อมกับดอกปทุมให้นอนบนเตียง...

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา เล่ม ๒ ภาค ๔, ๒๕๒๗, หน้า ๓๑๘)

ใน *อิสสิคิลิสูตร* ว่าด้วยประวัติภูเขาอิสสิคิลิในอรรถกถามัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ อนุปทวรรค
กล่าวถึงกุลธิดาผู้หนึ่งถวายดอกบัวดอกหนึ่งกับข้าวดอก ๕๑๑ ดอกแด่พระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง พร้อม
ตั้งความปรารถนาให้ได้บุตร ๕๑๑ คน ด้วยผลของกรรมนั้นนางจึงได้บังเกิดในดอกบัวและมีดาบสมาพบ
และนำไปเลี้ยงดู ดังคำประพันธ์ว่า

นางดำรงตลอดกาลกำหนดชั่วอายุแล้วไปเกิดในเทวโลก จุตติจากเทวโลกมาเกิด
ในกลีบดอกบัวในชาติสระ พระดาบสองค์หนึ่งไปพบเข้าก็เลี้ยงไว้ เมื่อนางกำลังเที่ยวเล่น
นั้นแหละ ดอกบัวทั้งหลายผุดขึ้นจากพื้นดินทุก ๆ อย่างเท่า...

(พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุปริปณณาสก เล่ม ๓ ภาค ๑, ๒๕๒๗, หน้า ๓๓๗)

ใน *โสนันทชาดก* และ *วรรณุชชาดก* ซึ่งเป็นหนึ่งในปัญญาสชาดกก็มีตัวละครเอกหญิงที่ถือกำเนิดจาก
ดอกบัว *โสนันทชาดก* กล่าวถึงนางปทุมาวดีในปทุมาวดีกัณฑ์ว่ามีกำเนิดมาจากการที่พระอินทร์แปลงกาย
เป็นนกนางเขนเข้าสู่ท้องนางสิปปธนี แล้วคาบธิดาของนางมาไว้ในดอกบัว ต่อมาก็ฤๅษีมาพบจึงเก็บนางมา
เลี้ยงและให้ชื่อนางปทุมาวดี ดังคำประพันธ์ว่า

...แม้ท้าวสักกะทรงรำพึงถึงเหตุ ก็ทรงทราบ จึงเสด็จลงมาจากสักกะพิภพ
แปลงพระองค์เป็นนกนางเขน เสด็จเข้าสู่ท้องแห่งนางสิปปธนีโดยฉันทวาร คาบเอา
ทารกในครรภ์ออกโดยมุขทวาร เสด็จไปยังป่าหิมพานต์ ทรงไว้ในครรภ์แห่งดอกประทุม
มีเทพดรัสให้เทพบุตรองค์หนึ่งทำการอารักขาทารกานั้นไว้แล้วเสด็จกลับไปสู่สักกะ
พิภพ...

ตथा ปน ก็ในกาลนั้น มีพระดาบสรูปหนึ่งซึ่งว่าวิสุทธดาบส อาศัยอยู่ใน
อาศรมบทอันไม่ไกลจากสระโบกขรณีนั่นนัก ในวันนั้นวิสุทธดาบสไปสู่ท่าสระโบกขรณี
เพื่อจะอาบน้ำชำระร่างกาย เห็นดอกประทุมขยายกลีบใหญ่ ทราบความที่ท้าวสักกะนำ
ทารกมาไว้ด้วยทิพจักขุ จึงลงไปในสระโบกขรณีเก็บเอาประทุมดอกนั้นมาแล้วอภิบาล
รักษาไว้ ทุก ๆ วันพระดาบสไปเก็บเอาเกสรบัวมาโดยลงในอาศรม แล้วบอกนางทาริกา
ให้มานอน เลี้ยงดูทารกนั้นมาด้วยองค์ เลี้ยงดูด้วยประการอย่างไร คือให้นางทาริกา
นั้นกลืนกินรสน้ำนมซึ่งไหลออกจากองคฺลี ๑ ให้บริโภคสุทโธโภชนาหารซึ่งเกิดจากองคฺลี
๑ ให้เคี้ยวกินกัทลีผล (กล้วย) ซึ่งเกิดจากองคฺลี ๑ ได้ขนานนามนางทารกนั้นว่า นาง
ปทุมาวดี...

(โสนันทชาดก ใน ปัญญาสชาดก เล่ม ๒, ๒๕๔๙, หน้า ๑๐๐ - ๑๐๑)

ส่วนใน *วรรณุชชาดก* มีนางบุษบาซึ่งถือกำเนิดจากดอกบัว ดังคำประพันธ์ว่า

คราวนั้นมิกัสสพดาบสองค์หนึ่ง สร้างอาศรมอยู่ที่ขอบสระแห่งหนึ่ง ณ หิม
วันตประเทศ มีเทวธิดาองค์หนึ่งจุตติแต่ดาวดงสพิภพแล้วปฏิสนธิในท้องประทุมดอกหนึ่ง
ณ สระโบกขรณีนั่น วันหนึ่งจึงกัสสพดาบสนั้น ลงอาบน้ำที่สระเห็นดอกประทุมดอกใหญ่
นึกในใจว่า ดอกประทุมนี้ใหญ่กว่าทุกดอก เหตุอะไรจะมีแน่ จึงลงไปเด็ดดอกประทุมนั้น
ขึ้นมาয়อาศรม เห็นนางกุมารมีในดอกประทุมนั้นก็มีความยินดีจึงเลี้ยงกุมารนั้นไว้ ให้
ดื่มชีรสธาราโดยใส่องคฺลีให้เข้ายังปากนางกุมาร ชีรสก็เกิดมีขึ้น นางกุมารนั้นครั้น

เจริญวัยอายุได้ ๑๖ พรรษา มีรูปร่างงามโสภาคจนางเทพอัปสร พระดาบสจึงขนานนาม
กรแก่นางกุมาริกานั้นชื่อว่าบุษบา

(วรรณุชชาดก ใน ปัญญาสาตก เล่ม ๒, ๒๕๔๙, หน้า ๔๗๘)

นอกจากนี้ยังมีปรากฏในเรื่อง *โศวตกลอนสวดและลักษณวงศ์* ซึ่งเป็นบทละครตั้งแต่สมัยอยุธยา
ตอนปลายด้วย เรื่อง *โศวตกลอนสวด* มีนางฟ้าจุติมาเกิดในดอกบัวใกล้อาศรมฤๅษี ฤๅษีลงไปเด็ดดอกบัวทำ
ให้ทราบว่ามีธิดาอยู่ในดอกบัวนั้น จึงนำมาเลี้ยงดูและตั้งชื่อให้ว่านางปทุมวดี ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ ยังมีนางฟ้า	เสด็จจากมหา	พิมานอำพน	
ดัดด้วยศฤงคาร	ชำนานเด็จจดล	โกฏิหนึ่งนิมล	อยู่ในไตรตรึงษ์
๑ อยู่จำเนียรกาล	สิ้นบุญนางคราญ	จุติบหิง	
ลิลลาจากสถาน	พิมานไตรตรึงษ์	บัดเดียวลูเลิง	ที่ริมสระศรี
๑ มาเอาปฏิสนธิ์	ในดอกอุบล	ใหญ่ใช้พอดี	
แทบใกล้อาศรม	สมมิศรฤๅษี	ชำนานหลายปี	มิได้เห็นบาน
๑ วันหนึ่งดาบส	ทำนท้าวทรงพรต	ไปลงสรงสนาน	
เห็นบัวเลิกลไกร	ใหญ่พันประมาณ	มิได้เห็นบาน	เหมือนหนึ่งทุกวัน
๑ แต่กฎหมายไว้	สามขอบแล้วไซ้	เห็นเป็นอัศจรรย์	
ดีร้ายจะมี	สักสิ่งสักอัน	ในดอกบัวนั้น	แม่นแท้แก้ไข
๑ ครั้นรำพึงแล้ว	ดาบสใจแก้แล้ว	โหมน้ำลงไป	
เด็ดดอกบัวทอง	เรื่องรองสุกใส	คินว้ายบัดใจ	เลิงฝั่งคงคา
๑ ดาบสพิศดู	เห็นนาริอยู่	ในดอกบุษบา	
ดาบสชื่นชม	ภิรมย์หนักหนา	จึงอุ้มนางมา	ยังอาศรมพลัน
๑ ค่อยเลี้ยงรักษา	นางสอนเจรจา	ฉะฉอดทุกอัน	
ซู้ซู้ซู้	ระริ่ชมกัน	ดาบสใจธรรม์	รักเพียงแสนทวี
๑ จึงให้พระนาม	ธิดาโฉมงาม	ประทุมวดี	
(งามยิ่งพริ้งเพริศ)	เลิศล้ำนารี	สืบทวีปไม่มี	เหมือนนอร์ทรามวัย...

(โศวตกลอนสวด, ๒๕๔๘, หน้า ๓๘ – ๓๙)

ส่วนใน *ลักษณวงศ์* มีนางทิพเกสรซึ่งเป็นตัวละครเอกหญิงที่พระฤๅษีชื่อมหาเมฆเก็บนางจาก
ดอกบัวมาเลี้ยงไว้ตั้งแต่เล็ก ดังคำประพันธ์ว่า

๑ พระมุนีมีนามมหาเมฆ	อดิเรกฤๅษีไม่มีสอง
สำรวมณามัสการพระเพลิงกอง	อยู่ในห้องหิมวาพนาลี
๑ เธอได้นางกลางสัตตบกษ	พระดาวบสเลี้ยงไว้ในไพรศรี
หอมรำจวนนวลเนื้อกุมารี	ดั่งมาลีเสาวรสเรณูนวล

(ลักษณวงศ์, ๒๕๕๘, หน้า ๔๗)

จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์ตัวละครเอกหญิงถือกำเนิดในดอกบัวเป็นอนุภาคที่มีปรากฏในนิทานหลายเรื่อง นอกจากนี้ตัวละครเอกหญิงดังกล่าวมักจะต้องมีฤๅษีมาพบและเลี้ยงดูด้วยการอธิษฐานขอให้มิน้ำนมไหลออกมาจากนิ้ว ดังจะเห็นได้จากฤๅษีในเรื่อง *รามเกียรติ์* ที่อธิษฐานให้มิน้ำนมไหลออกมาจากนิ้วชี้เพื่อเลี้ยงกุมาริน้อยซึ่งเป็นธิดาของทศกัณฐ์และนางมณโฑ

การที่ตัวละครเอกหญิงถือกำเนิดในดอกบัวนี้มักสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องอานิสงส์หรือผลของการถวายดอกบัวเป็นทาน และเป็นการนำเอาคุณลักษณะเด่นของดอกบัวมาเชื่อมโยงหมายถึงสตรีที่มีคุณความดี ความงาม ความบริสุทธิ์ อันเป็นค่านิยมทางสังคมที่มีต่อผู้หญิงตั้งแต่อดีตกาล แม้ในปัจจุบันนิทานพื้นบ้านหรือนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ของไทยก็ยังนิยมสร้างสรรค์ตัวละครเอกหญิงเช่นนี้อยู่

๒.๒.๕ เหตุการณ์ตัวละครพบกันเพราะการร้อยมัลลย์เป็นเรื่องราว

ตอนที่นางสังข์สเทสทราบว่สังข์สไชยได้พบศาลาทานทำให้ได้พบกับพี่ชายและโอรสแล้ว นางสังข์สเทสซึ่งขณะนั้นได้อาศัยอยู่กับตายายร้อยมัลลย์ ได้ร้อยมัลลย์เป็นเรื่องราวชีวิตของนางและสังข์สไชย ทำให้นางได้พบกับสังข์สไชยและโอรส ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ ครั้นรุ่งสุริยา	นางกรอมมาลา	เป็นแยบเป็นคาย	
แก่งให้ผัวรัก	รู้จักลดลาย	เมื่อแรกโฉมฉาย	ได้ผ้าสไบ
๑ กรองพวงหนึ่งเล่า	เมื่อผัวรักเจ้า	พาลูกदानไป	
กรองพวงหนึ่งเล่า	เมื่อเจ้ามาใน	เก็บผ้าสไบ	ผ้าทรงนานา
๑ กรองพวงหนึ่งนั้น	เมื่อเจ้าผายผัน	เข้าในศาลา	
ฤๅษีจับได้	ถามไถ่ราชา	แล้วพาเจ้าไป	ยังพระกุฎี
๑ กรองไว้ให้ยาย	แกเอาไปถวาย	ไท่ธิบตี	
พวงหนึ่งภูบาล	ประทานมเหสี	พวงหนึ่งพันปี	ประทานน้องยา
๑ อันพวงหนึ่งใส่รี	ให้น้องสะใภ้	องค์ขนิษฐา	
ยังพวงหนึ่งเล่า	พระเจ้าราชา	ชมกับบุตรา	นัดดาทรมชม
๑ เมื่อนั้นจอมไตร	พระหัสไชย	จับมัลลย์ชม	
ใครหนอช่างกรอง	เหมือนน้องเอวกลม	เมื่อกลุลงชม	องค์พระฤๅษี
๑ เห็นงามวิเศษ	น่าจะมีเหตุ	แมนแท้ท่วงที่	
ทูลพิพันใจ	มาลาเช่นนี้	ถ้าว่ายังมี	จะรับประทาน
๑ พี่ฟั่งน้องไซ	ไม่ขัดพระทัย	จะให้สำราญ	
ของพี่ทั้งสอง	ของน้องนงคราญ	ตรัสให้ประทาน	ชมเถิดพ่ออา
๑ เจ้ารับทันใจ	เรียบร้อยห้อยไว้	พิศไปพิศมา	
นี่เหมือนกุได้	สไบฉายา	พวงนี้เหมือนข้า	พาลูกदानไป
๑ พวงนี้เหมือนเรา	เก็บภูษาเจ้า	หนีเข้าในไพร	

นี่เหมือนฤๅษี	จับไฟไว้ได้	ดูแล้วนิ่งไป	ไม่จำนรรจา
๑ วันหนึ่งอรไท	เจ้ากรองดอกไม้	เป็นเรื่องราวมา	
กรองเป็นพระเจ้า	คลึงเกล้าฉายา	พวงหนึ่งบิดา	ซุบม้าพาชี
๑ กรองพวงหนึ่งนั้น	เจ้าพาเมียขวัญ	เก็บผลพฤษภา	
มารพาดลาดแคล้ว	กรองแล้วเทวี	คิดถึงภูมิ	พิลาปรำไร
๑ ส่วนว่ายายเฒ่า	ตื่นขึ้นแต่เช้า	ได้มัลลย์ไป	
ถวายแก่ราชา	ผ่านฟ้าภพไตร	ท้าวตรัสยื่นให้	แก่พระอนุชา
๑ ทั้งสี่พวงไสร	ไม่ประทานใคร	ให้พระน้องยา	
น้องรับประทาน	ท้าวผู้เชษฐา	เรียบร้อยห้อยมา	รอบแทบบรรทม
๑ แล้วพิศดูไป	เหมือนคู่พิสมัย	ด้วยน้องเอวกลม	
นี่เนื้อมือนาง	คิดมาน่าชม	นี่เหมือนเอวกลม	กับพี่เข้าไพร
๑ อันพวงนี้หนา	เหมือนหนึ่งยักขา	พาพี่กับนางไป	
ดูแล้วราชา	น้ำตาหลังไหล	พิลาปรำไร	ยิ่งแค้นแสนทวี...

(สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าต้น, หน้า ๖๕ - ๖๙)

เหตุการณ์ตอนนี้คล้ายกับตอนที่นางเอื้อยจากเรื่อง *ปลาบู่ทอง* ร้อยมาลัยให้ลูกมารคล้องไปพบ
ท้าวพรหมทัต ทำให้ท้าวพรหมทัตทราบเรื่องราวและได้พบกับนางเอื้อย ดังคำประพันธ์ว่า

... ๑ หยุดยงศาาล้าย	กรองดอกไม้ด้วยปัญญา
ร้อยเป็นพวงมาลา	ซ้อนแซมเลิศจามเฉิดฉาย
๑ นางกรองดอกไม้แล้ว	ให้ลูกแก้วสวมเกศา
ประดับองค์บุตรา	พวงมาลาเป็นสังวาล

...

๑ สมเด็จพระราชา	พิศดูพั่งงา	เห็นดอกไม้กรอง	
ตรัสเรียกนิกรมล	ขึ้นบนแท่นทอง	พระหัตถ์ทั้งสอง	ลูบไล้ไฉยา
๑ พิศดูท้าวองค์	พินิจพิศวง	เห็นพวงมาลา	
ใครกรองให้ใส่	ช่างได้ไหนมา	ท้าวทรงสงกา	อยู่ในพระทัย
๑ เห็นพวงหนึ่งเล่า	เหมือนองค์พระเจ้า	เสด็จออกชมไพร	
พวงหนึ่งนั้นเล่า	เหมือนท้าวเข้าไป	บรรทมร่มไทร	ใกล้ต้นโพธิ์ทอง
๑ เห็นพวงหนึ่งเล่า	เหมือนองค์พระเจ้า	ยกโพธิ์ทั้งสอง	
รับนางกำพริ้ว	มาปราสาททอง	พวงหนึ่งโพธิ์ทอง	ตายเหี่ยวแห้งไป
๑ เห็นพวงหนึ่งเล่า	เป็นนางลักเอา	แขกเต้าลงมา	
ส่งให้ยายครัว	สับตัวเร็วรา	พวงหนึ่งปักขา	อดส่ำหื้อชนหนี
๑ เห็นพวงหนึ่งเล่า	นางนงแขกเต้า	เข้าหาฤๅษี	

พระดาบสเจ้า	รับเข้ากุฎี	พวงหนึ่งมูนี่	ซุบนกเป็นคน
๑ เห็นพวงหนึ่งเล่า	เป็นฤๅษีเฒ่า	ถามเจ้าบัดดล	
พวงหนึ่งซ้ำชอก	นางบอกอนุสนธิ์	พวงหนึ่งนิมล	อยู่ด้วยฤๅษี
๑ ท้าวเห็นเรื่องเล่า	นิยายของเจ้า	กำพร้านารี	
น้ำเนตรไหลลง	อาบพักตร์ภูมิ	ไม่ตรัสพาที	ให้รู้แพร่พราย...

(ปลาบู่ทองกลอนสวด, ๒๕๕๗, หน้า ๖๘ – ๗๑)

การสร้างความทรงจำของตัวละครด้วยการร้อยมาลัยเป็นเรื่องราวนี้อาจไม่ค่อยพบบ่อยนักในนิทาน เพราะการร้อยมาลัยเป็นเรื่องราวอาจดูเป็นเรื่องที่สามารถเป็นไปได้ยากในชีวิตจริง ส่วนใหญ่กวีนิยมสร้างความทรงจำให้ตัวละครด้วยวิธีการเล่าเรื่องย้อนอดีต วาดภาพเป็นเรื่องราวที่ศาลาทาน เป็นต้น

๒.๒.๖ เหตุการณ์นายพรานชิงตัวละครเอกหญิงไปจากตัวละครเอกชาย

นิทานคำกพย์เรื่อง*ศรีสุทนต์สังหสไชย*มีเหตุการณ์ตอนที่นายพรานได้มาลักพาตัวนางเทพนิรมิตไปในขณะที่สังหสไชยและม้ากำลังสู้รบกับยักษ์ แต่ภายหลังสังหสไชยก็นำตัวนางเทพนิรมิตกลับคืนมาได้ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ นายพรานพานางมา	เพื่อนตีดาพารจล
นางให้นางโคกคัลย์	ถึงทรงธรรมเพื่อนเชษฐใจ
๑ พรานพานางดำเนิน	จำให้เดินดำเนินไป
พลัดเจ้าที่เขาใหญ่	นางร่ำไรไซ่พอดิ
๑ นายพรานจริงหรือชาติ	ด่าปรามาสนางนารี
ไกลถึงทางวิถิ	จนนทที่แทบพารา
๑ บัดนั้นสังหสไชย	สำราญใจด้วยอาชา
แทบไล่ทาง (...ซำรุด...)	เขาค้าขายตามชาวดอน
๑ แฉ้วแฉ้วมาแต่ไกล	ใครร้องไซ่สะอื้นอ้อน
ฤว่าชาวหาบคอน	เดินป่าดอนตีด่ากัน
๑ ยิ่งฟังยิ่งไล่เข้า	ออกชื่อเราเขาผู้นั้น
ฤว่านางจอมขวัญ	ไอ้พรานนั้นมันพามา
๑ คิดแล้วบอกพาซี	ยืนอยู่ที่ริมมรคา
ดูดูพี่อาชา	โน่นแล้วหนาไอ้พรานไพร...

(สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าต้น, หน้า ๘ - ๑๐)

เหตุการณ์ที่นายพรานลักพาตัวตัวละครเอกหญิงไปจากตัวละครเอกชายนี้คล้ายกับเรื่อง*ปาจิตตกุมารชาดก*ซึ่งเป็นหนึ่งในปัญญาสชาดก ตอนที่นายพรานลอบฆ่าปาจิตตกุมารแล้วลักพานางอรพิมพ์ไป ดังคำประพันธ์ว่า

ในกาลนั้น มีนายพรานป่าคนหนึ่ง ชีกระปือออกจากเมืองเข้าไปสู่ป่าครั้นแลเห็น พระโพธิสัตว์กับนางอรพิมพั่งอยู่ใต้ต้นพฤกษาดังนั้น จึงคิดในใจว่า เราจักยิงสามีเสียพา เอาเมียไปในกาลนี้ คิดดังนี้แล้ว ก็ลงจากหลังกระปือถือหน้าไม้ ย่องเข้าไปยิงพระ โพธิสัตว์ให้ถึงความตายอยู่ ณ ที่นั้นแล้วพานางอรพิมพั่งขึ้นหลังกระปือ จึงชีขั้บกระปือ ไปในอรัญประเทศร้าวป่า

(ปาจิตตกุมารชาดก ใน ปัญญาสชาดก เล่ม ๑, ๒๕๔๙, หน้า ๔๙๘)

จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์นายพรานชิงตัวละครเอกหญิงไปจากตัวละครเอกชายที่ปรากฏใน ศรีสุทนต์สังหสไชยเป็นเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกับในเรื่องปาจิตตกุมารชาดกซึ่งเป็นนิทานเรื่องหนึ่งใน ปัญญาสชาดกที่เชื่อว่ามีที่มาจากนิทานพื้นบ้านของจังหวัดนครราชสีมา

จากที่กล่าวมาเบื้องต้นจะเห็นได้ว่านิทานคำกพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยเป็นนิทานที่ทวีประพันธ์ ขึ้นมาโดยอาศัยโครงเรื่องของวรรณสชาดก และได้ดัดแปลงเปลี่ยนรายละเอียดของเหตุการณ์บางอย่างให้ แตกต่างไปจากเดิม รวมทั้งนำเหตุการณ์ที่ดัดแปลงจากนิทานเรื่องอื่นซึ่งมีมาก่อนมาประสมประสานจน เกิดเป็นนิทานเรื่องใหม่

สามารถสรุปการเปรียบเทียบโครงเรื่องพระวรรณสชาดกกับศรีสุทนต์สังหสไชยเพื่อให้เห็นความ แตกต่างของเรื่องได้ดังนี้

ตารางที่ ๓ - ๓ เปรียบเทียบความแตกต่างของวรรณสชาดกและศรีสุทนต์สังหสไชย

วรรณสชาดก	ศรีสุทนต์สังหสไชย	วิธีสร้างความแตกต่าง	
		ดัดแปลงวรรณสชาดก	ประสมประสานนิทานอื่น
เปิดเรื่อง บอกความ เป็นมาของตัวละคร : บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง พระราชานามว่าพระวงศา มีมเหสี ๒ คน อัครมเหสี ชื่อนางวงศ์สุริยา มีโอรส ชื่อวงศ์สุริยามาศและ วรรณค์ มเหสีน้อยชื่อนาง กาไว มีโอรสชื่อไวทต เป็นคนเกเร	เปิดเรื่อง บอกความ เป็นมาของตัวละคร : บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง พระราชานามว่าท้าวสุทัน มีมเหสี ๓ คน มเหสีแรก ชื่อนางปัทมา มีโอรสชื่อศรี สุทนต์ มเหสีคนที่สองชื่อนางศรีสุวรรณ มีโอรส ชื่อสังหสไชย มเหสีคนที่ สามชื่อนางทศมิจฉา มี โอรสชื่อทศมิจเป็นคนเกเร	- เปลี่ยนแปลงจำนวน มเหสี - เปรียบเปลี่ยน ความสัมพันธ์ของตัว ละครเอกชายจากพี่ น้องร่วมบิดามารดา เดียวกันเป็นพี่น้องร่วม บิดาแต่ต่างมารดากัน	

วรรณคดี	ศรีสุทนต์สังข์ไชย	วิธีสร้างความแตกต่าง	
		ดัดแปลงวรรณคดี	ประสมประสานนิทานอื่น
ตัวละครเอกถูกตัวโกงทำร้าย : นางกาไวใส่ร้ายว่าวงศ์สุริยามาศและวรรณคดีเข้มเหงโดยนำผ้ามาปิดปากทำวงศ์สุริยามาศจึงสั่งประหารโอรสทั้งสองด้วยการโบยคนละ ๘๐ ที แล้วผูกคอตายไปประหารชีวิต	ตัวละครเอกถูกตัวโกงทำร้าย : นางทศมิจฉาใส่ร้ายว่าศรีสุทนต์และสังข์ไชยเข้มเหงด้วยการใช้ดาบมาฆ่าตัวสามีทั้งสองสั่งให้ประหารโอรสทั้งสองด้วยการจับใส่โลงแล้วฝังดิน	- เปลี่ยนแปลงคำกล่าวใส่ร้าย - เปลี่ยนแปลงวิธีการลงโทษ	
ตัวละครเอกได้รับความช่วยเหลือ: นางวงศ์สุริยามาศติดสินบนเพชรฆาต เพชรฆาตจึงปล่อยโอรสทั้งสองเข้าป่าระหว่างทางมีไก่ขาวและไก่ดำพูดจาโอ้อวดว่าหากผู้ใดกินหัวใจไก่ขาวจะมีพลัง ๗ ข้างสาร ผู้ใดกินหัวใจไก่ดำจะได้เป็นกษัตริย์ แล้วไก่ทั้งสองก็จิกตีกันตาย วงศ์สุริยามาศกินไก่ดำ ส่วนวรรณคดีกินไก่ขาว	ตัวละครเอกได้รับความช่วยเหลือ: นางปัทมาและนางศรีสุวรรณติดสินบนนายสำเภาให้ช่วยเหลือ นายสำเภาขุดโลงศพแล้วพาโอรสขึ้นเรือสำเภาหนีไป	- เปลี่ยนแปลงวิธีการช่วยเหลือ - ตัดเหตุการณ์ไก่ขาวไก่ดำ	
ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่น้องต้องพลัดพรากจากกัน : กษัตริย์เมืองอโยธยาศนครทิวศต วงศ์สุริยามาศและวรรณคดีนอนบนศาลามีบุศยราชธรรมาเกษวงศ์สุริยามาศ อำมาตย์อุ้มวงศ์สุริยามาศขึ้นราชรถไปโอรสทั้งสองพลัดพรากจากกัน	ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่น้องต้องพลัดพรากจากกัน : เกิดพายุ เรือสำเภาแตกโอรสทั้งสองเกาะกระดานลอยน้ำ แต่กระดานหักโอรสทั้งสองพลัดพรากจากกัน	- เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์พลัดพราก	- เรือสำเภาแตก สองโอรสว่ายน้ำในมหาสมุทร (คล้ายพระมหาชนก สุธนุชาดก จันทราชาดก)

วรรณคดี	ศรีสุทนต์สังข์ไชย	วิธีสร้างความแตกต่าง	
		ดัดแปลงวรรณคดี	ประสมประสานนิทานอื่น
ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่ชายได้เป็นกษัตริย์ : อำมาตย์ทูลเชิญวงศ์สุริยามาศเป็นกษัตริย์	ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่ชายได้เป็นกษัตริย์ : ศรีสุทนต์ขึ้นฝั่ง ขออาศัยตายาย พระธิดาเจ้าเมืองอภัยเลือกคู่โดยนำมาลัยมาคล้อง ศรีสุทนต์จึงได้อภิเษกสมรสและได้เป็นกษัตริย์	- เปลี่ยนรายละเอียดวิธีการได้เป็นกษัตริย์	- นางรัตนมาลาเลือกคู่ด้วยการนำมาลัยมาคล้องศรีสุทนต์ (คล้ายสุวรรณสังข์ชาดก สังข์ทอง)
ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องถูกตัวโกงทำร้าย : วรรณคดีไม่พบพี่ชาย ขออาศัยอยู่บ้าน ตายาย ต่อมาวรรณคดีถูกเศรษฐีโลภในใส่ร้ายและส่งตัวให้ท้าวภุสสาฆ่า	ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องถูกตัวโกงทำร้าย : สังข์ไชยขึ้นฝั่งตามหาพี่ชายไม่พบ ถูกยักษ์ทำร้ายและฆ่า	- เปลี่ยนแปลงตัวละครตัวโกงและวิธีการถูกตัวโกงทำร้าย	
ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้รับความช่วยเหลือและได้มเหสี : ท้าวภุสาดัดสินคดีให้วรรณคดีพ้นผิด วรรณคดีปราบยักษ์และช่วยเหลือเมืองได้ ท้าวภุสาจึงให้ครองเมืองและยกนางมณฑาซึ่งเป็นที่รักให้ วรรณคดีทูลว่ามีนางคารวิธดาเศรษฐีเป็นภรรยาแล้ว ท้าวภุสาจึงจัดงานอภิเษกให้วรรณคดี นางคารวิธ และนางมณฑา ต่อมาเมืองมอญดองแก้ววิเศษให้	ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้รับความช่วยเหลือและได้มเหสี : พระอินทร์ช่วยชุบชีวิตสังข์ไชย สังข์ไชยขออาศัยและเรียนวิชากับพระฤๅษี ต่อมาได้นางสังข์เกสรธิดาฤๅษีซึ่งเกิดจากดอกบัว	- เปลี่ยนแปลงตัวละครผู้ช่วยเหลือและวิธีการช่วยเหลือ - เปลี่ยนแปลงวิธีการได้คู่ครอง - ตัดเหตุการณ์เมืองมอญแก้ววิเศษ	- นางสังข์เกสรธิดาฤๅษีเกิดในดอกบัว (คล้ายนิทานในอรรถกถาชาดก ปัญญาสาตก นิทานพื้นบ้านต่าง ๆ)

วรรณคดี	ศรีสุทนต์สังข์ไชย	วิธีสร้างความแตกต่าง	
		ดัดแปลงวรรณคดี	ประสมประสานนิทานอื่น
ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องและมเหสีถูกตัวโกงทำร้าย : วรรณคดีขอตามหาพี่ชาย นางคารวีนขอติดตามไปด้วย ระหว่างทางถูกฤๅษีขโมยดวงแก้ววิเศษ ต่อมาวรรณคดีและคารวีนว่ายน้ำหนีภัย ระหว่างนั้นเกิดพายุทำให้ทั้งสองพลัดพรากจากกัน	ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องและมเหสีถูกตัวโกงทำร้าย : สังข์ไชยและนางสังข์ไศยกะสรไปหาผลไม้ ระหว่างทางถูกยักษ์จับ ยักษ์มัดนางสังข์ไศยกะสรไว้กับต้นไม้ เหาะพาสังข์ไชยไปขังไว้ในยุงข้าว นางสังข์ไศยกะสรอธิษฐานจิต ด้วยบุญของโอรสในครรภ์ทำให้เชือกที่มัดไว้หลุด นางจึงหนีเข้าป่า ต่อมาได้คลอดโอรสและวางโอรสไว้ใต้ต้นกระถินการ์ ส่วนนางออกไปหาผลไม้ ศรีสุทนต์ออกประพาสป่า พบทารกจึงนำไปเลี้ยง นางสังข์ไศยกะสรไม่พบโอรส จึงออกติดตามหา และได้ไปอาศัยอยู่กับตายายร้อยมาลัย ฝ่ายฤๅษีชุบลาเป็นม้าวิเศษและมอบยาวิเศษให้ม้าออกตามหาสังข์ไชยและมเหสี	- เปลี่ยนแปลงตัวละครตัวโกงและวิธีการทำร้าย - เปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ที่ตัวละครเอกพลัดพราก	- เพิ่มเหตุการณ์ม้าผู้ช่วยเหลือ (คล้ายเรื่องสุธนชาดก โสวัตกลอนสด)
ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่คิดถึงน้อง ผู้ช่วยเหลือแนะนำให้สร้างศาลาทาน : อำมาตย์แนะนำให้วงศ์สุริยามาศสร้างศาลาทานและให้วาดภาพเรื่องราวชีวิตของตนกับน้องชาย	ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่คิดถึงน้อง ผู้ช่วยเหลือแนะนำให้สร้างศาลาทาน : ศรีสุทนต์รู้ว่าทารกที่พบเป็นหลาน นางรัตนมาลาแนะนำให้สร้างศาลาทานและวาดภาพเรื่องราวชีวิตของพระองค์กับน้องชาย	- เปลี่ยนแปลงตัวละครผู้ช่วยเหลือ	

วรรณสชาดก	ศรีสุทนต์สังหสไชย	วิธีสร้างความแตกต่าง	
		ดัดแปลงวรรณสชาดก	ประสมประสานนิทานอื่น
ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้พบศาลาทานและพบพี่ชาย : วรรณศรีขึ้นฝั่ง พบศาลาภาพวาด ทำให้ได้พบพี่ชาย	ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้พบศาลาทานและพบพี่ชาย : สังหสไชยอภิเษกกับนางเทพนิรมิตซึ่งถูกนายพรานลักพาไป ต่อมาสังหสไชยนางเทพนิรมิตและม้าออกตามหานางสังหสเกสรระหว่างทางได้พบศาลาทาน ทำให้ได้พบกับพี่ชายและโอรส		- เพิ่มเหตุการณ์มเหสีถูกนายพรานลักพาตัวไป (คล้ายปาจิตตชาดก)
ตัวละครเอกชายซึ่งเป็นน้องได้พบกับมเหสีและโอรส : การวิขึ้นฝั่ง ขอให้พรานช่วยเหลือ แต่ภรรยา นายพรานทำร้าย นำโอรสไปทิ้ง นำนางคารวิไปเร่ขาย ต่อมาพระวรรณศรีไปฟังธรรม ได้พบโอรส จึงวาดภาพเรื่องราวชีวิตนางคารวิมาพบศาลาทำให้ได้พบวรรณศรีและโอรส	ตัวละครเอกชายซึ่งเป็นน้องได้พบกับมเหสีและโอรส : นางสังหสเกสรร้อยมาลัยเรื่องราวของตนกับสังหสไชย ทำให้ได้พบกับสังหสไชยและโอรส	- เปลี่ยนแปลงผู้ช่วยเหลือ	- วิธีการพบกันของตัวละครเอก (คล้ายปลาบู่ทอง)
ตัวละครเอกยกทัพแก้แค้นพระบิดา : วงศ์สุริยามาศและวรรณศรียกทัพออกไปล้อมเมืองพระบิดา	ตัวละครเอกยกทัพแก้แค้นพระบิดา : ศรีสุทนต์และสังหสไชยรับพระมารดาและจัดพิธีเบญจา จากนั้นได้ยกทัพบุกและทัพเรือไปทำพระบิดารบ	- เปลี่ยนแปลงลักษณะของทัพ	

วรรณสาตก	ศรีสุทศน์สังหไสย	วิธีสร้างความแตกต่าง	
		ดัดแปลงวรรณสาตก	ประสมประสานนิทานอื่น
ตัวละครเกรบชนะตัวโก่ง ความจริงเปิดเผย ตัวโก่งถูกลงโทษ : ไวยทตอาสาออกรบ ไวยทตขาดคอข้าง บิดายกทัพออกมาขอขมา แต่ถูกสองพี่น้องแกล้งให้ยกทัพเดินไปมา บิดาทราบความจริงจึงมาขอโทษ นางกาไวยกนิยาพิช	ตัวละครเกรบชนะตัวโก่ง ความจริงเปิดเผย ตัวโก่งถูกลงโทษ : ทศมิจอาสาออกรบแต่แพ้ ถูกจับมัดและนำตัวไปคลุกนุ่น ศรีสุทศน์และสังหไสยแกล้งพระบิดาให้ยกทัพเดินทางไปมา บิดาทราบความจริงจึงได้ขอโทษ นางทศมิจฉาถูกลงโทษไปทำงานครัว ทศมิจถูกเนรเทศไปป่า ๗ วันเสียชีวิต	- เปลี่ยนแปลงวิธีการลงโทษตัวโก่ง	
ตัวละครเอกราชเมืองลูกหลานสืบราชสมบัติอย่างมีความสุข : วรรณคดีครองเมืองวงศ์สุริยามาศกลับไปครองเมืองอโยธยา วรรณคดีบวช ให้ลูกหลานครองเมืองต่อ จนกระทั่งอายุได้ ๒๐๐๐ ปี สวรรคต ไปเสวยสุขบนสวรรค์	ตัวละครเอกราชเมืองลูกหลานสืบราชสมบัติอย่างมีความสุข : สังหไสยได้ครองเมืองศรีสุทศน์กลับไปครองเมืองอโยธยา ศรีสุทศน์และสังหไสยครองเมืองอย่างมีความสุข จนสิ้นอายุขัยได้ไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ลูกหลานสืบราชบัลลังก์ต่อมา	- เปลี่ยนแปลงบั้นปลายชีวิตของตัวละครเอกราชให้มีความเป็นปุณฺชน	
ประชุมชาตก	-	- ไม่มีประชุมชาตก	

จะเห็นว่าโครงเรื่องหรือการดำเนินเรื่องของศรีสุทศน์สังหไสยและวรรณสาตกคล้ายคลึงกันมาก แตกต่างกันที่รายละเอียดของเหตุการณ์ซึ่งกวีผู้ประพันธ์ศรีสุทศน์สังหไสยได้ดัดแปลงรายละเอียดของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องให้แตกต่างออกไปจากนิทานต้นแบบ และเหตุการณ์ที่ต่างไปนี้พบว่าเป็นเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกับเหตุการณ์ในนิทานเรื่องอื่นที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีและมีมาก่อน โดยเฉพาะนิทานในปัญญาสาตก อรรถกถาชาตก และนิทานพื้นบ้าน จึงกล่าวได้ว่านิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทศน์สังหไสยเป็นนิทานที่มีลักษณะ “สับสน” อันเกิดมาจากความรอบรู้ของกวีที่ได้หยิบยืม เลียนแบบ และดัดแปลงเรื่องราว นิทานหรือบริบทแวดล้อมที่มีมาก่อนมาสร้างสรรค์เป็นนิทานเรื่องใหม่นั้นเอง

บทที่ ๔

คำสอนที่ปรากฏในนิทานคำกาศเรื่องศรีสุทนต์สังหสไชย

นิทานคำกาศเรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยนอกจากจะมีลักษณะเด่นที่การสร้างสรรคเนื้อเรื่องอย่าง “สทบท” และมีการดำเนินเรื่องที่สนุกสนานอย่างนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ แล้ว นิทานเรื่องนี้ยังมีคุณค่าในด้านคำสอนอีกด้วย คำสอนที่ปรากฏในเนื้อเรื่องนิทานคำกาศเรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยนี้ส่วนใหญ่เป็นคำสอนโดยอ้อมซึ่งสะท้อนผ่านการดำเนินเรื่อง ผู้อ่านผู้ฟังสามารถรับรู้และนำพฤติกรรมตลอดทั้งเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวละครมาเป็นอุทาหรณ์หรือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้

คำสอนที่ปรากฏในเรื่องสามารถแบ่งได้เป็นคำสอนที่เป็นหลักธรรมและแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาและคำสอนที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิต

๑. คำสอนที่เป็นหลักธรรมและแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา

นิทานคำกาศเรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยมีคำสอนที่สอดคล้องตามหลักธรรมและแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาปรากฏอยู่ในเนื้อเรื่องหลายประการ ได้แก่ คำสอนเรื่องกรรมและวิบาก ไตรลักษณ์ โลกธรรม ปัญญา และภาวนา

๑.๑ กรรมและวิบาก

คำว่ากรรมตามความหมายในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ หมายถึง การ, การกระทำ, การงาน, กิจ, เช่น พลิกกรรม ต่างกรรมต่างวาระ, เป็นการดีก็ได้ ชั่วก็ได้ เช่น กุศลกรรม อกุศลกรรม นอกจากนี้ยังหมายถึงการกระทำที่ส่งผลร้ายมาในปัจจุบัน หรือซึ่งจะส่งผลร้ายต่อไปในอนาคต และอาจหมายถึงบาป เคราะห์ (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖, หน้า ๑๖) ส่วนคำว่ากรรมตามความหมายในพจนานุกรมพุทธศาสน์นั้นแปลว่า การทำ การกระทำ เป็นคำกลาง ๆ ยังไม่บ่งบอกว่าเป็นการกระทำที่ดีหรือชั่ว ขึ้นอยู่กับเจตนา กล่าวคือเจตนาเป็นเครื่องบ่งว่าเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ถ้าทำด้วยเจตนาดีก็เป็นกรรมดี มีผลที่ดี ถ้าทำด้วยเจตนาชั่วก็เป็นกรรมชั่ว มีผลที่ชั่ว (พระธรรมกิตติวงศ์, ๒๕๕๖, หน้า ๒๗) กรรมยังสามารถจำแนกตามคุณภาพหรือตามธรรมที่เป็นมูลเหตุมี ๒ คือ อกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล กรรมชั่ว คือเกิดจากอกุศลมูล และกุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล กรรมดี คือเกิดจากกุศลมูล นอกจากนี้ยังสามารถจำแนกกรรมตามทวารคือทางที่ทำการกรรม มี ๓ คือ กายกรรม การกระทำทางกาย วาจากรรม การกระทำทางวาจา และมโนกรรม การกระทำทางใจ (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๓ – ๔)

วิบาก หมายถึง ผล ผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วอันทำไว้แต่อดีต เช่น กุศลวิบาก กรรมวิบาก (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖, หน้า ๑๑๒๒) สำหรับวิบากตามพจนานุกรมพุทธศาสน์นั้นหมายถึง ผลแห่งกรรม ผลโดยตรงของกรรม ผลดีผลร้ายที่เกิดแก่ตน คือเกิดขึ้นในกระแสสืบต่อแห่งชีวิตของตนอันเป็นไปตามกรรมดีกรรมชั่วที่ตนได้ทำไว้ (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๓๗๔) นอกจากนี้ยังหมายถึง ผลผลิตผล ผลที่เกิดขึ้น ผลที่ติดตามมาจากเหตุ ผลกรรม ผลที่เกิดจากกรรมที่ทำไว้ก่อน ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วล้วนมีวิบากเป็นผลทั้งสิ้น โดยกรรมดีมีวิบากเป็นสุข กรรมชั่วมีวิบากเป็นทุกข์ วิบากโดยทั่วไปมักเข้าใจว่าหมายถึงผลทางชั่ว คือทุกข์อย่างเดียว ส่วนวิบากในคำไทยใช้ในความหมายว่าลำบาก ทุกข์กันดาร (พระธรรมกิตติวงศ์, ๒๕๕๖, หน้า ๙๕๔)

นิทานคำกาศเรื่องศรีสุทนต์สังข์สหายมีเหตุการณ์หลายเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าชีวิตของมนุษย์แต่ละคนล้วนมีกรรมและต้องชดใช้กรรม เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นอุทาหรณ์สอนผู้อ่านผู้ฟังให้ยอมรับในเรื่องกรรมและวิบาก โดยเฉพาะวิบากอันเป็นผลมาจากกรรมไม่ดีหรือการกระทำความชั่วในอดีตชาติซึ่งส่งผลให้มนุษย์ต้องเผชิญทุกข์ในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ตอนที่นางปีพามาและนางศรีสุวรรณคร่ำครวญถึงเคราะห์กรรมที่ตนและโอรสต้องประสบ ถูกใส่ร้าย ลงโทษ และต้องพลัดพรากจากโอรสอย่างไม่มีความผิด ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เมื่อนั้นนางปีพามา	เจ้าชายาศรีสุวรรณ
ร่ำไรให้โศกศัลย์	ตัวท้าวแสนศรีอติปลา
๑ แต่ก่อนห่อนได้ยาก	กรรมวิบากสิ่งไรหนา
ซ่อนตัวต้องอาญา	ส่วนบุตราก็ม้วยมรณ์
๑ ครั้งนี้วิบากกรรม	เราได้ทำมาแต่ก่อน
พลัดพรากจากบังอร	ลูกอุทรตายจากไป...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๓๖ - ๓๗)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่านางปีพามาและนางศรีสุวรรณเชื่อว่าเหตุแห่งทุกข์ที่นางกำลังประสบอยู่นั้นเกิดจากผลของกรรมชั่วที่นางได้เคยกระทำไว้ในอดีต

ตอนที่ท้าวสุทนต์สั่งให้เพชฌฆาตลงโทษศรีสุทนต์และสังข์สหายด้วยการจับใส่โลงแล้วนำไปฝัง แม่เพชฌฆาตจะรู้สึกสงสารและเวทนาพี่น้องทั้งสองคน แต่ก็มีอาจขัดคำสั่งของท้าวสุทนต์ได้ จึงจำใจต้องจับพี่น้องทั้งสองคนไปลงโทษ ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เมื่อนั้นคนการหาญกล้า	สมเพชเวทนา
หมิอาจจะทำก็จำทำ	
๑ ชะรอยสองนี้มีกรรม	หมิทำจำทำ
ตามกรรมของท่านได้ทำมา...	

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๒๘ - ๒๙)

เหตุการณ์ตอนนี้จะเห็นได้ว่าแม่เพชฌฆาตจะรู้ว่าศรีสุทนต์และสังข์สหายไม่ได้กระทำความผิดและรู้สึกสงสาร สมเพชเวทนาพี่น้องทั้งสองคนมากเพียงใดก็ตาม แต่ก็ต้องลงโทษโอรสทั้งสองตามคำสั่งของท้าวสุทนต์เพราะมิเช่นนั้นตนก็จะได้รับอาญา เพชฌฆาตจึงได้แต่คิดว่าที่เป็นเช่นนี้เป็นเพราะ “กรรม” หมายถึง “กรรมชั่ว” ตามความเข้าใจของคนทั่วไป ซึ่งศรีสุทนต์และสังข์สหายได้กระทำความแต่หนหลัง

ตอนที่ศรีสุทนต์และสังข์สหายรอดพ้นความตายจากการถูกฝังในโลงมาได้เพราะความช่วยเหลือจากมารดาที่ให้สาวใช้ติดสินบนนายสำเภาให้ช่วยเหลือนำพี่น้องทั้งสองคนออกมาจากโลงและพาขึ้นสำเภาหนีไปจากเมือง แต่ระหว่างที่เรือแล่นในมหาสมุทรเกิดมีพายุใหญ่ซัดจนเรือแตก ศรีสุทนต์และสังข์สหายต้องเกาะกระดานว่ายน้ำเพื่อเอาตัวรอด เมื่อว่ายน้ำมาได้ ๓ วัน ก็เกิดมีคลื่นซัดกระดานที่พี่น้องทั้งสองคนอาศัยเกาะมาหัก ทำให้พี่น้องทั้งสองคนต้องพลัดพรากจากกัน ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ แต่ว่ายได้สามวันมา	อยู่ในคงคา
สองราแทบม้วยวายปราณ	
๑ ละลอกซัดขวางกลางहार	กรรมสองกุมาร
กระดานก็หักพลัดพราย	

๑ พี่น้องก็พลัดกระจัดกระจาย ต่างคนต่างว่า
เป็นตายหมิได้เห็นกัน...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๕๐ - ๕๑)

การที่มีคลื่นซัดกระดานหักทำให้พี่น้องต้องพลัดพรากจากกันนี้ผู้ประพันธ์ให้เหตุผลว่าเป็นเพราะกรรมของพี่น้องทั้งสองคนที่เคยได้กระทำมา

จากนั้นเมื่อศรีสุทนต์ขึ้นฝั่งได้ก็ออกตามหาสังข์ไชยแต่ก็ไม่พบ ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ **กรรม**ชื่อไรเล่า กำจัดพลัดเจ้า สังข์ไชย
เราร่ำลูกนก ได้กักกันไว้ กำจัดพลัดไป หาไม่เห็นเลย...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๕๒)

จากบทประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าศรีสุทนต์เชื่อว่าเป็นเพราะกรรมที่ตนและน้องชายได้เคยทำให้แม่และลูกนกต้องพลัดพรากจากกันในอดีตจึงส่งผลให้ตนต้องพลัดพรากจากน้องชายเช่นกัน

ส่วนสังข์ไชยเมื่อขึ้นฝั่งได้ก็ต้องเผชิญเคราะห์กรรมต่าง ๆ จนกระทั่งได้พบฤๅษี และได้เล่าเหตุการณ์ชีวิตของตนให้ฤๅษีฟัง ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ **เมื่อนั้น**ฤๅษี ได้ฟังคดี พาทีวิงวอน
เจ้าอย่าให้รำ เป็นกรรมแต่ก่อน จึงพาภูธร ไปยังภู...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๒๔)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า เมื่อฤๅษีทราบเรื่องการประสบเคราะห์ต่าง ๆ ของสังข์ไชย ฤๅษีก็ได้ปลอบใจสังข์ไชยมิให้ร้องไห้เสียใจโดยให้เหตุผลว่าเหตุทั้งหมดเป็นเพราะกรรมที่สังข์ไชยเคยทำไว้แต่ปางก่อนนั่นเอง

เหตุการณ์ตอนที่สังข์ไชยและนางสังข์สเกสรไปหาผลไม้ในป่าและถูกยักษ์จับทำให้ต้องพลัดพรากจากกันนั้น กวีก็กล่าวว่าเป็นเพราะกรรม ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ **เมื่อ**กรรมจะมาทัน ทำด้วยกันทั้งสองรา
ปวดหัวให้มัวตา ในวิญญาไม่สำราญ...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๔๑)

จากคำประพันธ์จะเห็นได้ว่ากวีให้เหตุผลที่ทำให้สังข์ไชยและนางสังข์สเกสรต้องพลัดพรากจากกันว่าเป็นกรรมที่ทั้งสองได้ทำร่วมกันมาในอดีต

ส่วนนางสังข์สเกสรเมื่อสามารถรอดพ้นจากการถูกยักษ์จับมัดไว้ได้ก็หนีเข้าป่าด้วยความเชื่อว่าที่นางต้องประสบเคราะห์ทำให้พลัดพรากจากพระสวามีในครั้งนี้เป็นเพราะวิบากหรือผลของกรรมที่นางได้เคยกระทำไว้ในอดีตกาล ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ **จะ**ไปไม่รู้แห่ง ทรงกันแสงเพียงจาบัลย์
วิบากมาจากกัน พระทรงธรรมของเมียเอย...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๕๐)

จากนั้นเมื่อนางสังข์สเกสรกลับมาจากไปหาผลไม้โดยได้วางไธสงไว้เพียงลำพังใต้ต้นไม้ในป่า ทำให้ศรีสุทนต์มาพบจึงเก็บทารกเข้าไปเลี้ยงดูในวัง เมื่อนางกลับจากหาผลไม้แล้วไม่พบไธสงนางก็คร่ำครวญว่าเป็นเพราะกรรมทำให้นางต้องพลัดพรากจากไธสง ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เมื่อวันจะพลัดกัน
ไปเก็บผลพฤษภา

กรรมเจ้านั้นทั้งสองรา
ไปนานช้ากว่าทุกวัน...

(สหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕, หน้าต้น, หน้า ๑๐)

ขณะที่นางสังข์สเกสรเดินทางตามหาโอรส นางก็คร่ำครวญว่าเป็นเพราะกรรมที่ทำให้นางต้อง
ประสบความทุกข์ยากเช่นนี้ ดังคำประพันธ์

...๑ โอ้อพ่อเพื่อนยาก
ดังหิวขาดแล้ว

มีกรรมจำจาก
น้ำแก้วแม่เอย

พลัดพรากทรมาน
แต่นี้ใครเลย

จะเป็นเพื่อนเจรจา

...

๑ ทุกวันก็โศกคลา
เหนื่อยกว่ากรรมของกู

ร้องไห้หาได้ยินอยู่
บ่หอนรู้ว่าใครมา...

(สหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕, หน้าต้น, หน้า ๑๘ - ๒๒)

จากตัวอย่างคำประพันธ์ต่าง ๆ ในเบื้องต้นจะเห็นได้ว่าเมื่อตัวละครต้องประสบเคราะห์ร้ายต่าง ๆ
ก็มักจะมีคำตอบคล้ายข้อสงสัยแห่งเคราะห์ร้ายนั้นว่ามีสาเหตุมาจาก “กรรม” ซึ่งในที่นี้หมายถึงการกระทำ
ชั่วที่ตนคงได้เคยกระทำไว้ในปางก่อน

นอกจากนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์สเกสรจะกล่าวถึงกรรมในฐานะของเหตุผลของการ
ประสบเคราะห์ร้ายหรือความทุกข์แล้ว การที่ตัวละครกระทำกรรมชั่วแล้วได้รับวิบากหรือผลแห่งกรรมชั่ว
นั้นก็กลับคืนในปัจจุบันชาติก็เป็นคำสอนหนึ่งที่ปรากฏในเรื่อง ดังจะเห็นได้จากเมื่อท้าวสุทนต์ทราบความจริง
ว่าศรีสุทนต์และสังข์สเกสรถูกนางทศมิจฉาใส่ร้ายทำให้ตนเข้าใจโอรสรวมทั้งมเหสีซึ่งเป็นมารดาของโอรส
ผิดจนเป็นเหตุให้ส่งลงโทษไปนั้น ท้าวสุทนต์จึงได้ส่งลงโทษนางทศมิจฉาและทศมิจด้วยวิธีการเดียวกัน ดัง
คำประพันธ์ว่า

...๑ บัดนั้นบิดา

แปรพระพักตร์มา

รู้ว่าลูกกู

ตรัสแก่ชาวไพร่

ว่าเอาไปอย่าอยู่

มันขายหน้ากู

เร่งเร็วเอาไป

๑ ปล่อยเสียกลางป่า

ให้เหมือนสองรา

เจ้าเดินกลางไพร่

หามีบุญญา

มันจะได้ไป

ให้เหมือนสองไท่

เจ้าได้คืนมา

๑ แม่มนั้นไ้

ให้นางครวไ้

เหมือนนางสองรา

เขาจึงรับสั่ง

ดังมีบัญชา

ส่วนลูกเขาพา

ไปส่งเสียไพร่

...

๑ ส่วนทศมิจนั้น

เข้าไพร่เจ็ดวัน

ก็ตายกลางไพร่

ส่วนแม่คนชั่ว

ยายครวไ้

ตรอมเนื้อกรอมใจ

ไปเสวยเวจี...

(สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าปลาย, หน้า ๑๒๕ - ๑๒๙)

การที่ทศมิจถูกเนรเทศไปป่าและนางทศมิจฉาถูกลงโทษให้ไปเป็นคนครวไ้ให้แม่ครวไ้ใช้งาน
เช่นเดียวกับการที่ศรีสุทนต์และสังข์สเกสรต้องไปเผชิญเคราะห์กรรม ประสบความทุกข์ยากกระหะหน
ได้รับความยากลำบากในป่า ในขณะที่นางปัทมาและนางศรีสุวรรณก็ถูกลงโทษให้ไปเป็นคนรับใช้แม่ครวไ้
ทำให้สองแม่ลูกต้องประสบความทุกข์ยากลำบากและระทมใจจนตรอมใจตายตกนรก สอดคล้องกับคำ
สอนเรื่อง “กฎแห่งกรรม” หมายถึง กฎหรือข้อบังคับของธรรมชาติที่ว่าด้วยผลของกรรมที่ผู้กระทำจะต้อง
ได้รับ ไม่มีใครหลีกพ้นผลของกรรมนั้นได้ กฎที่ว่านั้นคือใครทำกรรมดีไ้ย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วไ้ย่อม
ได้รับผลชั่ว เหมือนคนปลูกพืชเช่นใดไ้ก็ย่อมได้รับผลเป็นพืชเช่นนั้น (พระธรรมกิตติวงศ์, ๒๕๕๖, หน้า

๑๒) บางทีอาจกล่าวว่า “กรรมตามสนอง” หรือ “กรรมสนองกรรม” การรับกรรมหรือการชดใช้กรรมมีทั้งปรากฏผลในกาลปัจจุบันและอนาคตหรือชาติหน้า ตามความเชื่อของชาวพุทธ ผู้ที่กระทำความชั่วร้ายแรง นอกจากจะได้รับผลของกรรมที่ตนได้กระทำไว้เช่นเดียวกับที่เคยกระทำกับผู้อื่นแล้วยังต้อง “ตกนรก” อีกด้วย

จะเห็นได้ว่าคำสอนเรื่องกรรมและวิบากเป็นคำสอนที่มักถูกกล่าวถึงและใช้เป็นเหตุผลของการตอบข้อสงสัยถึงความทุกข์ยากที่ตัวละครต้องประสบอยู่เสมอ เหตุการณ์ประสบเคราะห์กรรมของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังสะท้อนอารมณ์ ในขณะเดียวกันผู้อ่านผู้ฟังก็สามารถเชื่อมโยงนำเหตุการณ์เคราะห์กรรมของตัวละครมาเป็นคำตอบหรือลอบใจในชะตาชีวิตของตนได้เช่นกัน และนอกจาก “กรรมและวิบาก” จะเป็นคำสอนเพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจและหาคำตอบให้กับชีวิตแล้ว กรรมและวิบากยังเป็นเสมือนกฎหมายหรือกฎระเบียบที่ใช้ควบคุมคนในสังคมให้ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งดีงาม ไม่เบียดเบียนทำร้ายหรือประสงค์ร้ายต่อผู้อื่น เพราะหากกระทำความชั่วแล้วตนก็ต้องได้รับผลแห่งกรรมนั้นเช่นกัน

๑.๒ ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ หมายถึง ลักษณะที่เป็นสามัญทั่วไป ๓ ประการ คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นมิใช่ตัวตนที่แท้จริง (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖, หน้า ๕๒๑) ส่วนไตรลักษณ์ตามพจนานุกรมพุทธศาสน์ หมายถึง ลักษณะสาม อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมายให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นอย่างนั้น ๆ ๓ ประการ ได้แก่ อนิจจตา คือ ความเป็นของไม่เที่ยง ไม่คงที่ สภาพที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับล่วงไป ทุกขตา คือ ความเป็นทุกข์หรือความเป็นของคงทนอยู่มิได้ อนัตตตา คือ ความเป็นของมิใช่ตัวตน (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๑๒๐) ลักษณะหรือข้อกำหนดหรือสิ่งที่มีประจำอยู่ในตัวของสังขารทั้งปวง ๓ อย่างนี้เรียกว่า สามัญลักษณ์ คือ ลักษณะที่มีเสมอกันแก่สังขารทั้งปวง และเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าธรรมนิยาม คือ กฎธรรมดาหรือข้อกำหนดที่แน่นอนของสังขารทั้งปวง (พระธรรมกิตติวงศ์, ๒๕๕๖, ๓๐๐)

อนิจจตาหรืออนิจจัง คือ ความไม่เที่ยง ไม่แน่นอน ไม่คงที่ ใช้แสดงลักษณะของสังขารหรือสิ่งที่มีรูปร่างทั้งปวงว่าเป็นเช่นนั้น ภาวะที่สังขารทั้งปวงหาความแน่นอนตายตัวไม่ได้ ไม่อยู่คงที่ แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา เช่น เป็นเด็กแล้วก็เปลี่ยนเป็นหนุ่มสาว เป็นผู้ใหญ่ เป็นคนชรา เป็นคนตายตามลำดับ โดยทั่วไปนิยมใช้แสดงถึงความไม่แน่นอนของสรรพสิ่งทั้งปวงมิใช่เฉพาะเรื่องของสังขารเท่านั้น (พระธรรมกิตติวงศ์, ๒๕๕๖, หน้า ๑๒๗๔) สัมพันธ์กับคำว่าอนิจจลักษณะ ได้แก่ ๑) เป็นไปโดยการเกิดขึ้นและสลายไป เกิดดับ มี แล้วก็ไม่มี ๒) เป็นของแปรปรวน เปลี่ยนแปลงแปรสภาพไปเรื่อย ๆ ๓) เป็นของชั่วคราว อยู่ได้ชั่วคราว ๔) แย้งต่อความเที่ยง คือ โดยสภาวะของมันเองก็ปฏิเสธความเที่ยงอยู่ในตัว (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๔๙๔)

ทุกขตา ทุกขัง หรือทุกข์ คือ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ ภาวะที่ทนได้ยาก ภาวะที่ดำรงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ (พระธรรมกิตติวงศ์, ๒๕๕๖, หน้า ๓๕๕) เพราะถูกบีบคั้นด้วยความเกิดขึ้นและความดับสลาย เนื่องจากต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ไม่ขึ้นต่อตัวมันเอง สัมพันธ์กับคำว่าทุกขลักษณะ คือ เครื่องกำหนดว่าเป็นทุกข์ ลักษณะที่จัดว่าเป็นทุกข์ ลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าเป็นทุกข์ คือ ๑) ถูกการเกิดขึ้นและการดับสลายบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา ๒) ทนได้ยากหรือคงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ๓) เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ ๔) แย้งต่อสุขหรือเป็นสภาวะที่ปฏิเสธความสุข (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๑๓๖)

ภาวะแห่งทุกข์ สภาพทุกข์ ความเป็นสภาพที่ทนได้ยาก หรือคงอยู่ในภาวะเดิมไม่ได้นี้ มี ๓ ประการ คือ ๑) ทุกขทุกขตา คือ สภาพทุกข์คือทุกข์ หรือความเป็นทุกข์เพราะทุกข์ ได้แก่ ทุกขเวทนาทาง

กายและใจ ซึ่งเป็นทุกข์อย่างที่เราเข้าใจสามัญ ตรงตามชื่อตามสภาพ ๒) วิปริณามทุกข์ตา คือ ความเป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน ได้แก่ ความสุข ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ เมื่อต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นอื่น และ ๓) สังขารทุกข์ตา คือ ความเป็นทุกข์เพราะสังขาร ได้แก่ ตัวสภาวะของสังขาร คือสิ่งทั้งปวงซึ่งเกิดจาก ปัจจัยปรุงแต่งที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้น และสลายไป ทำให้คงสภาพอยู่ไม่ได้ พร่องอยู่เสมอ และให้เกิดทุกข์แก่ผู้ยึดถือด้วยอุปาทาน

อนัตตตาหรืออนัตตา คือ ไม่ใช่อัตตา ไม่ใช่ตัวตน เป็นลักษณะสามัญ กล่าวคือ เกิดมีเสมอขึ้นแก่ สังขารทุกอย่าง (พระธรรมกิตติวงศ์, ๒๕๕๖, หน้า ๑๒๖๕) สัมพันธ์กับคำว่าอนัตตลักษณะ คือ ลักษณะที่ ให้เห็นว่าเป็นของมิใช่ตัวตน เช่น ๑) เป็นของสูญ หาสภาวะที่แท้จริงไม่ได้ วางเปล่าจากความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา หรือการสมมติเป็นต่าง ๆ ๒) เป็นสภาพหาเจ้าของมิได้ ไม่เป็นของใครจริง ไม่มีใคร เป็นเจ้าของแท้จริง สงวนรักษามิให้เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ๓) ไม่อยู่ในอำนาจ ไม่เป็นไปตามความปรารถนา ไม่ ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของใคร ๆ ๔) เป็นสภาวะธรรมที่ดำรงอยู่หรือเป็นไปตามธรรมดาของมัน ๕) โดย สภาวะของมันเองก็แย้งหรือค้านต่อความเป็นอัตตา (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๔๙๑ - ๔๙๒)

นิทานคำกบฏเรื่องศรีสุทนต์สังหัสไชยสอนให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจและตระหนักถึงหลักไตรลักษณ์ ผ่านวัฏจักรชีวิตของตัวละครที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาดังแต่เริ่มกำเนิด เต็บโต มีชะตากรรมที่พลิกผัน เฉลียวกับความสุขและความทุกข์ จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต และมีตัวละครรุ่นลูกหลานดำเนินชีวิตตาม วงเวียนนี้สืบไป ดังจะเห็นได้จากชะตาชีวิตของตัวละครเอกที่มีกำเนิดเป็นโอรสกษัตริย์ มีข้าทาสบริวาร ทรัพย์ศฤงคาร ดำเนินชีวิตด้วยความสุข แต่ต่อมากลับถูกใส่ร้าย ถูกลงโทษ ทำให้ได้รับความทุกข์ ยากลำบากเดือดร้อน ต่อมาได้รับความช่วยเหลือให้รอดพ้นความตายมีชีวิตที่ดีขึ้น แต่แล้วต่อมาก็กลับ ประสบเคราะห์ร้าย พลัดพรากจากกัน ต้องซัดเซพเนจรในป่า จนกระทั่งได้พบคู่ครอง ได้กลับมาพบกันอีก ครั้ง ได้กลับคืนสู่ราชบัลลังก์มีความสุขดังเดิม และดำเนินชีวิตไปจนกระทั่งเสียชีวิต ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ ท้าวศรีสุทนต์	ครองพระกำนัล	ค่อยสองสามไว้	
ช้านานหลายปี	ภูมิประลัย	ไปยังตรึงสไตร	ทั้งสามพระองค์
๑ จิงหาโยธา	เอาราชสารมา	ทูลทำนโดยจง	
บิดามารดา	ทั้งสามพระองค์	ม้วยชีพปลดปลง	แล้วหนาจอมไตร
๑ บัดนั้นสองท้าว	ครั้นได้ฟังข่าว	ชวนกันคลาไคล	
ไปถวายพระเพลิง	โดยใจจำนง	จึงองค์ทำนไท	ยังบุตรนัดดา
๑ อุภิเชกทั้งสอง	ให้อยู่ครอบครอง	แทนพระอัยกา	
สำเร็จเสร็จสรรพ	แล้วกลับคืนมา	สู่สองพารา	สองท้าวโดยจง
๑ เจ้ากรรมนิการ	ครองพระพารา	แทนปู่ย่าพระองค์	
นางทศมาลี	มีศรีโฉมยง	ลูกคู่พระองค์	เป็นพระมเหสี
๑ อยู่มาคลาคลาด	พระยามัจจุราช	สิ้นชนม์พิທີ	
ได้วิมานแก้ว	พรายแพรวูจี	จึงลูกหลานนี้	ครองสองกรุงไกร
๑ ครั้นแล้วเนื่องมา	บิดามารดา	ถึงพิราลัย	
ทั้งสามเสด็จดับ	ถึงบนตรึงสไตร	สองท้าวนี้ได้	ครองทั้งสามหัวเมือง...

(สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าปลาย, ๑๒๙ - ๑๓๑)

จะเห็นได้ว่าชีวิตของตัวละครเอกนั้นต้องประสบกับความไม่เที่ยงแท้ เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตน เคย มีความสุข มีสถานภาพสูง แต่วันหนึ่งกลับต้องซัดเซพเนจร ได้รับความทุกข์ยากลำบาก แม้จะได้กลับมา

ความสำเร็จในชีวิตอีกครั้ง แต่ต่อมากลับต้องแก่ชราและเสียชีวิตไป ตัวละครรุ่นลูกหลานก็ดำเนินชีวิตตามวัฏจักรชีวิตนี้สืบต่อไป

นอกจากนี้ตัวละครอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นสถานภาพสูงหรือต่ำ เป็นตัวละครฝ่ายดีหรือฝ่ายร้ายก็ต่างมีวัฏจักรชีวิตเป็นไปตามหลักไตรลักษณ์นี้เช่นกัน กล่าวคือต่างต้องประสบกับความไม่เที่ยงแท้ ไม่แน่นอน เต็มมีสุขเต็มมีทุกข์ตามความแปรปรวนของชะตาชีวิตที่ได้กระทำมา ชีวิตส่วนใหญ่เผชิญกับความทุกข์ยากทั้งจากทุกข์ทางกาย ทุกข์ทางใจ และสุดท้ายก็ต้องเสียชีวิต ร่างกายถูกเผาสุญสลายไร้ตัวตน

คำสอนเรื่องไตรลักษณ์นี้ทำให้อ่านผู้ฟังเข้าใจและยอมรับสภาพความเป็นจริงของชีวิตและไม่ยึดติดกับสรรพสิ่งในโลก

๑.๓ โลกธรรม

โลกธรรม แปลว่า ธรรมที่มีประจำโลก ธรรมดาของโลก ธรรมที่ครอบงำสัตว์โลกและสัตว์โลกก็เป็นไปตามมัน โลกธรรมตามหลักพุทธศาสนามี ๘ ประการ เรียกว่า โลกธรรม ๘ คือ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุข และทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙ หน้า ๓๕๓)

โลกธรรม ๘ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) อิฏฐารมณ์ สิ่งที่คนทั่วไปต้องการ ได้แก่ มีลาภ มียศ สรรเสริญ สุข ๒) อนิฏฐารมณ์ สิ่งที่คนทั่วไปไม่ต้องการ ได้แก่ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา และทุกข์ (พระธรรมกิตติวงศ์, ๒๕๕๖, หน้า ๘๙๕) โลกธรรมหรือเรื่องของโลกนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่ประจำในโลกไม่มีใครหลีกเลี่ยงไปได้ ไม่ว่าจะต้องการหรือไม่ต้องการก็ตาม

จากการศึกษานิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์สหายพบว่า ชะตาชีวิตของตัวละครล้วนสอดคล้องกับหลักธรรมเรื่องโลกธรรม ดังจะเห็นได้จากชะตาชีวิตของศรีสุทนต์สังข์สหายและพระมารดา จากที่เคยมีความสุขสบายเป็นโอรสและมเหสีของกษัตริย์ แต่กลับต้องถูกลงโทษทำให้ได้รับความลำบากเดือดร้อน ดังตัวอย่างคำประพันธ์ตอนที่พระมารดาถูกลงโทษต้องไปเป็นคนคร่ำ ความว่า

...๑ นางทศมิจฉา	เห็นสองราเจ้าครวญคราง
จึงว่าดาเปรียบนาง	มิ่งเห็นอย่างที่ไหนมา
๑ ดูดีอุบาสว	พาอิศาตแสน(ซำ)รุติ
ยังว่าลูกมิ่งดี	ทำยงนี้จะเย้ยใคร
๑ อำเภอแต่ใจเอง	มันจะเกรงก็หาไม่
คิดมาน่าน้อยใจ	ลูกจิงไรให้แม่อา
๑ พาลูกอินักเลง	แม่มิ่งเองก็จะตาย
ดูถูกคนง่าย ๆ	ผิดแต่อาจะไม่ตายเลย
๑ ดูดีพวกเพชฌฆาต	รับสั่งขาดแล้วทำเฉย
ยังนี้หนีเคยเลย	พ่อแม่เออเฉยอยู่ไย
๑ บัดนั้นพวกเพชฌฆาต	ฟังนางนาจิงทุลไป
กระทรวงของข้าไซ้	ข้าเอาไปดังวาจา
๑ ไหนเหล่าชาววิเสด	ดูบังเหตุเป็นนักหนา
บัดเดียวเขาเข้าคร่ำ	ทศมิจฉาว่าอย่ากลัว
๑ สองคนตนจรรู้	มิ่งอย่าหลู่กูอยู่หัว
เป็นข้ายายท้ายคร่ำ	ทำกระตัวเป็นราชสีห์
๑ บัดนั้นยายท้ายคร่ำ	เข้าคร่ำตัวนางเหว

จำจงสองชลนี้

แทบชีวิตจะถึงกาล

๑ ประสาทนนั้นเล่าไซ้

ท้าวยกให้แก่นางคราญ

แม่ลูกสุขสำราญ

ครองสังการทุกสิ่งอัน...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๓๕ - ๓๖)

จะเห็นได้ว่าชีวิตของนางปัทมาและนางศรีสุวรรณจากที่เคยเป็นมเหสีมีสถานภาพสูง มียศถาบรรดาศักดิ์ ข้าทาสบริวาร ปราสาทห้องงาม มีความสุข กลับต้องถูกกลโทษ หมดสิ้นยศศักดิ์ ถูกยึดปราสาท ถูกนางทศมิถาฉาดว่า แม่แต่ยายท่ายครวก็เข้าชุดคร่าอย่างไม่ยำเกรง ทำให้ได้รับความทุกข์ทรมาน สอดคล้องกับหลักโลกธรรม ๘

นอกจากนี้ชีวิตของตายายที่ช่วยเหลือศรีสุทนต์ก็สอดคล้องกับหลักโลกธรรม ๘ กล่าวคือตายายเคยเป็นคนร่ำรวยมาก่อน แต่มีเหตุให้ต้องยากจนลง ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เดิมยายตานี้

แต่ก่อนมั่งมี

ทรัพย์สินเงินทอง

เดี๋ยวนี้ยากจน

สองคนจองง่อ

วงศาพี่น้อง

เขาไม่ไถ่ถาม...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๖๑ - ๖๒)

จะเห็นได้ว่าชีวิตของตายายสอดคล้องกับหลักโลกธรรม ๘ เคยมีลาภมียศมีทรัพย์สินเงินทองมาก แต่กลับต้องยากจน เสื่อมลาภ เสื่อมยศ แม่แต่ญาติพี่น้องก็ไม่มีใครไถ่ถามถึงหรือสนใจดูดี ทำให้ตายายมีชีวิตที่ทุกข์ยากลำบาก

คำสอนเรื่องโลกธรรม ๘ ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจและยอมรับว่าทุกชีวิตย่อมมีขึ้นมีลง ต้องประสบกับความผันแปรของชีวิตทั้งด้านที่ดีที่น่ายินดีและด้านที่ไม่ดีไม่น่ายินดีเพื่อจะได้ไม่ประมาทกับชีวิต

๑.๔ ปัญญา

ปัญญา คือ ความรู้ทั่ว ปรินิพพานรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจยังแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ดำเนินการทำให้ลุผล ล่วงพ้นปัญหา ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นความเป็นจริง (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙ หน้า ๒๓๒) กล่าวคือ รู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน เป็นธรรมที่คอยกำกับศรัทธาเพื่อให้เชื่อประกอบด้วยเหตุผล ไม่ให้หลงเชื่ออย่างงมงาย (พระธรรมกิตติวงศ์, ๒๕๕๖, หน้า ๖๑๒)

ปัญญาทำให้เกิดขึ้นได้ ๓ วิธี เรียกว่า ปัญญา ๓ คือ ๑) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียน ๒) จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณา ตรึกตรองหาเหตุผล ๓) ภวานามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญ (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙ หน้า ๒๓๒)

ในนิทานคำกาพย์ศรีสุทนต์สังข์สอยมีเหตุการณ์หลายเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการมีปัญญา ผู้ที่มีปัญญาย่อมมีสติ สามารถไตร่ตรองปัญหาและแก้ไขปัญหามาให้ผ่านพ้นได้ ดังจะเห็นได้จากตอนที่สำเภาจะแตก เหล่าลูกเรือต่างตื่นตระหนก แต่ศรีสุทนต์และสังข์สอยมีสติ จึงจัดแจงแต่งตัวให้พร้อม ฉวยไม้กระดานสำหรับเกาะเป็นเครื่องทุ่นแรงเมื่ออยู่ในมหาสมุทร ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ จัดแจงแต่งองค์ทรงภูษา

เสื้อสร้อยยรจนา

หมิซ้าก็ทรงองค์ดี

๑ พระน้องหมองเศร้าโศก

อนิจจาพระพี่

เรานี้เห็นสิ้นสุดปราณ

๑ จึงพระพี่น้องสองกุมาร

ฉวยได้กระดาน

กุมารก็ทุมน้ำไป

๑ ว่ายพลางพรวดพลางรำไร เหลียวแลแปรไป
หมีได้จะเห็นฝั่งผา...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๔๙)

จะเห็นได้ว่าศรีสุทนต์และสังข์สหายมีปัญหา คิดพิจารณาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่ตื่นตระหนกต่อปัญหาเบื้องต้น สองพี่น้องจึงรอดพ้นจากภัยพิบัติได้

อีกเหตุการณ์หนึ่งจะเห็นได้จากเมื่อสังข์สหายพะวักพะวงเพราะหวาดกลัวสิ่งต่าง ๆ ในมหาสมุทร ศรีสุทนต์ก็คอยกระตุ้นให้น้องเบี่ยงเบนความสนใจจากสิ่งที่น่ากลัวดังกล่าว ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ บอกพลางทางปลอบน้องชาย พ้ออย่าวุ่นวาย
จงช่วยพี่ว่ายสาคร...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๕๐)

เหตุการณ์ตอนนี้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของศรีสุทนต์ที่รู้จักคิดพิจารณา ไม่ตื่นตกใจกลัวสิ่งรอบข้าง อีกทั้งยังคอยปลอบใจน้องชายไม่ให้หวาดกลัวและท้อแท้ด้วย

นอกจากนี้ตัวละครเอกหญิงในเรื่องก็เป็นหญิงที่มีปัญญา สามารถแก้ไขปัญหาให้ผ่านพ้นไปได้ ดังจะเห็นได้จากตอนที่นางสังข์สหายกลับมาจากไปหาผลไม้ในป่าแล้วไม่พบโอรส นางสังเกตเห็นรอยเท้าคนและสัตว์จำนวนมากในบริเวณนั้น ทำให้นางแน่ใจว่าโอรสของนางคงไม่ถูกสัตว์ร้ายนำไปกินแต่น่าจะมีคนนำโอรสของนางเข้าไปในเมืองมากกว่า ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ แลเห็นรอยตีนคน	เดินเสือกสนคลนา
ทั้งรอยตีนช้างม้า	จนแนวป่าแล้วกลับไป
๑ นางเมืองเจ้ารำพึง	เจ้าค่านิ่งแต่ในใจ
ชะรอยแก้วแม่ไซร์	จักประลัยเห็นผิดที่
๑ ชะรอยท้าวพระยา	หากออกมาเล่นพงพี
พบลูกกูที่นี่	พาจรีแล้วแลนา
๑ ถ้าสัตว์พาเจ้าไป	ผ้าพับไว้เจ้านิรา
จักหายไปโยนา	สัตว์จักพาเห็นผิดที่
๑ ชะรอยมนุษย์มา	พาลูกข้าเข้าบุรี
เหมือนจิตคิดนี้	ภูษาศรีมาหายไป...

(สังข์สหาย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕, หน้าต้น, หน้า ๒๐ - ๒๑)

จากตัวอย่างคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่านางสังข์สหายมีปัญหา สังเกตเห็นรอยเท้า อีกทั้งยังคิดได้ว่าผ้าที่ห่อหุ้มโอรสหายไปด้วย ทำให้นางคลางแคลงใจว่าโอรสคงไม่ถูกสัตว์ร้ายนำไปกิน แต่อาจเป็นไปได้ว่ามีคนซึ่งอาจจะเป็นถึงท้าวพระยานำโอรสของนางไปเลี้ยงในวัง เพราะในบริเวณนั้นมีรอยเท้าของไพร่พลเป็นจำนวนมาก นางจึงได้ติดตามรอยเท้าเหล่านั้นไปเพื่อตามหาโอรสและในที่สุดนางก็ได้พบโอรสรวมทั้งสังข์สหายด้วยการรื้อยมาลัยเป็นเรื่องราวชีวิตของนางกับสังข์สหายด้วย

ส่วนนางรัตนมาลาก็เป็นหญิงที่มีปัญญา ดังจะเห็นได้จากเมื่อศรีสุทนต์กลับมาจากประพาสป่าและได้นำทารกที่พบในป่ามาเลี้ยงเพราะเข้าใจว่าบิดามารดาทิ้งไว้ ศรีสุทนต์พบว่าทารกมีแหวนที่นางศรีสุวรรณมอบให้สังข์สหายผู้เป็นน้องชายที่พลัดพรากกันด้วย ศรีสุทนต์เชื่อว่าทารกนี้น่าจะเป็นโอรสของสังข์สหาย

จึงเศร้าโศกคิดถึงน้องชาย นางรัตนมาลาใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลแล้วจึงปลอบใจและแนะนำให้ศรีสุทัศน์
สร้างศาลาทานบริเวณที่พบทารกและวาดภาพเรื่องราวชีวิตที่พลัดพรากจากน้องชาย ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เมื่อนั้นนางรัตนมาลา	ทูลพระราชา
ให้มาจำเริญพระทัย	
๑ ลูกรักดังหนึ่งดวงใจ	มีธรรมนิยมใคร
ทิ้งไว้มิได้นำพา	
๑ ถึงว่ามีได้เลี้ยงรักษา	แหวนแก้วนั้นนา
น้องยาจะทิ้งเสียไย	
๑ เมื่อนั้นจึงพระจอมไตร	ตอบเมียรักไป
ทรมวยทูลชอบนักหนา	
๑ ฤหนึ่งเห็นเรายาตรา	หนืออยู่ในป่า
มิทันจะพาถูกไป	
๑ น้องเอยจะคิดไฉน	พินิจใคร
พบเพื่อนเชษฐาใจน้องยา	
๑ นางจึงทูลสนองวาจา	พระเจ้าฟ้างเมียร
จักพบน้องยาทั่วไท	
๑ จึงแต่งศาลากลางไพร	เขียนเรื่องราวไว้
แต่แรกตกให้หน้ามา...	

(สหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕, หน้าต้น, หน้า ๒๘ - ๒๙)

จะเห็นได้ว่านางรัตนมาลาแก้ปัญหา พิจารณาหาเหตุผลเตือนสติศรีสุทัศน์ว่าธรรมดาแล้วบิดา
มารดารักบุตรย่อมไม่ทอดทิ้งบุตรไว้ในป่า แต่น่าจะมีเหตุสุดวิสัยอื่นจึงทำให้ต้องละทิ้งโอรสไว้ลำพังในป่า
เช่นนั้น นางจึงแนะนำให้ศรีสุทัศน์สร้างศาลาและวาดภาพเรื่องราวของตนกับน้องชายไว้เป็นเครื่องหมาย
จนในที่สุดสหัสไชยได้ผ่านมาพบศาลานี้และได้พบกับศรีสุทัศน์

แม้แต่ตัวละครที่เป็นสัตว์ก็เป็นสัตว์ที่มีปัญญา ดังจะเห็นได้จากม้าคู่ใจของสหัสไชยที่ติดตาม
หาสหัสไชยและนางสังข์สเกสร ม้าสังเกตเห็นรอยเท้าขนาดใหญ่เท่าช้างสารปะปนกับรอยเท้าคนในป่า
และรอยเท้าเหล่านั้นก็ขาดหายไป จึงได้นำความมาแจ้งฤๅษี ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เห็นแต่สาแหรกคาน	กระเช้าสานผลาผล
คว่ำหกตกเกลื่อนกล่น	สนลวงอยู่หนักหนา
๑ พาชี้เห็นสำคัญ	ครานั้นจึงร้องเรียกหา
ไม่ได้ยินขานเลณนา	แล้วอาชาตริกนี้กู
๑ เห็นแต่รอยบาทา	ตามกันมาอยู่ร้างคู่
รอยตีนใครปนอยู่	โตพันธุ์เท่าช้างสาร
๑ ตีนยักษ์ฤๅตีนคน	สนลวงพันประมาณ
ปนรอยสองนงคราญ	ตามกันไปในมรคา
๑ รอยมาถึงนี้ไซ้	แล้วหายไปไหนนา
ดูสิ้นแล้วหมิข้า	แล้วจึงมาบอกฤๅษี...

(สหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕, หน้าต้น, หน้า ๕๕ - ๕๖)

จะเห็นได้ว่านิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยให้ความสำคัญกับการมีปัญญามาก ปัญหาในเรื่องผ่านพ้นไปได้ด้วยการใช้ปัญญา

ส่วนผู้ที่ไม่ใช้ปัญญาไตร่ตรองนั้นย่อมก่อให้เกิดปัญหา ดังเช่นการที่ท้าวสุทนต์ไม่พิจารณาไตร่ตรองหาความจริงก่อนที่จะสั่งลงโทษศรีสุทนต์และสังหสไชย และมารดาของทั้งสองโอรส เพราะหลงเชื่ออุบายของนางทศมิจฉา ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เมื่อนั้นภูบาล	ฟังนางนงคราญ	เคืองแค้นแสนทวี	
เห็นตายนั้นหรือ	โกรธยิ่งไฟจี	ควรหรือมันนี้	ร่วมพ้ออยู่หัว
๑ ดังชาติสุนัข	เสียยศเสียศักดิ์	ชัwnักไม่กลัว	
ดาบนี้ภูให้	ไว้เป็นเพื่อนตัว	อุบาทว์ชาติชั่ว	ไม่กลัวพ้อเลย
๑ ธรรมเนียมที่ไหน	ลูกชิงพ้อได้	อย่าไว้ให้เคย	
ฟันให้หัวเด็ด	นายเพชรฆาตเอ๋ย	อย่าไว้ให้เคย	จะดูเยี่ยงกันไป
๑ จะฆ่าจะฟัน	จะทำยังนั้น	มันไม่สาใจ	
ล้างด้วยคมดาบ	จะหลาบเมื่อไร	จงจำทำให้	ม้วยมุตสุดปราณ
๑ ตรากตรำจำไว้	โซ่ตรวนควรใส่	ไว้หาประการ	
ทุบลงจงจำ	ตรากตรำประจาน	จงให้สิ้นปราณ	ผลาญด้วยซื้อคา
๑ แล้วทำโลงใส่	เลี้ยงมันไว้โย	กูไม่คบหา	
โซ่ตรวนควรจำ	ซ้ำด้วยซื้อคา	ไปนอกพารา	ฝังเสียทั้งเป็น
๑ จับแม่จับลูก	สูมดริตผูก	แม่ลูกอย่าเว้น	
ไอ้แสนจิ้งไร	ฝังไว้ทั้งเป็น	น้ำใจใครเล่น	แม่หนอบกลัว
๑ แม่ไอ้จิ้งไร	ให้เป็นข้าใช้	ของยายท่ายครว	
ให้สมน้ำหน้า	ไม่ว่าลูกตัว	จำไว้ให้ยายครว	ใช้ทั้งสองคน
๑ ว่าเหวยเพชรฆาต	จับเอาน้อยนาถ	แม่ลูกสี่คน	
เร็วๆ ไปพลัน	ให้ทันบัดดล	สิ้นทั้งสี่คน	อย่าเอาเข้ามา

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๒๓ - ๒๕)

เหตุการณ์ตอนนี้เป็นตอนที่ท้าวสุทนต์หลงเชื่อคำกล่าวหาของนางทศมิจฉาที่อุบายสร้างสถานการณ์ให้เข้าใจผิดว่าศรีสุทนต์และสังหสไชยข่มเหง ท้าวสุทนต์ไม่พิจารณาไตร่ตรองหาความจริงทั้งสองรวมทั้งลงโทษมารดาของสองโอรสให้ไปทำงานครัว อันเป็นต้นเหตุให้ทั้งสองโอรสต้องเดือดร้อนระเหเรวร้อนเผชิญชะตากรรมต่าง ๆ ต่อมา

ในตอนท้ายของเรื่อง เมื่อศรีสุทนต์และสังหสไชยได้พบกัน และได้รับมารดาอยู่พร้อมหน้ากันแล้ว ศรีสุทนต์และสังหสไชยได้ยกทัพไปแก้แค้นบิดาและได้ต่อว่าบิดาที่สั่งฆ่าโอรสเพราะหลงเชื่อคำของนางทศมิจฉาโดยไม่ตรวจสอบข้อเท็จจริงเสียก่อน ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ ท้าวจึงตอบเจ้าตรัส	ศรีสุทนต์สังหสไชย
เพื่อนกันก็บรรลีย์	เพราะใครได้แม่เป็นเมีย
๑ เจ้าว่าข้านี้หนา	ครีอลูกยาที่มาเสีย
ช่างฟังแต่คำเมีย	ฆ่าลูกเสียไม่ไถ่ถาม
๑ นี่หากว่าบุญลูกมี	ไม่เป็นผีจึงได้มา
มาได้ทำเมื่อไร	เมียท้าวไททำมารยา

๑ ได้ฟังคำลูกกล่าว	อกพ่อท้าวตังไฟฟ้า
คิดแค้นแน่นวิญญา	พ่อนี้หนามาหลงไหล
๑ บุญแล้วแก้วพ้ออา	หมิมรรณาพิราลัย
คิดแค้นแน่นตบไต	พ่อนี้ไสรใจฉันทา
๑ ว่าแล้วพระโณมงาม	จึงมาถามทศมิจฉา
มึงทำจริงฤหนา	มึงจึงว่าไปตามจริง
๑ นางทศมิจฉา	ตกประหม่าไม่มีใจ
มาได้มารยาใน	ข้านี้ไสรทำจริงมา...

(สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าปลาย, หน้า ๑๑๘ - ๑๑๙)

เมื่อท้าวสุทนต์สอบถามนางทศมิจฉาจึงได้ทราบความจริงว่าตนหลงเชื่อคำคนผิดจนสั่งลงโทษโอรสทั้งสองและมารดาโดยไม่พิจารณาไตร่ตรอง อันเป็นเหตุของการเผชิญชะตากรรมต่าง ๆ ของศรีสุทนต์และสังข์ไชย

จากตัวอย่างต่าง ๆ ข้างต้นจึงทำให้เห็นว่าการมีปัญญเป็นสิ่งสำคัญ ผู้ที่มีปัญญาย่อมแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคให้ผ่านพ้นไปได้ ในขณะที่ผู้ที่ไม่รู้หรือไม่ใช้ปัญญาก็จะทำให้เกิดปัญหาหรือความยุ่งยากเดือดร้อนต่าง ๆ ขึ้นได้

๑.๕ กาวนา

กาวนา หมายถึง การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น การทำให้เกิดขึ้น การเจริญ การบำเพ็ญ การพัฒนา (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๒๘๗) กล่าวคือหมายถึง การอบรม การทำจิตให้สงบและทำปัญญาให้เกิดขึ้นด้วยการฝึกฝนอบรมจิตไปตามแบบที่ท่านกำหนดไว้ อาจเรียกชื่อไปต่าง ๆ เช่น การบำเพ็ญกรรมฐาน การทำสมาธิ การเจริญกาวนา การเจริญจิตตกาวนา (พระธรรมกิตติวงศ์, ๒๕๕๖, หน้า ๗๖๔)

กาวนา ในทางปฏิบัติแบ่งไว้ ๒ แบบ คือ สมถกาวนาและวิปัสสนากาวนา

๑) สมถกาวนา คือ การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ

๒) วิปัสสนากาวนา คือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจตามเป็นจริง มี ๒ ประการ คือ

ก. จิตตกาวนา คือ การฝึกอบรมจิตใจให้เจริญงอกงามด้วยคุณธรรม มีความเข้มแข็งมั่นคง เบิกบาน สงบสุขผ่องใส พร้อมด้วยความเพียร สติ และสมาธิ

ข. ปัญญากาวนา คือ การฝึกอบรมเจริญปัญญาให้รู้เท่าทันเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนมีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสและความทุกข์

นอกจากนี้กาวนายังเป็นบุญอย่างหนึ่งเรียกว่ากาวนามัย คือ บุญที่เกิดจากการกาวนา (พระธรรมกิตติวงศ์, ๒๕๕๖, หน้า ๗๖๔)

ในเรื่องศรีสุทนต์สังข์ไชยมีเหตุการณ์ที่กล่าวถึงการกาวนาในตอนเทพนิมิตลอบใจสังข์ไชยซึ่งถูกนางยักษ์จับมาขังอยู่ในยุงเดียวกัน ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ แต่นางมาอยู่	เป็นประมาณดู	ได้สามเดือนตรา	
แล้วนางถามไป	อยู่ไหนนะพ้ออา	เจ้าเอยอตส่าห์	กาว(นาพระธรรม)
๑ บุญเราหาไม่	ถ้าว่าตายไป	ได้วิมานสวรรค์	
เราเป็นเหยื่อมาร	ให้อาหารมัน	เดิมบ้านเมืองนั้น	เจ้าอยู่หาไหน...

(สังข์ไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕, หน้าต้น, หน้า ๔๒ - ๔๓)

จะเห็นได้ว่านางเทพนิมิตเชื่อว่าการภาวนาจะทำให้จิตใจสงบเข้มแข็ง ทำให้เกิดปัญญายอมรับความจริง และเป็นหนทางที่ทำให้ไม่ถูกรบกวนด้วยทุกข์

นอกจากนี้นางเทพนิมิตยังได้กล่าวถึงการภาวนาว่าจะให้คุณหรือเป็นบุญอย่างหนึ่งเมื่อต้องเสียชีวิตไปว่า

...๑ แล้วปลอบท้าวไท	จักร้องไห้โย	นะพ้อทราชมเขย	
อตสำหรับภาวนา	ดีกว่าพระเจ้าเอย	ไข่ว่าใครเลย	จักมาช่วยเรา
๑ ดังฤว่าเนื้อ	จักมาสู้เสื่อ	ยอมเหยื่อของเขา	
เร่งภาวนา	ดีกว่าพระเจ้า	ยอมจักช่วยเรา	เมื่อไปเมืองผี...

(สังข์ไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕, หน้าต้น, หน้า ๔๕)

จะเห็นได้ว่านางเทพนิมิตปลอบใจและแนะนำให้สังข์ไชยภาวนาพระธรรม อบรมจิตให้ยอมรับว่าตนไม่มีบุญจึงต้องตกเป็นเหยื่อของนางยักษ์ และการภาวนานี้จะทำให้ผู้ที่ภาวนาเมื่อเสียชีวิตไปแล้วจะได้ไปสวรรค์

แม้นิทานคำกบฏเรื่องศรีสุทนต์สังข์ไชยจะมีได้ให้รายละเอียดของหลักการภาวนาไว้มากนัก แต่ก็ทำให้เห็นว่าหลักการภาวนาเป็นแนวทางปฏิบัติอย่างหนึ่งที่ผู้คนให้ความสำคัญและเชื่อว่าเป็นหนทางที่ช่วยให้ยอมรับ เผลิญ และขจัดความทุกข์ได้ อีกทั้งการภาวนายังเป็นการสร้างบุญทำให้ได้ไปบนสวรรค์ด้วย

๒. คำสอนที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิต

นิทานคำกบฏเรื่องศรีสุทนต์สังข์ไชยมีคำสอนที่เป็นหลักที่ใช้ในการดำเนินชีวิตสอดแทรกอยู่ในเนื้อเรื่องหลายประการ ได้แก่ คำสอนเรื่องความกตัญญู ความรักและการครองเรือน ความเพียร ความมีเมตตา และการให้อภัย

๒.๑ ความกตัญญู

ความกตัญญูเป็นหลักการดำเนินชีวิตที่สำคัญ ผู้ที่มีความกตัญญูคือผู้ที่รู้คุณ รู้อุปการะที่ท่านทำให้ และอาจตเวทีกล่าวคือประกาศคุณท่าน สอนคุณท่าน หรือตอบแทนพระคุณท่านผู้มีบุญคุณ การแสดงความกตัญญูสามารถกระทำได้หลายวิธี เช่น การระลึกถึงผู้มีพระคุณ การเชื้อฟิง ปณินิบัติ ช่วยเหลือแบ่งเบาภาระหน้าที่ หรือตอบแทนพระคุณด้วยการเลี้ยงดูให้มีชีวิตที่สุขสบายขึ้น เป็นต้น

นิทานคำกบฏเรื่องศรีสุทนต์สังข์ไชยได้สอดแทรกคำสอนเรื่องความกตัญญูไว้ในเนื้อเรื่องหลายตอน เช่น เหตุการณ์ตอนที่ศรีสุทนต์ได้รับความช่วยเหลือจากตายายซึ่งมีฐานะยากจน ในขณะที่ตายายได้ออกไปหาพิน เก็บผักผลไม้ในป่าไปขาย ส่วนศรีสุทนต์ซึ่งบาดเจ็บที่เท้าไม่สามารถเดินได้สะดวกต้องอยู่ที่บ้าน ศรีสุทนต์ก็แสดงความกตัญญูรู้คุณด้วยการหุงข้าวเตรียมอาหารไว้ให้ตายาย ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ ส่วนว่าตายตา	ครั้นเช้าเข้าป่า	หาพินทุกวัน	
เก็บผักหักไม้	มาขายเลี้ยงกัน	เป็นสุขทุกวัน	ค่าเช่าเพรางาย
๑ ส่วนพระราชา	หุงเข้าเผาปลา	ไว้ทำตายาย	
อยู่แต่เรือนหย้า	เจ็บเท้าค่อยคลาย	ที่นั่นให้ยาย	อยู่เฝ้าเคหา
๑ พระศรีสุทนต์	รุ่งเช้าเจ้าจัด	หุงเข้าเผาปลา	
เข้าดงพงไพร	ออกไปด้วยตา	ทุกวันเวลา	เลี้ยงกันทั้งสาม...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๖๒ - ๖๓)

ส่วนสังข์ไชยเมื่อได้รับความช่วยเหลือจากฤๅษีก็ได้แสดงความกตัญญูด้วยการปรนนิบัติดูแลหาผลไม้ ตักน้ำสำหรับใช้และดื่ม รวมทั้งนวดให้ฤๅษี ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ ทั้งสองโคลคลา	เก็บผลพฤษา	ในป่าพนาลัย	
เก็บได้มามาก	ลูกหมากรากไม้	ได้แล้วคลาโคล	มายังกุฎี
๑ แล้วเลือกพฤษา	มาถวายบิดา	มหาฤๅษี	
น้ำใช้น้ำฉัน	ทุกวันราตรี	พินไฟถ่านที่	ก่อให้บิดา
๑ ไม่ให้เคืองใจ	นวดพินคั่นใน	ทุกวันเวลา	
ครั้นแล้วคลาโคล	ไปเก็บพฤษา	มาให้บิดา	ผู้เป็นอาจารย์...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๓๓)

ตอนที่ท้าวอำภยต้องการให้นางรัตนมาลาเลือกคู่ นางก็ยินดีปฏิบัติตามความต้องการและเชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา เพราะนางเคารพบิดามารดา เชื่อว่าบิดามารดาอย่ามริกบุตรด้วยใจจริงและยอมสรรหาสิ่งที่ดีมาให้บุตร ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ จะให้เขาเปามา	แต่บรรดาลูกท้าวไท
ไฉนยามาทูลไป	ตามพระทัยจะโปรดปราน
๑ หมิพึ่งพ่อแม่ว่า	ไปเมื่อหน้าหมิเป็นการ
ตามแต่จะโปรดปราน	กระหม่อมฉันตามบัญชา...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๖๕)

การเชื่อฟังบิดามารดาเป็นการแสดงความกตัญญูอย่างหนึ่ง เพราะการเชื่อฟัง ปฏิบัติตามความต้องการหรือคำแนะนำสั่งสอนของบิดามารดา ทำให้บิดามารดาสบายใจ

ในเรื่องศรีสุทนต์สังข์ไชยยังแสดงให้เห็นว่าการระลึกถึงผู้มีพระคุณก็เป็นการแสดงความกตัญญูได้อย่างหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากตอนที่สังข์ไชยได้อาศัยอยู่กับฤๅษีและได้นางสังข์เสกรเป็นชายามีชีวิตที่มีความสุขดีแล้ว แต่สังข์ไชยก็เป็นห่วงและระลึกถึงมารดา รวมทั้งพี่ชายอยู่เสมอ จึงขอลาฤๅษีเพื่อกลับไปหา มารดาให้รู้ว่ามารดามีความเป็นอยู่เป็นอย่างไร ยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ เมื่อทราบข่าวแล้วก็จะกลับมาปรนนิบัติ ฤๅษีดังเดิม ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ พี่ทรงไศกา	คิดถึงมารดา	นงน้อเฝ้าวัลย์	
แล้วคิดถึงพี่	อันที่พลัดกัน	พี่จะไศกศัลย์	เจ้าอย่าน้อยใจ
...			
๑ ลูกคิดหนักหนา	ถึงพระเชษฐา	มารดาชโลนี	
ไปเยือนมารดา	อัยกาอัยกี	ให้รู้คดี	แล้วจะกลับมา
๑ เมื่อนั้นฤๅษี	จึงตอบภูมิ	ผิดที่ลูกยา	
ถ้าพ่อจะไป	เห็นไม่รอดมา	จะเยือนมารดา	ไปมาขัดใจ
๑ ถ้าไปเวหา	เยือนพระมารดา	เห็นไม่เป็นไร	
จะไปกลางป่า	ลูกยาอย่าไป	จะตายกลางไพร	ด้วยมารยักชี
๑ เจ้าทูลบิดา	แต่ลูกพลัดมา	อยู่ปากว่าปี	
จะตายฤๅเป็น	ไม่เห็นซากผี	แม่นรู้คดี	ลูกรักจักมา...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๓๕ - ๑๓๖)

ในขณะที่เมื่อศรีสุทศน์ได้อภิเษกสมรสกับนางรัตนมาลาแล้ว ศรีสุทศน์ก็รับตายายเข้ามาอยู่ในวังด้วย ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ พระศรีสุทศน์	ครั้นได้สมบัติ	ด้วยนางมาลา	
เป็นสุขยิ่งนัก	ใครจักเปรียบปรา	เจ้ารับยายตา	เข้ามาบ่นาน...

(พระศรีสุทศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๘๕)

จะเห็นได้ว่าเมื่อศรีสุทศน์ได้เป็นกษัตริย์มีชีวิตที่สุขสบายแล้วก็ไม่ลืมพระคุณของตายายที่เคยให้ความช่วยเหลือตนเมื่อคราวตกยาก จึงรับตายายให้เข้ามาใช้ชีวิตที่สุขสบายในวังด้วย เช่นเดียวกับนางสังข์สเกสร ดังจะเห็นได้จากตอนที่นางสังข์สเกสรได้พบกับสังข์สไยและโอรสแล้ว นางสังข์สเกสรก็รับตายายร้อยมาลัยเข้าไปอยู่ในวังและแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ มียศศักดิ์ และประทานข้าวของ ช่างม้า ข้าทาสให้ตายายสุขสบายด้วย ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ นางรับยายตา	ทั้งเฒ่ามาลา	ทั้งตามาลัย	
ประทานช่างม้า	ทาสชาไท	ตั้งให้เป็นใหญ่	ยศศักดิ์ครบครัน...

(สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าปลาย, หน้า ๗๙ - ๘๐)

ในตอนท้ายของเรื่องเมื่อศรีสุทศน์และสังข์สไยได้พบกันแล้ว ทั้งสองก็ระลึกถึงและเป็นห่วงมารดาจึงขอลาท้าวอำภยเพื่อไปรับมารดามาอยู่ด้วย ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ พระแม่จะคอยหา	เราสองราเจ้าพี่เอย
อย่าอยู่ให้ช้าเลย	พระพี่เอยเราจะไป
๑ รับแม่ทั้งสองรา	แทนคุณท่านจะดีใจ
ส่วนพี่ชอบพระทัย	ว่าตามใจพระอนุชา
๑ จึงพระศรีสุทศน์	ท้าวจิงตรัสสั่งนาย
นางรัตนมาลา	พินิจนาจะลาไป
๑ จะไปรับมารดา	จะพลันมารไท
ทั้งสองน้องสะใภ้	เจ้าอย่าได้ผินหน้าหลัง
๑ พี่น้องไปกราบเกล้า	ลาสองเฒ่ากระทรวงวัง
ทั้งห้าข้าฝักฝัง	ข้าไปยังมารดาพลัน...

(สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าปลาย, หน้า ๘๐ - ๘๑)

การระลึกถึงพระคุณของบิดามารดาและผู้มีพระคุณนอกจากจะเป็นการแสดงความกตัญญูรู้คุณแล้วยังเป็นเกราะทำให้รอดพ้นจากภัยอันตรายได้ ดังจะเห็นได้จากตอนที่สังข์สไยถูกยักษ์จับขังไว้ในกรงสังข์สไยระลึกถึงพระคุณของมารดาและพี่ชายทำให้กรงเหล็กหัก สังข์สไยจึงหนีออกมาจากกรงเหล็กนั้นได้ ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ ตบตีแล้วหมิ่นหน้า	แล้วมาจำไว้ในกรง
คุณท่านทั้งสององค์	จงมาช่วยลูกด้วยรา
๑ เดชะข้าถือสัตย์	ให้สลัดจากทุกขา
คุณแม่ปัทมา	คุณพี่ช่วยน้องชาย
๑ ไหว้คุณท่านทั้งปวง	ไหว้บวงสรวงท่านทั้งหลาย
กรงเหล็กหักกระเจาย	หลุดทะลายนจากจำจอง

๑ หลุดแล้วค่อยดีใจ
ชลนัยน์ไหลพุ่มพอง

หนึ่ออกได้ตั้งใจปอง
เดินในท้องหิมวา

(พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๙๖)

ตอนที่นางสังข์สเกสรถูกยักษ์จับมัดไว้กับต้นไม้ นางก็ตั้งจิตระลึกถึงพระคุณของฤๅษีและพระคุณของสังข์สหายผู้เป็นสามี ทำให้เชือกเถาววัลย์ที่มัดนางอยู่นั้นลื่นและหลุดออก นางจึงหนีไปได้ ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เมื่อนั้นอรไท	น้ำเนตรลามไหล	ครี้อทอธารา	
ตั้งจิตตั้งใจ	ไหว้คุณบิดา	อันเลี้ยงรักษา	อยู่ป่าไพรสมน
๑ ไหว้คุณฤๅษี	แล้วตั้งใจดี	ไหว้คุณผัวตน	
นางจึงพิชฐาน	หมินานบัดดล	เดชกุศล	ข้าเคยคู่กัน
๑ แม้นว่าผัวข้า	จะคืนชีวา	ไม่มาบรรลย์	
ให้ข้าผ่นผ่อน	ค่อยหย่อนลงไป	ให้พ้นจากภัย	หม่อมารักษา
๑ เทวาอารักษ์	ขอจงประจักษ์	เป็นศักดิ์สิทธิ์ข้า	
ให้ข้าจรดล	พ้นจากเวทนา	พ้นจากทุกข์	ศัตรูหม่อมาร
๑ ครั้นพิชฐานแล้ว	คิดถึงคุณแก้ว	ยอหัตถ์มีสการ	
เทพเจ้าพฤษภา	จึงมาบันดาล	จึงหย่อนนางคราญ	ถึงแผ่นดินดอน
๑ เชือกเขาเถาววัลย์	แล้วลื่นหลุดพลัน	จากข้อพระกร	
หลุดจากพระหัตถ์	สังข์สเกสร	แล้วเจ้าเสด็จจร	เร็วพลันทันใด...

(พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๔๕ - ๑๔๖)

นอกจากนี้แม่แต่ม้าซึ่งเป็นสัตว์ก็เป็นสัตว์กตัญญู แต่เดิมมันเป็นกวาง เมื่อพระฤๅษีต้องการให้ไปติดตามหาสังข์สหายและนางสังข์สเกสรซึ่งออกไปหาผลไม้นิปาแล้วหายไป จึงได้เจรจาขอขบถกวางให้เป็นม้ามีกำลังและคุณสมบัติพิเศษ กวางยินดีรับอาสาด้วยความเต็มใจเพราะสำนึกในพระคุณของฤๅษีที่ให้อาศัยอยู่ด้วย ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ จึงพระฤๅษี	ถามลูกมฤคคี	ที่ตามแม่มา	
เราจะขบถ่าน	เป็นม้าอาชา	อาสาถูกยา	ไปพระบุรี
๑ มฤคคีดีใจ	กราบนบสพไหว้	ท้าวไทฤๅษี	
เป็นตายไม่ว่า	อาสาผู้มี	ข้าผู้ลูกนี้	ยินดีนักหนา
๑ คุณพระฤๅษี	ให้ข้าเจ้านี้	...	
อยู่ที่ได้อาครม	ได้ร่มฝนฟ้า	จะขออาสา	กว่าจะม้วยบรรลย์...

(พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๓๗)

ม้าติดตามหาสังข์สหายและนางสังข์สเกสรจนพบและมีชีวิตที่สุขสบาย ได้อยู่ในโรงทอง มีคนเฝ้าดูแลให้อาหาร แต่ม้าก็ระลึกถึงและเป็นห่วงแม่ม้า จึงขอลาสังข์สหายและนางสังข์สเกสรกลับไปอยู่กับแม่ม้า ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ บัดนั้นพาซี	อันเรื่องฤทธิ	บุตรมฤคคา	
เพื่อนอยู่โรงทอง	แกมช่องมูกดา	คนเฝ้ารักษา	น้ำหญ้าทุกวัน
๑ เพื่อนไม่สำราญ	จึงทูลภูบาล	คิดอ่านผ่อนผัน	

ข้าแทนคุณเสร็จ	สำเร็จทุกวัน	ข้าจะผ่อนผัน	ไปเยี่ยมมารดา
๑ บัดนั้นสองไท	สั่งหัสไชย	อรไธฉายา	
ว่าตามแต่ใจ	มโนมัยเถิดรา	พื้บอกบิดา	ว่าอย่าอาลัย
๑ บอกพระเจ้าตา	ว่าบุตรนัดดา	อยู่ดีมีชัย	
ช่วยแก้ไขบ้าง	อย่าพรางท่านไท	สิ่งหนึ่งสิ่งไร	พี่ได้กรุณา
๑ อย่าทิ้งข้าไว้	หมั่นมาหมั่นไป	เยี่ยมน้องบ้างรา	
ม้ารับรองการ	ทะยานเหาะมา	ถึงทูลไม่ช้า	แก่พระฤๅษี
๑ ส่วนว่าอาชา	เพื่อนเที่ยวกินหญ้า	อยู่ทุกบุรี	
เว้นวันสองวัน	เพื่อนนั้นจรีลี	กินทุกบุรี	ตามเยียนเจ้านาย...

(สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าปลาย, หน้า ๙๓ - ๙๔)

ในเรื่องยังแสดงให้เห็นว่าผู้ที่อกตัญญูไม่รู้บุญคุณของคนย่อมได้รับความวิบัติหายนะ ดังจะเห็นได้จากชะตาชีวิตของนางทศมิจฉาและทศมิจผู้เป็นโอรส นางทศมิจฉาไม่รู้บุญคุณของนางปัทมาและนางศรีสุวรรณที่เคยช่วยเหลือครั้งเมื่อทศมิจกระทำความผิดเบียดเบียนชาวบ้านให้เดือดร้อนทำให้ท้าวสุทนต์โกรธและสั่งลงโทษ นางทศมิจฉากลับอิจฉาและเกรงว่าศรีสุทนต์และสหัสไชยจะเป็นที่โปรดปรานของท้าวสุทนต์และได้รับทรัพย์สินสมบัติไปหมด จึงวางแผนใส่ร้ายศรีสุทนต์และสหัสไชย ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ อยู่จำเนียรมา	นางทศมิจฉา	ฉายานารี	
นางบรรทมตื่น	เที่ยงคืนราตรี	วันนั้นเทวี	คำนึงอุบาย
๑ ดำริตรตรึก	กรองกริ่งนึ่งนิก	ถึงพระลูกชาย	
ยิ่งคิดยิ่งเห็น	จะเป็นอันร้าย	ดังกุมภ์หมาย	แต่วันนี้ไป
๑ พี่น้องสองรา	สมเด็จพระบิดา	จะเวนราชย์	
กับศรีสุทนต์	ตรัสให้เป็นใหญ่	สหัสไชย	เป็นอุปราช
๑ ลูกกูนี้เล่า	ละเมอเพ้อเปล่า	ไม่เข้าช้อยา	
คิดฆ่าพี่น้อง	ทั้งสองนั้นหนา	ให้ม้วยมรณา	ชีวันบรรลัย
๑ ที่นั้นพระพ่อ	จะรักใครหนอ	ชอบพอพระ(ชำรุด)	
เห็นว่าลูก(ชำรุด)	(ชำรุด)ได้เวียงชัย	(ชำรุด)	(ชำรุด)ใหญ่ยิ่งสิงคราน

(พระศรีสุทนต์ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๑๕ - ๑๗)

นางทศมิจฉาใส่ร้ายศรีสุทนต์และสหัสไชยทำให้ท้าวสุทนต์เข้าใจผิด สั่งลงโทษโอรสทั้งสองรวมทั้งนางปัทมาและนางศรีสุวรรณผู้เป็นมารดา ทำให้ศรีสุทนต์ สหัสไชย และมารดาทั้งสองต้องลำบากเดือดร้อนและเป็นทุกข์ สุดท้ายนางทศมิจฉาและทศมิจผู้ไม่รู้คุณก็ได้รับความวิบัติหายนะ

จะเห็นได้ว่านิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สหัสไชยให้ความสำคัญกับเรื่องความกตัญญูอย่างมาก ตัวละครไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์มีคุณสมบัติที่สำคัญคือความกตัญญูเป็นที่ตั้ง ยามได้รับความทุกข์เดือดร้อนหรือเมื่อสุขสบายแล้วก็ระลึกถึงหรือตอบแทนพระคุณของผู้มีพระคุณเสมอ และผู้มีความกตัญญูก็มีชีวิตที่เจริญรุ่งเรืองมีความสุข

๒.๒ ความรักและการครองเรือน

ในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหทัยมีเหตุการณ์หลายเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความรักและการครองเรือน และจะเห็นได้ว่าความสุขและความทุกข์ที่เกิดในเรื่องล้วนมีสาเหตุมาจากความรักทั้งสิ้น

ด้านความรักนั้นในนิทานคำกาพย์แสดงให้เห็นพลังของความรักแท้ มีทั้งความรักของบิดามารดาที่มีต่อบุตร ความรักของบุตรที่มีต่อบิดามารดาไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ อมนุษย์ หรือสัตว์ ความรักของพี่น้องและความรักของคู่รัก ความรักของบิดามารดาเป็นความรักแท้ เช่น ตอนที่นางปีธมาและนางศรีสุวรรณทราบข่าวโอรสถูกใส่ร้ายและถูกสั่งลงโทษ ทั้งสี่ต่างร้องไห้คร่ำครวญ แสดงให้เห็นถึงความรักของมารดาที่มีต่อบุตรเมื่อทราบว่าบุตรได้รับอันตรายก็เศร้าโศกเสียใจมาก ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เจ้าจึงกลับเข้าไป	ก้มกราบไหว้แม่มองคราญ
ค่อยอยู่ให้สำราญ	กระหม่อมฉันจะขอลา
๑ เมื่อนั้นพระเทวี	โณมีศรีสองมารดา
ตรัสถามความสองรา	บอกแม่วาลาไปไหน
๑ รูปทองสองกุมาร	ทูลอาการให้แจ้งใจ
ทูลพลางทางรำไร	ทูลท้าวไทสองมารดา
๑ สององค์ทรงโสภิ	ฟังคดีลูกสองรา
กลิ้งเกลือกเสือกไปมา	สองมารดาแทบบรรลัย
๑ สุวรรณนางปีธมา	กอดบุตรไม่มีใจ
ทรงโศกโศกาลัย	แทบขาดใจทั้งสี่องค์
๑ เทวีศรีสุวรรณ	อุ้มจอมขวัญลูกโณมยง
กษัตริย์ทั้งสี่องค์	แทบจะปลงพระทัยตาย
๑ พ่อเจ้าของแม่เอ๋ย	แม่เคยเซยเจ้าโณฉาย
ตีดำฆ่าให้ตาย	ท่านทั้งหลายจึงทุบตี
๑ จับมัดรัดมือผูก	เราแม่ลูกไม่ค่อยหนี
สู้ตายตายกับที่	ตายเป็นผีทั้งสี่องค์
๑ จะฆ่าแต่ตัวเจ้า	หมีฆ่าเราให้ปลดปลง
ว่าแล้วสลบลง	ทั้งสี่องค์นิ่งแนไป
๑ กษัตริย์ทั้งสี่องค์	สลบลงที่ปราศใน
เห็นนั่งจึงปราศรัย	ตามท้าวไทตรัสให้มา...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๒๖ - ๒๘)

เหตุการณ์นี้เป็นตอนที่ศรีสุทนต์สังหทัยกำลังถูกเพชฌฆาตนำตัวไปลงโทษ ทั้งสองเข้าไปกราบลามารดา ทั้งสี่คนต่างเศร้าโศกเสียใจพร้อมจะตายไปด้วยกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรักของมารดาและบุตรอย่างสุดซึ้ง

ขณะที่ศรีสุทนต์และสังหทัยหลบหนีต้องเผชิญความยากลำบากก็ทำให้เห็นถึงความรักของพี่น้องที่ช่วยเหลือคอยปลอบใจและให้กำลังใจกัน เมื่อทั้งสองพลัดพรากจากกันต่างก็คร่ำครวญถึงกันอย่างน่าสงสาร ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เมื่อนั้นกษัตริย์	พระศรีสุทนต์	ผู้เป็นเชษฐา
------------------------	--------------	--------------

ท้าวเสด็จนั่ง	เหนือฝั่งคงคา	แลหาน้องยา	ที่ริมสาคร
๑ กู้กร้องหา	เพื่อนยากของข้า	น้องยาเพื่อนนอน	
เรียกแล้วเรียกเล่า	เรียกเจ้าบังอร	น้องชายสายสมร	ไม่ชวนพี่มา
๑ โอ้พระโหมศรี	หรือตายเป็นผี	ที่ในคงคา	
เจ้าเพื่อนซี้ใจ	โยไม่ชวนมา	ไม่รักพี่ยา	หรือหนาทรามเชย
๑ หรือพระน้องแก้ว	ตายจากพี่แล้ว	นะแก้วพี่เอย	
เจ้าเพื่อนซี้ใจ	เรียกไม่ชวนเลย	น้องแก้วเจ้าพี่เอย	จะทำฉันใด
๑ กรรมซื้อไรเล่า	กำจัดพลัดเจ้า	สังหส์ไชย	
เราร่ำลูกนก	ได้กกกันไว้	กำจัดพลัดไป	หาไม่เห็นเลย
๑ พลัดแม่หมินา	ยังกลับมาซ้ำ	พลัดน้องทรามเชย	
ล้มแล้วลุกเล่า	โอ้เจ้าพี่เอย	แต่นี้ใครเลย	จะชวนเจรจา
๑ แม้นกลับไปได้	มารดาถามไถ่	ถึงพระน้องยา	
แก้วพี่หายไป	ที่ในคงคา	จะบอกมารดา	ว่าเป็นฉันใด
๑ พระมารดาเจ้า	จะว่าลูกเล่า	ไม่เอาใจใส่	
ปล่อยปลดระวาง	ที่กลางน้ำใน	อกฤครือไฟ	จำไกลน้องยา
๑ ทอดองค์ลงให้	กลิ้งเกลือกเสือกไป	กับพระสุทธา	
ครั้นคำผันผ่อน	ขึ้นนอนพฤษยา	รุ่งแสงสุริยา	เที่ยวหาน้องตน
๑ เทียวริมคงคา	ร่ำครั้งพันครา	หาทุกแห่งหน	
สุดปัญญาแล้ว	ณ แก้วกับตน	โหมฉายววยชนม์	เม้นแล้วแลนา
๑ แม้นยังหมีตาย	ท่วงทีดีร้าย	จงชวนพี่มา	
ชะรอยเจ้าตาย	เพราะว้ายคงคา	ชุกชนคันทา	น้ำดาลามไหล
ยานี้			

๑ จึ่งพระศรีสุทัศน์	จอมกษัตริย์เจ้าคลาไคล
เที่ยวหาน้องสายใจ	ร้องรำไรถึงน้องยา
๑ กลับมาแล้วกลับไป	เจ้ารำไรเป็นหนักหนา
แล้วเจ้าเข้าในป่า	จึงลีลาจากนั้นไป
๑ เล็ดลอดสอดพระองค์	เข้าในดงทรงพระทัย
คิดถึงเพื่อนซี้ใจ	เข้าไปไพรชมพฤษยา...

(พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๕๑ - ๕๔)

คำประพันธ์ข้างต้นทำให้เห็นถึงความรักของพี่ชายและน้องชาย ในยามที่ประสบทุกข์ก็เป็นห่วงกัน และพยายามติดตามหากัน จนในที่สุดตัวละครก็สามารถติดตามหากันจนพบและกลับมาอยู่ร่วมกันได้สำเร็จ

ในนิทานคำกพย์ยังมีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าความรักของมารดาที่มีต่อบุตรนั้นหากรักไม่ถูกวิธีก็จะทำให้เกิดทุกข์และความวิบัติแก่ชีวิต ดังจะเห็นได้จากความรักของนางทศมิจฉาที่มีต่อโอรสปรารถนาให้โอรสเป็นใหญ่ ได้ทรัพย์สมบัติ นางจึงวางแผนกำจัดศรีสุทัศน์และสังหส์ไชย ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ ตำริตริตริก	กรองกริ่งนึ่งนิก	ถึงพระลูกชาย	
ยิ่งคิดยิ่งเห็น	จะเป็นอันร้าย	ดังกุมภ์หมาย	แต่วันนี้ไป

๑ พี่น้องสองรา	สมเด็จพระบิดา	จะเวนราชัย	
กับศรีสุทัศน์	ตรัสให้เป็นใหญ่	สังหส์ไชย	เป็นอุปราชา
๑ ลูกกุนีเล่า	ละเมอเพ้อเปล่า	ไม่เข้าช้อยา	
คิดฆ่าพี่น้อง	ทั้งสองนั้นหนา	ให้ม้วยมรณา	ชีวันบรรลัย
๑ ที่นั้นพระพ่อ	จะรักใคร่นอ	ชอบพอพระ(ชำระ)	
เห็นว่าลูก(ชำระ)	(ชำระ)ได้เวียงชัย	(ชำระ)	ใหญ่ยิ่งสงคราม
๑ ครั้นรุ่งราตรี	จึงนางเทวี	บอกลูกหมินาน	
ลูกน้อยดีใจ	กราบไหว้นงคราญ	จวนเวลากาล	เฝ้าพระฤๅษาย...

(พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๑๖ - ๑๗)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นว่าเพราะนางทศมิจฉารักโอรส ประารถนาให้โอรสได้ดี นางจึงหาหนทางเพื่อช่วยให้โอรสได้เป็นใหญ่แต่สิ่งที่นางกระทำทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน สุดท้ายชีวิตของนางและโอรสจึงประสบความหายนะ

นอกจากนี้เนื่องจากในอดีตสังคมไทยยอมรับให้สามีสามีสามารถมีภรรยาหลายคนได้ ดังนั้นการที่สามีและเหล่าภรรยาจะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ทั้งสามีและภรรยาต้องอยู่ร่วมกันด้วยความรักความเข้าใจ เหล่าภรรยาต้องเคารพกันและไม่อิจฉาริษยา กัน ดังจะเห็นได้จากคำสอนของพระฤๅษีที่สั่งสอนสังหส์ไชย และสังหส์เกสรตอนที่ทั้งคู่แต่งงานกัน ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เทวลาหมด	พระโพธดาวบส	สั่งสอนนงคราญ	
บุญเจ้าสองรา	อบรมมานาน	ลูกรักสงสาร	จงค่อยครอบครอง
๑ ทั้งสังหส์ไชย	สิ่งหนึ่งสิ่งไร	อย่าให้เศร้าหมอง	
ชั่วดีทีหลัง	ค่อยสั่งสอนน้อง	ร้อยชั่งทั้งสอง	อย่าเคียดเคียดฉันท
๑ สังหส์ธิดา	ผัวรักจักว่า	อย่าเกลียดเกลียดกัน	
อย่าทำสู้รู้	จงดูผ่อนผัน	อันเป็นเมียท่าน	อย่าทำอหังการ
๑ ผัวมีเมียน้อย	อย่าทำสาออย	ตะบอยเจรจา	
หึงหวงจวบจบ	อย่าหยาบภัสดา	ร้อยชั่งพังงา	อย่าเคียดเคียดฉันท
๑ ถ้ากลับไปได้	ยังพาราใน	ถึงไอศวรรย์	
ผิดชอบสิ่งไร	อย่าได้ฆ่ากัน	จงพามาพลัน	ส่งเราบิดา...

(พระศรีสุทัศน์ เลขที่ ๕๑๕, หน้าปลาย, หน้า ๑๓๑ - ๑๓๒)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ฤๅษีสอนสังหส์ไชยและสังหส์เกสรให้ครองรักกันด้วยความเข้าใจและให้อภัย หากสังหส์เกสรทำผิดหรือทำอะไรไม่ถูกไม่ควรก็ขอให้สังหส์ไชยสั่งสอนอบรม ภรรยาก็ต้องเชื่อฟังสามี หากสามีจะมีภรณาน้อยก็อย่าชิงโกรธ

ความรักและการครองเรือนเป็นสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะการใช้ชีวิตร่วมกันเป็นครอบครัว สามีสามีภรรยาต้องมีความรักความไว้วางใจเชื่อใจกัน อีกทั้งในอดีตสังคมไทยยอมรับให้สามีสามีสามารถมีภรรยาได้หลายคน ปัญหาภรรยาก็อาจเกิดขึ้นได้ เหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับความรักในนิทานคำกาพย์จึงเป็นอุทาหรณ์สอนใจผู้อ่านผู้ฟังให้รู้จักรักและปฏิบัติตนให้เหมาะสมเพื่อจะได้ดำเนินชีวิตร่วมกันได้อย่างมีความสุข

๒.๓ ความเพียร

ความเพียร ความอดทน หรือความมีมานะ เป็นสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการดำเนินชีวิต การที่บุคคลจะประสบความสำเร็จได้ นอกจากความสามารถ ความมีปัญญาแล้ว ต้องมีความเพียรประกอบด้วย ในนิทานคำกพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยมีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าความเพียรทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนาหรือตั้งใจไว้ได้ ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ตอนที่ศรีสุทนต์เดินป่าเพียงลำพังถึง ๓ เดือน แม้จะต้องพบกับความยากลำบากอย่างไรก็ไม่ย่อท้อ จนกระทั่งได้พบและได้รับความช่วยเหลือจากตายาย ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ ครั้นคำขึ้นต้นไม้	ครั้นเข้าไปดั่งใจหมาย
ผลไม้ได้เลี้ยงกาย	แทบจะตายวายชีวา
๑ ดั้นดงพงไพรศรี	ข้ามศรีแลจอมผา
กรอกกรินเนินศิลา	เป็นธารท่าทางน้ำไหล
๑ โกรกกรวยห้วยเหวธาร	ทางกันดารพันวิสัย
แต่เจ้าเสด็จไป	ประมาณได้สามเดือนปลาย...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๕๕)

จะเห็นว่าศรีสุทนต์มีความอดทนต่อความยากลำบาก แม้ต้องเผชิญหนทางที่ทุรกันดารและอันตราย จนแทบเป็นแผลได้รับบาดเจ็บก็ไม่ย่อท้อ สู้สุดสัปดาห์เดินทางไปในป่าจนกระทั่งได้พบและได้รับความช่วยเหลือจากตายายดังกล่าว

ส่วนสังหสไชยก็มีความเพียรบากบั่นเดินทางตามหานางสังหสเกสร จนเวลาผ่านไป ๓ เดือน ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ บัดนั้นจอมจักร	เที่ยวหาเมียรัก	ชำนาญพันใจ	
ได้สามเดือนตรา	นิตรากลางไพร	ลำบากยากใจ	ทั้งม้าทั้งตน
๑ โกรกกรวยห้วยเหว	ตามช่องปล่องเปลว	ภูธรร้อนรน	
เหลือบยุงรินร่าน	ฝั่งพาลตอมตน	ทนแดดฟ้าฝน	เป็นพันปัญญา
๑ พบด่านมารร้าย	กระดุกแรดช้าง	กองยังภูผา	
ท้าวถามมโนมัย	บ้านใครนี้หนา	ม้าทูลราชา	ว่าด่านอสุรี
๑ แรกหาภูบาล	ข้าพบรบมาร	ประตูด่านนี้	
ม้าถามราชา	มารพาเจ้าหนี	พบมารยักชี	นี้ฤเป็นเอน
๑ เจ้าบอกอาชา	มารคานี้หนา	ข้าหาพบไม่	
บอกแล้วหมีช้า	ม้าพาคลาไคล	เสียบยงนั้นไสร	ก็ไม่มีเลย
๑ เห็นหนทางนี้แหละ	เราเดินเวียนแวง	เกาะเกาะหมีเคย	
ขนมของกิน	สิ้นทั้งสองคน	แล้วชักม้าต้น	ดั้นด้นเข้าไพร
๑ ยิ่งรักยิ่งชอก	เที่ยวข้ามตามกรอก	ชอกซอนคลาไคล	
ท้าวบอกอาชา	เรามาไสร	ได้สามเดือนไตร	นะฟ้าฟ้าชี
๑ เดินทางห่างเหิน	เรามาดำเนิน	สมุทรนที	
ไม่พบฉายา	เลยม้าพาชี	โฉมตรูภูมิ	ทรงพระโคกา

(สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าต้น, หน้า ๔๕ - ๔๘)

จะเห็นได้ว่าสังข์ไชย นางเทพนิมิต และม้าคู่ใจ ติดตามหานางสังข์เสกสรด้วยความพากเพียร แม้ต้องผ่านหนทางยากลำบากและใช้เวลาเนิ่นนานถึง ๓ เดือนแล้วยังไม่พบนาง แต่ทั้งหมดก็ยังไม่ย่อท้อ จนกระทั่งสังข์ไชยบังเอิญได้พบศาลาที่ศรีสุทนต์พี่ชายได้สร้างไว้ ทำให้ได้พบกับพี่ชายและโอรส จนกระทั่งได้พบนางสังข์เสกสรในที่สุด

ความเพียรจึงเป็นคำสอนสำคัญอย่างหนึ่งที่วีรกรรมต้องการสื่อและสอนให้ผู้อ่านผู้ฟังเห็นความสำคัญ และสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จได้

๒.๔ ความมีเมตตา

การที่มนุษย์จะอยู่ร่วมกันในสังคม มนุษย์ควรมีความเมตตากรุณา มีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์ไชยมีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความมีเมตตาของตัวละครที่ช่วยเหลือกัน ทำให้ตัวละครที่ตกทุกข์ได้ยากผ่านพ้นอุปสรรคไปได้ ดังจะเห็นได้จากตอนที่ศรีสุทนต์ต้องระเห่ร้อนในป่า จนกระทั่งได้มาพบตายาย ตายายแม้ยากจนแต่ก็มีเมตตาช่วยเหลือให้ศรีสุทนต์ได้พักอาศัย อีกทั้งยังเลี้ยงดูให้ข้าวปลาอาหาร จนกระทั่งศรีสุทนต์หายจากบาดเจ็บ ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ นั่งสุดหยุดเหนื่อยค่อยสบาย	ในจิตคิดหมาย
จะขอเข้ายายกับตา	
๑ ร้องเอนเกร็นกรายยายชา	เข้าเหลือเกลือบลา
ตัวข้าจะขอท่านกิน	
๑ พลัดพรากจากบ้านสถานถิ่น	ขอทานเขากิน
ตายายจะเสียศรัทธา	

สุรางคนางค์

๑ เมื่อนั้นตาเฒ่า	ได้ยินคำเจ้า	อันร้องเข้ามา	
ตาเฒ่าถามไป	ครือใครนั่นหนา	มาขอเข้าปลา	จรมาแต่ไหน
๑ เจ้าบอกยายตา	ข้าสัตว์พลัดมา	เล่าให้แจ้งใจ	
ข้าแต่ยายตา	ฉันมาแต่ไกล	ยายตาข้าไหว้	จงได้เมตตา
๑ ยายตาว่าเล่า	ญาติวงศ์พงศ์เฒ่า	ของเจ้าพึ่งงา	
มีหรือหาไม่	อยู่ไหนบ้างหนา	จักอยู่กับตา	หรือว่าจะไป
๑ เจ้าบอกยายตา	ญาติวงศ์พงศ์	ของข้าหาไม่	
แม่นยายเ็นดู	จะอยู่ให้ใช้	แม่นหม้อล้วย	หลานไซ้ร้อลา
๑ แม้นอยู่ด้วยยาย	ถึงยากถึงง่าย	ยายจักรักษา	
ท่านยายคดเข้า	ตาเฒ่าหาปลา	ความรักนักหนา	ทั้งตาทั้งยาย
๑ ยายฉวยขามเข้า	ส่วนว่าตาเฒ่า	หาน้ำอุ่นาย	
ผักหญ้าปลาเฒ่า	ให้เจ้าหลานชาย	เชิญเจ้าโฉมฉาย	กินให้สำราญ...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๕๙ - ๖๑)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ถึงถึงความมีเมตตา ความมีน้ำใจช่วยเหลือของตายายที่แม้จะยากจน แต่ก็ยินดีช่วยเหลือศรีสุทนต์ที่ได้รับความทุกข์เดือดร้อนมา

นอกจากนี้การที่ฤๅษีช่วยเหลือสังข์ไชยและการที่ตายายร้อยมาลัยช่วยเหลือนางสังข์เสกรก็ทำให้เห็นถึงความมีเมตตากรุณาช่วยเหลือกันในยามทุกข์ยาก จึงทำให้ตัวละครผ่านพ้นความลำบากเดือดร้อนไปได้ ความมีเมตตาจึงเป็นคำสอนที่สำคัญในการดำเนินชีวิตให้มีความสุข

๒.๕ การให้อภัย

การให้อภัยซึ่งกันและกันเป็นหลักสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการดำเนินชีวิต ในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทศน์สังข์ไชยมีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าการให้อภัยทำให้ปัญหาคลี่คลายและเกิดความสุข ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ตอนที่สังข์ไชยทูลขอภัยโทษให้นายพรานที่ลักพาตัวนางเทพนิมิตไป ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

...๑ บัด(นั้น)จอมไกร	สังข์ไชย	ประนมก้มกราบ	
ทูลพระจักรี	ภูมิสมภาร	อันโทษนายพราน	ทรงพระกรุณา
๑ อย่าโทษนายพราน	เป็นกรรมของเจ้า	มีกรรมทำมา	
ปล่อยตัวเพื่อนเสีย	ลูกเมียคอยหา	ทรงพระกรุณา	จะเป็นเวรไป...

(สังข์ไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าต้น, หน้า ๒๒)

จะเห็นว่าสังข์ไชยทูลขอภัยโทษให้นายพรานโดยอ้างว่าเป็นเพราะกรรมที่นางเทพนิมิตเคยทำมา และการถือโทษจะเป็นเวรกรรมสืบต่อกันไป

ตอนที่ทศมิจทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนเป็นเหตุให้พระบิดาสั่งลงโทษ ศรีสุทศน์สังข์ไชยก็ได้ทูลขอภัยโทษให้ ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ บัดนั้นศรีสุทศน์	ได้ฟังบรรดรัสปราชัย
กราบลงกราบทไ้	เจ้าทูลไขพระบิดา
๑ ทูลเบี่ยงเลียงปลอบกร	เจ้าจึงผ่อนพระวาทา
ทศมิจพระน้องยา	ขอโทษาไว้เพื่อนตัว
ฉบั	
๑ เมื่อนั้นจึงพระ ณ หัว	ฟังเอรสตัว
มีพระวาทาว่าไป	
๑ ตามแต่โฉมงามทราวมัย	ครั้นว่าหมิให้
จะน้อยพระทัยจุมล	
๑ จึงเอาปัญญาณทานบน	ที่นั่นมิพัน
ทำโทษให้ถึงชีวา	
๑ เมื่อนั้นพี่น้องสองรา	ลาพระบิดา
ลงมาก็สั่งนัการ	
๑ ว่าเจ้าทศมิจกุมาร	บิดาโปรดปราน
จงท่านไปถอดออกมา	
๑ เมื่อนั้นผู้คุมซ้ายขวา	รับพระวาทา
ก็มายังที่เรือนจำ	
๑ จึงไปให้จากกรากกรำ	พระองค์จงจำ
อย่าทำให้ไพร่แค้นเคือง	
๑ พี่น้องสองทูลบุญเรือง	จึงค่อยปลดปล่อย

ให้พ้นจากโทษโทษา

๑ บัดนั้นทศมิจอนุชา

กราบบาทเชษฐา

สองรามาโปรดเกศ

๑ แล้วพามายังชลนี้

บังคมชูลี

เทวีทั้งสามมารดา

๑ สามนางพลางสอนบุตรา

ทศมิจลูกยา

แก้วตาอย่าทำเหมือนก่อนมา...

(พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕, หน้าต้น, หน้า ๑๔ - ๑๕)

จากคำประพันธ์ข้างต้นเป็นตอนที่ท้าวสุทนต์ยกโทษให้ทศมิจเพราะศรีสุทนต์สั่งให้สหายพูลขอภัยโทษเพื่อให้โอกาสทศมิจให้กลับตัวเป็นคนดีไม่เบียดเบียนผู้อื่นอีก

นอกจากนี้แม้แต่นางทศมิจฉาที่ได้ใส่ร้ายทำให้ศรีสุทนต์สั่งให้สหายและมารดาต้องทุกข์เดือดร้อนศรีสุทนต์สั่งให้สหายก็ยังให้อภัยเพราะไม่อยากเป็นเวรเป็นกรรมต่อกันไปเช่นกัน ดังคำประพันธ์ว่า

...๑ เจ้าจึงว่าบิดา

ท้าวจะฆ่าเขาเสีย

ทั้งนี้เป็นเวรไป

ย่อมจะใช้เวรากัน

๑ บัดนั้นพระบิดา

องค์ใจธรรม

คลายโกรธที่โทษทัณฑ์

คนทั้งนั้นไม่วอดวาย

๑ ครั้นแล้วพระบิดา

ขอโทษกรแก่ลูกชาย

พ้อผิดเป็นมากมาย

พ้อจงคลายซึ่งโทษา

...

๑ พ่อนี้มีดมัวเมา

คนโหดเขลาให้หลงไหล

ผิดชอบไม่ถามไถ่

หุนหันไปไม่ไถ่ถาม

๑ อันโทษพ่อนี้หนา

เจ้าสองราผู้ทรงนาม

อดโทษพระโณงาม

จะได้ नाम พุทธาการ...

(สหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖, หน้าปลาย, หน้า ๑๒๐ - ๑๒๑)

จากตัวอย่างคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าเมื่อท้าวสุทนต์ทราบความจริงจึงได้สั่งประหารชีวิตนางทศมิจฉาและบริวารแต่ศรีสุทนต์สั่งให้สหายได้ทักท้วงไว้เพราะเกรงว่าจะเป็นเวรกรรมสืบต่อกันไป ท้าวสุทนต์จึงลงโทษนางทศมิจฉาให้ไปทำงานครัวและขับไล่ทศมิจไปในป่าเช่นเดียวกับที่ศรีสุทนต์ สั่งให้สหาย และมารดาเคยถูกกระทำมาก่อน ส่วนท้าวสุทนต์ก็ขอให้โอรสทั้งสองยกโทษให้ตนด้วย ความบาดหมางในอดีตจึงคลี่คลายไป

การให้อภัยเป็นคำสอนหนึ่งที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิต หากคนในสังคมให้อภัยกันสังคมก็จะมีความสุข นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สั่งให้สหายจึงได้สอดแทรกคำสอนนี้ไว้ในเหตุการณ์ในเรื่องหลายเหตุการณ์

การศึกษาคำสอนที่ปรากฏในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สั่งให้สหายทำให้เห็นว่านิทานคำกาพย์เรื่องนี้ไม่ได้ให้เพียงความบันเทิงเท่านั้น เนื้อเรื่องของนิทานยังสอดแทรกคำสอนซึ่งมีทั้งคำสอนที่สอดคล้องกับหลักธรรมและแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาและคำสอนที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต แม้ผู้ประพันธ์มิได้กล่าวสอนโดยตรงแต่ผู้อ่านผู้ฟังก็สามารถรับรู้ได้จากเหตุการณ์ในเนื้อเรื่องแล้วสามารถนำมาเป็นบทเรียนหรือแนวทางปฏิบัติตนต่อไป

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชย” เป็น การวิจัยเอกสาร โดยใช้ต้นฉบับ “ศรีสุทนต์สังหสไชย” ซึ่งบันทึกไว้ในสมุดไทยหรือสมุดข่อย ปัจจุบัน ต้นฉบับเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร และศึกษาวิเคราะห์เนื้อเรื่องนิทานคำกาพย์ใน ด้านลักษณะสัทพยางค์และคำสอนที่ปรากฏ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะจากการวิจัยดังนี้

สรุป

นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยพบต้นฉบับทั้งสิ้น ๕ ฉบับ ต้นฉบับที่ใช้ในการศึกษาเป็น หลัก ได้แก่ พระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ สหสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ และสหสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ ส่วนต้นฉบับสหสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔ และศรีสุทนต์ เลขที่ ๕๑๖ ใช้เพื่อตรวจทานกรณีที่ ต้นฉบับหลักเลื่อนราง ขาดหาย หรือชำรุดจนไม่อาจอ่านความได้

การศึกษาลักษณะต้นฉบับพบว่านิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชย ไม่ทราบชื่อผู้ประพันธ์ และระยะเวลาที่ประพันธ์แน่นอน แต่สันนิษฐานว่าน่าจะประพันธ์สำเร็จราวช่วงปีพุทธศักราช ๒๓๗๗ ถึง ปีพุทธศักราช ๒๔๒๕ (ช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ - รัชกาลที่ ๕) ต้นฉบับที่ใช้ศึกษามีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ มี ขำรุดบ้างบางหน้า

ตัวอักษรที่ใช้ในเอกสารต้นฉบับตัวเขียนประกอบไปด้วยพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ และ เครื่องหมาย ลายมือค่อนข้างเป็นระเบียบสวยงาม

พยัญชนะที่ปรากฏในต้นฉบับมีทั้งสิ้น ๓๙ รูป พยัญชนะที่ไม่มีปรากฏใช้ ได้แก่ ค ฌ ฑ ห อ รูปร่างตัวอักษรส่วนใหญ่มีลักษณะใกล้เคียงกับอักษรไทยในปัจจุบัน

สระที่ปรากฏในต้นฉบับมีทั้งสิ้น ๒๖ รูป สระที่ไม่มีใช้ในต้นฉบับ คือ เ-ียะ เ-ือะ -วะะ โะ-ะ เาะ เอะ สระส่วนใหญ่มีรูปเหมือนสระในปัจจุบัน สระประสมมีการวางรูปสระต่างตำแหน่งกับปัจจุบัน เช่น สระ - ยี (สระเอีย) วางรูปสระอีไว้บน ย สระ - อี (สระเอือ) ใช้รูปสระอีแทนสระเอือ และวางรูปสระอีไว้ บน อ

วรรณยุกต์ที่ปรากฏใช้ในต้นฉบับมี ๒ รูป คือ ' และ " มีรูปเหมือนวรรณยุกต์ในปัจจุบัน วรรณยุกต์ ๓ และ * ไม่ปรากฏ ไม่มีหลักเกณฑ์การใช้กำกับเสียงที่แน่นอน

เครื่องหมายที่ปรากฏใช้ในต้นฉบับมี ๒ ประเภท คือ เครื่องหมายที่ใช้แทนเสียงสระหรือประกอบ เสียงสระ และเครื่องหมายประกอบการเขียน

เครื่องหมายที่ใช้แทนเสียงสระหรือประกอบเสียงสระ ได้แก่ ฟันหนู (") ใช้กำกับบนคำที่ออกเสียงสระอ และเสียงสระเออ ฟันทอง (') ใช้เขียนแทนเสียงสระอะ โดยเขียนกำกับไว้บนพยัญชนะที่ต้องการให้ออกเสียงสระอะ นิคหิต (°) ใช้แทนเสียงสระโอะ โดยเขียนกำกับไว้บนพยัญชนะที่ต้องการให้ออกเสียงสระโอะ ไม้หันอากาศ (~) ใช้ในตำแหน่งที่ต้องการให้เป็นเสียงสระอะและใช้ร่วมกับ รร (ร หัน) เพื่อแทนเสียงที่ต้องการให้เป็นเสียงสระอะ ไม้โท (¨) ใช้แทนเครื่องหมายไม้หันอากาศ โดยเฉพาะเมื่อประกอบกับสระอัว (-ว)

เครื่องหมายที่ใช้ประกอบการเขียน ได้แก่ ไม้ยมก (ๆ) ใช้เพื่อให้อ่านซ้ำสองครั้ง ทันพฆาต (ˆ) ใช้เขียนบนรูปพยัญชนะที่ไม่ต้องการอ่านออกเสียง ฟองมัน (๑) ใช้เมื่อเริ่มต้นคำประพันธ์ใหม่ หรือเมื่อเริ่มต้นบทประพันธ์ใหม่ ดอกจัน (✱) ใช้เขียนควบคู่กับตัวเลขหรือตัวอักษรเพื่อบอกฉันทลักษณ์ และทำให้เกิดความสวยงาม กากบาท (+) ใช้เขียนเมื่อต้องการเพิ่มคำบางคำที่ขาดหรือเขียนตกไป เครื่องหมายขีดฆ่า (—) ใช้เพื่อแสดงว่าต้องการตัดคำนั้นออก คือไม่ต้องอ่านคำนั้น ๆ

อักขรวิธีที่ใช้ในต้นฉบับมีความแตกต่างกับปัจจุบันอยู่มาก เนื่องจากการเขียนสะกดการันต์ในต้นฉบับตัวเขียนจะเป็นไปตามระบบเสียงพูด และเกิดจากการเขียนเพื่อเน้นการอ่านออกเสียงมากกว่าที่จะคำนึงถึงความถูกต้องตามอักขรวิธี ประกอบกับในอดีตยังไม่มีกำหนดอักขรวิธีในการเขียนที่เป็นแบบแผน สรุปความสำคัญของอักขรวิธีที่ปรากฏในต้นฉบับที่ใช้ในการวิจัยได้ดังนี้

๑) การเขียนพยัญชนะควบสระ เป็นการเขียนลากเส้นพยัญชนะและสระให้ต่อเนื่องกัน เช่น ภาท (ราชา) กกกกกก (กรากกรำ)

๒) การเขียนรูปพยัญชนะร่วม เป็นการเขียนคำที่มีพยัญชนะตัวเดียวกันเป็นตัวนำและตัวตามด้วยการใช้พยัญชนะร่วมกันแต่อ่านออกเสียงแยกจากกัน เช่น เมทก (เมตตา) นิทานิ (ฉัยยานาริ)

๓) การใช้รูปพยัญชนะต้นต่างกับปัจจุบัน เป็นคำที่ปัจจุบันใช้รูปพยัญชนะต้นอย่างหนึ่ง แต่ในต้นฉบับตัวเขียนใช้รูปพยัญชนะต้นอีกอย่างหนึ่ง ส่วนใหญ่ปรากฏในคำที่มีเสียงคล้ายคลึงกันหรือกลุ่มคำที่มีฐานเสียงเหมือนกัน เช่น วัณ (ขวัญ) ชงน (ฉน) ทาเนน (ดำเนิน)

๔) การใช้พยัญชนะต้นคู่ที่ต่างกับปัจจุบัน ได้แก่ คำที่ปัจจุบันใช้เป็นพยัญชนะต้นเดี่ยว แต่ในต้นฉบับตัวเขียนใช้เป็นพยัญชนะต้นคู่ เช่น กะ:สั (กษัตริย์) ชัง (ซึ่ง) ทา:สี (ทาสี) คำที่ปัจจุบันใช้เป็นพยัญชนะต้นคู่ แต่ในต้นฉบับตัวเขียนใช้เป็นพยัญชนะต้นเดี่ยว เช่น กินทชย (ดินทราย) กะ:กิง (กระทิง) คำที่ใช้พยัญชนะต้นคู่ต่างกัน เช่น กอ:งกอก (กรองดอก) กะ:กุล (ตระกูล)

๕) การใช้พยัญชนะหันเป็นตัวสะกด เป็นการเขียนพยัญชนะรูปเดียวกันสองตัวเป็นตัวสะกดเมื่อต้องการให้ออกเสียง อะ หรือแทน ๐ เช่น สฬห:สโย (สังหสโย) นพง (นบง)

๖) การใช้ตัวสะกดที่ต่างกับปัจจุบัน เช่น เมก (เมฆ) โลก (โลก) เกร (เจ็ด)

๗) การใช้ ย หลัง ใ- และ ใ- เช่น ไย ไม

๘) การใช้ ย หลัง ๕ เช่น *ภริย*

๙) การใช้อักษรนำ ได้แก่ คำที่ปัจจุบันเขียนแบบอักษรนำแต่ในต้นฉบับตัวเขียนไม่ได้เขียนแบบอักษรนำ เช่น *กนก* (กำหนด) *ปิป* (หีบ) คำที่ปัจจุบันไม่เขียนแบบอักษรนำแต่ในต้นฉบับตัวเขียนเขียนแบบอักษรนำ เช่น *หมี* (มิ) *หมี* (มิ่ง) *หลัก* (ลิก) และคำที่ใช้อักษรนำต่างกับปัจจุบัน เช่น *หม่าง* (อย่าง) *หมาก* (อยาก)

๑๐) คำที่เขียนตามการออกเสียงตามแบบท้องถิ่นหรือภาษาปาก เช่น *โถมเบก* (สับเอ็ด)
เหื่อโค (เหื่อโคล) *ชณิ* (ชนน)

การศึกษาลักษณะคำประพันธ์ พบว่า ศรีสุทนต์สังหสไชยประพันธ์ด้วยกาพย์ยานี กาพย์ฉก และกาพย์สุรางคนางค์ ซึ่งไม่เคร่งครัดจำนวนคำและการส่งสัมผัส สลับกันไปอย่างค่อนข้างสม่ำเสมอตลอดทั้งเรื่อง มีบางช่วงตอนที่วิประพันธ์ด้วยคำประพันธ์กาพย์แต่ใช้ชื่อเรียกหรือชื่อกำกับเป็นอย่างอื่น ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นคำที่ใช้บอกท่วงทำนอง ลักษณะคำประพันธ์ที่พบมีดังนี้

- ๑) กาพย์ยานี นอกจากนี้อาจเรียกชื่อกำกับว่า ซาลูกหลวง นางกราย ปัดมั่ง
- ๒) กาพย์ฉก นอกจากนี้อาจเรียกชื่อกำกับว่า จำเพริด
- ๓) กาพย์สุรางคนางค์ นอกจากนี้อาจเรียกชื่อกำกับว่า พิลाप นางกราย มังกอน

การปริวรรตต้นฉบับนิทานคำกาพย์ศรีสุทนต์สังหสไชย ผู้วิจัยใช้ต้นฉบับพระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ ซึ่งเป็นต้นฉบับเพียงฉบับเดียวที่มีเนื้อเรื่องตั้งแต่เริ่มแรก โดยมีเนื้อหาเริ่มตั้งแต่การไหว้ครู จากนั้นกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของตัวละครเอก ศรีสุทนต์และสังหสไชยถูกใส่ร้าย มารดาจึงตัดสินใจหานายสำเภาให้ช่วยเหลือ ระหว่างหลบหนีสองพี่น้องพลัดพรากจากกัน ไปจนกระทั่งจบเล่มสมุดไทยซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนที่สังหสไชยและนางสังหสเกสรไปหาผลไม้ในป่าแล้วถูกยักษ์จับทำให้พลัดพรากกัน นางสังหสเกสรคลอดโอรสในป่า ระหว่างที่นางสังหสเกสรไปหาผลไม้ศรีสุทนต์ประพาสน้ำได้พบทารกใต้ต้นกรณีการจึงสั่งให้ทหารนำทารกเข้าไปเลี้ยงในวัง

ส่วนต่อมาผู้วิจัยได้ใช้ต้นฉบับสสังหสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ ซึ่งมีเนื้อความที่ดำเนินเพิ่มเติมมาเป็นตอนที่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ยักษ์สั่งให้ม้าออกตามหาสังหสไชยและนางสังหสเกสร ระหว่างทางมาได้ต่อสู้กับยักษ์ ม้าพบสังหสไชยและได้ช่วยรบยักษ์จนชนะ จากนั้นจึงพากันมานั่งพักที่ริมทางหมู่บ้าน

ส่วนสุดท้ายผู้วิจัยใช้ต้นฉบับสสังหสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ ซึ่งมีเนื้อความกล่าวถึงตอนที่สังหสไชยได้ช่วยนางเทพนิรมิตที่ถูกพรานป่าลักพาไป จากนั้นทั้งหมดได้เข้าวังซึ่งบิดาของนางเทพนิรมิตเป็นเจ้าเมืองสังหสไชยอภิเษกสมรสกับนางเทพนิรมิต ต่อมาม้าเตือนให้สังหสไชยออกตามหานางสังหสเกสร ฝ่ายนางเทพนิรมิตขอติดตามมาด้วย สังหสไชยพบศาลาที่ศรีสุทนต์สร้างไว้ จึงได้พบกับชาย โอรส และได้พบนางสังหสเกสร จากนั้นศรีสุทนต์และสังหสไชยไปรับมารดา ต่อมาได้ยกทัพบุกและทัพเรือไปทำบิการบกระทั้งบิดาได้รู้ความจริงทั้งหมด นางทศมิจฉาและทศมิจฉกลงโทษจนถึงแก่ความตาย ศรีสุทนต์สังหสไชยได้กลับคืนสู่ราชบัลลังก์ปกครองบ้านเมืองด้วยความเป็นธรรมจนสิ้นอายุขัย ซึ่งเป็นต้นฉบับที่มีเนื้อความ

ตอนจบเรื่องอย่างบริบูรณ์ โดยได้ใช้ต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔ และศรีสุทศน์ เลขที่ ๕๑๖ ประกอบการปริวรรตกรณีต้นฉบับที่ใช้เป็นหลักชำระ เลื่อนราง หรือขาดหายด้วย

ด้านการศึกษาลักษณะสหบทที่ปรากฏในนิทานคำกาพย์ศรีสุทศน์สหัสไชย พบว่า โครงเรื่องของศรีสุทศน์สหัสไชยคล้ายกับวรรณสาตกซึ่งเป็นนิทานที่มีชื่อเสียงเรื่องหนึ่งในปัญญาสาตก โดยมีโครงเรื่องอย่างเดียวกัน ดังนี้

- ๑) เปิดเรื่องด้วยการบอกความเป็นมาของตัวละคร
- ๒) ตัวละครเอกถูกตัวโกงทำร้าย
- ๓) ตัวละครเอกได้รับความช่วยเหลือ
- ๔) ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่น้องต้องพลัดพรากจากกัน
- ๕) ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่ชายได้เป็นกษัตริย์
- ๖) ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องเผชิญชะตากรรมและถูกตัวโกงทำร้าย
- ๗) ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้รับความช่วยเหลือและได้มเหสี
- ๘) ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องและมเหสีถูกตัวโกงทำร้าย
- ๙) ตัวละครเอกซึ่งเป็นพี่คิดถึงน้อง ผู้ช่วยเหลือจึงแนะนำให้สร้างศาลาทาน
- ๑๐) ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้พบศาลาทานและพบพี่ชาย
- ๑๑) ตัวละครเอกซึ่งเป็นน้องได้พบกับมเหสีและโอรส
- ๑๒) ตัวละครเอกยกทัพแก้แค้นพระบิดา
- ๑๓) ตัวละครเอกรบชนะตัวโกง บิดาทราบความจริงและตัวโกงถูกลงโทษ
- ๑๔) ตัวละครเอกครองเมือง ลูกหลานสืบราชสมบัติ

ส่วนเนื้อเรื่อนั้นก็ได้ดัดแปลงอนุภาคหรือรายละเอียดของเหตุการณ์ในเรื่องให้แตกต่างออกไปจากวรรณกรรมต้นแบบ และก็ยังได้นำอนุภาคเหตุการณ์ที่ดัดแปลงจากวรรณกรรมหรือนิทานเรื่องอื่นที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีที่มีมาก่อนมาประสมประสาน ดังนี้

๑) ดัดแปลงเหตุการณ์ของวรรณสาตก ได้แก่ ดัดแปลงรายละเอียดของตัวละครเอก ดัดแปลงบทบาทและพฤติกรรมของตัวโกง ดัดแปลงบทบาทและพฤติกรรมของผู้ช่วยเหลือ และดัดแปลงรายละเอียดตอนจบเรื่อง นอกจากนี้ก็ยังได้ดัดรายละเอียดของเหตุการณ์บางเหตุการณ์ในวรรณกรรมต้นแบบอีกด้วย

๒) ประสมประสานเหตุการณ์ที่ดัดแปลงจากนิทานเรื่องอื่น ได้แก่ เหตุการณ์ตัวละครเอกเรือแตกต้องว่ายน้ำอยู่ในทะเล เหตุการณ์ตัวละครเอกหญิงใช้มาลัยเลือกคู่ เหตุการณ์ม้าคู่ใจเตือนตัวละครเอกให้ออกตามหามเหสี เหตุการณ์ม้าคู่ใจของตัวละครเอกสู้รบกับยักษ์ เหตุการณ์ตัวละครเอกหญิงกำเนิดจากดอกบัวและฤษีนำมาเลี้ยงดู เหตุการณ์ตัวละครพบกันเพราะการร้อยมาลัยเป็นเรื่องราว และเหตุการณ์นายพรานชิงตัวละครเอกหญิงไปจากตัวละครเอกชาย โดยกวีอาจได้แรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์นิทานมาจากปัญญาสาตก อรรถกถาสาตก หรือนิทานพื้นบ้านอื่น ๆ

การศึกษาลักษณะสหบทนี้ทำให้เห็นถึงความรอบรู้และความสามารถของกวีในการสร้างสรรค์นิทานและสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสหบทหรือสัมพันธ์บทที่ว่า “ไม่มีความแรกเริ่ม” นิทานหรือ

วรรณกรรมต่าง ๆ อาจเกิดขึ้นจากการหยิบยืม เลียนแบบ การอ้างถึง การล้อเลียน หรือดัดแปลงจากวรรณกรรมหรือบริบทแวดล้อมที่มีมาก่อน ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างสรรคอย่างหนึ่ง

ด้านการศึกษาคำสอนที่ปรากฏในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์สหัสไชย พบว่า นิทานคำกาพย์เรื่องนี้มีคำสอนที่สอดคล้องตามหลักธรรมและแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาและคำสอนที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิต คำสอนที่สอดคล้องตามหลักธรรมและแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ คำสอนเรื่องกรรมและวิบาก ไตรลักษณ์ โลกธรรม ปัญญา และภาวนา คำสอนที่เป็นหลักที่ใช้ในการดำเนินชีวิต ได้แก่ คำสอนเรื่องความกตัญญู ความรักและการครองเรือน ความเพียร ความมีเมตตา และการให้อภัย คำสอนต่าง ๆ นี้ก็มีได้กล่าวสอนโดยตรง แต่ผู้อ่านผู้ฟังสามารถรับรู้ได้จากเนื้อเรื่องนิทาน แล้วนำมาเชื่อมโยงเป็นอุทาหรณ์สอนตน การอ่านและฟังนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์สหัสไชยจึงนอกจากจะให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแล้วยังมีคำสอนทำให้ผู้อ่านผู้ฟังตระหนักรู้ชีวิตอันก่อให้เกิดปัญหาในการดำรงชีวิตด้วย

การปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์สหัสไชยจึงทำให้ประจักษ์ถึงความสามารถรอบรู้ของบรรพชนไทยในการสร้างสรรค์นิทาน อีกทั้งยังน่าจะเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์และเผยแพร่เอกสารโบราณให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางต่อไปได้

อภิปรายผล

การปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์สหัสไชยมีข้อสังเกตที่น่าสนใจในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑. การปริวรรตและศึกษานิทานหรือวรรณกรรมจากต้นฉบับเอกสารโบราณ เอกสารตัวเขียนหรือเอกสารลายลักษณ์นั้นว่ามีความสำคัญ เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยอนุรักษ์และเผยแพร่วรรณกรรมพื้นบ้านให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางต่อไปได้ ทั้งนี้จากการสำรวจวรรณกรรมพื้นบ้านที่เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติและวัดต่าง ๆ พบว่ายังมีต้นฉบับวรรณกรรมที่ยังไม่มีการปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์อีกบางส่วน บางเรื่องเป็นเรื่องที่รู้จักกันดี บางเรื่องเป็นเรื่องที่ยังไม่เป็นที่รู้จัก เช่น เรื่องสุวรรณลอยล่อง เบญจมาศทอง สมุทรโคดม พระชินนุรัตน์ ศรีพิณฑ์ นางอึ่งทอง นิทานเหล่านี้บางเรื่องมีความสมบูรณ์ บางเรื่องมีสภาพชำรุด เนื้อเรื่องไม่สมบูรณ์ ขาดผู้ศึกษา ทั้งที่วรรณกรรมเหล่านี้ล้วนมีคุณค่า ผู้วิจัยเห็นว่าหากมีการนำทฤษฎีหรือแนวคิดที่ทันสมัยและสอดคล้องกับตัวบทมาใช้ในการศึกษาก็น่าจะทำให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้านรวมทั้งความสามารถของบรรพชนไทยในการสร้างสรรค์วรรณกรรมพื้นบ้านได้

ส่วนนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์สหัสไชยนี้ จากการสำรวจบัญชีรายชื่อวรรณกรรมหมูกลอนสวดของหอสมุดแห่งชาติพบว่าหอสมุดแห่งชาติขึ้นบัญชีรายชื่อไว้เป็นสองเรื่องคือเรื่องพระศรีสุทนต์เรื่องหนึ่งและเรื่องสหัสไชยอีกเรื่องหนึ่ง แต่เมื่อผู้วิจัยได้ปริวรรตและศึกษาต้นฉบับแล้วทำให้ทราบว่าทั้งเรื่องพระศรีสุทนต์และเรื่องสหัสไชยเป็นนิทานเรื่องเดียวกัน เนื่องจากมีเนื้อความและคำประพันธ์ที่ทับซ้อนต่อเนื่องและลงกัน การวิจัยนี้จึงทำให้รู้จักนิทานพื้นบ้านเพิ่มขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง

๒. การศึกษาลักษณะสหบทที่ปรากฏในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชย ทำให้ประจักษ์ถึงภูมิปัญญาและความสามารถรอบรู้ของกวีท้องถิ่นไทยในการสร้างสรรค์นิทานจากการนำนิทานหรือเรื่องเล่าที่มีมาก่อนแล้วมาเลียนแบบและดัดแปลงสร้างสรรค์เป็นนิทานเรื่องใหม่ สอดคล้องกับทัศนะของธีรา สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา (๒๕๔๘) ที่กล่าวถึงการศึกษาเรื่องสัมพันธ์บทหรือสหบทว่าผู้อ่านต้องเข้าใจว่าตัวบทวรรณกรรมเป็นตัวบทที่ล้วนมีนัยยะ อาจปรากฏได้หลายลักษณะ เช่น การเขียนเลียนแบบ การยกตัวอย่าง การอ้างถึง การอธิบายความ การอ้างอิง การให้แหล่งที่มา การเขียนล้อเลียน การพูดพาดพิงหรือพูดเป็นนัย การปรับเปลี่ยน การสร้างคำ ภาพ หรือข้อเขียนใหม่ขึ้นมาอีกชุดหนึ่ง ผลงานที่มีลักษณะสัมพันธ์บทหรือสหบทเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าส่วนที่เป็นการหยิบยืมมีความสำคัญและเป็นกฎเกณฑ์ที่ผู้ประพันธ์เลือกใช้ นับเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์ สัมพันธ์กับแนวคิดสหบทหรือสัมพันธ์บทที่เชื่อว่าอิทธิพลของบริบทแวดล้อมส่งผลโดยตรงต่อการผลิตสร้างความหมายในตัวบท เนื่องจากแนวคิดตลอดจนองค์ประกอบของงานเขียนใดก็ตามล้วนไม่มี “ความเริ่มแรก” (originality) เพราะย่อมถูกกล่าวถึงมาก่อนแล้วในวรรณกรรมชิ้นอื่น

๓. การที่กวีประพันธ์ศรีสุทนต์สังหสไชยจากการนำโครงเรื่องวรรณคดีมาเป็นหลักสะท้อนให้เห็นถึงความแพร่หลายของเรื่องวรรณคดีซึ่งเป็นนิทานเรื่องหนึ่งในปัญญาสาขาค ก สอดคล้องกับการศึกษาของอภิรักษ์ ณ เกษมผลกุล (๒๕๕๔) ที่ศึกษาเรื่องพระวรวงศ์ : วรรณกรรมท้องถิ่นที่แสดงร่องรอยความสัมพันธ์ทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมระหว่างภาคตะวันออก ภาคกลาง และภาคใต้ ซึ่งพบความแพร่หลายของเรื่องพระวรวงศ์ทั้งในด้านวรรณกรรมและศิลปะแขนงอื่นที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างมาก มีการนำเนื้อเรื่องวรรณคดีมาประพันธ์เป็นสำนวนต่าง ๆ เช่น วรวงศ์คำกาพย์ ลิลิตวรวงศ์วงศ์สุริยามาตร บัณฑิตวงศ์หงส์อำมาตย์ วงษะมาต และพระบวรวงศ์ทรงสกัน เป็นต้น ทั้งนี้เรื่องพระวรวงศ์ที่แพร่หลายส่วนใหญ่มักดำเนินเรื่องตามเนื้อเรื่องของวรรณคดี และกวีผู้ประพันธ์นิยมใช้ชื่อเรื่องที่ทำให้ทราบร่องรอยของวรรณกรรมต้นแบบ แต่สำหรับนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยนั้นกวีผู้ประพันธ์ได้ตั้งชื่อเรื่องแตกต่างออกไปจากวรรณกรรมต้นแบบโดยสิ้นเชิง การอ่านเพียงชื่อเรื่องทำให้เข้าใจว่านิทานเรื่องนี้เป็นนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เรื่องหนึ่ง เมื่ออ่านเนื้อเรื่องโดยละเอียดจึงจะทราบว่า เป็นเรื่องที่มิใช่โครงเรื่องหรือการดำเนินเรื่องอย่างวรรณคดี แต่กวีได้ดัดแปลงรายละเอียดของเนื้อเรื่องโดยการเปลี่ยนรายละเอียดและตัดรายละเอียดของเหตุการณ์บางเหตุการณ์ของวรรณกรรมต้นแบบ รวมทั้งได้นำเหตุการณ์หรืออนุภาคของนิทานที่ดัดแปลงมาจากนิทานเรื่องอื่นที่มีมาก่อนมาประสมประสานในเนื้อเรื่อง ทำให้ศรีสุทนต์สังหสไชยเป็นนิทานที่แตกต่างไป จนอาจเป็นไปได้ว่าผู้อ่านที่ไม่เคยรู้จักเรื่องวรรณคดีก็อาจไม่ทราบว่าเรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยเป็นนิทานที่ได้รับอิทธิพลด้านโครงเรื่องมาจากวรรณคดี นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยจึงน่าจะถือได้ว่าเป็นผลงานสร้างสรรค์มาจากการแพร่กระจายและความแพร่หลายของนิทานเรื่องพระวรวงศ์หรือวรรณคดีในอีกรูปแบบหนึ่ง

๔. คำสอนที่ปรากฏในนิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยส่วนใหญ่เป็นคำสอนที่สอดคล้องกับหลักธรรมพระพุทธศาสนาขั้นพื้นฐาน เช่น เรื่องกรรม วิบากกรรม ไตรลักษณ์ โลกธรรม ปัญญา อีกทั้งยังมี

แนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเรื่องภาวนา และคำสอนที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิต เช่น คำสอนเรื่องความกตัญญู ความรักและการครองเรือน ความเพียร ความเมตตา และการให้อภัย อันเป็นคำสอนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน กวีใช้วิธีการสื่อความง่าย ๆ สร้างเหตุการณ์หรือสถานการณ์ในเรื่องเพื่อสื่อหลักคำสอนต่าง ๆ อย่างง่าย ๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกวีต้องการสื่อสารให้ผู้อ่านผู้ฟังซึ่งส่วนใหญ่ น่าจะเป็นชาวบ้านเข้าใจคำสอนได้ง่าย

การปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชยจึงทำให้ได้ความรู้ ได้ประจักษ์ในความเป็นปราชญ์รอบรู้ของกวีบรรพชนไทยในการสร้างสรรค์นิทานที่ให้ทั้งความสนุกสนาน เพลิดเพลินและให้ปัญญาแก่ผู้อ่านผู้ฟัง อีกทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์และเผยแพร่วรรณกรรมโบราณจากเอกสารต้นฉบับตัวเขียนหรือวรรณกรรมพื้นบ้านให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางต่อไป

ข้อเสนอแนะ

๑. ควรส่งเสริมให้มีการศึกษาวรรณกรรมจากเอกสารโบราณ หรือเอกสารลายลักษณ์เรื่องอื่น ๆ เพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางต่อไป

๒. ควรนำทฤษฎีหรือแนวคิดต่าง ๆ มาศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านหรือวรรณกรรมท้องถิ่น เพื่อให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมเหล่านี้ในแง่มุมอื่น ๆ อันจะทำให้เกิดประโยชน์ ความน่าสนใจ และความทันสมัยในการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านหรือวรรณกรรมท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

๓. ควรนำนิทานที่ยังไม่ค่อยมีผู้รู้จักมาศึกษาวิเคราะห์และผลิตเป็นสื่อที่สอดคล้องกับความนิยมในสังคมปัจจุบันเพื่อเป็นการเผยแพร่นิทานเรื่องนั้น ๆ ให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น

๔. ควรส่งเสริมให้มีการนำวรรณกรรมจากเอกสารโบราณมาใช้เป็นส่วนหนึ่งในการเรียนการสอน

บรรณานุกรม

- กัตัญญู ชูชื่น. (๒๕๕๐). *วรรณกรรมท้องถิ่นไทย*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- กรมศิลปากร. (๒๕๓๐). *วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนกลาง*. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์.
- กรมศิลปากร. (๒๕๓๑). *วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย*. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์.
- กรมศิลปากร. (๒๕๕๗). *ปลาปู่ทองกลอนสวด*. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- กรมศิลปากร. (๒๕๔๘). *โศวัตกลอนสวด*. กรุงเทพฯ : เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์
- กรมศิลปากร. (๒๕๕๘). *นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่องลักษณวงศ์* (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์.
- กอบกุล อิงคุทานนท์. (ม.ป.ป.) *ศัพท์วรรณกรรม*. กรุงเทพฯ : รักอักษร.
- กัญญรัตน์ เวชศาสตร์. (๒๕๒๑). *การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องศรีธนญชัยฉบับต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กิ่งแก้ว อรรถาการ. (๒๕๒๐). *คติชนวิทยา*. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.
- กุสุมา รัชชมนั, เสาวนิต จุลวงศ์ และสายวรุณ น้อยนิมิตร. (๒๕๕๐). *ศักดิ์ศรีและความอับอายในวรรณกรรมไทย*. กรุงเทพฯ : แม่น้ำนาง.
- กุลลาบ มัลลิกะมาส. (๒๕๒๕). *วรรณคดีวิจารณ์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จรัญ ทองวิไล. (๒๕๔๗). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมภาคใต้เรื่องสินธุราชคำกาพย์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จันทิมา อังคพนิกิจ. (๒๕๕๔). สหบท : มุมมองใหม่ในการวิเคราะห์ภาษาและวาทกรรม. *วารสารภาษาและภาษาศาสตร์*, ๒๙(๒) : ๑ - ๒๔.
- จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ. (๒๕๕๑). *จากลายสือไทยสู่อักษรไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจตนา นาควัชระ. (๒๕๓๐). *ทางอันไม่รู้จบของวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์*. กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ.
- เจตนา นาควัชระ. (๒๕๓๙). *แนวทางการประเมินคุณค่าวรรณคดีในวรรณคดีวิจารณ์เยอรมัน ฝรั่งเศส และอังกฤษ - อเมริกัน* (พิมพ์ครั้งที่ ๓). กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- เจตนา นาควัชระ. (๒๕๔๖). *ศิลป์ส่องทาง*. กรุงเทพฯ : คมบาง.
- เจตนา นาควัชระ. (๒๕๔๒). *ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี* (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : ศยาม.
- เจตนา นาควัชระ. (๒๕๔๘). *ตามใจฉัน - ตามใจท่าน: ว่าด้วยการวิจารณ์และการวิจัย*. กรุงเทพฯ : คมบาง.
- ฉัตรชัย สุขุม. (๒๕๕๓). *ลักษณะสหบทในนวนิยายเรื่อง “กูรักนอออกมา” ของปรีทรรค หุตางกูร*. การค้นคว้าอิสระปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการพัฒนาอาชีพ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- ชวน เพชรแก้ว. (๒๕๔๙). *ว่ายเว้งวรรณคดี*. กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. (๒๕๔๔, ๑๐ – ๑๖ ธ.ค.). *ทฤษฎีวรรณกรรมในศตวรรษที่ ๒๐. เนชั่นสุดสัปดาห์*, ๑๐(๔๙๗), ๖๘.
- ณัฐ คำชู. (๒๕๕๓). *วิเคราะห์การสร้างสรรค์นิทานคำกาพย์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ณัฐ คำชู. (๒๕๖๐). *นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังหสไชย: การศึกษาที่มาของเนื้อเรื่อง. การประชุมวิชาการระดับชาติ “มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในยุค Thailand ๔.๐”* วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๐, หน้า ๒๕๐ – ๒๖๓. ชลบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. (๒๕๓๔). *คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๓๙๔)*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (๒๕๔๗). *วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (๒๕๔๙). *วรรณคดีเปรียบเทียบ : กระบวนทัศน์และวิธีการ*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (๒๕๕๓). *ด้วยแสงแห่งวรรณคดีเปรียบเทียบ (พิมพ์ครั้งที่ ๒)*. กรุงเทพฯ : ศูนย์วรรณคดีศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทองคำ ยิ้มกำภู. (๒๕๐๐). *ปฏิทิน ๒๒๐ ปี เทียบสุริยคติและจันทรคติ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๕๔๔*. กรุงเทพฯ : เขมบรรณกิจ.
- ธนิญจน์ จินาพันธ์. (๒๕๔๖). *วิเคราะห์แนวคิดและคุณค่าในกวีนิพนธ์ไทยที่ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์)*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธวัช ปุณโณทก. (๒๕๒๒). *วรรณกรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธวัช ปุณโณทก. (๒๕๔๓). *วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงเปรียบเทียบ (พิมพ์ครั้งที่ ๒)*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธวัช ปุณโณทก. (๒๕๔๕). *วรรณกรรมท้องถิ่น : วิธีการศึกษาและปัญหา*. สถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ๓(๒), ๗๗ – ๗๘.
- ธวัช ปุณโณทก. (๒๕๔๖). *คู่มืออักษรขอมบรรจงและลายมืออักษรไทย*. ชลบุรี: โครงการสำรวจวรรณกรรมท้องถิ่นภาคตะวันออก ลำดับที่ ๒ ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ัญญา สังขพันธานนท์. (๒๕๓๙). *วรรณกรรมวิจารณ์*. กรุงเทพฯ: นาคร.

ธีรา สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา. (๒๕๔๘, ม.ค. – มิ.ย.). สัมพันธบท (Intertextuality) ในฐานะวิธีการหนึ่งของ
วรรณคดีวิจารณ์. *มนุษยศาสตร์สาร*, ๖(๑), ๑ – ๑๓.

นพพร ประชากุล. (๒๕๔๓, เม.ย.). สัมพันธบท. *สารคดี*, ๑๖(๑๒๒), ๑๗๕ – ๑๗๗.

นพพร ประชากุล. (๒๕๕๒). สัมพันธบท ใน *ยอกอักษร ย้อนความคิด เล่ม ๑ ว่าด้วยวรรณกรรม*.
กรุงเทพฯ : อ่านและวิภาษา. หน้า ๓๒๙ – ๓๓๖.

นวรรตน์ ศรีพุกษ์. (๒๕๔๐). *วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่องเจ้าพุดโท*. วิทยานิพนธ์ปริญญา
การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยทักษิณ.

น้าม น้อยอินทร์. (๒๕๔๕). *วิเคราะห์ตัวละครเอกฝ่ายหญิงในวรรณกรรมชาวบ้านจากวัดเกาะ*.
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นิตยา วรรณกิตร์. อนุภาคการกำเนิดเหนือธรรมชาติในชาดก ตำนาน และนิทานพื้นบ้าน. *มนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*. ๑๙(๒), ๖๐ – ๘๖.

นิยะดา เหล่าสุนทร. (2558). *ปัญญาสชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย*
(พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ลายคำ.

ปก แก้วกาญจน์. (๒๕๔๑). *การศึกษาและปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่อง พระมัลลย์ฉบับวัดจินตาวาส*
จังหวัดพัทลุง. สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ประคอง นิมมานเหมินท์. (๒๕๓๗). *ทางรอดของวรรณคดีไทยในกระแสโลกาภิวัตน์ ใน สุโขทัยธรรมา
ธีราช*. ๗(๒).

ประชา พระแก้ว. (๒๕๒๘). *วรรณกรรมสมุคย่อยเรื่องดาวเรือง*. เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่
๒๗๒ ภาคพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.

ประพนธ์ เรืองณรงค์. (๒๕๒๓). “*พระวรวงศ์*” วรรณกรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์.
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปัญญา บริสุทธิ์. (๒๕๒๓). *โลกทัศน์ของคนไทย วิเคราะห์จากวรรณคดีคำสอนสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพฯ :
โอเดียนสโตร์.

ปัญญา บริสุทธิ์. (๒๕๔๕, เม.ย. – มิ.ย.). การวิเคราะห์วรรณคดีแนวใหม่. *ราชบัณฑิตยสถาน*, ๒๗(๒) :
๒๗๙ – ๒๘๓.

ปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มหนึ่ง (พิมพ์ครั้งที่ ๒). (๒๕๔๙) กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.

ปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มสอง (พิมพ์ครั้งที่ ๒). (๒๕๔๙) กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ไทย – อังกฤษ. (๒๕๖๑). เข้าถึงเมื่อ ๑๓ ส.ค. ๒๕๖๑. เข้าถึงได้จาก

<http://www.tipitaka.org/thai/Dhamma2.pdf>

พระธรรมกิตติวงศ์ [ทองดี สุรเตโช]. (๒๕๕๖). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง.

พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ.ปยุตฺโต]. (๒๕๕๙). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ ๒๗). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.

พระวรเวทย์พิสิฐ. (๒๕๐๒). *วรรณคดีไทย* (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิเชฐ แสงทอง. (๒๕๕๕). Intertextuality จาก “ตัวบท” สู่ “สัมพันธ์บท”. *สงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, ๑๘(๓) : ๒๖๑ - ๒๗๐.

พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ. (๒๕๔๘). *วรรณกรรมกลอนสวด ใน ภาษา – จารึก ๑๐*. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (๒๕๒๗). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เล่ม ๒๒*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (๒๕๒๗). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เล่ม ๕๔*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (๒๕๒๗). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เล่ม ๕๙*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ยุวพาส์ (ประทีปเสนา) ชัยศิลป์วัฒนา. (๒๕๔๔). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดี* (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

รัตนชัย ปรีชาพงศ์กิจ. (2552). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่องสมุทรโคดม*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

รัตนา พันธุ์สุริย์ฉาย. (๒๕๓๐). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องโคบุตร, วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๐). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ – ไทย*. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๕๖). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔* (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (๒๕๔๔). *วรรณคดีศึกษา*. กรุงเทพฯ : ธารปัญญา.

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (๒๕๔๙). *สุนทรียภาพแห่งชีวิต*. กรุงเทพฯ : ณ เพชร.

- เรียม ศรีทองเพชร. (ม.ป.ป.). *วรรณกรรมท้องถิ่นจากสมุดข่อย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- ล้อม เพ็งแก้ว. (๒๕๔๙). *วายุเวียงวรรณคดี*. กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ.
- วนิดา พิเศษพงษา. (๒๕๒๖). “ไกรสิทธิ์” *วรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดชุมพร : การศึกษาเชิงวิเคราะห์*.
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วรรณ บำรุงภักดี. (๒๕๔๐). *การศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ เรื่อง ทูตตะ*. ปริญญาโทปริญญา
การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- วรรณ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน, บรรณาธิการ. (๒๕๓๑). *พื้นถิ่น พื้นฐาน : มิติใหม่ของคติชนวิทยาและ
วิถีชีวิตสามัญของพื้นบ้านพื้นเมือง*. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม.
- วัชรภรณ์ พัฒนศิริ. (๒๕๔๐). *วิเคราะห์วรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลกของจังหวัดสุราษฎร์ธานี*.
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.
- วิโรจน์ ผดุงสุนทรารักษ์. (๒๕๒๖). *วิเคราะห์สุบินกุมารสำนวนปากขี้ได้*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศิราพร ณ ถลาง. (๒๕๔๘). *ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน – นิทานพื้นบ้าน*.
กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภวรรณ สอนสังข์. (๒๕๓๐). *บุณทนางค์ วรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิง
วิเคราะห์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิต
วิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สายวรุณ น้อยนิมิตร. (๒๕๔๒). *อรรถกถาชาดก : การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทยและ
ความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น*. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุขฎิบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย,
บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สายวรุณ น้อยนิมิตร. (๒๕๔๙). *นพทศน์วรรณคดีศึกษา*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี. (๒๕๔๘). *วรรณกรรม
ทักษิณ : วรรณกรรมคัตสร เล่มที่ ๔ – ๑๑*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิง.
- สืบพงศ์ ธรรมชาติ. (๒๕๓๔). *การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือชุด*. วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรดุขฎิบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- สุขสมาน ยอดแก้ว. (๒๕๒๔). *สุกมิต : การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาตะวันออก, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และชวน เพชรแก้ว. (๒๕๔๗). *วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมพินิจ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุนันท์ อุดมเวช. (๒๕๓๐). *การศึกษาสุบินกุมารคำกาพย์ ฉบับวัดจันทราวาส จังหวัดเพชรบุรี*.

วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุบินคำกาพย์. (๒๕๐๙). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ขุนอภิพัฒน์ภักดี (ตา เจริญยิ่ง) ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๙.

สุมาลี วีระวงศ์ และคณะ. (๒๕๔๑). *รายงานการวิจัยเรื่อง กวีนิพนธ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย : ประสบการณ์จากวรรณคดีไทย อังกฤษ อเมริกัน ฝรั่งเศส และเยอรมัน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุมาลี วีระวงศ์ และคณะ. (๒๕๔๔). *กวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัย : บทวิเคราะห์และสรุพนิพนธ์*. กรุงเทพฯ: ศยาม.

โสภี สุขเกษม. (๒๕๓๕). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่องณรงคจิตรชาดก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

โสรัถยา สังข์ทอง. (๒๕๔๐). *“พญาหงส์” วรรณกรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์*.

วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *พระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑*. สมุดไทยขาว, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นหมึก, เลขที่ ๕๑๕.

หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *สหัสไชย เล่ม ๒*. สมุดไทยขาว, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นน้ำตาล, เลขที่ ๕๖๕.

หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *สหัสไชย เล่ม ๒*. สมุดไทยขาว, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นหมึก, เลขที่ ๕๖๔.

หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *สหัสไชย เล่ม ๓*. สมุดไทยขาว, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นหมึก, เลขที่ ๕๖๖.

หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *สหัสไชย เล่ม ๓*. สมุดไทยขาว อักษรขอม - ไทย ภาษาบาลี - ไทย เส้นดินสอ และเส้นหมึก, เลขที่ ๕๑๖.

องอาจ โอ้โหม. (๒๕๕๕). *วรรณคดีศึกษา*. กรุงเทพฯ: ทริปเพิ้ล กรุ๊ป.

อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล. (๒๕๕๔). พระวรวงศ์ : วรรณกรรมท้องถิ่นที่แสดงร่องรอยความสัมพันธ์ทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมระหว่างภาคตะวันออก ภาคกลาง และภาคใต้. *มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, ๔(๒) : ๑๐๓ – ๑๓๑.

อินทิรา บุญยาทร. (๒๕๓๑). *การศึกษาพระรถเมรี ฉบับตำบลดรอนพิบูลย์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อิรวดี ไตรลึงคะ. (๒๕๔๖). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อุดม หนูทอง. (๒๕๒๑). *วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนิทานประโลมโลก*. สงขลา : โครงการศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.

- อุบล เทศทอง. (๒๕๓๒). *การวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องหงส์ย่นต์ฉบับจังหวัดราชบุรี*. วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เอมอร รัตนเนตร. (๒๕๓๓). *การวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องปทุมกุมารซึ่งมีที่มาจากมหาปทุมชาดกใน
ปัญญาสาตก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิต
วิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร. (๒๕๒๙). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสาตก*.
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- Aarne, Aatti and Thompson, Stith. (1973). *The Types of the Folktale A Classification
and Bibliography*. Indiana University.
- Thompson, S. (1966). *Motif – Index of Folklore – Literature Vol.VI*. (Second printing).
Bloomington & London : Indiana University Press.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

๗
ในวาทกต เทพทนต์ ไม่แนบไปทอดจากใจนักหนา * ไกรเมื่อ
จัก พะกัณษะกตเทว นลลิสะโบนอัยโณกหนา รับนคิน
ทาลกตทวไป * ไปแล้วกลับมา ลักเรลชีวเทชีวท รินกตโมย
สงกมตามกท กิมาตโร ไมลพิงะโบนอัยโณกคต * มาแล้ว
มมเต พะกัณษะเทกตปมาเทย วัระตามกต ทัคตเลน ปะพตม
อมมา อัมพะกฏ * เมื่อนี้เรอมิทา กอมมชยพิไป กุโกเทวิ
กิตะอิกถ เทนหนักบักชี กรันนัพเพก ปรีทพริโธ * วัระ
นุช เทกมปอไรลล ส่วนอัยกตอัยโ : กอัยกอมกอัยมม ทามชอง
เทไป จัมเทกโบนอัยกต * เจอนลลิมิพ ทับตปิตมาลลิกฏ
กุกมคกไม สมิได้เทวิ แล้วบคัยกุกชี คุปนอัยก * กรัน
กัทเทวิ พังมมวักเทคิมนิก เทห์ลลอัยโโ ในบั้นกะตต พัง
อวัริถ นิกทกัทท * กรันนัพเพก พะโกทกุกชี สนิทเท
กต เทกัมพิโพเทในคิมะกน ทับพกตมตท มอัยนาค *
กรันนัพเพก นวลลนอัยโโ ทัมมิวอัยกต ทับปรีเทวิ ได้
มมมต ทัตตกตมมอัยลลิสะกิ * ทับได้นเทนทั ปะกะ
มมทำมแก้หนท เทพิงะลลอัยอัยเทวิ กังเลนทกทัปรีทพริโธ
* พังพะกต ของกตมมอัยกตมมกไท คุปนอัยกต กิ
กตัมพิโพเท แมวแก้แนโณลลิมิพ * ทับปนะ ยอก ทัตเท
กตมมอัย ยอกเทเทวิ กรันนัพเพก ทับเลกตมมมม ทับ
อัยคต พะกัณษะกต * เมื่อนั้นแล้ว รินกตมมกตเทคิกไท ไม

แหน่ พม่ารักนี้ จอมเจกชก คุลปภักดิ์ ถือหอาคณิธิ แล่นตามกันไป
 * ถิ่นนั้นดินตา ฝ้างฟ้า นึกถวิลโดย สหฤกษ์แห่งกลอง ทอมมั่งมีอยู่ไป
 ถิ่นทวีไทย เขียวเขียวตักมา • ยักถวิลกัน แก้วกลักรัก ไยคินา
 นอนจอมตักตาม จินจามวังมา ถือนางรัก ร้องไห้ท้อ ๆ • ถิ่นนั้นหมู่
 มอน รักกับมากอร ทามก่อนมูสาว ขอร้เทกถักมา จีมาเผือกท้อ จักกัน
 เป็นสว ถือนางทักนี้ • ถิ่นนั้นท้อท้อ ขาวถวิลขึ้นไฟ จีมาทักนี้ ฐิปน
 ยั่งยืน ถือนางทักนี้ จินจามวัง แหน่ทัก • ถิ่นนั้นเคืองสูง นงสวใจทัก
 แหน่ทัก ถิ่นนั้นทักมา แรกทักมา เทนบทักทักมา ถือนางทักมา
 * ที่นี้ทักทัก ทักทักทัก ทักทักทักทัก ทักทักทักทัก ทักทักทัก
 นอง เป็นแค้นเป็นทัก ทักทักมากมาย • แขน่ทัก แขน่ทัก แขน่ทัก

จักมูทัก ทักทักทัก เป็นอันมากมาย นึกทักทักทัก ทักทักทักทัก
 * ทักทักทัก ทักทักทัก จักมูทัก ถิ่นนั้นทัก ทักทักทัก
 ทักทักทัก ทักทักทัก • ทักทักทัก ถิ่นนั้นทัก ทักทักทัก
 ไพลี มีนทัก ไพลีทัก ยักทักทัก ไพลี ฐิปน • ทักทัก
 ไพลี ทักทักทัก ไพลีทักทัก ทักทักทักทัก ทักทักทัก ทัก
 ทักทักทัก ทักทักทัก • ทักทักทัก ทักทักทัก ทักทักทัก
 * ทักทักทัก ไพลีทักทัก ทักทักทัก ทักทักทัก ทักทักทัก
 มา แรกทักทัก ทักทักทัก • ทักทักทัก ทักทักทัก ทักทักทัก
 แหน่ ไพลีทักทัก ทักทักทัก ทักทักทัก ทักทักทัก • ทักทักทัก

ภาคผนวก ข
ปรีวรตตันฉบัณิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทศน์สังข์สไชย

๑๑ ยอกรประนม	จิตตั้งบังคม	ไหว้พระชินศรี	
พระเจ้าได้ตรัส	ในโลกโลกี้	สมเด็จพระนุ	โปรดสัตว์ทั้งหลาย
๑ ไหว้พระอภิธรรม	ประเสริฐเลิศล้ำ	ข้าหวังตั้งใจ	
ไหว้ทั้งพระสงฆ์	ผู้ทรงวินัย	ประเสริฐเลิศไตร	บ่ได้ไหลหลง
๑ ไหว้พระทั้งสาม	ฉันขอทำตาม	คำพระพุทองค์	
สั่งสอนสัตว์ไว้	หมิ ^๒ ให้ไหลหลง	ข้าพระจำนง	จงรักภักดี
๑ มัสการ ^๓ ตามอรรถ	ข้าขอปรนินิบัติ	สารเพช ^๔ มณี	
อย่าให้มัวหมอง	ขัดข้องราศี	ขอให้ใจมี	ศรัทธากล้างาม
๑ เอโกราชา	ยังมีพระยา	องค์หนึ่งทรงนาม	
ชื่อท้าวสุทนต์	ท้าว นั้นใจงาม	มเหสีมีสาม	ตามอันดับกัน
๑ องค์ก่อนนั้นหนา	ชื่อเจ้าปัทมา	พักตราครี้อันทร	
ถัดลงองค์กลาง	ชื่อนางศรีสุวรรณ	อันดับสามตามกัน	ชื่อทศมิจฉา
๑ ครองกรุงสุทนต์	แสนสาวกำนัล	สี่พันโดยตรา	
ค่อมเค้าเถ้าแก่	ชาวแม่ซ้ายขวา	มนตรีเสนา	อเนกครามครัน
๑ สำเภาเกตรา	ต่าง ๆ ภาษา	เข้ามาหลายพัน	
รถรัถหัสตร	กฤษชขันหมาก	ถ้วนถ้วนนั้น	อเนกนานา
๑ เมืองน้อยร้อยเอ็ด	อยู่นอกเมืองเสร็จ	สมเด็จพระราชา	
ดอกไม้เงินทอง	เนืองนองเข้ามา	ถวายแก่ราชา	เจ้าฟ้ามากมาย

ยานี้

๑ เรื่องราวกล่าวต่อไป	ถึงอรไทยเจดโณมฉาย
ทรงครุภนั้นโดยหมาย	สามโณมฉายกษัตริย์
๑ ทรงครุภเป็นอันดับ	โณมงามทรัพย์แสนทวี
อยู่ในปราสาทศรี	พระนาภีค้อยวัฒนา
๑ ครั้นถ้วนทศมาส	เจ้าค้อยคลาดจากคัพพา
ส่วนเจ้าปัทมา	คลอตบุตราเป็นประณม
๑ วันเมื่อถวายนาม	พระโณมงามผู้ทราชม
ศรีวิชัยให้อุดม	ตามนามวงศ์พระบิดา
๑ นามชื่อศรีสุทศน์	วงศ์กษัตริย์เจ้าพารา
พราหมณ์พริก(ชารุฑ) พระโหรา	ทั้งหลายมาพร้อมเพรียงกัน

^๑ พระศรีสุทศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕

^๒ หมิ (ปาก) = มี

^๓ มัสการ (ปาก) = นมัสการ

^๔ สารเพช (ปาก) = สรรเพชญ

๑ อยู่มามิช้านาน
 ประสูติลูกจอมขวัญ
 ๑ วันเมื่อถวายนาม
 ถามวงศ์อันบรร
 ๑ นามนั้นพระวงศ์
 กระกุล^๖กษัตริย์
 ๑ ให้นามสังหสไชย
 วันนั้นพระจอมอารี
 ๑ ให้นามแล้วหมิชา
 ปราภยศเกรียงไกร
 ๑ อยู่มานางโหมงาม
 ชื่อทศมิจดา
 ๑ จึงให้นามพระองค์
 ทศมิจราชกุมาร
 ๑ ครั้นแล้วจอมกษัตริย์
 พี่เลี้ยงแม่นมมา

ฉบับ

๑ บัดนั้นจึงสามกุมาร
 ชันษาได้สิบแปดปี
 ๑ เข้าเฝ้าปิ่นเกล้าฯธรณี
 พันปีผู้เป็นพระบิดา
 ๑ สองเจ้าเฝ้าท้าวอัครา
 บิดามาขอบพระทัย
 ๑ พระศรีสุทนต์หสไชย
 หมิได้จะเว้นวันวาร
 ๑ ส่วนทศมิจจากุมาร
 ท่านท้าวผู้เป็นบิดา
 ๑ บอกป่วยเจ็บไข้หมิได้มา
 โกรธาหมิได้เว้นวาย
 ๑ เทียวออกชอกชนชวนชวย
 ทำร้ายแก่ชาวบุรี
 ๑ เทียวเตร็ดเตร่ตลอดสดดี
 ลางคนก็ให้รำไร

นางนงคราญศรีสุวรรณ
 กุมารนั้นหรือจันทร์
 ท้าวจึงถามขุนหัสดร
 เจ้าบังอรชื่อไรดี
 ข้างบิดาและชื่อนี้^๕
 ชัยศรีพระนงคราญ
 นามทราญวียพระกุมาร
 เธอขึ้นบานสำราญใจ
 พระวงศ์ถวายชัย
 เสด็จไปยังพารา
 อันดบสามถัดลงมา
 คลอดบุตราเป็นกุมาร
 ตามทศวงศ์พงศ์เผ่าพาน
 ตามวงศ์วารพระมารดา
 ท้าวตำรัส^๗จัดให้หา
 ให้บุตราทราญนงคราญ

จำเรียมานาน

ให้ธิดี

คำเข้าเข้ามา

เข้าเฝ้าท้าวไท

ไม่เฝ้าภูบาล

ทรงฤทธิ์บิดา

ทำคุ่นุ่นวาย

ลางคนวังหนี

^๕ ชลนี (ปาก) = ชนนี้

^๖ กระกุล (ปาก) = ตระกุล

^๗ ตำรัส (ปาก) = ตำรัส

๑ ชาวเมืองเคื่องแค้นแน่นใจ	คิดกันทันใด		
จะไปกราบทูลราชา			
๑ ขวนกัณผันผายเข้ามา	ทศ ^๘ ราชราชา		
ที่หน้าพระราชวังใน			
๑ เดชะทูลกระหม่อมจอมไตร	เสวยเวียงไชย		
หมิได้มาเป็นตราชู			
๑ ไพร่เมืองเคื่องเชิญไม่เอ็นดู	ไม่เป็นตราชู		
พระองค์จรรู้เถิดรา			
๑ ทศมิจโอรสของราชา	ข่มเหงนักหนา		
ไพร่ฟ้าได้ความเจ็บอาย			
๑ เจ็บไข้ได้ยากมากมาย	ไพร่จะฉิบหาย		
ด้วยท้าวหมิได้กรุณา			
สุรางคนางค์			
๑ เมื่อนั้นพระบาท	เขาร้องทุกขราช	ทราบสิ้นวิญญา	
สุยอันน้อยใจ	พวกไพร่ประชา	เราโมทนา ^๘	ด้วยท่านทั้งหลาย
๑ ท่านอย่าเป็นทุกข์	จงอยู่เป็นสุข	ทุกข์ไยวุ่นวาย	
บัดเดียวจุมพล	สังคนทั้งหลาย	ทหารนอกใน	เร่งไปอย่านาน
๑ โอรสทศมิจ	ชั่วล้นพันคิด	ชาติชิดเดียวรณาน	
ทำตามอาญา	จับมาอย่านาน	พาลูกใจพาล	เร่งไปไวพลัน
๑ บัดนั้นทหาร	รับสั่งบนาน	องการ ^{๑๐} กวดขัน	
กราบแล้วแคล้วคลาด	อำมาตย์คนขยัน	มาด้วยเร็วพลัน	วันนั้นวุ่นวาย
๑ วันนั้นทศมิจ	เที่ยวรณพาลผิด	ร้องดำทำทนาย	
กับชาวพารา	ตีดำวุ่นวาย	นักการทั้งหลาย	จึงชายเข้าไป
๑ เห็นเจ้าทศมิจ	ชั่วล้นพันคิด	ผิดนักเหลือใจ	
อย่าอยู่ให้ช้า	อาญาท้าวไทย	เสียทีหนีได้	ไม่พ้นอาญา
๑ หนึ่งข้าว่าไร	รับสั่งดังไฟ	จะไหม้พารา	
เขาลากเอาตัว	ด้วยกลัวอาญา	จับได้ไสมมา	พาตัวเข้าไป
ยานี้			
๑ เมื่อนั้นจึงพระบาท		เห็นหน่อนาถลูกสายใจ	
ขัดแค้นแน่นฤทัย		จึงตรัสไปกับเสนี	
๑ เอาตัวไปถามไถ่		ถามให้ได้ในบัดนี้	
ถามไถ่ให้ถ้วนถี่		ลูกบัดสีให้พออาย	

^๘ น่าจะหมายถึง ทุกข

^๙ โมทนา (ปาก) = อนุโมทนา

^{๑๐} องการ (ปาก) = โองการ

๑ ดีแล้วจำมันไว้
มันไม่มีซึ่งความอาย
๑ บัดนั้นจึงเสนา
ถามไถ่ได้โทษทัณฑ์
๑ แล้วทำตามโทษตรัส
ทศมิจราขกุมาร
๑ เมื่อนั้นนางฉายา
รู้ว่าลูกอุทร
๑ วิ่งไปใจขาดหาย
พันที่จะผ่อนผัน
๑ วิบากสิ่งไรหนอ
อย่าเลยจำจะไป
๑ คิดแล้วนางจึงไป
แม่เจ้าปัทมา
๑ ข้างแม่ศรีสุวรรณ
ศรีสุทนต์สังหัสไชย
๑ บัดนั้นจึงสองเจ้า
โอ้อ่อนิจจา
๑ สององค์ทรงเสื่อสร้อย
มารดาอย่าร้อนเลย
๑ สองนาถคลาดแคล้ว
กษัตริย์ตรัสลงมา
๑ บัดนั้นศรีสุทนต์
กราบลงกรง^{๑๑}บาทให้
๑ ทูลเบี่ยงเลียงปลอบกร
ทศมิจพระน้องยา

ฉบับ

๑ เมื่อนั้นจึงพระ ณ หัว
มีพระวาทาว่าไป
๑ ตามแต่โฉมงามทราชมวย
จะน้อยพระทัยจุมพล
๑ จึงเอาปฏิกุณยานบน
ทำโทษให้ถึงชีวา
๑ เมื่อนั้นพี่น้องสองรา
ลงมาก็สังนัการ

ลูกจิ้งไรตีให้ตาย
ไอ้จิ้งไรใจฉกรรจ์
รับชงคามาริ้วพลัน
ทุกสิ่งอันทำมานาน
กรุงกษัตริย์พระภูบาล
จำใส่ตรุไว้แน่นอน
ทศมิจฉาผู้มารดร
พระบิดรทำโทษทัณฑ์
ด้วยลูกชายต้องโทษทัณฑ์
แทบชีวิตจะบรรลัย
ถ้ากูขอเห็นไม่ให้
หาอรไทเจ้าปัทมา
หาทราชมวยนางฉายา
หมิช่วยข้าเป็นไฉน
แม่ช่วยกันให้พ้นภัย
ช่วยน้องไว้ด้วยเถิดรา
ฟังคำเล่าทศมิจฉา
แม่อยามาทำวุ่นวายเลย
ช่วยแม่หน่อยผู้ทราชมวย
ลูกจะไปทูลบิดา
ถึงปราศรัยแก้วอันรจนา
พ่อสองราจะไปไหน
ได้ฟังอรรถตรัสปราศรัย
เจ้าทูลไขพระบิดา
เจ้าจึงผ่อนพระวาทา
ขอโทษไว้เพื่อนตัว

ฟังโอรสตัว

ครั้นว่าหมิให้

ที่นั่นมิพ้น

ลาพระบิดา

^{๑๑} กรง (ปาก) = ตรง

๑ ว่าเจ้าทศมิจกumar	บิดาโปรดปราน
จงท่านไปถอดออกมา	
๑ เมื่อนั้นผู้คุมซ้ายขวา	รับพระวาทา
ก็มายังที่เรือนจำ	
๑ จึงไขให้จากกรากกร้า ^{๑๒}	พระองค์จงจำ
อย่าทำให้ไพร่แค้นเคือง	
๑ ฟีน้องสองทูลบุญเรื่อง	จึงค่อยปลดเปลื้อง
ให้พ้นจากโทษโทษา	
๑ บัดนั้นทศมิจอนุชา	กราบบาทเชษฐา
สองรามาโปรดเกศี	
๑ แล้วพามายังชลนี้	บังคมชูลี
เทวีทั้งสามมารดา	
๑ สามนางพลางสอนบุตรา	ทศมิจลูกยา
แก้ตัวอย่าทำเหมือนก่อนมา	
๑ เมื่อนั้นนางทศมิจฉา	บังคมปัทมา
ฉายาเจ้าศรีสุวรรณ	
๑ พาพระลูกน้อยจอมขวัญ	มาประสา ^{๑๓} พลัน
วันนั้นพิโรธสั่งสอน	
๑ รุ่งแจ้งแสงศศิธร ^{๑๔}	ทั้งสามบังอร
เฝ้าให้ธิดาพระบิดา	
๑ จากเฝ้าจึงเจ้าไคลคลา	ปรนนิบัติมารยา
สามราก็มาเหมือนกัน	
๑ เจ้าเข้าเฝ้าท้าวทุกวัน	ครั้นแล้วผายผัน
ทุกวันทุกคืนราตรี	
สุรางคนางค์	
๑ อยู่จำเนียรมา	นางทศมิจฉา
นางบรรทมตื่น	เที่ยงคืนราตรี
๑ ตำริตริตริก	กรอง ^{๑๕} กริ่งนึ่งนิก
ยิ่งคิดยิ่งเห็น	จะเป็นอันธราย ^{๑๖}
๑ ฟีน้องสองรา	สมเด็จพระบิดา
กับศรีสุทัศน์	ตรัสให้เป็นใหญ่
	ฉายานารี
	วันนั้นเทวี
	ถึงพระลูกชาย
	ดั่งกุมภ์หมาย
	จะเวนราชย์
	สั่งหัสไชย
	เป็นอุปราช
	คำนึงอุบาย
	แต่วันนี้ไป

^{๑๒} กรากกร้า (ปาก) = ตรากตร้า

^{๑๓} ประสาท (ปาก) = ปราสาท

^{๑๔} ศศิธร (ปาก) = ศศิธร

^{๑๕} กรอง (ปาก) = ตรอง

^{๑๖} อันธราย (ปาก) = อันธราย

๑ ลูกกูนี้เล่า คิดฆ่าพี่น้อง	ละเมอเพ้อเปล่า ทั้งสองนั้นหนา	ไม่เข้าช้อยา ให้ม้วยมรณา	ชีวันบรรลัย
๑ ที่นั้นพระพ่อ เห็นว่าลูก(ชำรุด)	จะรักใครหนอ (ชำรุด)ได้เวียงชัย	ชอบพอพระทัย (ชำรุด)	ใหญ่ยิ่งสังการ
๑ ครั้นรุ่งราตรี ลูกน้อยดีใจ	จึงนางเทวี กราบไหว้นงคราญ	บอกลูกหมินาน จวนเวลากาล	เฝ้าพระฤสาช
๑ ลูกยาคลาไคล จึงเรียกทาสี	โหมงามทรมวย ที่มีแยบคาย	คิดได้โดยหมาย ยินดีภิปราย ^{๑๗}	แยบคายคมสัน
๑ เรียกไปในห้อง นางเจ้าจึงว่า	แต่สองต่อสอง เมื่อยาเดียดฉันท	ปรองดองด้วยกัน มั่นร่วมใจกัน	รังวัล ^{๑๘} นักหนา
๑ เงินทองกองให้ ฟังเรคราวนี้	แก้วแหวนสิ่งไร จึงมีวาจา	สบใจไม่ว่า สิ่งไรปรารถนา	เสื่อผ้าบอกกัน
๑ จึงนางทาสี สิ่งหนึ่งสิ่งไร	ได้ฟังวาที บอกให้รู้พลัน	ที่นางรำพัน นายบ่าวเข้ากัน	สิ่งนั้นอย่ากลัว
๑ เมื่อนั้นเทวี จะบอกอุบาย	ได้ฟังทาสี แยบคายพันตัว	เทวียิ้มหัว มั่นฟังยังชั่ว	ตัวจะได้ดี
๑ จะบอกให้เจ้า (ชำรุด)	พระแสงนี้เล่า (ชำรุด)มา(ชำรุด)หนี	ของเจ้าสองศรี ทั้งสองเล่มนี้	เป็นที่อุบาย
๑ เจ้าเอาไปฝัง เราจะคิดฆ่า	ซ่อนไว้ในวัง สองราให้ตาย	เหมือนดังเราหมาย ลูกพระโหมฉาย	ทั้งสองพระองค์

ยานี

- ๑ เมื่อนั้นนางทาสี
รับสั่งตั้งใจจง
- ๑ นางให้ทำฉันท
ตามเจ้าจางพลัน
- ๑ แต่นั้นเป็นที่สุด
เจ็บไข้ไม่เข้ามา
- ๑ อยู่มาสามราตรี
รุ่งแจ้งแสงสุริยการ
- ๑ มาเราพากันไป
นางทาสีมาเร็วพลัน
- ๑ วันนั้นสองหน่อนาง
นางร้องก้องเสียงนาง

ฟังเทวีผู้โหมยง
ตามจางเจ้าจอมขวัญ
ทาสีไปทำดั่งนั้น
คราที่นั้นแล้วกลับมา
ทศมิจุตรทำมารยา
เฝ้าบิดาเป็นชำนาน
นางเทวีผู้ใจพาล
นางนงคราญเรียกทาสี
เร็วไว ๆ อย่าให้ช้า
ถึงสำคัญที่ฝังดาบนาง
จากประสาทพบจอมปรางค์
สไบบางเปลื้องเสียพลัน

^{๑๗} ภิปราย (ปาก) = อภิปราย

^{๑๘} รังวัล (ปาก) = รางวัล

๑ ต่างคนต่างวิ่งไป
 สองไท่ไม่มีขวัญ
 ๑ ครั้นแล้วนางโฉมยง
 กลิ้งเกลือกเสือกพระกาย
 ๑ พ่อเจ้าของเมียเอ๋ย
 ถ้ำพระหมีนำพา
 ๑ เขาคุมเหงเมียนี้
 หาไม่กลั่นใจตาย

ทิศเหนือไต่ไปเป็นคว้น
 ชักชวนกันวิ่งวุ่นวาย
 ทอดองค์ลงกับดินทราย
 แล้วสยายเกล้าเกศา
 พระทรมเซยของเมียอา
 เมียขอลาทำวอดวาย
 เมียนี่รักพระฤสวาย
 เพราะความอายล้ำโลกา

ฉบับ
 ๑ บัดนั้นจึงพระราชา
 ราชาจึงถามทันใจ
 ๑ ใครแก่งทำเจ้าอรไท
 มันไซ้ไรไม่กลัวมรณา
 ๑ นางให้รำไรไปมา
 เจ้าฟ้าผู้เลิศไทร
 ๑ เจ้าศรีสุทัศน์สังหัสไชย
 อาจใจเข้าชักกุษา
 ๑ แล้วเข้าฉวยอุดยุดคร่า
 ครั้นว่าจะฆ่าให้ตาย
 ๑ น้องจึงวิ่งหนีพลัดพราย
 กลัวตายด้วยดาบสองรา
 ๑ วิ่งไล่ฉวยได้กุษา
 แทบจะวิ่งหนีหมีทัน
 ๑ อาจอุกรุกมาฆ่าฟัน
 ทรงธรรมจิงโปรดเกศา
 ๑ บัดนั้นจึงพระราชา
 อย่าเข้าไปดูสำคัญ
 ๑ เสนาเลอองค์ทรงธรรม
 ก็ได้ทั้งดาบและกุษา
 ๑ ดาบที่ท้าวไทให้มา
 ผ่านฟ้าจิงโปรดปรานี่

เห็นทศมิจฉา

มันอยู่หนใด

กราบทูลราชา

เห็นฉันทันใด

ทำให้ไข^{๑๙}หน้า

ตกใจวุ่นวาย

ทรงพระกรรรร^{๒๐}

เพื่อนนี้คมสัน

จึงให้เสนา

ไปดูสำคัญ

พี่น้องสองรา

สุรางคนางค์

๑ เมื่อนั้นภูบาล

เห็นดาบนั่นจิง

ฟังนางนงคราญ

โกรธยิ่งไฟ

เคื่องแค้นแสนทวี

ควรหรือมันนี่

ร่วมพ่ออยู่หัว

^{๑๙} ไข (ปาก) = ชาย

^{๒๐} กรรรร (ปาก) = กรุณา

๑ ดังชาติสุนัข	เสียยศเสียศักดิ์	ชวนักไม่กลัว	
ดาบนี้ภูให้	ไว้เป็นเพื่อนตัว	อุบาทว์ชาติชั่ว	ไม่กลัวพ่อเลย
๑ ธรรมเนียมที่ไหน	ลูกชิงพ่อได้	อย่าไว้ให้เคย	
ฟันให้หัวเด็ด	นายเพชรฆาตเอ๋ย	อย่าไว้ให้เคย	จะดูเยี่ยงกันไป
๑ จะฆ่าจะฟัน	จะทำยังนั้น	มันไม่สนใจ	
ล้างด้วยคมดาบ	จะหลาบเมื่อไร	จงจำทำให้	ม้วยมุตสุดปราณ
๑ ตรากรรจจำไว้	โช่ตรวนควรใส่	ไว้หาประการ	
ทูปองจงจำ	ตรากรรจประจาน	จงให้สิ้นปราณ	ผลาญด้วยชื่อคา
๑ แล้วทำโลงใส่	เลี้ยงมันไว้โย	กูไม่คบหา	
โช่ตรวนควรจำ	ซ้ำด้วยชื่อคา	ไปนอกพารา	ฝังเสียทั้งเป็น
๑ จับแม่จับลูก	สูมัตรัดผูก	แม่ลูกอย่าเว้น	
ไอ้แสนจิงไร	ฝังไว้ทั้งเป็น	น้ำใจใครเล่น	แม่หนอบกลัว
๑ แม่ไอ้จิงไร	ให้เป็นข้าใช้	ของยายท้ายครัว	
ให้สมน้ำหน้า	ไม่ว่าลูกตัว	จำไว้ให้ยายครัว	ใช้ทั้งสองคน
๑ ว่าเหยยเพชรฆาต	จับเอาน้อยนาถ	แม่ลูกสี่คน	
เร็ว ๆ ไปปล้น	ให้ทันบัดดล	สิ้นทั้งสี่คน	อย่าเอาเข้ามา

ยานี้

๑ บัดนั้นเพชรฆาต
 สงสารกุมาร
 ๑ สิ้นบุญคุณของเจ้า
 คิดพลางหมองมองใจ
 ๑ เมื่อนั้นสองกุมาร
 บ่ายบากจากปรางค์ปรา
 ๑ บัดนั้นเพชรฆาต
 กราบบาทพระภูธร
 ๑ สองเจ้าเห็นประหลาด
 ยังไรโฉนหนา
 ๑ เมื่อนั้นเพชรฆาต
 ทูลความตามตรัสใช้
 ๑ เมื่อนั้นสองน้อยนาถ
 หวาดหวั่นพรั่นกายา
 ๑ เจ้าจึงกลับเข้าไป
 ค่อยอยู่ให้สำราญ
 ๑ เมื่อนั้นพระเทวี
 ตรัสถามความสองรา
 ๑ รูปทองสองกุมาร
 ทูลพลางทางรำไร

กราบพระบาทแล้วไคลคลา
 ออกเรารำทำโฉน
 ตัวของเราจะพึงใคร
 ครั้นหนีไปกลัวอาญา
 ทรงสังวาลงามรจนา
 จะเข้ามาเฝ้าปิดตร
 เห็นน้อยนาถสองบังอร
 กุมพระกรสองพึงงา
 ถามเพชรฆาตด้วยวาจา
 หมีบอภมานี้ว่าไร
 จึงทูลราชสองไท้
 ให้ท้าวไทแจ่งกิจจา
 พึงเพชรฆาตไขว้จา
 ครือไฟฟ้ามาเผาผลาญ
 กัมกราบไหว้แมนงคราญ
 กระหม่อมฉันจะขอลา
 โฉมมีศรีสองมารดา
 บอกแม่รำลาไปไหน
 ทูลอาการให้แจ้งใจ
 ทูลท้าวไทสองมารดา

๑ สององค์ทรงโสภิ
กลิ้งเกลือกเสือกไปมา
๑ สุวรรณนางปัทมา
ทรงโคกโคกกาลัย
๑ เทวีศรีสุวรรณ
กษัตริย์ทั้งสอง
๑ พ่อเจ้าของแม่เอย
ตีดาฆ่าให้ตาย
๑ จับมัดรัดมือผูก
สู่ตายตายกับที่
๑ จะฆ่าแต่ตัวเจ้า
ว่าแล้วสลบลง
๑ กษัตริย์ทั้งสอง
เห็นนึ่งจึงปราศรัย

ณ บัง

๑ เมื่อนั้นคนการหาญกล้า
หมิอาจะทำการก็จำทำ
๑ ชะรอยสองนี้มีกรรม
ตามกรรมของท่านได้ทำมา
๑ จึงยกพี่น้องสองรา
พามาทั้งสองพระองค์
๑ สิ่งไรสองไท้เคยทรง
เครื่องทรงประดับจับดา
๑ ได้ทั้งสององค์ก็ลงมา
ด้วยค่าและซื้อโชตรวน
๑ เอาใส่ในโลงโดยควร
คร่ำครวญรำลึกสองรา
๑ อำมาตย์ผู้หนึ่งจึงว่า
จะมอลำบากยากใจ
๑ อย่าซ้าสุพากันห้ามไป
เราไซ้จะต้องอาญา
๑ ตามบุญพี่น้องสองรา
ครั้นว่าน้ำตาหลงไหล
๑ เสนาจึงพาเอาไป
ร้องไห้บ่วายเว้นคน

ฟังคดีลูกสองรา
สองมารดาแทบบรลัย
กอดบุตรไม่มีใจ
แทบขาดใจทั้งสอง
อุ้มจอมขวัญลูกโฉมยง
แทบจะปลงพระทัยตาย
แม่เคยเชยเจ้าโฉมฉาย
ท่านทั้งหลายจึงทุบตี
เราแม่ลูกไม่ค่อยหนี
ตายเป็นผีทั้งสอง
หมิฆ่าเราให้ปลดปลง
ทั้งสองคิ่งนึ่งไป
สลบลงที่ปราศรัย
ตามท้าวไทรสให้มา

สมเพชเวทนา

หมิทำจำทำ

ไม่พินกายา

ทั้งพระอำมรงค์

จำจงสองรา

ผู้ทำรำจวน

ครั้นพินกายา

เร็วพลันทันใด

ช่วยได้หรือหนา

สงสารสุดใจ

๑ ที่นั่นครั้นถึงตำบล	ฝั่งเสียบัดล	
ฝูงคนแทบกรอมใจ ^{๒๑} ตาย		
๑ กลับมาโศกาใจหาย	ทั้งหญิงทั้งชาย	
มุ่งหมายว่าวายชีวา		
สุรางคนางค์		
๑ เมื่อนั้นเทวี	ครั้นพ้นสมประดี	มีพระวาจา
ให้พลงามพลง	ถาปนงทาสา	ถาปนงทาสา
๑ จึงนางทาสา	กราบกับบาทา	แล้วมาทูลไข
พระโอรสราช	เพชฌฆาตพาไป	จะเป็นฉันทใด
๑ ฟังนางทาสา	วิ่งเล่นออกมา	เรียกหาทรมเซย
เชื้อวงศ์ทรงศักดิ์	ลูกรักแม่เอย	เมื่อไรเล่าเลย
๑ โศกก็ตอก	เหมือนดังลูกนก	ผาดผกบินหนี
วิ่งพลงทางให้	รำไซ่พอดี	ทั้งสองชลนี้
๑ ล้มแล้วลุกขึ้น	ร้องให้สะอื้น	เพียงสิ้นชีวา
เห็นอยู่หลัดหลัด	มาพลัดมารดา	ลูกแก้วแววตา
๑ วิ่งมาวิ่งไป	เหมือนยังแม่ไก่	เขาไล่ตี่รัน
ทั้งสองวิ่งไป	รำไรโศกศัลย์	ระริวตัวสั้น
๑ เมื่อนั้นสองนาง	รำไรไปพลง	ถึงกลางมรคา
เห็นนายสำเภา	เขาแต่งเกตรา	สองนางมารดา
๑ ถึงหน้ามรสุม	ชาวเจ้าประชุม	ลูกค้าเกรียม ^{๒๒} ไป
ลูกรอกสายเลี้ยว	ธงเที่ยวไสว	จะออกให้ได้
๑ ในวันนั้นเล่า	พอนายสำเภา	รู้ข่าวสองรา
เจ้าสองพี่น้อง	ต้องโทษโทษา	สงสารผ่านฟ้า
๑ สองมารดาเจ้า	เห็นนายสำเภา	เดินมาแต่ไกล
นางเรียกทาสี	มานี้(ซำรุด)ไป	คูดูโน้นใคร
๑ เร่งเร็วแม่ไป	ว่าเราถึงใจ	หมีให้เสียเปล่า
ฝากลูกเข้าไป	ทีในสำเภา	เงินทองสองกระเช้า
๑ ให้ช่วยแก้ไข	ให้พ้นจากภัย	หมีให้เปล่าตาย
ตามบุญพี่น้อง	ทั้งสองโฉมฉาย	ท่านอย่าแพร่พราย
๑ ถ้าว่าเขารับ	เที่ยงคืนกาฬศัพท์	จิ้งค้อยคลาไคล
ที่ลูกเข้าอยู่	แม่รู้แจ้งใจ	ถอดแหวนออกให้
ยานี		
๑ บัดนั้นนางทาสี		สองนารีเจ้าลิลา
รับแหวนประทานมา		หมีทันซำถึงปรางค์ใน

^{๒๑} กรอมใจ (ปาก) = ทรอมใจ^{๒๒} เกรียม (ปาก) = เตรียม

๑ นางจับได้ตะกร้า
 ผ้าปกยกลงไป
 ๑ แบกมาผ้าตลาด
 เดินพลางกลางสนน^{๒๓}
 ๑ ทาสีข้างละคน
 นิ่งอยู่ดูสำคัญ
 ๑ ความนี้สีความขำ
 คิดอ่านให้ปลอดภัย
 ๑ เมื่อนั้นทศมิจฉา
 ข้าสาวเหล่าทาสี
 ๑ นางทศมิจฉา
 จึงว่าดำเปรียบนาง
 ๑ ดูดีอีอุบาทว์
 ยังว่าลูกมึงดี
 ๑ อำเภอแต่ใจเอง
 คิดมาน่าน้อยใจ
 ๑ พาลูกอื่นักเลง
 ดูถูกคนง่าย ๆ
 ๑ ดูดีพวกเพชฌฆาต
 ยังนี้หมีเคยเลย
 ๑ บัดนั้นพวกเพชฌฆาต
 กระหรวงของข้าไซ้
 ๑ ไหนเหล่าชาววิเสท
 บัดเดียวเขาเข้าคร่า
 ๑ สองคนตนจรรู้
 เป็นข้ายายท่ายครว
 ๑ บัดนั้นยายท่ายครว
 จำจงสองชลนี้
 ๑ ประสาทนั้นเล่าไซ้
 แม่ลูกสุขสำราญ
 ๑ เมื่อนั้นนางปัทมา
 ร่ำไรให้โศกศัลย์
 ๑ แต่ก่อนห่อนได้ยาก
 ซ่อนตัวต้องอาญา
 ๑ ครั้งนี้วิบากกรรม
 พลัดพรากจากบังอร

ดวงเงินตรามาพันใด
 เอาเบี้ยใส่ไว้ข้างบน
 ใครไม่รู้แต่สักคน
 ทั้งสองคนไปด้วยกัน
 จรดถึงแต่วัน
 คนทั้งนั้นอยู่กลุ่มไป
 ต่อเมื่อคำจึงเข้าไป
 จึงจะได้ซึ่งทวงที
 นางกราบลาพระภูมิ
 เสด็จในที่แห่งปราศรัย
 เห็นสองราเจ้าครวญคราง
 มิ่งเห็นอย่างที่ไหนมา
 พาอิศาติแสน(ชำระ)ระลี
 ทำยงนี้จะเย้ยใคร
 มันจะเกรงก็หาไม่
 ลูกจิงไรให้แม่อาย
 แม่มีงเองก็จะตาย
 ผิดแต่อย่าไม่ตายเลย
 รับสั่งขาดแล้วทำเฉย
 พ่อแม่เอยเฉยอยู่ไย
 ฟังนางนาจิงทูลไป
 ข้าเอาไปดังวาจา
 ดูบังเหตุเป็นนักหนา
 ทศมิจฉาว่าอย่ากลัว
 มิ่งอย่าหลุกอยู่หัว
 ทำกระต๊วเป็นราชสีห์
 เข้าคร่าตัวนางเทวี
 แพบชีวีจะถึงกาล
 ท้าวยกให้แก่นางคราญ
 ครองสิงคารทุกสิ่งอัน
 เจ้าฉายาศรีสุวรรณ
 ตัวท้าวสันครือตีปลา
 กรรมวิบากสิ่งไรหนา
 ส่วนบุตราก็ม้วยมรณ์
 เราได้ทำมาแต่ก่อน
 ลูกอุทรตายจากไป

^{๒๓} สนน (ปาก) = ถนน

ฉบับ

๑ เมื่อนั้นจึงนางสาวใช้

ครั้นพลบสบใจ

ลงไปให้ใกล้สำเภา

๑ ครั้นถึงจึงถามตามลำเนา

ท่านเจ้าสำเภา

ตาเจ้าจงได้เมตตา

๑ เอ็นดูช่วยด้วยรา

ข้าเจ้ามาหา

เมตตาจงเชิญมาพลัน

๑ ครั้นว่าจะมาแต่วิวัน

ทำวนกวดขัน

หมิ่นทีจะได้ลงมา

๑ บัดนั้นจึงนายเถตรา

ร้องตอบขึ้นมา

มาหาธุระสิ่งไร

๑ ทาสาตอบมาทันใด

หมิมาหาไซ้

ทำไมจะได้เท็จจริง

๑ ตาเจ้าคิดเล่าทุกสิ่ง

เท็จเท็จจริงจริง

ไม่แจ้งใจความถามกัน

๑ คิดพลางอย่างมาด้วยพลัน

มาดูผู้นั้น

มาเรียกมาหาว่าไร

๑ ทาสีวาที่ตอบไป

ข้าใช้อื่นไกล

สาวใช้ของนางฉายา

๑ ทาสีที่แม่ปัทมา

ใช้ให้มาหา

คุณตาด้วยความกังวล

๑ ที่นั้นนางเล่าอนุสนธิ์

เล่าตามเรื่องต้น

ความที่มีมาแต่หลัง

๑ วอนว่าคุณตาการุณฉั่ง

เอาเงินมาตั้ง

ว่าเป็นรางวัลคุณตา

๑ ตาเฒ่าสมความปรารถนา

ลดเลี้ยวเที่ยวมา

คิดว่าจะหาเงินทอง

๑ สบใจมาได้คล้องคล้อง

ที่ฝั่งทั้งสอง

นางน้องเจ้ารู้หรือไฉน

๑ นางว่าท่านอย่าร้อนใจ

อยู่ข้าว่าไร

นานไปจะม้วยมรณา

๑ บัดนั้นจึงนายเถตรา

ประเพรียกเรียกหา

ใช้ข้าไปยังหีบทอง

๑ จึงสั่งกับคนทั้งนั้น

ทำมันลงมัน

หีบนั้นจะได้ใส่มา

๑ จอบเสียมเกรียมไปนักหนา

แล้วลงเรือมา

หมิข้าก็ถึงทันใจ

๑ เอาเชือกผูกหลักปักไว้
บัดใจก็เห็นสำคัญ

แล้วเดินขึ้นไป

สุรางคนางค์

๑ จึ่งนายสำเภา
แนแล้วหรือน้อง

แล้วมาว่าเล่า
ทั้งสองแจ่มจันทร์

จงบอกกัน
จริงจังยังนั้น

เห็นหมเป็นไร

๑ เรามาช่วยกัน
ขุดลงกรงนี้

ขุดลงไปพลัน
ถึงที่ทันใจ

ช่วยกันแก้ไข
ยกขึ้นมาได้

ทำไฉนเล่าหนา

๑ โลงทองสองใบ
จึ่งนายสำเภา

ฝังเรียงเคียงไว้
คว่ำเอาขวานมา

ปิดม้นกรังตรา
(ขำรุค)งัดขัดฝา

ออกพลันทันใจ

๑ ถอดซื้อถอดคา
จึ่งพระพี่น้อง

ค่อยอุ้มเจ้ามา
ร้องให้รำไร

สองราจากใน
ท่านมาแต่ไหน

ทำคุณเรารา

๑ จึ่งนางทาสี
ข้าเป็นทาสี

ทูลพระภูมิ
ของพระมารดา

พี่น้องสองรา
นั้่นนายเถตรา

แต่ข้านี้สอง

๑ ที่นั้่นสองรา
แก้ไขถ่ายถอด

โซ่ตรวนซื้อคา
ออกรอดทั้งสอง

บรรดาจำจอง
สองศรีพี่น้อง

ร้องให้รักกัน

๑ โซ่ตรวนสิ่งไร
ฝาปิดยังเก่า

คืบคองลงไว้
แล้วเข้าช่วยกัน

ที่ในโลงพลัน
กลบลงกรงนั้น

ม้นคณักหนา

๑ โลงฝังยังเก่า
จึ่งพระพี่น้อง

กลับมาหาเจ้า
ร้องเรียกทาสา

พี่น้องสองรา
รื้อยซึ่งสั่งมา

ถึงพระมารดร

๑ โทษข้าหาไม่
บอกพระมารดร

มันแก้งแต่ใส่
จะลาจากจร

ให้เป็นโทษกร
บอกพระมารดร

ว่าปลอดรอดตาย

๑ พี่น้องต้องยาก
ตัวเราพี่น้อง

เหมือนน้ำท่วมปาก
แม้ยังหมิตาย

ได้ยากมากมาย
ร้อนรนชวนขวย

กลับมาแทนคุณ

๑ บัดนั้นทาสี
พ่อย่ารำร้อง

เห็นพระภูมิ
พระทองนพคุณ

โศกอาดูร
ช้านักจักวุ่น

จวนแจ้งเวลา

๑ เชิญเสด็จลง
จวนรุ่งรางราง

ตัวข้าจะส่ง
สว่างขึ้นมา

ลงถึงเถตรา
ฝูงชาวประชา

จะมาพบพาน

๑ ฟังว่าทาสี
เข้าในหีบทอง

เสร็จจจรลี
ทั้งสองกุมาร

ถึงที่บันาน
เห็นน่าสงสาร

รำรักชลนี้

๑ ข้าฝากมารดา
ลูกขออำลา

กับนางทาสา
มารดาสองศรี

จงมาปราณี
ให้ครองชีวี

ไว้ทำลูกชาย

๑ ทาสีรับคำ
พลอบแล้วหมิข้า

พ่อย่าให้รำ
ทาสาผันผาย

จะรำวุ่นวาย
พาพระโณมฉาย

มายังเถตรา

๑ จึ่งนายสำเภา
หลับแล้วหรือไร

ร้องเรียกขานเจ้า
จึ่งไม่เจรจา

พวกเหล่าลูกค้า
ช่วยรับสินค้า

อย่าช้าเร็วไว

๑ จึ่งจิ้นลูกค้า
ช่วยกันเร่งรีบ

ได้ฟังวาจา
ยกหีบลงไป

ขานมาบัดใจ
ท่านซื้ออะไร

หนักใช้พอดี

๑ จิงนายสำเภา ของต่างภาษา	บอกกับชาวเจ้า ชื่อมาเดียนนี้	ล้วนเหล่าของดี เมืองเราไม่มี	ซื้อไปไว้ขาย
ยานี้			
๑ เมื่อนั้นนางทาสี		สั่งภูมิล้วนใจหาย	
ร้องให้รักเจ้านาย		แล้วผันผายกลับคืนมา	
๑ ทั้งสองจรดล		ตามถนนเข้าพารา	
ครั้นถึงที่ปรารค์ปรา		เพื่อนทาสาถามทันที	
๑ วานนี้เจ้าไปไหน		สองหน่อให้สิ้นชีวี	
ทั้งสองชลนี		ประเดี๋ยวนี้ต้องโทษทัณฑ์	
๑ ส่งไปให้ยายครัว		แม้อยู่หัวเจ้าจอมขวัญ	
แทบจะม้วยอาสัญ		เขาชวนกันคร่ำตัวไป	
๑ ประสาททั้งสองนั้น		ท้าวผัวขวัญให้นางไท	
ข้าสาวชานอกใน		ประทานให้ทศมิจฉา	
๑ บัดนั้นนางสาวใช้		ทำไถลไขวาจา	
ข้าลาพระชายา		ออกไปบ้านไม่รู้เห็น	
๑ เจ้ารู้อยู่เต็มอก		น้ำตาตกเป็นแสนซึ้ง	
แกล้งว่าไม่รู้เห็น		ไซ้ของเล่นย่อมกินตาย	
๑ ครั้นรู้ที่แห่งอยู่		นางโฉมตรูผู้เป็นนาย	
ฟังดูรู้แสบคาย		ค่อยผันผายเมื่อลับคน	
๑ ครั้นว่าสิ้นคนเดิน		นางดำเนินถึงบัดดล	
ทูลว่าอย่าร้อนรน		สองเจ้าพ้นจากความตาย	
๑ ทั้งสองแม่ดีใจ		อย่าว่าไปให้วุ่นวาย	
บุญเจ้าเป็นมากมาย		เจ้าจึงคลายจากมรณา	
๑ แต่ว่าพอให้รู้		แม่เอ็นดูเป็นนักหนา	
เชิญไปอย่าได้ช้า		เกลือกใครว่าหมิเป็นการ	
๑ บัดนั้นนางทาสี		ฟังเทวีหมิทนนาน	
กลับหลังยังสถาน		พนักงานแต่ก่อนมา	
๑ เมื่อนั้นนายสำเภา		ครั้นรุ่งเช้าก็เข้ามา	
ลาท้าวเจ้าพารา		แล้วลงมายังสำเภา	
๑ แล้วเตือนเหล่าลูกค้า		ได้เวลาแล้วชาวเรา	
ร้องบอกออกสำเภา		เสียงชาวเจ้าออกกราวเกรียว	
๑ ขึ้นไปให้เต็มรอก		วันนั้นออกมาลำเดียว	
ระวังสายลตเลี้ยว		เคยท่องเที่ยวแต่ก่อนมา	
๑ ไปได้แปดเก้าวัน		สำเภา นั้นจะอัปรา	
ครึกครื้นคลื่นโครมซ่า		ลมพัดกล้าใครจะปาน	
๑ ครืนครืนคลื่นละลอก		เสียงกระฉอกอยู่ฉาดฉาน	
เมฆหมอกออกบันดาล		เสียงฉาดฉานเป็นโกลา	

๑ บัดนั้นนายสำเภา
จังกวาล้ำด้า

๑ จะไปหรือจะอยู่
ทอดทิ้งทั้งเป็นโฉน

๑ ทอดทิ้งลงไป
อย่าทอดจะไว้ไว้

๑ ร้องพลางทางวิ่งไป
ไปแล้วเรากลับมา

๑ ช่วงนี้แลจังกว
ท่านเจ้าสำเภาเอ๋ย

๑ หมิทันจะวางปาก
ครั้นครั้นคลื่นโครมมา

๑ หางเสือหักสะบั้น
ใบขาดไม่มีดี

๑ หื้อแห่แซ่จู้
รักตัวกลัวความตาย

๑ ละลอกซัดสองลูก
ซัดคร่ำกระหน่ำมา

ฉบับ

๑ เมื่อนั้นสององค์ทรงชัย
คิดไปถึงพระมารดา

๑ จัดแจงแต่งองค์ทรงภูษา
หมิซำก็ทรงองค์ดี

๑ พระน้องหมองเศร้าไศกี
เรานี้เห็นสิ้นสุดปราณ

๑ จึงพระพี่น้องสองกุมาร
กุมารก็ห่มน้ำไป

๑ ว้ายพลางพร่ำพลางร่ำไร
หมิได้จะเห็นฝั่งฝา

๑ เมื่อนั้นพี่น้องสองรา
เห็นปลาชิงกันดินตาย

๑ น้องยาจึงว่ากับพี่ชาย
มันว้ายตามเราเข้ามา

๑ พี่พร่ำรำบอกร้องยา
มัจฉาหลายหลากมากมาย

ว่าชาวเราประดามา
เราจะมาคิดโฉน

จะทอดสู้หรือว่าไร

ถึงหรือไรท้องทะเล

ลึกเหลือใจไม่เป็นแก่

ท้องทะเลลึกนักหนา

แต่ไรๆ เราเคยมา

ไม่เหมือนคราที่นี้เลย

เหตุไรหนาจึงทำเฉย

จับฉลากจงเร็วรา

พะยู่^{๒๔}มากเหลือคณนา

ยิ่งกว่าเก่าแสนทวี

เสากลางนั้นหักทันที

ร้องมามีกลัวความตาย

ร้องซู่ซู่อยู่วุ่นวาย

ยกมือไหว้ท้าวเทวา

ราโทถูกหินศิลลา

หมิทันช้าแตกออกไป

ระทดพระทัย

เสื่อสร้อยรจนา

อนิจจาพระพี่

ฉวยได้กระดาน

เหลียวแลแปรไป

ดูชาวเกตรา

อะไรคล้ายคล้าย

ปลาวาฬโลมา

^{๒๔} พะยู่ (ปาก) = พายุ

๑ บอกพลางทางปอบน้องชาย จงช่วยพี่วายสาคร	พ่ออย่าว่านวาย
๑ ทั้งสองร่ำร้องถึงมารดร บ่ห่อนลูกนี้หมีเคย	แม่ช่วยด้วยก่อน
๑ ครวญคร่ำร่ำให้อยู่เบย ๆ พระคุณมาปกเกศา	ทุนหัวของลูกเอ๋ย
๑ แต่วายได้สามวันมา สองราแทบม้วยวายปราณ	อยู่ในคงคา
๑ ละลอกซัดขวางกลางहार กระดานก็หักพลัดพราย	กรรมสองกุมาร
๑ พี่น้องก็พลัดกระจัดกระจาย เป็นตายหมีได้เห็นกัน	ต่างคนต่างวาย
๑ ละลอกกลับกลอกเป็นคว้น แทบว่าจะม้าม้วยมรณ	กลางคืนกลางวัน
๑ พี่น้องทั้งสองบังอร ผันผ่อนขึ้นจากคงคา	พินันถึงก่อน

สุรางคนางค์

๑ เมื่อนั้นกษัตริย์ ท้าวเสด็จนั่ง	พระศรีสุทัศน์ เหนือฝั่งคงคา	ผู้เป็นเชษฐา แลหาน้องยา	ที่ริมสาคร
๑ กู้กร้องหา เรียกแล้วเรียกเล่า	เพื่อนยากของข้า เรียกเจ้าบังอร	น้องยาเพื่อนนอน น้องชายสายสมร	ไม่ชวนพินมา
๑ โอ้พระโณมศรี เจ้าเพื่อนซี้ใจ	หรือตายเป็นผี ไยไม่ชวนมา	ที่ในคงคา ไม่รักพี่ยา	หรือหนาทรามเขย
๑ หรือพระน้องแก้ว เจ้าเพื่อนซี้ใจ	ตายจากพี่แล้ว เรียกไม่ชวนเลย	นะแก้วพี่เอย น้องแก้วเจ้าพี่เอย	จะทำฉันใด
๑ กรรมชื่อไรเล่า เรคร่ำลูกนก	กำจัดพลัดเจ้า ได้กักกันไว้	สังหัสไชย กำจัดพลัดไป	หาไม่เห็นเลย
๑ พลัดแม่หมีหน้า ล้มแล้วลูกเล่า	ยังกลับมาซ้ำ โอ้เจ้าพี่เอย	พลัดน้องทรามเขย แต่นี้ใครเลย	จะชวนเจรจา
๑ แม้นกลับไปได้ แก้วพี่หายไป	มารดาถามไถ่ ที่ในคงคา	ถึงพระน้องยา จะบอกมารดา	ว่าเป็นฉันใด
๑ พระมารดาเจ้า ปล่อยปละละวาง	จะว่าลูกเล่า ที่กลางน้ำใน	ไม่เอาใจใส่ อกฤครือไฟ	จำไกลน้องยา
๑ ทอดองค์ลงให้ ครันคำผันผ่อน	กลิ้งเกลือกเสือกไป ขึ้นนอนพฤษภา	กับพระสุทธา รุ่งแสงสุริยา	เที่ยวหาน้องตน
๑ เทียวริมคงคา สุดปัญญาแล้ว	ร้อยครั้งพันครา ณ แก้วกับตน	หาทุกแห่งหน โณมฉายวายชนม์	เม้นแล้วแลนา

๑ แม่นยังหมิตาย ชะรอยเจ้าตาย	ท่วงทีดีร้าย เพราะว่ายาคงคา	จงขานพินา ชุกชนคันหา	น้ำตาลมไหล
ยานี			
๑ จึ่งพระศรีสุทัศน์ เทียวหาน้องสายใจ		จอมกษัตริย์เจ้าคลาไคล ร้องรำไรถึงน้องยา	
๑ กลับมาแล้วกลับไป แล้วเจ้าเข้าไป		เจ้ารำไรเป็นหนักหนา จึงลีลาจากนั้นไป	
๑ เล็ดลอดสอดพระองค์ คิดถึงเพื่อนเชื้อใจ		เข้าไปในดงทรงพระทัย เข้าไปในไพรชมพฤษภา	
๑ ดอกแก้วแลดอกเกด กระทุมภุมรา		หอมวิเศษทรามนาสา ส่งกลิ่นกล้ามาในดง	
๑ พลองพลวงม่วงมะปราง ลิ้นจี่มีในดง		มีต่างต่างงามเยี่ยรง บ้างหล่นลงเก็บเสวย	
๑ นกแก้วแจ้วเสียงร้อง สาธิตาแลโนรี		เหมือนเสียงน้องร้องเรียกพี่ ร้องมะมีในหิมวันต์	
๑ น้องยามาด้วยพี่ ครั้นเครงเบญ(จ)พันธุ์		เหมือนวันนีซมด้วยกัน ในไพรสณฑ์มากหนักหนา	
๑ นกเอี้ยงเสียงซ้อแซร์ โผไปไล่โผมา		บินเร็วแร้งจับพฤษภา ทั้งสัตว์และโนรี	
๑ โอโธน้องจอมขวัญ นกยูงฝูงกินรี		มาด้วยกันจะยินดี พระภูมิก้อยเอื้องกราย	
๑ ครั้นคำขึ้นต้นไม้ ผลไม้ได้เลี้ยงกาย		ครั้นเข้าไปดั่งใจหมาย แทบจะตายวายชีวา	
๑ ดันดงพงไพรศรี กรอกเกรินเนินศิลา		ข้ามศรีแลจอมผา เป็นธารท่าทางน้ำไหล	
๑ โกรกกรวยห้วยเหวธาร แต่เจ้าเสด็จไป		ทางกันดารพันวิสัย ประมาณได้สามเดือนปลาย	
๑ เดินพลางทางรำร้อง เล็ดลอดสอดพระกาย		คิดถึงน้องผู้ฤสวาย พระโฉมฉายถึงสระศรี	
๑ จึ่งพระศรีสุทัศน์ เสด็จนั่งริมสระศรี		จอมกษัตริย์เจ้าจรัส พระภูมิจมฝูงปลา	
๑ ปลาคว่ำเหล่าปลากราย ปากเพียนเวียนแหวหา		ปลาสวายว่ายเข้ามา ปลาไอบ้านันตาแดง	
๑ กระตี่หนีปลาซ่อน กตกปลาชะแวง		ปลาเนื้ออ่อนนอนฝั่งแฝง บ้างตีแปลงแว้งไล่ปลา	
๑ ชมพลางทางรำร้อง แล้วชมบุษบา		คิดถึงน้องอนุชา แล้วให้หาพระมารดา	

๑ บัวขาวเหล่าบัวแดง	งามเป็นแสงจับนัยนา
บัวเขียวเกี่ยวกันมา	งามนักหนาน่าใครชม
๑ ขึ้นใจใครจะเหมือน	ทั้งบัวเพื่อนและบัวชม
พระทองน้องเอวกลม	เจ้ามาชมด้วยพี่รา
๑ ครั้นแล้วจึงพระองค์	เสด็จลงในคงคา
แล้วหักฝักบัวมา	ผลัดภูษาแล้วสำราญ
๑ ยามเย็นลงไร ๆ	เกือบจะใกล้เวลากาล
ฝูงสัตว์ในไพรสาณฑ์	ลงสู่ธารท่องธารา
ฉบั้ง	
๑ พระชมโคถึกมฤคคา	กระทิงมหิงสา
ก็มาหลายหลากมากมาย	
๑ เนื้อเปื้อเสื่อสาगวาทราย	กระบือครือควาย
เสื่อร้ายก็ย่องมองมา	
๑ เสื่อโครงโยงหมูสู้ทำ	แปรแปรันเล่นมา
บ้างคว่าบ้างไขว้ไ่ราญ	
๑ เคียงคู่ตามหมู่ชสาร	โตเต้นตามธาร
หมิซาก็ลงมานองเนื่อง	
๑ มีทั้งเสื่อโครงเสื่อเหลือง	มุงมอย่องเยื้อง
ชำเลื่องจะกินมฤคี	
๑ ดังทศมิจฉาเทวี	ทำลายเรานี้
ให้สิ้นชีวีแลนา	
๑ ดังพยัคฆ์มองหัทิมฤคคา	โอ้อื้อนิจจา
มฤคามีได้รู้ตัว	
๑ ชมพลาทางกรีกนี้กกแล้ว	จำจะซ่อนตัว
ขึ้นนอนบนต้นพฤษภา	
๑ พวยพุ่งรุ่งแสงสุริยา	ลงจากพฤษภา
ราชาก็ไปผายผัน	
๑ เสวยแต่ผลไม้ในไพรสาณฑ์	พระองค์ทรงธรรม
ดั้นด้นไปในพนาวา	
๑ ดำเนินเดินเหนือศิลา	ลำบากนักหนา
บาทาก็แตกเป็นหนองใน	
๑ ระบุพองหนองไหล	แทบจะบรรลัย
แข็งใจดำเนินเดินมา	
๑ เดินพลาทางให้ถึงน้องยา	ออกจากประตูป่า
เดินมาก็เห็นรอยคน	
๑ ที่นั่นท้าวเสด็จจรดล	ตามรอยตีนคน
จุมพลก็ค่อยดีใจ	

๑ เจ้าค่อยดำเนินเดินไป	คนเดียวเปลี่ยวใจ		
เดินไปก็เห็นบ้านเรือน			
๑ โฉมศรีดีใจใครจะเหมือน	หมิได้ใจเชื่อน		
พักหนึ่งก็ถึงตายาย			
๑ นั่งสุดหยุดหน้อยค่อยสบาย	ในจิตคิดหมาย		
จะขอเข้า ^{๒๕} ยายกับตา			
๑ ร้องเอนเกริ่นกรายยายชา	เข้าเหลือเกลือบลา		
ตัวข้าจะขอท่านกิน			
๑ พลัดพรากจากบ้านสถานถิ่น	ขอทานเขากิน		
ตายายจะเสียศรัทธา			
สุรางคนางค์			
๑ เมื่อนั้นตาเฒ่า	ได้ยินคำเจ้า	อันร้องเข้ามา	
ตาเฒ่าถามไป	ครือไคร่นั้นหนา	มาขอเข้าปลา	จรมาแต่ไหน
๑ เจ้าบอกยายตา	ข้าสัตว์พลัดมา	เล่าให้แจ้งใจ	
ข้าแต่ยายตา	ฉันทมาแต่ไกล	ยายตาข้าไหว	จงได้เมตตา
๑ ยายตาว่าเล่า	ญาติวงศ์พงศ์เฒ่า	ของเจ้าพึ่งงา	
มีหรือหาไม่	อยู่ไหนบ้างหระ	จักอยู่กับตา	หรือว่าจะไป
๑ เจ้าบอกยายตา	ญาติวงศ์พงศ์	ของข้าหาไม่	
แม่นยายเอนดู	จะอยู่ให้ใช้	แม่นหมิอาลัย	หลานไซ้ขอลา
๑ แม้นอยู่ด้วยยาย	ถึงยากถึงง่าย	ยายจักรักษา	
ท่านยายคดเข้า	ตาเฒ่าหาปลา	ความรักนักหนา	ทั้งตาทั้งยาย
๑ ยายฉวยขามเข้า	ส่วนว่าตาเฒ่า	หาน้ำอุ่นวย	
ผักหญ้าปลาเผา	ให้เจ้าหลานชาย	เชิญเจ้าโฉมฉาย	กินให้สำราญ
๑ ครั้นว่าอิมแล้ว	จึงชวนหลานแก้ว	เข้ามาหมินาน	
ขึ้นบนเคหา	ยายตาสำราญ	ยายตาว่าหลาน	นามกรชื่อไร
๑ เจ้าบอกตายาย	แต่ต้นจนปลาย	ตายายเข้าใจ	
ชื่อศรีสุทัศน์	พรากพลัดกรุงไกร	ดันดงพงไพร	หลานนี้หมิเคย
๑ เจ้าเล่าแต่เดิมมา	กลืนพระชลนา	หมิใครได้เลย	
คิดถึงน้องยา	พลัดข้าหมิเคย	ยายตาข้าเอย	นามกรฉันใด
๑ เจ้าหน่อกษัตริย์	พ่อศรีสุทัศน์	จงเจ้าเข้าใจ	
ยายชื่อกาลา	ตาชื่อกาไล	แรกรักแรกใคร	ยายไม่มีสอง
๑ เดิมยายตานี้	แต่ก่อนมั่งมี	ทรัพย์สินเงินทอง	
เดี๋ยวนี้ยากจน	สองคนจองง่อ	วงศ์พี่น้อง	เขาไม่ไถ่ถาม
๑ โฉมงามถามไป	บ้านเมืองชื่อไร	บอกให้แจ้งความ	
ยายบอกออกพลัน	บ้านจันทคาม	บ้านนอกบอกนาม	อยู่ไกลพารา

^{๒๕} เข้า (โบราณ) = ข้าว

๑ เจ้าถามไปพลัน	กรุงไกรใหญ่ขึ้น	ชื่อไรยายชา	
โปรดปรานหลานขวัญ	บอกฉันเถิดรา	สมเด็จพระราชา	นามกรชื่อไร
๑ ยายบอกหลานไป	ชื่อเมืองอำไพ	ราชย์พารา	
อยู่แต่เหี้ยเหียน	เป็นเพื่อนยายตา	บ้านนอกชอกนา	คอยหาเลี้ยงกัน
๑ ส่วนว่ายายตา	ครั้นเช้าเข้าป่า	หาฟันทุกวัน	
เก็บผักหักไม้	มาขายเลี้ยงกัน	เป็นสุขทุกวัน	คำเช่าเพรียงาย
๑ ส่วนพระราชา	หุงเข้าเผาปลา	ไว้ทำต่ายาย	
อยู่แต่เรือนเหี้ย	เจ็บเท้าค่อยคลาย	ที่นั่นให้ยาย	อยู่เฝ้าเคหา
๑ พระศรีสุทนต์	รุ่งเช้าเจ้าจัด	หุงเข้าเผาปลา	
เข้าดงพงไพร	ออกไปด้วยตา	ทุกวันเวลา	เลี้ยงกันทั้งสาม

ยานี

๑ เรื่องนี้จะยกไว้
ครองกรุงอภัยคาม
๑ เป็นที่วิเศษยิ่ง
ท่านท้าวเจ้าพารา
๑ อำไพผู้ริราช
มเหสีของท้าวไท
๑ ใครเลยจะเทียมทัด
พระราชบุตรี
๑ ชื่อรัตนมาลา
ผิวเนียนวลละออง
๑ โฉมตรุษผู้บิดา
ลูกกูผู้ทรมวย
๑ ลูกงามนักษณา
จะคิดกระไรดี
๑ แม้นกูจะหาให้
ครั้นยัดไปเบื้องหน้า
๑ เจ้าจะน้อยใจพ่อ
อย่าเลยตามแต่ใจ
๑ ท้าวคิดได้ดังนี้
ครั้นแล้วหมิ่นซ้ำ
๑ รูปทองของพ่อเอย
บังควรจวนจะได้
๑ จะหวังเจ้าไว้โย
ลูกท้าวเจ้าพารา
๑ ครั้นว่าจะยกให้
โฉมตรุษคู่เคยครอง

กล่าวถึงให้ผู้ทรงนาม
อันดับตามแต่ก่อนมา
ครบทุกสิ่งยิ่งหนักหนา
นามพระยาชื่ออำไพ
มีอำมาตย์ฤทธิไกร
นางทรมวยงามมีศรี
ชื่อนางรัตนเทวี
ใครไม่มีงามถึงสอง
พระพักตราครี้อแหวนทอง
งามล้ำยออยู่ผ่องใส
จึงจินดาในพระทัย
ควรจะได้พระสามี
ใหญ่ขึ้นมาสิบห้าปี
จะสบที่ปรารถนา
จะน้อยใจกระมังนา
พระจิตาจะน้อยใจ
ที่พึ่งพ่อสืไม่ได้
น้ำพระทัยของธิดา
กับเทวีผู้มารดา
เรียกธิดามาทันใจ
ผู้ทรมวยขยออดพิสมัย
พ่อจะให้ครองพารา
บิดาไซ้รักแก่ชรา
ควรจะมาเป็นคู่ครอง
หมิชอบใจจะมัวหมอง
ตามแต่ต้องน้ำพระทัย

๑ จะให้เขาเป่ามา
โผยามาทูลไป
๑ หมิฟังพ่อแม่ว่า
ตามแต่จะโปรดปราน
๑ เมื่อนั้นจึงพระบาท
สมจิตท้าวคิดมา
๑ สูงจถือสารตรา
เที่ยวไปทุกบุรี
๑ บรรดาที่เมืองออก
ที่มีภริยา
๑ ที่ร้าย^{๒๖}มเหสี
ผู้ใดมิได้ส่ง
๑ บัดนั้นจึงเสนา
บอกจบภพไตร
๑ ที่ร้ายมเหสี
ครั้นแจ้งในสารตรา
๑ เสนาแลมนตรี
แจกหมายรายทั่วกัน
๑ เมื่อนั้นจึงพระบาท
จึงสั่งกับเสนา
๑ ปูลาดสาตพรมเยี่ยม
เพดานกันมานทอง

ณ บัง
๑ บัดนั้น (เลื่อนราง)
ออกมาเร่งรัดบัดใจ
๑ สำเร็จเสร็จพลันทันใด
ทำไว้ก็พร้อมดี
๑ เมื่อนั้นอำมาตย์
พรั่งนี้เจ้าครองมาลา
๑ องค์ใดสไบปรารณา
ไปสวมพระหัตถ์ด้วยพลัน
๑ ครั้นรุ่งพรั่งนี้ขมิหมัน
ตามกันมานั่งโรงทอง

แต่บรรดาลูกท้าวไท
ตามพระทัยจะโปรดปราน
ไปเมื่อหน้าหมิเป็นการ
กระหม่อมฉันตามบัญชา
ให้ธิดาผู้บิดา
มีบัญชาเรียกเสนี
ทั้งเสนาแลมนตรี
บุตรามีให้ส่งมา
สู่ไปบอกทุกพารา
อย่าเสด็จมาไม่ประสงค์
พระบุตรจึงจำนง
โทษทัณฑ์ลงให้บรรลัย
รับบัญชาแล้วทันใด
เมื่อน้อยใหญ่ทุกพารา
เอกโตรีจัตวา
แต่งเข้ามาประกวกัน
ทูลผู้มีผู้ทรงธรรม
จงทรงธรรมทราบบาทา
อำมาตย์ราชพระราชา
เร่งเร็วราปลูกโรงทอง
เร่งกระเทียมไว้รับรอง
ดอกไม้กรองกระการ^{๒๗}ตา

รับพระบัญชา

จึงทูลท้าวไท

ตรัสสั่งบุตร

เจ้าเอามาลา

กุมารผายผัน

^{๒๖} ร้าย (ปาก) = ไร่

^{๒๗} กระการ (ปาก) = ตระการ

๑ นั่งเคียงเรียงรายกายกอง พระน้องผู้ยอดเสนาหา	ต่างคนต่างปอง
๑ เมื่อนั้นนางรัตนมาลา หมิซาก็ลงมาพลัน	ได้มัลลยา
๑ พร้อมพรั่งนั่งอยู่ทั้งนั้น จอมขวัญก็กลับขึ้นมา	นางไม่ผูกพัน
๑ ถวายบังคมพระบิดา ฉายาก็มาวิงวอน	กราบทูลราชา
๑ บิดาปราณีลูกนี้ก่อน บ่ห่อนจะชอบพระทัย	ลูกไม่อาวรณ์
๑ เมื่อนั้นพระองค์ทรงชัย ผู้ใดที่มีลูกหลาน	ตำรัส ^{๒๘} ตรัสไป
๑ ที่ยังหนุ่มแน่นลำเพาพาน อย่านานให้เป่า ^{๒๙} กันเข้ามา	เร่งส่งลูกหลาน
๑ ผู้ดีที่มียศถา ให้พระธิดาลูกกู	เร่งเป่าเข้ามา
๑ อำมาตย์รับสั่งพรั่งพรู ทุกหมู่ตำแหน่งทุกแห่งหน	เป่าไปให้รู้
๑ ดีซ้องร้องร่ำทุกตำบล เร่งเร็วไปยังโรงทอง	จัดแจงแต่งตน
๑ เป่าไปนอกในทั้งผอง ท้าวปองจะให้ธิดา	ไปยังโรงทอง
๑ แล้วจึงมาทูลราชา ดั่งมีบัญชาพระภูบาล	ให้แจ้งกิจจา
๑ ครั้นรุ่งนี้หมินาน มาสู่สถานโรงทอง	เร่งแต่งลูกหลาน
๑ บ้างมานั่งกรีก ^{๓๐} นีกปอง ร่วมห้องจะครองเสนาหา	แม่นกได้น้อง
๑ เมื่อนั้นจึงพระราช ลูกยาผู้ยอดนารี	ตรัสกับธิดา
๑ จึงนางฉายานารี เทวีเจ้าจึงลงมา	ฟังพระพันปี
๑ จับได้มัลลยไคลคลา ไฉยาไม่พบสบที	นางพิจารณา

^{๒๘} ตำรัส (ปาก) = ตำรัส

^{๒๙} เป่า (ปาก) = เป่า

^{๓๐} กรีก (ปาก) = ตรีก

๑ นางจึงเอื้อมย่างมาปรางค์ศรี
จงโปรดเกศีเกิดรา
๑ ไม่ได้สบใจปรารณา
อันมาเพลาวันวาน

ทรงธรรม์พันปี

ยิ่งกว่าพระยา

สุรางคนางค์

๑ เมื่อนั้นราชา ตรัสกับฉายา
เมื่อย่าเศร้ายสร้อย ลูกน้อยสงสาร
๑ คู่ของนางไซ้ ไปอยู่ถึงไหน
อยู่ด้าวแดนใด จึงไม่เข้ามา
๑ จึงสั่งเสนา รับพระบัญชา
ตีส้องร้องไป นอกในบุรี
๑ แล้วทูลอุบาท ทำตามองการ
เมื่อครั้งนั้นเล่า ท่านเจ้าพารา
๑ ในวันนั้นหนา กระจายจกชี้ข้า
ผีสาธเคยถือ ยกมือขึ้นไหว้
๑ บบบานศาลใหญ่ ได้นางเมื่อไร
ที่เราบนไว้ หมิให้เสียที่
๑ อ่างต้ออ่างดำ จะชวนเมียหย่า
ขัดสนจนจิต บ้างคิดเสียดาย
๑ ที่นางคนนั้น ตัดผมกวดขัน
เล่นลงจากเรือน ให้เพื่อนดูตัว
๑ ลางคนสู้รู้ ไปให้หมอดู
แล้วไล่ถามไป ยังกระไรข้านี้
๑ ลางคนบ่นว่า เมื่อไรเล่าหนา
ลางคนละเมอ เพื่อหาเมียสาว
๑ ครั้นรุ่งเวลา ต่างคนต่างมา
แม่นใครได้เมีย อย่าเสียกันเลย
๑ กระจายจกหน้าเปี้ยว ได้กูคนเดียว
ลางคนกรุยกราย เดินชายหางตา
๑ เมื่อนั้นราชา เรียกพระธิดา
เร่งเร็วเจ้าไป ที่ในโรงทอง
๑ เมื่อนั้นกัลยา ได้ฟังบิดา
กระจายจกชี้ข้า เห็นมาแต่ไกล
๑ นางวิ่งกลับไป เหม็นสาบสุดใจ
จึงกลับขึ้นไป ทูลให้บิดา

ธิดานงคราญ

ลูกเหล่าชาวบ้าน

ไกลนักรไกลหนา

แม่นพันปัญญา

ออกมาด้วยดี

ลูก(หลาน)ใครมี

มีพระบัญชา

เพราะมีธิดา

ยินดีมีใจ

บนหมูปืดไก่

หมูไก่ใบศรี^{๓๑}

ออยู่ที่เมียมี

โกรธามากมาย

อยากได้เจ้านาย

น้ำมันใส่หัว

นีกกริมย้มหัว

ชะตาราตี

หมอว่าเคราะห์ดี

จะมารุ่งเช้า

ลางคนจนเช้า

เกรี้ยวกราวเจ้าเอย

เดินพลางทางแย

ใครอย่าพักว่า

เดินแข่งกันมา

มาโดยสมพอง

เจ้าจะร่วมห้อง

ถือมาลัยไป

ชุมมือไสว

กลืนไอนักหนา

เหม็นสาบนักหนา

ให้เป่าเข้ามา

จึงไปเมืองไกล

ให้ขับกันมา

ไม่มาขัดใจ

ให้ได้เทวี

ตีกันวุ่นวาย

บได้เจียมตัว

ชมตัวว่าดี

จะได้เมียสาว

นอนไม่หลับเลย

นีกกริมย้มมา

จนถึงโรงทอง

กับใครผู้ใด

ให้สวมมาลา

ยิ่งกว่าทุกที่

^{๓๑} ใบศรี (ปาก) = บายศรี

ยานี

๑ เมื่อนั้นท้าวอำภัย
 ปล่อยพลางทางปราณี
 ๑ ลูกรักผู้โฉมตรู
 โกฏิแสนแน่นกันไป
 ๑ ท้าวตรัสถามไพร่ฟ้า
 ถามไปให้ทุกคน
 ๑ ยังอยู่หรือหาไม่
 มีอยู่สูบอกมา
 ๑ มีอยู่สูบอกไป
 อำไว้ขัดใจกัน
 ๑ ทั้งหลายว่าหาไม่
 ยังหลานยายกะตา
 ๑ เป็นคนขัดเซมา
 ครั้นคำจึงมาบ้าน
 ๑ ท้าวตรัสกับเสนา
 เอาตัวผู้บอกให้
 ๑ บัดนั้นจึงเสนา
 ฉวยควัวพาผู้นำ
 ๑ ครั้นนำมาบ่หึง
 อำมาตย์จึงถามว่า
 ๑ ส่วนยายจึงบอกว่า
 เขาว่ายายมาไป
 ๑ ยายขัดเขาหมีได้
 พอพบเจ้ากับตา
 ๑ พามาหมีทันนาน
 ราชามาแลไป
 ๑ กษัตริย์ทั้งสามองค์
 รูปร่างอย่างเทวา
 ๑ บัดนั้นจึงราชา
 ษะรอยเจ้านี้ไช้
 ๑ ลัคนะและราศี
 ท้าวตรัสกับเสนา
 ๑ เมื่อนั้นพระธิดา
 ฉวยได้พวงมาลัย

จึงแจ้งใจพระบุตรี
 พระบุตรีอย่าเศร้าใจ
 ช่างเลือกคุณนี้ว่าใคร
 ไม่ชอบใจแต่สักคน
 ถามลงมาบัดเดี๋ยวล
 ที่ทรพลอันเข้ามา
 อยู่ที่ไหนบั้ง^{๓๒}หรือหนา
 เร่งให้หามาเร็วพลัน
 กูจะให้ซึ่งรังวัล
 ลงโทษทัณฑ์ให้หนักหนา
 คนหนึ่งไช้รักก็บอกมา
 ยากนักหนาใครจะปาน
 เทียวเข้าป่าทุกวันวาน
 ข้าให้การตามจริงไป
 สูอย่าซ้ำพากันไป
 อยู่หาไหนให้มันนำ
 รับขงคามาตามคำ
 ให้เจ้ากรรมนำทางมา
 ก็มาถึงเรือนยายตา
 หลานของยายนั้นไปไหน
 ไปกับตาเข้าพงไพร
 นำหลานให้จงเร็วรา
 จงนำไปถึงแนวป่า
 เขาก็พาเอาตัวไป
 ถึงทวารพระเวียงชัย
 เห็นแต่ไกลเรียกธิดา
 แลไปกรง^{๓๓}พระราชา
 งามนักหนานี้ลูกใคร
 คิดไปมาในพระทัย
 ลูกท้าวไทพลัดเมืองมา
 จรลีตินักหนา
 ให้นำมาบนปรางค์ชัย
 เห็นราชามาแต่ไกล
 เล่นลงไปหาราชา

^{๓๒} บั้ง (ปาก) = บ้าง

^{๓๓} กรง (ปาก) = ตรง

๑ สบเนตรเกศกษัตริย์
 ยืนดวงพวงมาลา
 ๑ เมื่อนั้นพิตุเรศ
 คู่ครองของบุตรา
 ๑ หมิเอาพ่อไม่ว่า
 ครั้นแล้วพระจอมไตร
 ๑ วานนี้รู้หรือไม่
 เหตุไรไม่นำพา
 ๑ เจ้าทูลพระราชา
 ผู้ติมิเต็มไป
 ๑ ท้าวตรัสถามนามภูมิ
 ลูกท้าวเจ้าพญา
 ๑ เจ้าบอกนามโดยอรรถ
 ได้ยากจากบุรี
 ๑ ท้าวมถามพระจอมไตร
 เจ้ากล่าวเล่าพ่อรา

ฉบับ

๑ เมื่อนั้นพระองค์ทรงชัย
 เนตรไหลครี้ออธารา
 ๑ เดิมทีทรงฤทธิ์บิดา
 ราชามีสามพระองค์
 ๑ ชื่อว่าปัทมาโฉมยงค์
 ถัดลงมาชื่อทศมิจา
 ๑ มารดาข้าชื่อปัทมา
 บุตรแม่ศรีสุวรรณ
 ๑ นางทศมิจาอาธรรม์
 ดิฉันจึงพลัดเมืองมา
 ๑ มั่นว่าข้านี้ทั้งสองรา
 แล้วว่าข้าไฉ่ฟาดฟัน
 ๑ บิดาหลงมาโทษทัณฑ์
 ทรงธรรมมอบให้ยายครัว
 ๑ สองศรีพี่น้องอยู่หัว
 ว่าชั่วให้ฝังทั้งเป็น

แสนโสมนัสยิ่งหนักหนา
 สอดหัดตาเข้าด้วยพลัน
 จึงรู้เหตุแห่งฉายา
 สมปรารถนาก็ตามใจ
 พ่อจะหาให้ชอบใจ
 ตรัสลงไปกับราชา
 พ่อใช้ให้เขาไปเปามา
 ไม่เข้ามานี้ว่าไร
 ไปอยู่ป่าพนาลัย
 ข้าผู้ไร้หมิได้มา
 ตัวเจ้านี้ชื่อไรหนา
 ฤไพรฟ้ากระฎุมพี
 ศรีสุทนต์ตรัสปราณี
 ตัวฉันที้ลูกพระยา
 เป็นโฉนจึงพลัดมา
 แต่เดิมมาเป็นโฉน^{๓๔}

ประมุขทูลไท้

มีอัคฉายา

ศรีสุวรรณบรรจง

สังหสราชา

มันทำรำพัน

ยึดมือถือบ่า

มารดาข้าฉัน

จงจำจับตัว

^{๓๔} จบหน้าต้นพระศรีสุทนต์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ มีบันทึกว่า “พลิกกลับไปหน้าโน้นเถิด” ขึ้นหน้าปลายมีบันทึกว่า “หน้าปลายพระศรีสุทนต์สังหสไชยนะท่านเอ๋ย

๑ พระแม่แก้ไขให้คลายเชืญ มาด้วยกับนายเกตรา	จึงค่อยคืนเป็น
๑ สำเภาจมลงในคงคา ว้ายมากก็พลัดกันไป	พระน้องของข้า
๑ รำลึกถึงน้องก็ร้องไห้ ฉันทไชร้ชั้จรชอนมา	ตายแล้วหรือไฉน
๑ มาพบสหายกับตา ราชาจงแจ้งคดี	เลี้ยงดูรักษา
๑ เมื่อนั้นอำภยภูมิ พื่อนี้ค่อยเต็มพระทัย	จึงมีวาที
๑ เชือกษัตริย์พลัดมาแต่ไกล ยังได้สำคัญนั้นมา	สิ่งหนึ่งสิ่งไร
๑ เจ้าจึงทูลพระราชา ได้มากก็เป็นสำคัญ	อำมรงค์กุษา
๑ เมื่อนั้นพระองค์ทรงธรรม์ ไปเอาสำคัญนั้นมา	ใช้เสนานั้น
๑ บัดนั้นอำมาตย์แลเสนา โคลคลาไปเอาสำคัญ	รับพระบัญชา
๑ ได้ทั้งสังวาลมาพลัน เข้าทูลถวายหมินาน	อำมรงค์ทรงธรรม์
๑ พระองค์ทรงดูสังวาล ภูบาลก็ทราบพระทัย	อำมรงค์อสังการ

สุรางคนางค์

๑ เมื่อนั้นราชา ธิดาขบตี	เห็นเจ้าพระยา ฤทธิเกรียงไกร	มหาอำภย ท้าวจิงตรัสไป	กับหมู่เสนา
๑ ดุราชาวการ ดั่งภูตรัสสั่ง	เร่งเรี่ยวยานาน สู่ตั้งเบงจา ^{๓๕}	ทหารซ้ายขวา เรื่องรองรจนา	เจ็ดชั้นประไพ
๑ สารพัดเครื่องเล่น สระสรองค์นาถ	สุตูกะเกณฑ์ เยวราชทรมวย	เครื่องเล่นสิ่งไร จะมอบเวียงชัย	ให้เจ้าสองรา
๑ แล้วปลุกโรงทอง เจ็ดยอดสอดแสง	สามสิบเก้าห้อง ดาษแดงหลังคา	เรื่องรองรจนา แสงสุกมุกดา	รจนาด้วยทอง
๑ ชายคาตีนกร่อน เป็นลายระบาย	สีอิฐแสงอ่อน ลวดลายย่อมทอง	บวรเรื่องรอง พวงเงินแก้วกรอง	พวงทองบรรจง
๑ เพดานม่านลาย	กระจกกนกลาย	ระบายเบงจรงค์ ^{๓๖}	

^{๓๕} เบงจา (ปาก) = เบญจา หมายถึง แทนมีเสารับเพดานดาตและระบายผ้าขาว แทนซ้อน ๕ ชั้นลดหลั่นกัน

^{๓๖} เบงจรงค์ (ปาก) = เบญจรงค์

ระบายลายทอง	เรื่องรองเหมหงส์	ครุฑยุดนาค ^{๓๗}	เป็นวงศ์เครือวัลย์
๑ ม้ามิ่งสิงโต	นกหกบินโผ	โตเต้นตามกัน	
เหล้ามังกร	กินนรผายผัน	เกี่ยวก้านแกมกัน	สุวรรณอินทรี
๑ รูปสัตว์นานา	บ้างเป็นกินรา	นาคานาคี	
บ้างเป็นคชสาร	อีกทั้งราชสีห์	บ้างเป็นหัตถิ	เสือสีห์ด้อมมอง
๑ ประดับเพดาน	กิ่งช่อต่อก้าน	อันงามเรื่องรอง	
แววมวแกมแก้ว	เลิศแล้วด้วยทอง	บันเพื่องเรื่องรอง	ทุกช่องโสภา
๑ ไบศรีทำขวัญ	สิ้นเสร็จเจ็ดชั้น	เรียงกันลงมา	
แหวนแก้วแหวนทอง	เรื่องรองรจนา	เห็นงามโสภา	ทองคำอำไพ
๑ ประดับทั้งนั้น	ยิ่งยวดกวดขัน	ดั่งชั้นสุรลัย	
ครั้งจะพันระนา ^{๓๘}	จะเข้าทีไป	เราขออภัย	อย่าได้นินทา
๑ เมื่อนั้นนักการ	รับสั่งภูบาล	ทหารไคลคลา	
ทำวสังฉันใด	ทำได้เข้า	ครั้งแล้วกลับมา	ทูลพระองการ
๑ ครั้นการแล้วเสร็จ	เมื่อนั้นสมเด็จ	อภัยภูบาล	
ประดับธิดา ^{๓๙}	ทั้งพระกุมาร	ให้สรงสนาน	สำราญพระทัย
๑ แล้วขึ้นเบงจา	นั่งเรียงเคียงหน้า	โห่ร้องก้องไป	
แข่งแข่งแกรสังข์	อึงดังสนั่นไป	แล้วเวียนเทียนชัย	ลั่นฆ้องสำคัญ
๑ แว่นเวียนเทียนจบ	ให้ได้คำรบ	พิທີ ^{๔๐} ทำขวัญ	
พราหมณ์พริกเถ้าแก่	ชาวแม่กำนัล	แล้วอ้งเชิญขวัญ	ครั้งแล้วให้พร
๑ ให้องค์ทรงศักดิ์	เป็นปิ่นปัก	ไพร่ฟ้าประชากร	
พระขรรค์ศิลปชัย	มอบให้บังอร	สมบัติบวร	มอบให้สองรา
๑ พระศรีสุทนต์	ครั้งได้สมบัติ	ด้วยนางมาลา	
เป็นสุขยิ่งนัก	ใครจักเปรียบปรา	เจ้ารับยายตา	เข้ามาบนาน
๑ สมบุญยิ่งนัก	เป็นปิ่นปัก	นักสนมบริวาร	
ไพร่ฟ้าข้าไท	น้ำใจโปรดปราน	กับองค์นงคราญ	สุขเกษมเปรมปรีดี
๑ พระศรีสุทนต์	เสวยราชสมบัติ	อภัยบุรี	
คิดถึงน้องยา	เป็นข้าหลายปี	พระน้องของพี่	ปานฉะนี้เป็นไฉน

ยานี้

๑ เรื่องนี้ยกไว้ก่อน

พระสังข์สหาย

จักกล่าวกลอนถึงหน่อไท่

เมื่อขึ้นได้จากนที^{๔๑}

^{๓๗} ภูซงค์ (ปาก) = ภูซงค์

^{๓๘} พันระนา (ปาก) = พรรณนา

^{๓๙} ธิดา (ปาก) = ธิดา

^{๔๐} พิถี (ปาก) = พิธี

^{๔๑} นที (ปาก) = นที

๑ ขึ้นได้ค่อยดีใจ
 ขึ้นนั่งฝั่งนันทิ
 ๑ วันนั้นสองจอมขวัญ
 ละลอกกรอกซัดไป
 ๑ ต่างคนต่างโศกา
 ถ้อยทีถ้อยหากัน
 ๑ พระสังหส์ไชย
 เนตรนัยน์ไหลนองเนือง
 ๑ อนิจจาพระเจ้าพี่
 โอไอ้พระเชษฐา
 ๑ ตัดช่องแต่พ่อตัว
 ยึดไปใครเล่าเลย
 ๑ โอไอ้พี่ทูลกระหม่อม
 พลัดพรากจากน้องยา
 ๑ โอพี่ศรีสุทัศน์
 ถ้อยทีถ้อยไศกี
 ๑ จะตายแต่ครั้งก่อน
 จนจึงถึงน้องเสีย
 ๑ คิดไปใจขาดหาย
 เดินพลางทางโศกา

ณ บัง
 ๑ เมื่อนั้นยักขาฤทธิไกร
 เทียวไปที่ใกล้สาคร
 ๑ เดีบด้ากำแหงฤทธิรอน
 ไปริมสาครคงคา
 ๑ ผู้หนึ่งชื่อว่านนา
 ชื่อว่ายักขาใจพาล
 ๑ เดินตามข้ามเขากันดาร
 พบพระกุมารด้วยพลัน
 ๑ เข้าใกล้มันโลโบายรัน
 มันรันด้วยฤทธิสุรา
 ๑ กลิ้งเกลือกเสือกกับพสุธา
 ยักขามันไม่ปราณี
 ๑ ไหว้พลางทางถามยักชี
 น้องนี้มาผิดสิ่งไร
 ๑ คำดีหมีมาปราศรัย
 จงได้เมตตากรุณา

พระทรมวยค่อยยินดี
 กรอมด้วยพิน้ำเนตรไหล
 เจ้าพลัดกันไกลเหลือไกล
 เจ้าจึงได้มาพลัดกัน
 สำคัญว่าสิ้นอาสัณ
 จนพินั้นได้ครองเมือง
 เทียวหาให้ผู้บุญเรือง
 แทบปลดเปลื้องชีวลัย
 ไม่ปราณีน้องเลยหนา
 พระไม่มาปราณีเลย
 พระทูนหัวของน้องเอ๋ย
 จะคั่นเคยเหมือนพียา
 น้องทุกข์กรอมถึงราชา
 พี่ของข้ายมปราณี
 เรากำจัดพระชลนี
 แล้วพระพี่ถึงน้องไป
 ออกน้องร้อนครือไฟเลีย
 น้องละเหี่ยวด้วยพียา
 ด้วยพี่ชายเป็นนักรหนา
 ริมคงคาป่าพงไพร

เป็นด่านทวารชัย

ทั้งสองเดินจร

ผู้หนึ่งนั้นหนา

เดินในไพรสาณฑ์

กระบองสองอัน

ถีบซ้ายป่ายขวา

พี่ไม่ปราณี

พี่ข้าข้าไหว้

๑ ยักขากรีวโกรธนักหนา	เพราะมึงแลนา
ต้องมาอยู่ป่าพงไพร	
๑ อยู่ด้วยลูกเมียไม่ได้	เจ้ากูอยู่ไหน
ใช้ให้กูคอยศัตรู	
๑ เหวย ๆ มนุษย์มึงจรรู้	เจ้านายของกู
ซังสู้นี้แสนทวี	
๑ ว่าพาลทางเข้าโบายดี	องค์ยับกับที่
ยักซีมันหมื่นเอ็นดู	
๑ โลหิตไหลหลังพริ้งพริ้ว	โดยปากตาหู
เลือดพรูออกทุกทวาร	
๑ จับสองตีนฟาดฉาดฉาน	เจ็บจริงยิ่งการ
สงสารด้วยพระจอมไตร	
๑ ดั่งหนึ่งเข้าสารในไถ่	กระดุกยับไป
ยังอยู่แต่ใจรอน ๆ	
๑ จับได้โคลคลาพาจร	ไปทิศอุดร
พาจรไปสู่ที่อาศัย	
๑ จึงมาถองซ้ำจำไว้	ใส่กรงเหล็กใหญ่
ใส่ไว้ให้สิ้นชีวิ	
๑ ต่อเมื่อรุ่งเช้าราตรี	เราสองยักซี
เรานี้จึงกินสำราญ	

สุรางคนางค์

๑ บัดนั้นปจฺฉา	ท่านโจตนา ^{๔๒}	แก่พระอาจารย์	
มารทั้งสองนี้	เดิมทีถิ่นฐาน	โคตรเผ่าเหล่าปฺราณ	มารนี้อยู่ไหน
๑ เดิมทีนั้นเล่า	มารนี้เป็นบ่าว	ท่านท้าวผู้ใด	
จึงเป็นนายด่าน	ทวารพงไพร	ผู้ใดตั้งไว้	หรือได้เป็นเอง
๑ บัดนั้นวิสีขนา	ท่านตอบปจฺฉา	ตามบุราณเพลง	
สัปบุรุษจำใจ	ตามใจตนเอง	จะกล่าวตามเพลง	ขุนมารยักขา
๑ เดิมเมืองมารนี้	ชื่อเมืองคีรี	จอมจักรยักซี	
กำแพงบรรพต	ปรากฏนักหนา	ท้าวมหาปัทมา	ครองเมืองบุรี
๑ ท้าวมืดลูกชาย	จิ้งไรใจร้าย	ล้ำอักสุรี	
มารหน่อกษัตริย์	ชื่อปัทวดี	ขุนมารยักซี	ยินดีเล่นไพร
๑ กุมารยักขา	ฤทธิ์หนักคักดา	ไม่มากกลัวใคร	
ไม่เฝ้าบิดา	ที่พาราใน	แต่เที่ยวเล่นไพร	เป็นนิจกาล
๑ กินช้างกินม้า	มนุษย์มนา	บรรดาพบพาน	
กินต่างเมียงหมาก	หายอยากอาหาร	ไม่เฝ้าพระยามาร	ผู้เป็นบิดา

^{๔๒} โจตนา น่าจะเป็นการรวมคำระหว่าง โจษ(จัน) และเจตนา

๑ อยู่มาวันหนึ่ง	มาพื่อนั้นถึง	จะสิ้นชีวี	
จึงถามมเหสี	ผู้เป็นมารดา	ลูกรักของข้า	เจ้าไปแห่งไหน
๑ เมียมาทูลผิว	ว่าพระอยู่หัว	ตัวมันเล่นไพร	
กินแต่แรดควาย	สบายลืมไป	ไม่ได้เห็นใจ	พ่อแล้วแล
๑ ท้าวไทได้ฟัง	ตาแดงแสงครึ่ง	เพราะฟังเมียว่า	
กูจะสิ้นใจ	มันไม่นำพา	กูเป็นบิดา	มันไม่ไยดี
๑ ผู้อื่นแท้ ๆ	เขายังเยี่ยมแล	พ่อแม่ทั้งนั้น	
บิดาเป็นใหญ่	มันไม่ดูดี	ยังว่าไพร่นี้	มันยังเมตตา
๑ กูจะสาปไว้	ไอ้ลูกจิงไร	แค้นใจนักหนา	
ควรหรือเป็นได้	พอใจเล่นป่า	กินช้างกินม้า	มันไม่กลัวตาย
๑ อวดอิทธิฤทธิ์	มันจะมรณา	ด้วยมนุษย์หมาย	
ออกปากเท่านั้น	ถึงการรอดวาย	ทำกิริยาตาย	วอดวายม้วยมรณ
๑ ท้าวปัทมา	ได้ครองบุรี	ของพระบิดร	
มารดาบอกให้	แจ้งใจภูธร	หนีพระนคร	สัจจอยู่ไพร
๑ ต้องคำประกาศ	กลัวมนุษย์ชาติ	จึงคลาดหนีไป	
ปลุกเป็นหอห้าง	อยู่กลางพงไพร	เพราะตัวกลัวภัย	กลศึกยิงยง
๑ ฝากสมบัติไว้	กับแม่ตันไทร	ตั้งใจจำนง	
พาลูกเมียไป	อยู่ในกลางดง	กลัวจะปลดปล่อย	สิ้นชีพประลัย
๑ ให้มารธิดา	อยู่เฝ้าเคหา	เป็นนิจกาลไป	
ผิวเมียทั้งสอง	เที่ยวท่องพงไพร	ต่างคนต่างไป	เที่ยวหาอาหาร
๑ จับได้ผู้คน	มาให้ลูกตน	ถึงบนสถาน	
หักแข็งหักขา	พามาบนาน	ให้บุตรมาร	กินเล่นพลาง ๆ
๑ มียุ้งน้อยใหญ่	คอกขังวัวควาย	เนื้อเปื้อนเสื่อสา	
ได้คนหญิงชาย	ทิ้งไว้ในฉาง	ให้ลูกกินพลาง	เป็นอาหารยาว
๑ ที่นั้นขุนมาร	จึงตั้งทหาร	เป็นด่านคอยข่าว	
ในแคว้นแคว้นนั้น	สามชั้นโดยยาว	อยู่ในแดนด้าว	ป่าใหญ่ไพรสมน
๑ ทั้งสี่ทิศ	ถัดนั้นออกมา	ทั้งสี่ตำบล	
ชั้นในทวาร	ขุนมารแปดคน	ชั้นสองกลางหน	สี่คนรักษา
๑ อยู่ทุกทวาร	มารนี้เป็นด่าน	ที่สามลงมา	
ด้วยกลลวงศัตรู	หมู่มนุชชา	ด้วยคำบิดา	หัก ^{๔๓} มาสาบาน
๑ อันนี้วิสัย	หักตอบปุจฉา	พรรณนามานาน	
ฟังคำจำไว้	เล่าให้ลูกหลาน	เป็นคำโบราณ	สืบสืบกันมา

ยานี้

๑ เมื่อนั้นหน่ออกษัตริย์
มารร้ายมันตีดำ

พระสังหัสราชา
แทบชีวาจะบรรลัย

^{๔๓} จิงไร (ปาก) = จัญไร

๑ จะตายแต่ในเมือง
 ที่กลางคองคไหล
 ๑ ที่นี้กรรมสิ่งไร
 ออกเอยเคยมายาย
 ๑ น้อยใจด้วยพระพี่
 พระพี่ของน้องยา
 ๑ มารร้ายมันด่าตี
 เหลียวแลไม่เห็นใคร
 ๑ แม้นตายในพารา
 กรรมจริงสิ่งไรเลย
 ๑ ร่ำไรถึงบิดร
 คุณท่านทั้งสองรา
 ๑ ยักขามาตีลูก
 เหลือทนพันวิสัย
 ๑ ตบตีแล้วหมิ่นนำ
 คุณท่านทั้งสององค์
 ๑ เดชะข้าถือสัตย์
 คุณแม่ปัทมา
 ๑ ไหว้คุณท่านทั้งปวง
 กรงเหล็กหักกระเจาย
 ๑ หลุดแล้วค่อยดีใจ
 ชลนัยน์ไหลพุ่มพอง
 ๑ บุกป่าในไพรสาณฑ์
 สัจจซอนเข้าป่า
 ๑ ดันดงหนามหนักหนา
 มีดมนพันวิสัย
 ๑ มารร้ายไล่ตามหา
 พระไพรในปากกว้าง
 ๑ ยักขหาไม่พบ
 ไม่พบสบพระองค์
 ๑ ถ้อยที่ถ้อยเถียงกัน
 ไ้อ้แรงแก่งจิงทาล^{๔๔}
 ๑ คนหนึ่งจึงเถียงว่า
 จะกินแต่หัวที่

ค่อยปลดเปลื้องรอดตัวไป
 รอดมาได้ไม่วอดวาย
 จะบรรลัยด้วยมารร้าย
 ด้วยมารร้ายแล้วแลนา
 พระแก่งหนึ่หมิ่นนำพา
 ถ้าแม้นมาจะเห็นใจ
 ตัวน้องนี้จะบรรลัย
 จะช่วยได้ไม่เห็นเลย
 เห็นดีกว่านะพี่เอย
 พระพี่เอยช่วยด้วยรา
 สองบังอรพระมารดา
 จงช่วยข้าให้พ้นภัย
 ทั้งกระดุกหักเหลวไหล
 ย่อยยับไปสิ้นทั้งองค์
 แล้วมาจำไว้ในกรง
 จงมาช่วยลูกด้วยรา
 ให้สลัดจากทุกขา
 คุณพี่ยาช่วยน้องชาย
 ไหว้บวงสรวงท่านทั้งหลาย
 หลุดทะลายจากจำจอง
 หนีออกได้ดังใจปอง
 เดินในท้องหิมวา
 อนธการมีดนักหนา
 บุกแฝกคาป่าพงไพร
 กล้วยยักขาเป็นเหลือใจ
 อดสำห^{๔๕}ไปจนรุ่งราง
 พระราชาสิ้นแดงทาง
 เคลื่อนหนทางให้มารหลง
 จึงกระหลบมาโดยจง
 มาคืบคองยังสถาน
 จะกินมันแต่วันวาน
 ให้อาหารกุหนายหนี
 มิ่งมุสาใช้พอดี
 ไ้อ้หน้าผิว่าอย่า ๆ

^{๔๔} อดสำห (ปาก) = อุตสำห

^{๔๕} จิงทาล (ปาก) = จันทาล

๑ ยักขามาโทษกัน เคื่องแค้นเป็นหนักหนา	ในวันนั้นเป็นโกลา บ้างบ่นบ้างด่ากันไป		
ฉบั้ง ๑ เมื่อนั้นสังหัสจอมไตร เนตรไหลคือท่อธารา	จรเข้าในไพร		
๑ กล้วยยักษ์จักไล่ตามมา หนีมาที่ในไพรสณฑ์	ตื่นดังพงป่า		
๑ ถันดามาเหนี่ยวเกี่ยวพัน ทรงธรรมก็มุดหลุดมา	เชือกเขาเถาววัลย์		
๑ ยิงรยิงไปโคลคลา ราชาปี่มาสั้นปราณ	ความกล้วยยักษ์		
๑ ถ้าบากยากใจใครจะปาน กลัวมารจะกินสิ้นชนม์	ช่องน้อยค่อยคลาน		
๑ เจ้าค่อยเล็ดลอดสอดตน ให้พ้นศัตรูหม่มาร	ล้มลุกชุกชน		
๑ ได้ยินซึ่งเสียงคชสาร ว่ามารมันไล่ตามมา	ตกใจใครจะปาน		
๑๑๑ ด้อมมองลงกับภูผา มารมาหรือว่าไฉน	ซ่อนอยู่คุหา		
๑ รู้ว่าเสือสัตว์ค่อยดีใจ ร้องไห้ไม่วายโศกา	ดำเนินเดินไป		
๑ ราชจนครวญถึงพระเชษฐา หมีเข้าเข้าช่องเขาหลวง	ครั้นพ้นแนวป่า		
๑ เดินพลางหว่างเขาทั้งปวง พ้นจากเขาหลวงหิมพานต์	สิ้นเนินจึงล่อง		
๑ แล้วออกชอกซอนไพรสาณฑ์ ก็ลุถึงด่านยักชี	ดำเนินหมีนาน		
๑ ลุถึงด่านกลางอสุรี ภูมิจึงรู้องค์เลย	สงสารพันปี		
สุรางคนางค์ ๑ บัดนั้นยักขา จึงว่ากับกัน	เห็นพระราชา จับมันให้ได้	เดินมาแต่ไกล ฆ่าให้บรรลัย	มันไซ้ศัตรู
๑ ต่างคนต่างไล่ ยักขคนหนึ่งนั้น	พระสังหัสไชย ไล่ทันโฉมตรู	จิตใจหุดหู่ มันร้องคูรู้	หมีได้ปราณี
๑ มารร้ายไล่ทัน	ทำโพยโบายรัน	ล้มลงกับที่	

๑๑๑ ข้อความตั้งแต่ขึ้นไปจนสิ้นเล่มสมุดไทยเป็นส่วนของที่ซ้ำกับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

จับสองตีนฟาด	กับแผ่นปัดผี	เจ้าสิ้นชีวี	ปลงชีพบรรลัย
๑ มารู้อุกระหนัก	ว่าพระจอมจักร	สิ้นอาสัญไป	
จึงรำพึงนึก	กรองกรึกในใจ	จะทำฉันทไ	จะได้กับกู
๑ จะกินที่นี้	เพื่อนกุลิมิ	มารนี้จะรู้	
มารทั้งสามเห็น	บ่เป็นของกู	ถ้าแน่นมันรู้	กูจะอ้อมหรือหนา
๑ กูจะซ่อนไว้	ในกรอกชอกใหญ่	ในไพรพทุกษา	
เมื่อไอ้สามคน	มันดันเข้าป่า	กูจึงกลับมา	กินเป็นอาหาร
๑ มารใจกรรจ	คิดแล้วเท่านั้น	หมิ่นให้นาน	
เอาซ่อนเข้าไว้	ในไพรหิมพานต์	ที่นั่นขุนมาร	มายังเรือนตน
๑ จึงร้อนขึ้นไป	ถึงอาสน์ภูวนัย	บัณฑิตทุกามพล ^{๔๗}	
ท่านเข้าเมืองแมน	ด้าวแดนเมืองบน	กระด้างพิกล	ร้อนรอนหนักหนา
๑ ท่านท้าวหม่นวาน	จึงเล็งด้วยญาณ	ท่านท้าวพันตา	
รู้ว่าพระองค์	ปลดปลงชีวา	ถึงความมรณา	ที่ป่าไพรสมณต์
๑ ถ้าใช้ใครไป	ยักษ์ร้ายจับได้	จะทำโสละวน ^{๔๘}	
มารกล้าฤทธิ์หนัก	มันจักรกรน	กูจักจรดล	ยังแดนยักษ์
๑ คิดแล้วบ่หึง	ท่านท้าวไตรตรึงส์	จึงเหาะลงมา	
เมฆหมอกมืดมน	หาวหนเวหา	เหาะกรลงมา	หมื่นช้างถึงพลัน
๑ ค่อยหมอบยอบคลาน	ก้มก้มกรานกราน	กลัวมารอาธรรม	
ถ้าเห็นถ้ารู้	ตัวกูกับมัน	มารร้ายอาธรรม	กลัวมันโยนา
๑ จักชูปที่นี้	เกลือกว่ายักษ์	มันจักกลับมา	
เห็นกูกับองค์	จะทรงไกรธา	รบกับยักษ์	จะข้าท่วงที
๑ ชูปที่นี้ไซ้	เป็นแล้วจักไป	ไม่พ่ายยักษ์	
ยักษ์ทั้งแปดคน	ดั้นดงพงพี	ผลาญชีพภูมิ	เสียทีรอดไป
๑ คิดแล้วหมื่นข้า	อัมรินทร์อินตรา	อุ้มพาศฟไท	
ครั้นพันตามาร	ทะยานเหาะไป	ถึงคงคาลัย	สระน้ำฤๅษี
๑ จึงท้าวพันตา	วางศฟพังงา	ลงเหนือหนที	
สรรสรองค์ให้	ให้หมดราศี	เล็ดหนองอันมี	แห่งทั่วทั้งองค์
๑ หนองในไหลผุ	เหือโคลไหลพรู	เล็ดร้ายไหลลง	
สมเด็จภูมิ	ขัดสีทั้งองค์	แล้วอุ้มโฉมยง	ขึ้นยังฝั่งชล
๑ บัดนั้นบพิตร	หล่อสุรามฤทธิ์	ด้วยอิทธิฤทธิ์ตน	
จึงหล่อลูบไล้	ไปทั่วมณฑล	แล้วอ่านพุทธมนต์	ท่านท้าวอินตรา
๑ เจ้าสิ้นชีวิต	ด้วยอิทธิฤทธิ์	โกชัยพันตา	
ดังบรรทมตื่น	พ้นจากนิตราน	สบายกายา	ดั่งวานอนวัน

^{๔๗} บัณฑุกามพล (ปาก) = บัณฑุกัมพล

^{๔๘} โสละวน (ปาก) = สาละวน

๑ จิ้งท้าวโกษีย์	รู้ว่าภูมิ	เป็นมาด้วยพลัน	
จิ้งคิดกลับจิต	นิมิตความฝัน	สั่งเจ้าจอมขวัญ	อย่าพรั่นพระทัย
๑ เจ้าอยู่ที่นี่	อย่ากลัวยักษ์	จะมีลาภใหญ่	
จะพบดาวบส	ทรงพรอยู่ใน	ตัวเจ้าจะได้	คู่ครองของดี
๑ ทรงธรรมพันปี	สั่งแล้วหมิข้า	ลิลาเหาะหนี	
ไปสู่ที่ปรางค์	ชมนางนารี	ท่านท้าวโกษีย์	ยินดีหนักหนา
๑ โกษีย์หนีแล้ว	สมเด็จพะแก้ว	ตื่นจากนิตรรา	
สำคัญว่าฝัน	แม่นมั่นนักหนา	ยินดีปรีดา	ไม่มาคลาไคล
๑ แต่กุพลัดมา	จากพระมารดา	ليبแปดเดือนปลาย	
กุพังมาฝัน	วันนี้แปลกใจ	แม่นจะบรรลีย์	ไม่ไปเลยนา
๑ บัดนั้นยักษ์	ครั้นคำราตรี	ลอบหนีเพื่อนมา	
ไม่พบโฉมตรู	เที่ยวดูหน้าหนา	ใครเหาะเสาะมา	จึงพาเอาไป
๑ น้ำลายไหลพรู	อาหารของกู	ดูตัวไปไหน	
ความนี้ความข้า	เป็นกรรมอาไว	ไปบอกให้ใคร	เพื่อนกูรู้ทัน

ข้าลูกหลวง

- ๑ จะกล่าวถึงจิตดา
- ดาวบสจรจล
- ๑ อัศจรรย์วันนี้ไซ้
- เสียวซ่านทั้งอินทรีย์
- ๑ คิดแล้วเก็บดอกไม้
- ร้องพลางทางแลมา
- ๑ ข้าเจ้าหงส์ส่งเสียงร้อง
- ร่อนลงดงสุกกรม
- ๑ ขับเล่นเด่นเป็นวงศ์
- แล้วเก็บดอกมาลา
- ๑ กรองเล่นเป็นมาลัย
- สายสร้อยห้อยย้อยลง
- ๑ ร้องรำทำเพลงเล่น
- งอนแงแต่ผู้เดียว
- ๑ เจ้ากรองดอกคัตคำว
- สาวหยุดหยุดเขยชม
- ๑ ซ่อนซู่ใจจริง
- นางแย้มแกมพิกัน
- ๑ กระถินกลืนหอมกล้ำ
- ชมพู่ดูกระเด็น
- ๑ พุดจีบกลีบแจ่มแจ้ง
- ประยงค์ส่งกลิ่นไกล

นางฉายาสาวสวรรค์
 ธิดานั้นมาสระศรี
 กำเริบใจไซ้พอดี
 หรือจะมีผู้ใดมา
 ชื่นชูใจเป็นนักหนา
 เอื้อระชาน่าชมเชย
 ปีกเจ้าอ่อนร่อนกล่อมกลม
 เชิญมาชมสักหน่อยรา
 ดั่งนางหงส์เหมรา
 โยทะกาแลกาหลง
 ประดับไว้กับเอาจงค์
 รำเป็นวงแต่องค์เดียว
 ใครไม่เห็นเป็นป่าเปลี่ยว
 แล้วลดเลี้ยวเที่ยวเขยชม
 เป็นรัตเกล้าเจ้าชมผม
 ลำดวนดมนมสวรรค์
 พะยอมยิ่งมะลิวัลย์
 บุนนาคนั้นหอมเย็น ๆ
 กรรณิกาน่าชมเล่น
 ยี่หุบเห็นหอมจับใจ
 หงอนไก่แดงแสงหงอนไก่
 หวนยวนใจทราบนาสา

๑ พุดตานบานดอกโต
 กระพุ่มภูมรา
 ๑ นางเมืองเปลื้องสไบ
 แล้วลงสรงวาริ
 ๑ เนื้อเย็นเล่นสระศรี
 ยืนเลียบเก็บบุษบา
 ๑ กริดเลียบเก็บจกกล
 บัวเผื่อนเกลื่อนบัวชม
 ๑ สัตตบุษย์ผุดพ่นน้ำ
 ภูมิรินบินกล้ำกลาย
 ๑ พระสังข์ส่ายไชย
 ย่องยอบลอบแลดู
 ๑ เพราเพริศเลิศล้ำคณา
 ลูกหลานท่านผู้ใด
 ๑ เสี่ยงเพราะเสนาะล้ำ
 ผมยวากล่าวถึงบำ
 ๑ มนุษย์หรือเทวา
 ทำไฉนจะใคร่รู้
 ๑ หรือเงือกในสระศรี
 หรือยักษ์จักแปลงมา
 ๑ ย่องยอบลอบเข้าไป
 แอบไปใกล้นิฤมล^{๔๕}
 ๑ ความฝันเมื่อคืนนี้
 พินิจพิจารณา
 ๑ กลับย่องมองเข้ามา
 ลวดลายพรายเพลิดใจ
 ๑ รื่นๆ กลิ่นสไบ
 หอมรื่นชื่นอร่า
 ๑ มนุษย์ฤเทวา
 แนน้อยคอยนั่งอยู่

ชงโคโขปนจำปา
 ปนมณฑาสารพี
 ออกวางไว้ให้ดิบดี
 ในสระศรีเก็บบุษบา
 ว่ายวาริปริดีเปรมปรา
 งามนักหนาน่าเชยชม
 พึงผุดพ่นงามอุดม
 นางทรมชมช่างเยื้องกราย
 แสงแดงดั่งามพรรณราย
 แยมขยายกลิ่นเรณู
 เห็นอรไทนางโฉมตรู
 พระโฉมตรูชูขึ้นใจ
 อยู่ไหนมาป่าพงไพร
 งามกระไรเพียงบาดตา
 เรื่อยเฉื่อยฉ่ำล้ำเทวา
 หรือผีป่ามาหลอนกู
 หรือนาคาน่าเอ็นดู
 ลากของกูกระมังหนา
 ไยไม่มีเป็นหางปลา
 หลากนักหนาผีหรือคน
 ในพระทัยคิดฉงน
 คิดฉงนถอยหลังมา
 ว่าจะมีลาภนักหนา
 ดังบุษบางามสุกใส
 เห็นภูษาผ้าสไบ
 ยิ่งสงสยในวิญญา
 หวนยวนใจหยิบเอามา
 แล้วราขามาคอยดู
 ฤนาคาจะใคร่รู้
 จะตามดูอยู่ถึงไหน

นางกราย

๑ ร้อยซึ้งบังอร สังข์สเกสร
 ขึ้นจากคองคา มาหาสไบ
 ๑ ครั้งนี้ที่สุด จะว่ามนุษย์
 มาลักสไบ น้อยใจนักหนา

ธิดายาใจ
 ไม่เห็นหายไป หลากใจนักหนา
 ฤท้าวเทวา
 ธิบรรณค้นหา ทุกท่าทั่วไป

^{๔๕} นิฤมล (ปาก) = นิรมล

๑ ไปแล้วกลับมา สองครั้งสามครั้ง	ลดเลี้ยวเที่ยวหา ที่วางมาลัย	นำมาหลากใจ ไม่พบสไบ	อรไทกลับมา
๑ นางน้องหมองเศร้า พระดาบสรู้	กลัวดาบสเจ้า จะชู้นักหนา	จะโกรธโกรธา บ่นพลางย่างมา	จนถึงกุฎี
๑ เมื่อนั้นจอมไตร คิดจะยาตรา	ตามน้องย่องไป เห็นท่าผิดที่	ดูไทเทวี ครั้นรู้แห่งที่	ปรีดาพระทัย
๑ รู้ว่ามนุษย์ ค่อยด้อมค่อยมอง	อันงามบริสุทธิ์ แหวกช่องดูไป	หยดเยาะเหมาะใจ ชมแต่สไบ	อิมใจภูมิ
๑ เย็นลงรอน ๆ ลูกหลากรากไม้	พระดาบสจร แบ่งให้เทวี	มาถึงกุฎี ครั้นคำฤๅษี	เมตตาภาวนา
๑ เวลารাত্রี อาวรณ์ร้อนทรวง	นวลนางเทวี เลี้ยวลงเวลา	สู่ที่นิตรา อรไทฉายา	มานิมิตฝัน
๑ ฝันว่านาคี นางร้องก้องเสียง	พ่นพิษฤทธิ์ พ่างเพียงอาสัญ	เลี้ยวไล่พลวัน ระร่ำตัวสั่น	ตื่นจากนิตรา
๑ ครั้นเวลาเช้า โฉมฉายาเยาวมาลย์	พระฤๅษีเจ้า ใส่ดาลศาลา	เสด็จไปในป่า พาลูกดาลมา	ยังฝั่งสระศรี
๑ ขับเล่นเด่นรำ เจ้าจึงลงสร	ประดุจท่า อรองค์เทวี	มาแต่หัวที่ ลงเล่นสระศรี	ยินดีพระทัย
๑ จึงพระราชา ดูแยบคายนาง	เห็นนางไฉยา ที่กลางพงไพร	ตามมาบัดใจ กรองกริมอิมใจ	ใครได้เทวี
๑ ทำที่จะหยอก ครั้นได้ลูกดาล	ทำแต่ภายนอก ภูบาลหลบหนี	หยอกนางโฉมศรี ครั้งคราที่นี้	จะว่าฉันใด
๑ เมื่อนั้นเทวี ไม่เห็นลูกดาล	ขึ้นจากนันทิ รำคาญพระทัย	เทวีหลากใจ ใครมาแต่ไหน	ขโมยลูกดาล
๑ ฉงนจนจิต งามสรรพกลับมา	นำเปื้อนเลือดคิด ศาลาถิ่นฐาน	แปลกจิตเยาวมาลย์ ไม่มีลูกดาล	จะไขกุฎี
๑ ยามเย็นเวลา จึงถามทรมวย	ฤๅษีกลับมา ทำไยยังนี้	เห็นหน้าเทวี ภูษาไม่มี	แล้วหรือไรนา
๑ นางทูลฤๅษี ลูกดาลวางไว้	ภูษาขำนี้ หายไปแล้วหนา	อยู่ที่ศาลา มิขโมยมา	พาลูกดาลไป
๑ ฤๅษีจึงว่า แค้นขัดขัดสี	ลงสรคงคา วานนี้สไบ	พาลูกดาลไป ที่นี้หน้าใจ	ลูกน้อยนงคราญ
๑ ดูดูธิดา ไม้ตัดขัดไว้	โอดเขล่านักหนา ให้แทนลูกดาล	ภูษารำคาญ ไม่ใช่ทวาร	ที่บ้านประตุ
๑ บัดนั้นธิดา มาแล้วบัดใจ	ฟังฤๅษีว่า จึงไขประตุ	หมีซ้ำโฉมตรู ที่นั่นโฉมตรู	ผลัดภูษาปล้น
๑ ครั้นรุ่งเวลา ธิดาไปเล่น	ฤๅษีไปป่า น้ำเป็นนิรันดร์	ดุจดั่งทุกวัน ปิดศาลาปล้น	ไปเล่นสระศรี

๑ ทรามวัยไปแล้ว	เมื่อนั้นพระแก้ว	คลาดแคล้วจรัส	
ลูกดาลได้ไว้	เข้าในกุฏิ	เข้าไปในที่	ห้องในไฉยา
๑ เมื่อเจ้าเข้าได้	เก็บผ้าสไบ	ผ้าทรงนานา	
แล้วใส่ดาลไว้	ท้าวไทโคลคลา	จึงแม่มฤคา	รู้เห็นเต็มใจ

ชำลูกหลวง

๑ เมื่อนั้นนางเทวี
เก็บดวงพวงมาลัย
๑ ฉวยได้ลูกดาลไม้
ผันแปรแลไปมา
๑ ใครหน่ออกอาจนึก
คิดมาน่าน้อยใจ
๑ ขโมยผ้าสไบ
ฉกคนหรือผี
๑ จะว่ามาแต่ไหน
วัดถาลาลังการ
๑ เมื่อนั้นพระฤๅษี
จึงเห็นนางทรมวัย
๑ สองวันทั้งวันนี้
พอใจเล่นคงคา
๑ นางบอกพระสีหธา
เข้ามาในศาลาลัย
๑ สีหธามาลากใจ
ผิดแล้วแก้วกำพร้า
๑ สูยว่าอึงไป
แต่ก่อนบ่ห่อนเห็นมี
๑ ครั้นคำพันเวลา
ยามดึกนิกหนาวใน
๑ หนาวน้ำอัมฤก
กามจริงสิ่งไรนา
๑ แสนเศร้าหนาวน้ำค้าง
ร่อยซังนางเทวี
๑ ร้องเรียกพระฤๅษี
ผ้าครองของบิดา
๑ ฤๅษีมีวาจา
ผ้าหมดอตสำหรับคราง
๑ หนึ่งเสื่อเป็นสไบ
หนาวยิ่งผิงไฟกอง

จากสระศรีแล้วคลาไคล
แล้วเข้าไปยังศาลา
ไขเข้าไปห้องไฉยา
ภูษาเข้ามาหายไ
ตั้งแต่ลักของน้องไป
ขโมยไพรหรือผู้ดี
ของน้องไปวานขึ้นนี้
มาวานนี้ลักลูกดาล
น่าน้อยใจใครจะปาน
ใครจ้งทาลขโมยไป
ถึงกุฎิที่ศาลาลัย
เจ้าทำไฉนนี้
ไฉนจึงหมีผลัดภูษา
ไม่ผลัดผ้ามาเคยใจ
ภูษาเข้ามาหายไ
ขโมยไปหมดแล้วหนา
ใครหาไหนซังเข้ามา
เอ็งอย่าว่าจะเสียที่
จับให้ได้ในวันนี้
พอเห็นทีหมีเป็นไร
พระจิตาสู่ศาลาลัย
น้ำพระทัยเย็นนิกหนา
เมื่อยามดึกกรีกไปมา
คิดถึงผ้าใช้พอดี
สไบบางก็ไม่มี
มายังพระสีหธาจารย์
ลูกน้อยนี้หนาวนิกหนา
โปรดเกศาห่มพลง ๆ
ผ้าบิดาไม่ควรนาง
น้ำใจนางเล่นน่านอง
ผ้าเปลือกไม้เป็นคากรอง
ไม่ควรต้องของบิดา

๑ เมื่อนั้นนางเทวี
เดินผมหม่ต่างผ้า
๑ หนาวพันทนต์ไม่ได้
ผิงไฟใจยินดี
๑ จึงแม่มฤคคา
สัพยอกหยอกทรมาวัย
๑ เมื่อหน้าจะอุ่นยิ่ง
จะลืมนอนอัครี
๑ เมื่อนั้นนางไฉยา
พี่เห็นเป็นโฉน
๑ แม่เนื้อตอบเทวี
ไปเล่นเป็นนิรันดร์
๑ ฉายาตอบไป
หักแก้งแต่งเจรจา
๑ ไฉนใครไม่มา
ไฉยว่าหาไม่
๑ ผีสาวกลางน้ำหนอง
ที่ไหนใครจะมา
๑ อยู่ ๆ จู่เจรจา
เมตตอย่าพูดเลย
๑ คู่ครองน้องอย่าว่า
นินวลควรคู่ครอง
๑ แม่เนื้อนิทรมล
สัพยอกนางนงคราญ

ฉบับ

๑ เมื่อนั้นพระโพธิ์ฤษี
ฤษีจึงเรียกธิดา
๑ จึงถามอรไทไฉยา
เจรจาด้วยหรือโฉมฉาย
๑ กูเห็นจะเป็นแสบคาย
แสบคายจะรู้สำคัญ
๑ เอ็งไปบอกให้มาพลัน
ไปพลันมันให้มา
๑ เมื่อนั้นจึงนางธิดา
บอกมาเร็วพลันทันที

กลับมาที่ยังศาลา
หนาวนักหนาแสนทวี
จึงลงไปกองอัครี
เออกระนี้หมี่เป็นไร
ริมศาลานางอรไท
อุ่นเท่าไรกับอัครี
อุ่นจริง ๆ ยิ่งกว่านี้
จะลืมนอนอัครี
ตอบวาจาแม่เนื้อไป
สักเมื่อไรจะลืมน
แสบคายมีเมื่อกลางวัน
ไม่เห็นกันฤไรหนา
ไม่เห็นใครที่กลางป่า
ใครจะมาว่าผิดไป
พระภูษามายาไป
ในน้ำใจใคร่ครวญหา
ลักของน้องฤไรนา
อนิจจาอย่าว่าเลย
จริงฟ้าผ่าพี่เนื้อเอ๋ย
น้องไม่เคยประสมสอง
ใครเคยมาแต่ในท้อง
จำจะต้องนงคราญ
พูดกันจนราตรีกาล
จนสิ้นกาลรุ่งราตรี

ครั้นรุ่งราตรี

แม่มฤคคา

เนื้อมาทักทาย

จะถามสำคัญ

อรไทโคลคลา

๑ เห็นหลังฤๅษี	นี้กว่าเทวี	แก้วพีแนใจ	
ลูปหลังนั่งเคียง	ร่วมเรียงฐานัย	สาวน้อยกลอยใจ	จงได้เมตตา
๑ เมื่อนั้นฤๅษี	เธอทำท่วงที	ถอยหนีราชา	
กลั่นหัวไม่ได้	จนใจนักหนา	จึงพระสิทธา	ถามมาด้วยพลัน
๑ เมตตาทำไร	ฤๅษีนั้นไซ้	หมี่ไขจอมขวัญ	
พระสังหัสไชย	ตกใจตัวสั่น	กระหนก ^{๕๐} อกตัน	เพียงสิ้นวิญญา
๑ จึงกราบทูลท้าว	พระดาวบสเจ้า	โปรดเกล้าเกศา	
เมมาจิตผิตพลั่ง	แต่หลังนั้นมา	จงโปรดโทษข้า	คุณตาทรงธรรม
๑ เธอถามความไป	บ้านเมืองอยู่ไหน	ชื่อไรจอมขวัญ	
เจ้ามาถึงนี้	ก็ปีกวัน	มาในไพรสณฑ์	ดั้นเคาะเลาะมา
๑ เจ้ากราบทูลท้าว	พระดาวบสเจ้า	โปรดเกล้าเกศา	
ข้าหน่อกษัตริย์	พราภพลัดเมืองมา	อันตัวของข้า	ชื่อสังหัสไชย
๑ จึงเล่าให้ฟัง	แต่แรกจากวัง	แต่หลังมาไซ้	
จนยักษตีดำ	แทบมาบรล้วย	ทูลพลาทางให้	แทบท้าวฤๅษี
๑ จนมารตีตาย	ว่าหลับสบาย	แล้วคลายชีวี	
แล้วฝันเห็นว่า	อินตราโกษีย์	เจ้าอยู่ที่นี่	จะด้นักหนา
๑ ข้าเจ้าจึงอยู่	เห็นนางโฉมตรู	ดังใจจินดา	
ทำเป็นฉกฉก	เพราะรักธิดา	จงโปรดเกศา	เถิดราภูธร
๑ เมื่อนั้นฤๅษี	ได้ฟังคดี	พาทีวิงวอน	
เจ้าอย่าให้รำ	เป็นกรรมแต่ก่อน	จึงพาภูธร	ไปยังกุฎิ
๑ เมื่อนั้นจอมไตร	ประนมมือไหว้	ท้าวไทฤๅษี	
จะขอพากเพียร	รำเรียนพิທີ	ทรงธรรมพันปี	จงโปรดเกศา
๑ พระโพธิฤๅษี	จึงตอบภูมิ	ตามที่ไม่ว่า	
รำเรียนเพียรไป	ตามใจปรารถนา	จะอยู่ด้วยข้า	หรือว่าจะไป
๑ เจ้าตอบฤๅษี	เป็นตายไม่หนี	ทูลกระหม่อมจอมไตร	
เป็นโจรลักทรัพย์	ท่านจับตัวได้	เป็นข้าม้าไท	เพราะรักเทวี
๑ เมื่อนั้นฤๅษี	จึงตอบคดี	กับพระราชา	
เดิมนางนี้ไซ้	เกิดในบุษบา	จึงได้นางมา	เป็นบุตรอุทร
๑ จึงเลี้ยงนางไว้	ให้นามทรมวย	สังหัสเกสร	
ได้สืบท้าปี	เทวีบังอร	รักร่วมอุทร	บังอรสายใจ
๑ ตัวของบิดา	ดังหรือจะมา	หวงเจ้าไว้ไย	
ชื่อสัตย์ต่อพ่อ	จริงต่อกันไป	เจ้าอย่าอาลัย	ถึงเราบิดา
๑ ว่าแล้วหมินาน	จึงเรียกนางคราญ	ร่วมจิตบิดา	
พ่อจะเสกเจ้า	ลำพาพังงา	บุญของสองรา	เคยคู่ด้วยกัน

^{๕๐} กระหนก (ปาก) = ตระหนก

๑ เมื่อนั้นเทวี	ได้ฟังฤๅษี	จรัสมาพลัน	
นางก้มหน้าตา	ไม่มาจำนรร	แผ่บิตานัน	แลดูภูธร
๑ เมื่อนั้นฤๅษี	ว่ากับเทวี	ร้อยชั่งบังอร	
คู่เจ้ามาแล้ว	ลูกแก้วสายสมร	พอจะอวยพร	มงคลพิທີ
๑ อรไทเอยา	ตอบพระบิดา	มหาฤๅษี	
ตามแต่บิดา	จะมาปรานี	ตัวข้าน้อยนี้	ตามพระวาจา

๒๑

๑ เมื่อนั้นพระฤๅษี
ดีแล้วแก้วพ้ออา
๑ ครั้นคำยาเวลา
ให้องค์นางนงเยาว์
๑ แล้วว่ากับภูมิ
งดอยู่ดูฤๅษี
๑ เมื่อนั้นพระดาวบส
วันนั้นพระฤๅษี
๑ แล้วเชิญเทวดา
อัมรินทร์อินทนั้น
๑ เดชกุศลโปรด
อินทเจ้าในวิมาน
๑ เมื่อนั้นอัมรินทร์
รู้แจ้งแห่งคดี
๑ ครั้นรู้แจ้งประจักษ์
มาเราจะคลาไคล
๑ แล้วเรียกเทพบุตร
ทั้งเทพธิดา
๑ นางฟ้าหน้าเป็นนวล
กลืนรูปอุปสมทรง
๑ นางฟ้าหน้าแฉล้ม
เกล้าผมชมแต่ไร
๑ นางฟ้าน่าใคร่ชม
หน้านวลควรประคอง
๑ เทวมาอุดม
นั่งหน้าศาลาลัย
๑ ครั้นพร้อมแล้วหมินาน
จอมเจ้าท้าวโกษีย์
๑ นางเทพธิดา
แต่งเจ้าเยาวมาลย์

ฟังเทวีปริดีเปรมปรา
พ้อค่อยมาคลายบรรเทา
พระมหาดาวบสเจ้า
ธิดาเจ้าไปศาลา
นอนกุฎีอาตมา
อยู่นานมาสามราตรี
ครั้นกำหนดได้ฤๅษี
กองอักคีเป็นสำคัญ
ไตรตรึงษามาช่วยกัน
ทุกช่องชั้นห้องวิมาน
แห่งพระโพธิสมภาร
จงช่วยการในดั่งนี้
องค์อินทโกษีย์
ท้าวโกษีย์ส่องเนตรใน
เรียกเมียรักผู้ร่วมใจ
รีบลงไปช่วยราชา
อิงอุตุลุดแล้วลงมา
ชวนางฟ้างามบรรจง
ควรเชยชิดพิศวง
เห็นระหงย้อมยวนใจ
รักสองแก้วแยมสไบ
ตัดดอกไม้จำปาทอง
รักแต่ผมกลมทั้งสอง
เนตรนิ่มน่องน่าปลื้มใจ
ถึงอาศรมพร้อมทันใด
แล้วกราบไหว้พระฤๅษี
จึงแต่งการทำพิທີ
ตั้งพิທີหมิทันนาน
สุชาดาผู้นงคราญ
สร้อยสังวาลสะอึงทอง

๑ จิ้งนางสุธรรมา
 สวยสมหอมแพรงรอง
 ๑ สำอานางนารี
 เป็นเพื่อนนางไฉยา
 ๑ ส่วนองค์พระราชา
 แต่งตามงามล้ำยอง
 ๑ ข้างขวาเพชฌุกรม
 ปาวนำรำเฝ้าฉาย
 ๑ ครั้นมาถึงโรงทอง
 อินทรนางสุชาดา
 ๑ พระโศดวาส
 เป็นใหญ่กว่าทั้งนั้น
 ๑ ครั้นว่าฤกษ์ยามได้
 เทวามาเนืองนอง
 ๑ ลางนางบ้างร้องรับ
 เสนาะเพราะละไม
 ๑ ลางนางบ้างตีกรับ
 สักวามโหรี
 ๑ ปี่แก้วแจ้วเจียวจ่อ
 เสนาะเพราะนักรหนา
 ๑ พร้อมเพรียงเสียงโหรทีก
 ครั้นเครื่องเพลงสวรรค์
 ๑ ลางนางบ้างลูบตี
 เสภาข้าเจ้าหงส์
 ๑ นางฟ้าหน้านวลศรี
 ผาละทั้งม้ามึง
 ๑ สำเนียงเสียงฆ้องใหญ่
 ฤๅษีผู้บิดร
 ๑ มอบไว้ให้เขยขวัญ
 อยู่ดีมีโชคชัย
 ๑ ถึงราชศัตรู
 พระขรรค์อันฤทธิ์
 ๑ เทวแลเทวี
 ให้พรสองนงคราญ

สุมณฑา^{๕๒}มาสมพอง
 ชวนนางน้องสุจิตรา
 งามดี ๆ ล้วนเทวา
 ห้อมล้อมมายังโรงทอง
 หมู่เทวามาเนืองนอง
 งามเรืองรองรุ่งเรืองฉาย
 มาตุลีน้อยอยู่ข้างซ้าย
 คือนะราย^{๕๓}งามนักรหนา
 ท้าวทั้งสององค์เทวา
 จับมือมาประสมกัน
 ท้าวกำหนดนั่งเป็นธรรม
 เป็นสำคัญเจ้าทั้งสอง
 จุดเทียนชัยใส่แหวนทอง
 แล้วก่อโรงชัย
 เสียงฉิ่งฉับจับแจ้วใจ
 วิเวกใจไซ้พอดิ
 บ้างร้องรับกระจับปี
 เสียงมะมีที่ธิดา
 แห่เสียงซอกก็ปรีดา
 ล้วนภาษาสาวสวรรค์
 ลั่นพิลึกใครจะทัน
 ขับคู่กันเพราะบรรจง
 บ้างเป่าปี่ตีฆ้องวง
 รำเป็นวงส่งเพลงฉิ่ง
 รำกีนรีดีจริง ๆ
 ฝ่อไล่ชิงดังมังกร
 หึ่ง ๆ ไปให้พระพร
 จับศิลป์ศรพระขรรค์ชัย
 เป็นรางวัลพ่อยกให้
 ทั้งโพล่ภัยอย่าอย่า
 จะต่อสู้อยู่ไพร่
 ศิลป์ศรนี้ผลาญสิ้นปราณ
 ท้าวโกษีมีม้วน
 ตามบุราณทุกสิ่งอัน

^{๕๒} สุมณฑา = นางสุนันทา (อาจเกิดจากการคัดลอกตามการออกเสียงหรือตามความเข้าใจของชาวบ้าน)

^{๕๓} นะราย (ปาก) = นารายณ์

๑ ครั้นแล้วลาจุมพล ชวนเทพทั้งนั้น		จากไพรสมณต์สู่สวรรค์ ไปสวรรค์วิมานทอง	
สุรางคนางค์			
๑ เทวลาหมด	พระโพธดาวบส	สั่งสอนนงคราญ	
บุญเจ้าสองรา	อบรมมานาน	ลูกรักสงสาร	จงค่อยครอบครอง
๑ ทั้งสี่หส์ไชย	สิ่งหนึ่งสิ่งไร	อย่าให้เศร้าหมอง	
ชั่วดีทีหลัง	ค่อยสั่งสอนน้อง	ร้อยซึ่งทั้งสอง	อย่าเคียดเคียดฉันท
๑ สี่หส์ธิดา	ผัวรักจักว่า	อย่าเกียงเกียงกัน	
อย่าทำสู้รู้	จงดูผ่อนผัน	อันเป็นเมียท่าน	อย่าทำอหังการ
๑ ผัวมีเมียน้อย	อย่าทำสำออย	ตะบอยเจรจา	
หึงหวงจวบจบ	อย่าหยาบภัสดา	ร้อยซึ่งพังงา	อย่าเคียดเคียดฉันท
๑ ถ้ากลับไปได้	ยังพาราใน	ถึงไอศวรรย์	
ผิดชอบสิ่งไร	อย่าได้ฆ่ากัน	จงพามาพลัน	ส่งเราบิดา
๑ สองสรรพรับคำ	ลูกรักจักจำ	ใสในเกศา	
นวดพันคันท้าว	พระเจ้าบิดา	พิทักษ์รักษา	ไม่ให้เคืองใจ
๑ ครั้นค่าเวลา	จึงชวนฉายา	มาศาลาลัย	
สมจิตพิศวาส	สมพาสพิสมัย	สมจิตคิดไว้	สมใจจินดา
๑ ครั้นเวลาเช้า	ทั้งสองนวลเจ้า	ปรนนิบัติอัครา	
ให้บิดาเจ้า	อยู่เฝ้าศาลา	ผัวเมียสองรา	เข้าดงพงไพร
๑ ทั้งสองโคลคลา	เก็บผลพฤษา	ในป่าพนาลัย	
เก็บได้มามาก	ลูกหมากรากไม้	ได้แล้วคลาไคล	มายังกุฎี
๑ แล้วเลือกพฤษา	มาถวายบิดา	มหาฤๅษี	
น้ำใช้น้ำฉัน	ทุกวันราตรี	พินไฟถ่านที่	ก่อให้บิดา
๑ ไม่ให้เคืองใจ	นวดพันคันใน	ทุกวันเวลา	
ครั้นแล้วคลาไคล	ไปเก็บพฤษา	มาให้บิดา	ผู้เป็นอาจารย์
๑ ส่วนพระฤๅษี	บอกให้ภูมิ	อยู่ทุกวันวาน	
สั่งสอนบอกให้	ค่อยได้เชี่ยวชาญ	อยู่ด้วยนงคราญ	ได้สามเดือนปลาย
๑ เทียงคืนวันหนึ่ง	พระทัยราพึง	คำนึงนึกหมาย	
ร้อนโรคโสกเศร้า	ถึงท้าวพี่ชาย	คิดไปใจหาย	ถึงพระมารดา
๑ อารมณ์ร้อนร่า	ปานนี้แม่เจ้า	ท้าวทั้งสองรา	
ยากง่ายตายเป็น	ไม่เห็นเลยหนา	จะให้โหยหา	ลูกยาทรามวัย
๑ เมื่อนั้นเทวี	เห็นพระภูมิ	กันแสงรำไร	
นางทูลฉลอง	โกรธน้องว่าไร	ทรงกันแสงให้	เพื่อไต่ราชา
๑ ฤๅษีน้องชวชาติ	กิริยามารยาท	ไม่ชอบวิญญา	
ฤๅษีเห็นไว้ไว้	โลเลฤๅณา	กลัวอายไขหน้า	จึงมาแค้นใจ
๑ ฤๅษีจอมขวัญ	เห็นเมียทรงครุฑ	จะหันหนีไป	
หักกลั้วบิดา	ไม่มาหนีได้	จึงแค้นพระทัย	รำไรโรคกา

๑ แค้นเคืองสิ่งไร	แต่สะอื้นไห้	ไม่ไขว่หา	
ผิดชอบหนักเบา	พ่อเจ้าเมียอา	ให้เมียรูว่า	เมียรจะมายินดีใจ
๑ เมื่อนั้นราชา	พลอบพลางทางว่า	เมื่อย่าแคลงใจ	
แม่นม้วยชีวี	เห็นพี่จะไกล	เมื่อย่าเสียใจ	พี่ไม่เคยฉันท
๑ พี่ทรงศอกา	คิดถึงมารดา	นงน้องเอววัลย์	
แล้วคิดถึงพี่	อันพี่พลัดกัน	พี่จะโศกศัลย์	เจ้าอย่าน้อยใจ
๑ ท้าวพลอบเมียรัก	โลมลูบจูบพักตร์	เมียรรักทรมวย	
เมื่อย่าเศร้าสร้อย	ละห้อยพระทัย	นางงามทรมวย	นอนไปเถิดรา
๑ รุ่งแจ้งแสงใส	สองศรีทรมวย	ไปยังบิดา	
ทั้งสองก้มเกล้า	แทบทำสัทธา	แล้วทูลบิดา	มหาฤๅษี
๑ ลูกคิดหนักหนา	ถึงพระเชษฐา	มารดาชโลนี	
ไปเยือนมารดา	อัยกาอัยกี	ให้รู้คดี	แล้วจะกลับมา
๑ เมื่อนั้นฤๅษี	จึงตอบภูมิ	ผิดที่ลุกยา	
ถ้าพ่อจะไป	เห็นไม่รอดมา	จะเยือนมารดา	ไปมาขัดใจ
๑ ถ้าไปเวหา	เยือนพระมารดา	เห็นไม่เป็นไร	
จะไปกลางป่า	ลุกยาอย่าไป	จะตายกลางไพร	ด้วยมารักษี
๑ เจ้าทูลบิดา	แต่ลุกพลัดมา	อยู่ปากว่าปี	
จะตายฤๅเป็น	ไม่เห็นซากผี	แม่นรู้คดี	ลูกรักจักมา
๑ ฤๅษีละห้อย	ด้วยพระลุน้อย	เป็นพันปัญญา	
ไม่ควรด่วนได้	สายใจพ่ออา	ไม่ฟังว่า	จะมาไกลกัน
๑ จึงพระฤๅษี	เรียกมฤคคี	แม่มลุมพลัน	
กินหญ้ามาพลง	ยกย่างตามกัน	มฤคคามพลัน	ตามพระวาทา
๑ จึงพระฤๅษี	ถามลุมมฤคคี	ที่ตามแม่มมา	
เราจะขุบท่าน	เป็นม้าอาชา	อาสาลุกยา	ไปพระบุรี
๑ มฤคคีดีใจ	กราบนบสพไหว	ท้าวไทฤๅษี	
เป็นตายไม่ว่า	อาสาภูมิ	ข้าผู้ลุนี	ยินดีหนักหนา
๑ คุณพระฤๅษี	ให้ข้าเจ้านี้	(ขาดหาย)	
อยู่ที่ได้อาศรม	ได้ร่วมฝนฟ้า	จะขออาสา	กว่าจะม้วยบรรลัย

ยานี

- ๑ เมื่อนั้นพระฤๅษี
- ครั้นแล้วท้าวคลาไคล
- ๑ จึงอุ้มลูกเนื้อไว้
- มฤคคามายินดี
- ๑ มีทั้งเบาะเมาะทอง
- ดาวทองรองเรืองมา

ฟังมฤคคีมีน้ำใจ
 กองกฐนไฟตั้งพิທີ
 โยนเข้าในกองอักคี
 เป็นพาชิมหิมมา^{๕๔}
 งามเรืองรองรจนา
 เป็นอาชาม้าอัสดร

^{๕๔} มหิมมา (ปาก) = มหิมา

๑ ฤๅษีจึงจูบไป
 ซ้อมฤๅษีศร
 ๑ สักหัตเทวี
 โฉมงามห้ามผัวปล้น
 ๑ พ่อเจ้าจากเมียไป
 กอดบาทท้าวผู้ผัว
 ๑ ถ้าเมียคลอດลูกยา
 ขัดสนจนน้ำใจ
 ๑ พ่อเจ้าอย่าเพ่อไป
 ใครจักรักษาเมีย
 ๑ ลูกคลอດรอดเมื่อไร
 หึงชายได้เห็นหน้า
 ๑ อยู่ด้วยหมิ่นไหน
 ลูกคลอດออกภายหลัง
 ๑ เมื่อนั้นในใจษัตริย์
 ปลอบนางพลางโศกา
 ๑ ไซ้พินี้หมิ่นฟาง
 แก้วตาอย่าเสียใจ
 ๑ ฟังว่าอย่ารำร้อง
 อย่าให้ไปหน่อยเลย
 ๑ อุ่มนางวางเหนือตัก
 ครั้นคำอำเวลา
 ๑ ครั้นรุ่งราตรีกาล
 ส่วนแม่เป็นมฤคิ
 ๑ ส่วนแม่ไม่ไปไกล
 เทียวเตรเรกินหญ้า
 ๑ ส่วนลูกเรื่องฤๅษี
 ด้วยฤๅษีติดขบได้
 ๑ ส่วนเจ้าทั้งสองรา
 สองเจ้าเข้าพงพี
 ๑ ทรงศรแลศิลป์ชัย
 พระองค์ทรงทุกวัน
 ๑ แล้วชวนนางไฉยา
 สัมสูกุลลันจี

แล้วเธอให้นามกร
 ให้บังอรลูกเขยขวัญ
 รู้คดีที่สำคัญ
 กันแสงศัลย์ตันใจมัว
 เมียเปล่าใจเป็นพันตัว
 พ่อทูนหัวอย่าเพ่อ^{๕๕}ไป
 เมียจะมาเห็นหน้าใคร
 ใครผู้ใดจะช่วยเมีย
 หมิ่นไหนจะทิ้งเสีย
 นื่องตายเสียหมิ่นพา
 ถึงจะไปเมียไม่ว่า
 เป็นเพื่อนช้อยอยู่ภายหลัง
 ครวญไปเสียจริงจัง
 จะเรียกใครเป็นบิดา
 พระสังหสราชา
 แก้วกัลยาอย่าเสียใจ
 ดันทุรังไปเมื่อไร
 ยังไม่ไปทางชมเชย
 แก้วแกมทองของพีเอย
 แล้วชมเชยกันสองรา
 ปลอบน้องรักอย่าโศกา
 เจ้านิตราในราตรี
 อาชาชาญม้าพาชี
 ส่วนลูกนี้เป็นอาชา
 กินแต่ไถลับรรณศาลา
 ไถลัศาลาของท้าวไท
 เทียวกินหญ้าทุกกรุงไกร
 คำเวโลมาภูฏี
 เข้าเข้าลาพระฤๅษี
 ไปเป็นนิจทุกวัน
 ท้าวทรงให้ทั้งพระขรรค์
 เทียวจะจลในพงพี
 เกือบพฤษาเลี้ยงฤๅษี
 ทับทิมสิ่งงามสุกใส

^{๕๕} เพ่อ (ปาก) = เพิ่ง

๑ มะดุกลูกมะพลอง
อินจันผลลูกไม้
๑ เจ้าเก็บมะม่วงทอง
มะเฟืองเหลืองอร่าม
๑ ทูเรียนแลมั่งคุด
ตะโกแลพวา
๑ มะยมชมพูเทศ
ระกำน้ำดอกไม้ม
๑ ขวิดขาวดาดกลางดง
เก็บพลางทางแย่ง
๑ ครั้นแล้วชวนเมียรัก
เหนื่อยหน่ายคลายพระทัย
๑ เมื่อกรรมจะมาทัน
ปวดหัวให้มัวตา
๑ คอยหยุดเจ้าค่อยมา
ทั้งสองเจ้านางคราญ

ฉบับ

๑ จะกล่าวถึงท้าวมารา
ฤทธาเธอล้ำแดนไตร
๑ ฤทธากล้าหาญชาญชัย
เลี้ยวไล่แรดช้างกวางทราย
๑ จับกินต่างเข้าเพรางาย
กินวัวกินควายเป็นภักษา
๑ เที้ยตันชนซุกบุกมา
ยักษาก็คิดแต่ในใจ
๑ กูจะอาจุกรุกได้
เห็นมีศิลป์ชัยพระขรรค์
๑ จะชิงเอาเสียด้วยพลัน
ที่นั่นจึงไล่จับตัว
๑ คิดพลางทางกริมน้ำ
ด้วยกลัวพระขรรค์ศิลป์ชัย
๑ แอบตนไต่ต้นไม้ใหญ่
สองไท่หมิได้รู้ตัว
๑ ยักษามากริมน้ำ
เมียผัวหมิได้แลดู

ทั้งหมากต้องแลหมากไฟ
เจ้าเก็บได้ให้เมียขวัญ
ทั้งปลับพลองแลอินจัน
มะม่วงมันให้ฉายา
เจ้าค่อยหยุดเก็บเอามา
ทั้งน้อยหน้าแลลำไย
ทั้งลูกเกดหวานจับใจ
ลึงสาต^{๕๖}ไซ้ให้นางเมือง
บ้างหล่นลงอยู่นองเนือง
เนตรชำเลื่องเล้งแลไป
เข้าหยุดพักกรมพระไท่
เจ้าอยู่ในร่มพฤกษา
ทำด้วยกันทั้งสองรา
ในวิญญาไม่สำราญ
ในวิญญาเคืองรำคาญ
ค่อยเดินตามกันเข้ามา

ชื่อท้าวปัทวา

เที้ยดวงพงไพร

ใจว่าสบาย

เห็นเจ้าสองรา

เห็นทีหมิได้

ศิลป์ศรพระขรรค์

แฝงฟุบยุบตัว

ค่อยย่อมองไป

ครั้นใกล้ถึงตัว

^{๕๖} ลึงสาต (ปาก) = ลางสาต

๑ ยักขาร้องว่าตายกู มันจึงได้ศรพระขรรค์	สององค์งอยู่
๑ ผัวเมียเสียใจไม่มีขวัญ ที่นั่นมันไล่จับตัว	ระร่ำตัวสั้น
๑ สงสารนงคราญทั้งเมียผัว เมียผัวโหมงามตามกัน	หนีตามความกลัว
๑ ยักขร่ายมันไล่โบายรัน มันโบายมันรันไปพลง	จับได้ด้วยพลัน
๑ กระเช้าสาแหรกขอคน ละลานทั่วทั้งมรคา	ด้ามหกตกพลัน
๑ ยักขายังมาโกรธา ก็พาพระเห็นจรดล	ได้เจ้าสองรา
๑ ดำเนินเดินทางกลางหน หาวหนอากาศเวหา	ดันเมฆหมอกบน

นางกราย

๑ ท้าวปัทมาราช เห็นนางทรงครรภ์	พาสองน้อยนาถ แม่นม้นกับตา	ระเห็จเตร็ดมา จึงมารยักขา	รำพึงคดี
๑ คนมีท้องใหญ่ กินต่างกล้วยอ้อย	เป็นที่สบใจ อร่อยสินที	กูไซร้พอดิ จะกินที่นี้	ลูกจักน้อยใจ
๑ ถ้ารู้คดี จะว่าพ่อซัง	ลูกรักยักซี่ แต่ครั้งนี้ไป	จะน้อยพระทัย จำจะซ่อนไว้	ให้ลูกอาตมา
๑ มาจะผูกไว้ อันท้องใหญ่	ที่ต้นไม้ใหญ่ ผูกไว้เถิดรา	ในไพรพฤกษา แล้วกูจึงพา	ธิดามากิน
๑ คิดแล้วหมีข้า ทั้งเอาเถาว์วัลย์	หันเหาะลงมา ผูกพันสองตีน	สู่พื้นแผ่นดิน แขวนให้พันดิน	ให้พันเสื่อสีห์
๑ ผูกมือแขวนไว้ พาผัวเหาะไป	ให้พันสัตว์ไพร ข้ามไพรคีรี	ที่ในพนาลี เพราะบุญโฉมศรี	หมีเคยบรรลัย์
๑ จึงเทพเทวา เพราะบุญกุมาร	คลายยักขา นางคราญทรมวย	ให้มาแขวนไว้ หมีเคยบรรลัย์	ด้วยมารยักขา
๑ เมื่อนั้นอรไท ตั้งจิตตั้งใจ	น้ำเนตรลามไหล ไหว้คุณบิดา	ครือท้อธารา อันเลี้ยงรักษา	อยู่ป่าไพรสนธ์
๑ ไหว้คุณฤๅษี นางจึงพิชฐาน	แล้วตั้งใจดี หมินานบัดดล	ไหว้คุณผัวตน เดชกุศล	ข้าเคยคู่กัน
๑ แม่นว่าผัวข้า ให้ข้าผันผ่อน	จะคืนชีวา ค่อยหย่อนลงไป	ไม่มาบรรลัย์ ให้พันจากภัย	หม่อมารยักขา

๑ เทวอาร์กษ	ขอจงประจักษ์	๕๗ เป็นศักดิ์สิทธิ์ข้า	
ให้ข้าจรดล	พ้นจากเวทนา	พ้นจากทุกข์	ศัตรูหม่มมาร
๑ ครั้นพิชฐานแล้ว	คิดถึงคุณแก้ว	ยอหัตถ์มัสการ	
เทพเจ้าพฤกษา	จึงมาบันดาล	จึงหย่อนนางคราญ	ถึงแผ่นดินดอน
๑ เชือกเขาเถาว์ลย์	แล้วลุ่มหลดพลัน	จากข้อพระกร	
หลดจากพระหัตถ์	สั่งหัสเสสร	แล้วเจ้าเสด็จจร	เร็วพลันทันใด
๑ เมื่อนั้นบังอร	สั่งหัสเสสร	จรเข้าพงไพร	
น้ำเนตรไหลตก	น้ำหกครือไฟ	คิดถึงจอมไตร	เพื่อนร้ายเมียเอย
๑ คิดถึงฤๅษี	กันแสงศไค	ลูกนี้หมีเคย	
จะไปภูฏี	ไปหมีถูกเลย	ลูกนี้หมีเคย	เดินในไพรสมนธ์
๑ เมื่อมารพามา	ข้ามคีรีป่า	มาโดยเวหน	
จึงจำหมีได้	จิตใจมีตมณ	ลูกยังฉน	สนเท่ห์พระทัย
๑ นางสาวคำคิด	กำหนดทางผิต	คิดว่าแนใจ	
กำหนดหนทาง	เดินกลางพงไพร	ทางนี้แนใจ	จะไปศาลา
๑ เดินมาคลาไคล	น้ำเนตรหลังไหล	ให้ถึงราชา	
ยิ่งเดินยิ่งคำ	ยิ่งย่ำสนธยา	โอไอ้(เวทนา)	กรรมมาซื้อไร
๑ เดินดงหลงทาง	คิดอาจขนาง	บร้างจะไป	
สะอื้นซบเซา	ง่วงเหงาเศร้าใจ	แต่รำร้องไห้	เวียนไปเวียนมา
๑ จะเรียฤๅษี	กลัวมารกลี	จะติดตามหา	
มันรู้มันเห็น	กินเป็นภักษา	เดินดัดลัดป่า	แทบมาวายชนม์
๑ ได้ยากร้อยเท่า	คิดถึงผ่านเกล้า	จากไปไกลตน	
ให้คิดถึงผัว	กลัวตายวายชนม์	เสื่อสาธกลางหน	จะมายายี
๑ เดินดงพงไพร	ลำบากยากใจ	นั่นใช่พอดี	
ครั้นเวลาค่ำ	ย่ำสองราตรี	เข้าพุ่มพนาลี	เทวินิตรา
๑ เอาเกศมาเกย	รากไม้ต่างเขนย	หมีเคยนิตรรา	
เอาแผ่นดินดอน	เป็นหมอนหนุนมา	เอาไม้พฤกษา	มารองตัวนอน
๑ แต่ทำดั่งนั้น	เป็นนิจันตร์	ทุกวันอาวรณ์	
ตั้งจิตจะไป	หาให้บิดร	จนพระอุทร	ถ้วนทศมาสพลัน

ยานี

๑ เมื่อนั้นนางเทวี

สั่งหัสณายา

๑ นางเก็บพฤกษาลาง

เพราะว่าพระกุมาร

๑ ลมกามสวาท^{๕๘}

เจ้าจรลีในหิมวา

เก็บพฤกษาในหิมวา

เจ็บกรรมนางเพียงวายปราณ

ได้ฤกษ์ผาจะคลอดพลัน

เร่งพัดพาอยู่ไหวหวั่น

^{๕๗} เริ่มเนื้อความที่ซ้ำกับต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕

^{๕๘} กามสวาท (ปาก) = กัมมัสวาท หมายถึง กรรมชาต ลมแบ่ง

ระรั้วตัวเจ้าสั้น

- ๑ เจ็บปวดทุกเส้นขน
หญิงชายให้คลอตามา
- ๑ เคยคุณบิดา
ให้ปลอดรอดจากภัย
- ๑ แม่นี่เจ็บเหลือใจ
ลูกรักเจ้าแม่เอย
- ๑ พระหัตถ์กุมทอองพลา
เจ้าทนต์เวท(นา)
- ๑ ครั้นได้ฤกษ์ยามดี
ประสูติออกพันใจ
- ๑ ส่วนนางผู้มารดา
จึงอุ้มพระกุมาร
- ๑ ครั้นว่าจะอยู่
ด้วยดาวโลหิตใน
- ๑ อุ้มลูกขึ้นทูลเกล้า
ยากไร้ได้เห็นหน้า
- ๑ ยกลูกขึ้นใส่ตัก
โอ้อ้อพ่อทูนหัว
- ๑ เห็นแต่หน้าลูกชาย
เมื่อไรเมียจะได้
- ๑ จะไปไม่รู้แห่ง
วิบากมาจากกัน
- ๑ พระลูกเจ้าร้องไห้
อย่าทรงกันแสงเลย
- ๑ ปลอบแล้วเจ้าร้องไห้
อรุณมาระบม
- ๑ แก้วตาอย่าวิงวอน
แม่จะทำขวัญให้
- ๑ ครั้นนางปลอบลูกแล้ว
ทำขวัญพระโหมยง
- ๑ นางร่ำทำขวัญให้
โหมงามทรมบงอร
- ๑ ลูกหลับกับต้นไม้
เจ้าไปเก็บพฤษภา
- ๑ ครั้นแล้วชมเชยกัน
สององค์กับลูกชาย

ดินยัน ๆ ดังตีปลา
พันที่ทนแล้วลูกยา
เจ้าจะฆ่าแม่เสียไย
คุณผิวข้าที่พลัดไป
แล้วร่ำให้อยู่เบย ๆ
แม่นี้ไชรยังหมีเคย
เมื่อไรเลยจะคลอตามา
จะร้องครางกลัวยักษ์
แม่นคลอตามาจะดีใจ
พระภูมีเจ้าอยู่ใน
โหมประไพเป็นกุมาร
ในวิญญาค่อยสำราญ
จากสถานทีนั้นไป
กลัวไพร่อยู่ไม่ได้
กลัวสัตว์ร้ายจะบีทา
โอ้อ้อเจ้าของแม่อา
เจ้าเกิดมาเป็นเพื่อนตัว
ชมต่างพักตร์พระผู้ผิว
ยังรอดตัวหรือไหน
พระโหมฉายจากเมียไป
เห็นท้าวไทผู้ผิวขวัญ
ทรงกันแสงเพียงจาบัลย์
พระทรงธรรมของเมียเอย
อุ้มขึ้นไว้แล้วชมเชย
พระลูกเอยเสวยนม
น้ำพระทัยให้เกรียมกรม
โอ้อ้อทรมชมเพื่อนเชิญใจ
ทรมบงออย่ารำไร
อุ้มลูกไว้กับบอองค์
ถอดแหวนแก้วอำมรงค์
สำหรับองค์พระบิดร
ผูกแหวนไว้กับพระกร
เชิญพ่อนอนก่อนเถิดรา
เจ้าละไว้ให้นิตรา
ครั้นได้มาป้อนลูกชาย
อยู่ทีนั้นหลายวันวาน
เก็บกล้วยกล้วยป้อนบงอร

๑ อยู่มาวันหนึ่งเล่า ผ้าผูกลูกหลับนอน ๑ เมื่อวันจะพลัดกัน ไปเก็บผลพฤษภา	นางนงเยาว์สายสมร แล้วนางจรเก็บพฤษภา กรรมเจ้านั้นทั้งสองรา ไปนานช้ากว่าทุกวัน
ฉบั้ง ๑ เมื่อนั้นพระองค์ทรงธรรม์ ทรงธรรม์เธอครองพารา ๑ รำลึกตริกตรองถึงน้องยา เธอมาเศร้าสร้อยละห้อยใจ ๑ เทวามาตลพระทัย จะใคร่เล่นดงพงพี ๑ ตรัสประภาษชวนราชเทวี ด้วยพี่หรือนางไฉยา ๑ เมื่อนั้นนางรัตนมาลา ตัวข้าไม่ขัดพระองการ ๑ บัดนั้นสมเด็จพระบาล กับขุนทหารซ้ายขวา ๑ เร่งรัดจัดตุพลโยธา ประดาร์พลมณตรี ๑ เกรียมไว้ให้ทันพรงนี้ ไปเล่นพงพีไพรสณฑ์ ๑ ครั้นพรงรุ่งเช้าบัดดล เสือกสนมาพร้อมเพรียงกัน ๑ เมื่อนั้นพระองค์ทรงธรรม์ ทั้งขาก้านัลซ้ายขวา ๑ ทรงช้างที่นั่งบัลลังก์พราย ผันผายออกจากพารา ๑ ปีกลองกีก้องพิลิกมา ราชาก็มาสำราญ ๑ เทวานั้นมาบันดาล กุมารก็ร้องขึ้นมาพลัน ๑ บัดนั้นพระองค์ทรงธรรม์ ทรงธรรม์จึงถามเสนี ๑ เสนามาทูลทันที นอนอยู่แต่ผู้เดียวดาย ๑ ท้าวถามว่าหญิงหรือชาย เป็นชายรูปงามโสภา	ศรีสุทศน์นั้น ในใจราชา รำจวนป่วนใจ ไปเล่นพงพี ทูลพระราชา จึงมืองการ รถรัดจัดมา เราจะจรลี โยธารัพล จึงชวนเมียขวัญ มีช้างพังพลาย รัพลโยธา ให้มาพบหลาน ทราบถึงพระกรรม พ่อแม่ไม่มี อำมาตย์ทูลถวาย

๑ เมื่อนั้นจึงพระราชฯ	ให้กลับโยธา		
เข้าสู่พาราสถาน			
๑ ตรัสสั่งกับหมู่ทหาร	ให้รับกุมาร		
ภูบาลเกษมเปรมใจ			
๑ เสนารับสั่งทันใด	ดังในพระทัย		
มีพระองค์การตรัสมา			
๑ เมื่อนั้นโฉมตรูภูบาล	เร่งพลทหาร		
หมินนาก็ถึงวังใน			
พิลาป ^{๕๙}			
๖๐ เมื่อนั้นพังงา	สุหัสสนายา	กำพร้าทรมวย	
เจ้าคิดแปรปรวน	ป่วนป่วนพระทัย	ระเสียวจิตใจ	ให้ถึงลูกยา
๑ ในใจแม่คิด	ให้ผิดจริต	ผิดทุกเวลา	
คล้าย ๆ หัวใจ	เป็นโฉนลูกอา	ผิดใจมารดา	ยิ่งกว่าทุกวัน
๑ อัศจรรย์นักหนา	เดินพลางย่างมา	หมิเข้าถึงพลัน	
ไม่เห็นลูกรัก	แทบจะอาสัญ	อร้อนป่วนป่วน	แทบบรรดาตาย
๑ นางเมืองทอดองค์	สลับชบลง	กับตรงดินทราย	
กลิ้งเกลือกเสือกไป	แทบใจขาดหาย	ถึงยากถึงง่าย	จงได้เห็นกัน
๑ แต่คลอดลูกยา	แม่ได้เห็นหน้า	เจ้าห้าหกวัน	
ไม่ถึงทันปี	มาหนีจากกัน	แม่มาไม่ทัน	ไม่เห็นหน้าเจ้าเลย
๑ สองกรค่อนอก	เคล้าน้ำตาตก	จากอกแม่เอ๋ย	
เจ้าเกิดมาแล้ว	ให้แม่ชมเชย	แต่นี้ลูกเอ๋ย	จักเชยชมใคร
๑ พ่อเจ้าจากอก	น้ำตาแม่ตก	ครีอดังเพลิงไหม้	
ร้อนรนชวนขวย	ไม่วายอาลัย	แต่นี้ยึดไป	ใครจะเป็นเพื่อนตัว
๑ ฤหนึ่งเสื่อสีห์	ยักษ์ขมุขี	มันนี้ชาติชั่ว	
๖๑(มันได้เจ้าแล้ว	นะแก้วกับตัว	พาพ่อทูนหัว	ไปเป็นภักษา
๑ ฤว่าปักชี)	นกลนินอินทรี	กากีครุฑา	
ฉวยฉาบคาบได้	พาไปเวหา	จิกกินลูกข้า	กินเป็นอาหาร
๑ ทุกวันแม่มา	แม่ได้เห็นหน้า	เจ้าทุกวันวาน	
ความเหน้อยเมื่อยล้ำ	มาจรถาน	ทุกขร้อนรำคาญ	บันดาลสูญหาย
๑ แม่ไม่เห็นเจ้า	(ทุกข) ^{๖๒} ร้อนก่อนเก่า	ข้าเข้ามามากมาย	
แน่นด้นคับจิต	แม่คิดไม่วาย	ควรรมาสูญหาย	จากอกแม่ไป

^{๕๙} เนื้อความจากต้นฉบับพระศรีสุทัศน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕ จบเพียงนี้ ต่อจากนี้มีบันทึกข้อความไว้ว่า “จบแต่เท่านั้นแล สมุทไทยไม่พอ เมื่อว่าอยากจะใคร่ให้จบเรื่อง จงคิดสร้างต่อไปเถิด หนังสือพระศรีสุทัศน์สังหสไชยเล่มหนึ่ง ยังไม่ถึงเล่มสอง นะท่านทั้งหลายเอ๋ย แม้นอักษรอักษรผิดเพี้ยนไปบ้าง ฉันทขอสมากภัยเสีย อย่าได้นินทา อนาคเตกาเล”

^{๖๐} เริ่มต้นเนื้อความจากต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕

^{๖๑} ข้อความต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ เลื่อนรางจึงใช้ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๖๒} ข้อความต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ เลื่อนรางจึงใช้ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

๑ เมื่ออุกิดดู ครั้นแม่แลดู	ดั่งเจ้านอนอยู่ เป็นครุฑหายไป	ที่ต้นไม้ใหญ่ คล้าย ๆ แก่ใจ	ดั่งได้เห็นองค์
๑ สองกรค่อนทรวง แล้วกลิ้งเกลือกเกล้า	ครั้นแล้วนางหนอง เจ้าทอดตัวลง	กิ่งไม้ในดง ปืมไม้คั่นคง	แทบปลงชีวา
๑ จึงไปเที่ยวหา ไปแล้วกลับมา	ร้อยครั้งพันครา อยู่ที่อาศัย	หาลูกสายใจ แม่หาแห่งไร	ไม่พบเจ้าเลย
๑ โอ้อพ่อเพื่อนยาก ดั่งหิวขาดแล้ว	มีกรรมจำจาก ม้าแก้วแม่เอย	พลัดพรากทรมาย แต่นี้ใครเลย	จะเป็นเพื่อนเจรจา
๑ แม่คิดทุกวัน ถ้าแม่ตกไว้	ว่าลูกจอมขวัญ จักได้พึ่งพา	เจ้าใหญ่ขึ้นมา แม่ยากเย็นอยู่ป่า	ฤมาควรหนี
๑ พ่อเจ้าจากไป เห็นลูกครี้อ้ว	เห็นลูกทรมวย ดั่งตัวสามี	เหมือนเห็นสามี ตั้งแต่วันนี้	แม่มิเห็นใคร
๑ หัวแม่ขาดแล้ว ถ้าว่าเสียหมี	โอ้อลูกแก้ว อินทรีพาไป	ตายแล้วฤไฉน ผัวรองลูกไป	จักหายผิดที่
๑ ถ้าสัตว์พาไป ถ้าสิ้นชีวัน	ผัวรองลูกไว้ สำคัญที่นี้	ใต้ต้นพฤกษี กระไรไม่มี	ให้แม่เห็นเลย

ยานี

๑ เมื่อนั้นนางฉายยา
โอ้อโยเจ้าแม่เอย
๑ นางเที่ยวเล่นไปมา
ครั้นแล้วนางโฉมยง
๑ แลเห็นรอยตีนคน
ทั้งรอยตีนช้างม้า
๑ นางเมืองเจ้ารำพึง
ชะรอยแก้วแม่ไซ้
๑ ชะรอยเท้าพระยา
พบลูกกูที่นี่
๑ ถ้าสัตว์พาเจ้าไป
จักหายไปโยนา
๑ ชะรอยมนุษย์มา
เหมือนจิตคิดนี้
๑ ครั้นนางรู้ตระหนัก
นางนาถจิตวิ่งไป
๑ วิ่งตามลูกน้อยไป
ใจจิตคิดพลาง

เจ้าเที่ยวหาลูกทรมาย
เมื่อไรเลยจักเห็นองค์
ตามแนวป่าที่แดนดง
เที่ยวในดงพงพนา
เดินเสือกสนคลนา
จนแนวป่าแล้วกลับไป
เจ้าคำนึงแต่ในใจ
จักประลัยเห็นผิดที่
หากออกมาเล่นพงพี
พาจรีแล้วแลนา
ผ้าพับไว้เจ้านิตรา
สัตว์จักพาเห็นผิดที่
พาลูกข้าเข้าบุรี
ภูษาครีมาหายไป
ด้วยความรัก(พิสมัย)^{๖๓}
เจ้าร้องไห้พลางๆ
ตามรอยตีนม้าช้าง
แล้วนวนนางรำพึงดู

^{๖๓} ข้อความต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ เลื่อนรางจึงใช้ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

๑ ทุกวันก็ไคลคลา
 เห็นอยู่ว่ากรรมกรรมของกู
 ๑ ที่ผู้ท่านได้ไป
 รั้พลฤโยธา
 ๑ ตามตีนรอยช้างม้า
 เห็นรอยไปใหม่ ๆ
 ๑ เทวาป้องกันไป
 พอค่ำย่ำเวลา
 ๑ ตาเฒ่าเจ้ามาลา
 โพล่พล่พอเวลา
 ๑ ยายเอ๋ยช่วยกูด้วยรา
 มั่นนี้หน้าผีพราย
 ๑ ยายจึงวิ่งมาพลัน
 ผีพรายตายโหงท่า
 ๑ แล้วเกลียดกันให้เดินหน้า
 ถอยทีถอยรุกกัน
 ๑ ออยายจึงรุกตา
 ออตาว่ามาพลัน
 ๑ นางจึงร้องเข้ามา
 ข้านี้ผีเมื่อไร
 ๑ สองเฒ่าค่อยดีใจ
 สาวน้อยงามโสกา
 ๑ นางเล่าความทุกข์ยาก
 บอกแล้วนางรำไร
 ๑ ตายายละห้อยใจ
 อยู่ด้วยเฒ่ามาลา
 ๑ นางอยู่ด้วยยายตา
 ถวายแก่ท้าวไท
 ๑ นางนาถอรไท
 ลูกอยู่ที่ป่านั้น
 ๑ (ไม่รู้ว่)พระภูมิ
 คอยอยู่จำเนียรในเวลา
 ๑ ยายเลี้ยงนางไฉยา
 ปกป้องครองกันไป

ร้องให้หาได้นอนอยู่
 บ่ทอนรู้ว่าใครมา
 เป็นท้าวไทหรือไพร่ฟ้า
 เขาออกมาได้เจ้าไป
 ตามเข้ามาในทันใด
 นางดีใจเดินตามมา
 เข้าไปได้ในพารา
 ไปพบตารดต้นไม้
 เห็นฉายยามาตักใจ
 เฒ่าตักใจเรียกหายาย
 ถ้ามีมาจะวุ่นวาย
 ผสมยายถึงบาป
 พัลวันย(าย)กับตา
 ถอยหลังมาแล้วรุกไป
 เราคนกล้าอย่ากลัวใคร
 หมิได้เข้าเคียงกัน
 ไปก่อนข้าอย่ากลัวมัน
 ตนขยันไปเป็นไร
 ท่านยายตากกลัวข้าไย
 ข้าคนไรได้เมตตา
 เล่นออกไปหาฉายยา
 บอกข้ารามาแต่ไหน
 แต่พลัดพรากจากมาไกล
 ตายายจงได้เมตตา
 พานางไปยังเคหา
 ยายตาเชื้อชาวใน
 เฒ่ามาลากรอดอกไม้
 นั้นมิได้จะเว้นวัน
 อยู่นานไปรู้สำคัญ
 ท้าวทรงธรรมท่านได้มา
 ท้าวเป็นพี่ผิวอาตมา
 ๖๔(ด้วยยายตาเจ้ามาลัย
 ช้านานมาไม่มีภัย
 รักษาไว้ในเคหา

^{๖๔} เนื้อความต่อจากนี้ต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ ขำรุต จึงใช้ข้อมูลจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่

๑ เข้าคำพร่ำสอนสั่ง ช่วยยายกรอมมาลา	เจ้าก็ฟังซึ่งวาจา ส่งพญาพิ้วขวัญ
๑ ยายว่านางเทวี ถ้าพบผัวเจ้านั้น	เมื่อได้ดื้อยาลืมนกัน อย่าเสียกันนางไฉยา
๑ ยายหนอขอฟังบุญ ได้ดีจะไปหา	เจ้าอย่าสูญเสียซึ่งวาจา จงเมตตาอย่าตัดใจ
๑ สหัสตรัสตอบความมา สิ่งของที่ต่องใจ	พบผัวข้าแล้วเมื่อใด จะหาให้ยายชมเชย
ฉบั้ง	
๑ เมื่อนั้นศรีสุทศน์จอมไตร เวไลก็เย็นมารอน ๆ	ครั้นถึงเวียงชัย
๑ แล้วขึ้นปราสาทสุรินทร สำหรับภรรยาเจ้าเวียงชัย)	อัคราขบวร
๑ แล้วเสวยโภชนาเอาใจ สำราญพระทัยราชา	ที่นั่นจอมไตร
๑ ย่ำคำพอยังเวลา แก่หมู่เสนามนตรี	ท้าวตรัสมา
^{๖๕} (๑) ทูลว่าข้าแต่ที่ใดในพงพี บัดนี้ให้เห็นหนใด	เป็นขลามพอดิ
๑ นำมาให้เราเต็มใจ ต้นไม้นั้นชื่อไรนา	ลูกอ่อนนอนได้
๑ อำมาตย์นำเอากุมารมา อีกทั้งภูษาอำมรงค์)	ถวายแก่ราชา
๑ ทูลว่าข้าแต่พระองค์ บรรจงอยู่กรเบื่องขวา	อันว่าอำมรงค์
๑ ผ่านี้รองนิตรา ชื่อว่ากานณิการ์ ^{๖๖} กลางไพร	ใต้ต้นพฤกษา
๑ เมื่อนั้นจึงพระจอมไกร วางไว้กับตักพระองค์	รับเอาทันใจ
๑ ท้าวเห็นภูษาอำมรงค์ พระองค์ก็รู้โชคศัลย์	น้ำเนตรไหลลง
๑ แหวนนี้ของแม่ศรีสุวรรณ เจ้านั้นได้ติดองค์มา	สั่งให้จอมขวัญ

^{๖๕} เนื้อความนี้ต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ ขำรุค จึงใช้ข้อมูลจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๖๖} กานณิการ์ (ปาก) = กรณิการ์ ชื่อไม้ต้นขนาดเล็กชนิด *Nyctanthes arborescens* L. ในวงศ์ Oleaceae ใบคาย ดอกหอม กลีบดอกสีขาว หลอดดอกสีแสด ใ้ย้อมผ้า

๑ ภูษานี้ของน้องข้า ได้มากก็เป็นมั่นคง	สหัสฉายยา	
๑ กอดหัดถั่วหลานรักไว้กับองค์ อาบองค์ของพระราชา	น้ำเนตรไหลลง	
๑ ชะรอยน้องน้อยของข้า กิริยายังหลงอยู่ในไพร	ยังมีมรณา	
๑ น้องเอยหลงอยู่หนใด เสมือนให้พี่ดูต่างองค์	จึงทิ้งลูกไว้	
๑ ฤสบพบ...คู่ประสงค์ แทนองค์ของพระราชา	จึงสืบชีวง	
๑ ชะรอยผิวเมียสองรา พาดายพลัดกันไป	เที่ยวไปในป่า	
๑ ถ้าหนึ่งฤเป็นห่วงใย ฤพากันไปไหนหนา	แกลังทิ้งลูกไว้	
๑ เมื่อนั้นนางรัตมาลา ให้มาจำเริญพระทัย	ทูลพระราชา	
๑ ลูกรักดังหนึ่งดวงใจ ทิ้งไว้มิได้นำพา	มีธรรมเนียมใคร	
๑ เลิ�ว่ามีได้เล็ยรักษา น้องยาจะทิ้งเสียไย	แหวนแก้วนั้นนา	
๑ เมื่อนั้นจึงพระจอมไตร ทรมวยทูลขอบนักหนา	ตอบเมียรักไป	
๑ ฤหนึ่งเห็นเรายาตรา มิทันจะพาลูกไป	หนีอยู่ในป่า	
๑ น้องเอยจะคิดไฉน พบเพื่อนเชิญใจน้องยา	พินิจักใคร	
๑ นางจึงทูลสนองวาจา จักพบน้องยาท้าวไท	พระเจ้าฟ้างเมียรา	
๑ จึงแต่งศาลากลางไพร แต่แรกตกให้หน้ามา	เขียนเรื่องราวไว้	
สุรางคนางค์		
๑ บัดนั้นกษัตริย์	พระศรีสุทัศน์	ตรัสคลายโศกา
ด้วยนางทูลไข	แจ้งใจราชา	ท้าวฟิงวาจา
๑ ท้าวสังนัการ	ให้พวกทหาร	ฉายยาเมียขวัญ
เราจักไปใหม่	ที่ในหิมวันต์	เพลการกวตขัน
๑ ทั้งเครื่องไม้ไต่	เราปรับปรุงไว้	พวกพลทั้งนั้น
ช่างเขียนช่างวาด	ประหลาดนักหนา	ออกป็นักหนา
		ให้ทันเวลา
		ในราตรีกาล

๑ ทหารเสนา	จึงรับองการ	บ่ทันช้านาน	
ตรวจตราไพร่พล	ทั้งคนงานการ	แล้วทูลพระภูบาล	ในกาลราตรี
๑ ครั้นรุ่งแสงใส	ท้าวจึงเสด็จไป	ในไพร่พงพี	
ได้หลานที่ใน	ท้าวไทภูมิ	จึงให้เสนา	ปลุกศาลาพลัน
๑ ท้าวสร้างศาลา	ต่างต่างนานา	หน้ามุขหน้าบัน	
แล้วเขียนทำไว้	เป็นลายช่องชั้น	ครั้นแล้วทรงธรรม	ให้ขุดสระศรี
๑ เครื่องในสระใหญ่	สารพัดดอกไม้	ในน่านทิ	
ทำรอเชื่อนค่าย	ทำไว้ดีบตี	รอบริมสระศรี	สีมมณฑล
๑ รอบศาลา	ข้างสระคงคา	ปลูกพฤกษผล	
มะลิจำปา	หน้าหน้าแถมกล	ไม้ที่มีผล	ชอบกลมากมาย
๑ ครั้นแล้วศาลา	ให้ขุดขุนรจน	มาเขียนนิยายไว้	
แต่แรกผุดพราย	ได้ยากมากมาย	จึงช่างทั้งหลาย	ให้ห้องละคน
๑ ห้องต้นนั้นเล่า	เขียนแต่พระเจ้า	กับท้าวน้องตน	
ทั้งสองลินลา	มาเฝ้าจุมพล	ท้าวมี (ซำรด) ตน	ในมณเฑียรทอง
๑ เขียนเมื่อทศมิจ	ใส่โทษผูกผิด	บพิตรจำจง	
รอดจากโทษเล่า	ด้วยเจ้าทั้งสอง	ที่นี้ห้องสอง	ทศมิจพะละภัย
๑ เขียนนางราม	นางสุมิฉา	ทำกลภายใน	
จนเพชฌฆาต	มีอาจะทำได้	ห้องสามนี้ไซ้	จนสลบลง
๑ เขียนห้องหนึ่งใหม่	เขาพาเอาไป	ได้ทั้งสององค์	
แล้วเขาจำไว้	ใส่ในโลงลง	ห้องสี่นี้คง	จนอนเขาถามหาไป
๑ เขียนห้องหนึ่งเล่า	เป็นชาวสำเภา	กับนางสาวใช้	
ขุดขึ้นจากหลุม	ที่ชุมชงไว้	ห้องห้านี้ไซ้	จนพันจำจง
๑ เขียนห้องหนึ่งเล่า	ทาสีสร้อยเศร้า	ปลอบเจ้าพี่น้อง	
เสร็จเข้าซ่อนเร้น	อยู่นั้นทั้งสอง	คำรบหกห้อง	จนถึงเกศรา
๑ เขียนห้องหนึ่งนั้น	ร้องให้รักกัน	ทุกวันเวลา	
จนออกน้ำเขียว	ลำเดียวเอกา	ห้องเจ็ดนั้นหนา	จนเสียสำเภา
๑ เขียนห้องหนึ่งใส่	(ขาดหาย)	บ่ไกลน้องท้าว	
ละลอกหากซัด	จึงพลัดจากเจ้า	ห้องแปดนี้เล่า	จนเจ้าพลัดกัน
๑ ศาลาสามห้อง	สกัดทั้งสอง	นับแต่ห้องนั้น	
จึงเป็นแปดห้อง	ห้องจอมขวัญ	อันศาลานั้น	อยู่ป่าพงพี
๑ เสร็จแล้วจำเรณู	ท้าวจึงดำเนิน	อังเชิญผู้ผี	
อยู่เฝ้าศาลา	คงคาสระศรี	เทวมากมาย	อยู่เฝ้าศาลา

ยานี้

๑ ท้าวแต่งเครื่องสังเวไ

อีกทั้งเครื่องบูชา

๑ ปลุกศาลสูงเพียงเนตร

สิ่งสู่อยู่สิงขร

ที่จักไหว้เทวดา

สำหรับป่าพนาดอน

ไหว้เท(๖)ศเถื่อนธ

อยู่ชะง่อนก้อนศิลา

๑ ไหว้ทั้งเจ้าป่าใหญ่

คลไจน์้องของข้า

๑ เทวอยู่เถื่อนถ้ำ

เทวอยู่นอกใน

๑ เทวอยู่ห้วยธาร

อยู่เกรินเนินศิลา

๑ เทวอยู่นิ่งบ้าง

บึงบางทางน้ำไหล

๑ เทวอยู่ห้วยหนอง

ทั้งอารักษ์เทวดา

๑ ช่วยทำนํารามา

ให้น้องข้าถึงที่

๑ แม่ซื้อช่วยนำมา

จงนำมาเร็วพลัน

๑ ครั้นอ้งเชิญผีแล้ว

สามวันจึงออกมา

๑ ครั้นแล้วพระราช

จะแต่งทำขวัญให้

๑ ให้นามพระกุมาร

ให้ชื่อพระหลานขวัญ

๑ แล้วจึงพระภูมิ

สามวันท้าวโคคลา

ณ บัง

๑ ท้าวปัทมาฤทธิไกร

ก็พาผิวไปบัดดล

๑ ระเห็จเตร็ดตามเวหน

บัดดลก็ถึงเคหา

๑ ขุนยักษกลั้ววิทธิฤทธา

ราชาปี่มมาบรรลั

๑ จึงทิ้งข้าไว้ในย่งใหญ่

ทิ้งไว้ให้ลูกสาวตน

๑ พระขรรค์ศิลป์ชัยจุมพล

อันที่ดำบลกลางไพร

๑ แล้วพาลูกสาวตนไป

พาไปจกให้กินนาง

เทวในไพรพฤษ

ให้เข้ามาอาศัย

อยู่ทำน้ำถ้ำเขาใหญ่

มรคาไหลได้เมตตา

อยู่ละหานจอมภูผา

ทุกหย่อมหญ้าป่าพงไพร

อยู่ที่กลางหว่างกอไม้

อยู่ในไพรเครือลันดา

ริมธารท่องคลองคองคา

ทั้งพญาฝูงผี

เทวดามาปราณี

ท่านจงนำมาพลัน

ให้น้องข้าพบสำคัญ

มายังบรรณศาลา

จึงคลาดแคล้วเข้าพารา

เยี่ยมศาลาที่กลางไพร

^{๖๗}(ยังนัดดา ยอดสายใจ

แล้วท้าวไทให้นามพลัน)

ตามฤกษ์พานที่ป่านั้น

ชื่อเจ้ากรรมนิการ

ค่อยยินดีด้วยนันทดา

เยือนศาลาเป็นนิจไป

ครั้นผูกนางไว้

ด้วยฤทธาตน

จึงหักแข่งขา

ยักษศิใจ

เอาไว้ในเรือนตน

เพราะรักพันใจ

^{๖๗} เนื้อความนี้ต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕ ขำรุต จึงใช้เนื้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

๑ พาเหาะข้ามไปในไพรกว้าง	ข้ามเขาสูงยาง
เหาะตามโดยทางเวหน	
๑ ไปถึงซึ่งที่ตำบล	ยักษ์อักษุศล
เห็นต้นไม้ในอยู่เปล่าดาย	
๑ ไม่พบนางผู้โฉมฉาย	ขัดใจวุ่นวาย
ยักษ์ร้ายก็ปลอบลูกตน	
๑ เห็นแต่เถาวัลย์พลีผล	ยังอยู่ตุนงน
กองอยู่ใต้ต้นพฤษพา	
๑ ชะรอยปักษีครุฑา	เฉียวฉินบินมา
พบแล้วมันพาบินไป	
๑ ว่าแล้วปลอบลูกสายใจ	แม่อย่าอาลัย
พ่อไสรจะลงเจ้าฤณา	
๑ ปลอบแล้วพาลูกแก้วเหาะมา	นานไปเมื่อหน้า
บิดาจะหามาให้	
๑ ส่วนลูกน้ำลายลามไหล	คนมีท้องใหญ่
ข้าไสรไม่รู้รสเลย	
๑ แต่ลูกเด็กเกิดมา ณ พ่อเอย	...มิเคย
พ่อเอยทีหลังพามา	
๑ พ่อว่าเจ้าอย่าไศกา	พาลูกเหาะมา
ก็ถึงเคหาบนาน	
๑ นางอักษิณมาร	เห็นโฉมภูบาล
นางมารจึงคิดในใจ	
๑ ตัวกูสาวน้อยประไพ	มนุษย์สุดใจ
เพื่อนไส้กัณโสภา	
๑ กุสาวเขาหนุ่มนักหนา	พอชอบวิญญา
อักษุมารคิดแต่ในใจ	
๑ แลทำส่งพ่อตนไป	คนมีท้องใหญ่
ให้ได้มาฝากลูกรา	
๑ เถิงจะอยู่นานช้า	พ่ออดส่ำห่า
ได้แล้วพ่อพามาพลัน	
๑ นางแก่งแสรังสั่งตั้งนั้น	เถิงราชาพลัน
ใจมันใคร่ชมพระราชา	
๑ ขุนยักษิณรับคำลูกยา	เถิงว่านานช้า
มิได้ไม่มาเรือนเลย	
๑ ศิลป์ศรพระขรรค์ลูกเอ๋ย	อย่าได้เฉลย
ลูกเอ๋ยเก็บไว้จงดี	
๑ สั่งแล้วมารเข้าพงพี	ดุจดั่งทุกที่
ยักษิณมารแม่นั้นมา	

๑ นางผู้เป็นมารดา	ได้อาหารมา		
ส่งให้ธิดาแล้วไป			
๑ มารทั้งสองคนนิสัย	ย่อมเข้าในไพร		
มิได้จะเว้นวันวาร			
สุรางคนางค์			
๑ มารผิวเมื่อนี้	ย่อมเข้าพงพี	ที่หิมวันต์	
กลางที่ไปช้า	กลางคราไปนาน	บ้างได้อาหาร	มาถึงพร้อมกัน
๑ นางที่มาถึง	ช้าจนวันหนึ่ง	เร็วถึงเจ็ดวัน	
ไปเร็วมานาน	ไปช้ามาพลัน	มารลูกสาวนั้น	ย่อมรู้เต็มใจ
๑ นางอัครี	ใส่ใจภูมิ	ได้สามเดือนปลาย	
วันหนึ่งปั่นป่วน	รำจวนจิตใจ	จักไปให้ได้	วันนี้แลเนา
๑ เวลานี้ไสร้	พอกุเข้าไพร	ที่ไหนจะมา	
กุจกคลาไคล	ไปหาราชา	กุจกพามา	ชมเล่นยาใจ
๑ เถิงชั่วเถิงดี	เถิงเป็นสิ่งนี้	อยู่ที่กลางไพร	
จักลอบลักเล่น	ใครเห็นที่ไหน	เวลานี้ไสร้	ใครเลยจักมา
๑ คิดแล้วบนาน	บัดนั้นนางมาร	ลงมาบช้า	
เถิงที่ยังฉาง	ของนางยักษา	แอบแฝงดูหน้า	ราชาภูบาล
๑ เมื่อนั้นจอมไตร	สั่งหัสไชย	รำไรใครจะปาน	
ให้เถิงเมียรัก	แทบจักสิ้นปราณ	ไม่รู้ว่ามาร	มันมาหมายใจ
๑ ให้เจ็บแข็ง(ชา) ^{๖๘}	ทนทุกขเวทนา	กรรมข้าซื้อใด	
ให้เมียรพลัดพราก	มาจากอกไป	คลานกลิ้งเกลือกอยู่ใน	ยังใหญ่ยักษ์
๑ ปางนั้นธิดา	หน่อเจ้าพารา	ฉายยานารี	
ชื่อนางเทวรมิต	นางคิดคดี	อยู่ในเจ้านี้	ยักษ์พามา
๑ แต่นางมาอยู่	เป็นประมาณดู	ได้สามเดือนตรา	
แล้วนางถามไป	อยู่ไหนนะพ่ออา	เจ้าเอยอดส่าห์	ภาว(นาพระธรรม) ^{๖๙}
๑ บุญเราหาไม่	ถ้าว่าตายไป	ได้วิมานสวรรค์	
เราเป็นเหยื่อมาร	ให้อาหารมัน	เดิมบ้านเมืองนั้น	เจ้าอยู่หาไหน
๑ เจ้าเป็นไพร่ฟ้า	ฤหน่อพญา	เจ้าหนาซื้อไร	
ประสา่งอยเพลีย	เพื่อตายเสียเปล่าไป	เล่าเล่นไปไร	สู้ให้กันฟัง
๑ เมื่อนั้นราชา	ได้ฟังฉายยา	ค่อยมาหยุดยั้ง	
จึงตอบสาวน้อย	ยอดช้อยร้อยชั่ง	จักเล่าให้ฟัง	เจ้าผู้ใจธรรม
๑ ท้าวบอกเล่าไป	แต่แตกตกไร่	ไม่ทราบจอมขวัญ	
เล่าไปบอกไป	บอกให้สิ้นอัน	ส่วนตัวเจ้านั้น	เชิญเจ้าเล่าไป

^{๖๔} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๖๕} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

๑ นางเทวนันนิมิต	จึงบอกบพิตร	ตามกิจจริงไป	
บอกพลางให้พลาง	บออำพรางไท้	พ่อแม่ข้าไสร้	ได้ครองบุรี
๑ ส่วนบิดาข้า	นี้ชื่อท้าวปักกา	ธิดาขบดี	
นางสิริลา	เป็นพระชลนี	ครองพระบุรี	เมืองใหญ่มหิมา ^{๗๐}
๑ ส่วนข้าบพิตร	ชื่อเทวนันนิมิต	ลาบิดามา	
เล่นสวนอุทยาน	สำราญวิญญา	ยักษ์จึงพามา	เป็นภักษาหาร
๑ ข้าสาวชาวที่	(ขาดหาย)(ไม่ทันจะหา) ^{๗๑}	ยักษ์ใจพาล	
กวาด(ได้เท่าใด) ^{๗๒}	ได้ไปเป็นอาหาร	ลูกสาวขุนมาร	เคี้ยวกินสิ้นไป
๑ (ยังสองสามคน) ^{๗๓}	...นั่งคอยรณ	คลาน(ดันดัน) ^{๗๔} ใน	
(ใครอยู่ล่อล่อ) ^{๗๕}	มันพอ(จับได้) ^{๗๖}	มันมาที่ไหน	ใจไม่มีเลย
๑ แล้วลอบท้าวไท	จักร้องไห้โย	นะพ่อทรมเซย	
อตสำหรับาวนา	ดีกว่าพระเจ้าเอย	ไข่ว่าใครเลย	จักมาช่วยเรา
๑ ดังถว่าเนื้อ	จักมาสู้เสื่อ	ย้อมเหยื่อของเขา	
เร่งภาวนา	ดีกว่าพระเจ้า	ย้อมจักช่วยเรา	เมื่อไปเมืองผี

ยานี้

- ๑ เมื่อนั้นนางยักษา
- แฝงอยู่ดูภูมิ
- ๑ แฝงอยู่ข้างยั้งฉาง
- มารคิดแต่ในใจ
- ๑ ชะรอยสองคนนี้
- ชะรอยผิวเมียกัน
- ๑ มันนี้ซังกูโย
- ว่าแล้วนางยักษา
- ๑ ส่วนองค์พระราชา
- ตั้งจิตให้ดีไว้
- ๑ อัสสุรีแลนางมาร
- สัพยอกหยอกกราชา

นางธิดาอัสสุรี
คิดชอบที่จักเข้าไป
ได้ยินนางลอบท้าวไท
เป็นโฉนจึงลอบกัน
กูเห็นที่ได้สำคัญ
กับเจ้านั้นแมนแลนา
น่าน้อยใจเป็นนักหนา
อุมราชาพาออกไป
ตกประหม่าไม่มีใจ
แล้วตั้งใจภาวนา
ได้ภูบาลแล้วออกมา
น้องเห็นหน้าน่าเอ็นดู

^{๗๐} มหิมา (ปาก) = มหิมา

^{๗๑} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๗๒} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๗๓} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๗๔} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๗๕} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๗๖} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

๑ บ่าวน้อยงามโสภา
คิดมาน่าเอ็นดู
๑ (พระตอบนางมารไป)^{๗๗}
เจ้ากินเสียเถิดรา
๑ นางตอบพระราชา
ความรักสุดจิตใจ
๑ จักให้ครอง)^{๗๘}พารา
มนุษย์กับยักษ์
๑ รักน้องพ่ออย่าว่า
ทุกถ้วน้องนงคราญ
๑ เลิถ้องรักข้าดี
พ่อแม่นางยอดมิ่ง
๑ พ่อแม่นางเข้าไปป่า
คลานอยู่ที่ยุ่งใหญ่
๑ เจ้าอย่าปิดคว้นไฟ
มาพินันธสสุรา
๑ ถ้าวาน้องทรงครรภ์
พ่อเจ้าอย่าร้อนใจ
๑ ตัวข้าแข่งขาหัก
คลานตามเจ้าผิวเมีย
๑ ถ้าวาเดินมิได้
เถิดว่าเป็นสัตว์
๑ ถักรักเข้าไปได้
อยู่ในไพรสาณท์
๑ จะอยู่ในกลางป่า
ใจดีเป็นพันไป
๑ พี่เที่ยวแล้วมีหน้า
ใจดีมีฟังเรา
๑ มิเชื่อเลยพระผ่านฟ้า
อยู่ให้สบาย
๑ ว่าแล้วมีทันข้า
รำจวนป่วนจิตใจ

ดังฤมัทกัมหน้ำอยู่
ฤไม่รู้เจรจา
เย้ยข้าโยนางมาร
อย่าให้ข้าลำบากใจ
ข้าจะกินเจ้าเสียโย
ข้าจักให้ครองบุรี
เจ้าอย่าว่าเห็นผิดที่
ข้าเห็นทีมียืนนาน
เราสองรากว่าสิ้นปราณ
จักสาบานให้เห็นจริง
ด้วยรักพี่เป็นที่ยิ่ง
ถ้ารู้จริงจะร่นวาย
คำเวลาหาไม่
คำเวโลจึงรับมา
ถ้านานไปจะทรงครรภ์
เจ้าจักมาคิดโฉน
จักพากันดันดันไป
น้องนี้ใส่ไม้ทิ้งเสีย
เอ็นขาชักเป็นง่อยเพลีย
แม่นตายเสียใครว่าดี
จอมเจ้าไปในพงพี
แรงข้านี้เป็นช้างสาร
จะอยู่ที่ไหนนางมาร
ข้าจะคลานอยู่กับใคร
อัน(น้ำข้าอาศัยได้)^{๗๙}
พอจะได้ฝากตัวเรา
ยังจะข้าเข้าอีกเล่า
ยึดไปเล่าก็จะตาย
อยู่โย(ข้าลำบากกาย)^{๘๐}
อย่าร่นวายร้อนรนไป
อุ้มราชาเข้าห้องไป
ด้วยท้าวไทไม่ปราณี

^{๗๗} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๗๘} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๗๙} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๘๐} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

๑ นางมารว่าจอมไตร
เห็นว่าชู้เมียมี
(๑ แค้นด้วยอีชีไค้
ว่าแล้วหมิ่นซ้ำ

น่าน้อยใจไซ้พอดิ
พระพันปีมีน้าพา
ชิงคำเข้าก่อนภูหนา
แล้วก็มายังเทวี)^{๘๑}

สุรางคนางค์

๑ เมื่อนั้นนางยักษา โกรธจริงยิ่งนัก
เข้า(ใน)^{๘๒}ยิ่งใหญ่ (คว่ำ)ไทเทวี
๑ นางเทวรมิต ตกใจพันคิด
กลัวจะมอดม้วย ตายด้วยยักษา
๑ นางมารดาไป ยวดยิ่งกระไร
(ขาดหาย) (มึงมามีผิว)^{๘๓} มิให้รู้
๑ นางมารโกรธซ้ำ โบายตักหนา
กินเสียเถิดรา อย่าให้วุ่นวาย
๑ บัดนั้นเทวีภูมิ ปลอดภัย
ผิดชอบสิ่งไร เจ้าได้เมตตา
๑ นางอัสสุรี ได้ฟังพระภูมิ
เพราะรักท้าวไท จึงไม่ให้ตาย
๑ ครั้นได้ตะปูแล้ว นางมารใจแคล้ว
พาไปบ่อ(หึ่ง)^{๘๔} กริ่งด้วยตะปู
๑ (อัสสุรีดำ)^{๘๕}พลัน ยิ่งยวดอวดอ้าง
ภูหากเกรงใจ (ท้าวไท)^{๘๖}แลนา
๑ มั่นตรึงนางไว้ ที่ค่าคบไม้ใหญ่
ครั้นแล้วมิช้า มา(หา)^{๘๗}ภูบาล

ยักษ์อัสสุรี
จึงอัสสุรี พานางออกมา
ใจจิตฉายยา
นางร้องปლობมา แม่ได้เอ็นดู
ไม่มาอดสู
(ขาดหาย)(ซึ่งอาหารภู)^{๘๘} ผู้เป็นเจ้านาย
แทบบรรดาตาย
คนมันรันตาย ไม่รู้กลัวฤณา
อัสสุรียักษา
จงเอ็นดูซ้ำ (อย่า)^{๘๙}ทำให้ตาย
โกรธกริ้วค่อยคลาย
นางมารใจร้าย ฉวยได้ตะปู
แล้วรักโฉมตรู
นางต้องตรึงอยู่ ค่าคบพุก(ษา)^{๙๐}
อย่างคู่เพื่อนซ้ำ
หาไม่จะมา มึงเป็นอาหาร
ค่าไม้กันดาร
นางอัสสุรียามาร ค่อยสำราญใจ

^{๘๑} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๘๒} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๘๓} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๘๔} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๘๕} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๘๖} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๘๗} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๘๘} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๘๙} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๙๐} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

๑ นางมารกัมเกล้า น้ำใจน้ำจิต	พลอบโยนพระเจ้า พ่อคิดโฉน	แล้วคลึงเกล้าให้ เฉยเมยเสียได้	ตนไม่เมตตา
๑ เอ็นดูก่อน อิงอัครดี	เข้าเกล้าคลึงนอน เสียทีเสียเปล่า	อ่อนบ้างเถิดราเจ้า ฤมิรักข้าเจ้า	จงบอกมา
๑ ท้าวตอบอัสสุรี เจ็บปวดยวจิตใจ	เจ้าอย่าเย้าย ในพระทัยข้า	ดังนี้เลยนา ให้เมยอยู่แข่งขา	มิสำราญใจ
๑ นางมารตอบไป (ขำรด)(ว่าเจ็บแข่งขา) ^{๙๑}	หากมิเต็มใจ ว่ามีสำราญ	พระทัยญบาล ข้าพพยาบาล	นวดพันท้าวไท
๑ ท้าวตอบอัสสุรี ยังไปเล่า	(อย่าหวด) ^{๙๒} พันข้า ซากเก่าซากใหม่	มาเจ็บพันใจ (ค่อยมากค่อยไป) ^{๙๓}	(อย่าได้หุนหัน) ^{๙๔}
๑ นางโกรธภูมิ ฤว่ารักซู้	อะไรกระนี้ ใครอยู่ด้วยกัน	(ผัดปีผัดวัน อยู่กับอินัน	ก็ตามปัญญา) ^{๙๕}
๑ ท้าวคิดในใจ กูจะอยู่ไย	ถึงนางทรมวย ตายไปดีกว่า	เพื่อนรักเสนาหา ตายตามน้องยา	สหัสเสสร
๑ คิดถึงเมยแล้ว นางเทพนิมิต	คิดถึงลูกแก้ว ความผิดบ่อ่อน	อยู่ในอุทร ตรึงนางบังอร	ให้ถึงบรรลัย
๑ คิดแล้วบ่ช้า โทษนางไม่ผิด	ตอบอัสสุรา ควรฤตรึงไว้	ไม่มากแล้วภัย นางมารใจไฟ	เราไม่ร่วมเรือน
๑ นางมารตอบไป พลอบมาจนดึก	เรารักตนไซ้ กลศึกไม่เหมือน	จะให้เทียมเพื่อน ตน...ร่วมเรือน	ก็ตามท่วงที
๑ ตนหิพื่อใจ ตะปุกใช้	ว่ากูใจไฟ (ขำรด)ภูมิ	พอใจดี ๆ ออ(ขำรด)ใจดี	มาไปด้วยกัน
๑ มารพาท้าวไป เท้าขวาเท้าซ้าย	สู่ค่าคบไม้ มารร้ายตรึงพลัน	มารใจอาธรรม มือทั้งสองนั้น	มารตรึงมัดใจ
๑ ตรึงแล้วลงมา ส่วนคนใจดี	มารร้ายริษยา อยู่ที่ต้นไม้	ร้องดำขึ้นไป (ขำรด)ใจไฟ	จะไปเรือนกู
๑ นางยักษ์โถมงาม ในเรือนของตน	ลวงเข้าสามยาม กรนอนอยู่ฟู ๆ	มันมานอนอยู่ เพราะอดนอนอยู่	นอนจนรุ่งสาย
๑ ส่วนนางทรมวย เลือดไหลซบซาบ	มารร้ายตรึงไว้ อาบทั่วทั้งกาย	บได้คลาดคลาย ตรึงอยู่แทบตาย	จนรุ่งราตรี

^{๙๑} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๙๒} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๙๓} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๙๔} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

^{๙๕} ข้อความจากต้นฉบับสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔

ยานี้

- ๑ เรื่องนี้ยกไว้ก่อน
เย็นลงสิ้นแสงใส
- ๑ เทียวพลางทางแลหา
พระทัยให้เกรียมกรม
- ๑ เหตุไรไม่เข้ามา
ฤกว่าเป็นไฉน
- ๑ ทุกวันเจ้าย่อมมา
คิดแล้วหมิท้นนาน
- ๑ ดูก่อนม้าอาชา
ดูราอาชาไนย
- ๑ ท่านไปตรงทิศนี้
ไปดูสองกุมาร
- ๑ บัดนั้นจึงพาซี
บัดเดียวเฉียวฉุนมา
- ๑ เห็นแต่สาแหรกคาน
คว่ำหกตกเกลื่อนกล่น
- ๑ พาซีเห็นสำคัญ
ไม่ได้ยินขานเลยนา
- ๑ เห็นแต่รอยบาพา
รอยตีนใครปนอยู่
- ๑ ดินยักซ์ฤตินคน^{๙๖}(ปนรอยสองนงคราญ
- ๑ รอยมาถึงนี้ไซ้
ดูสิ้นแล้วหมิซ้ำ
- ๑ สิ่งได้เห็นมาหมด
บอกแก่พระฤชี
- ๑ เมื่อนั้นพระฤชี
กอดม้าอาชาไนย
- ๑ ชะรอยมารยักชี
เร่งเร็วม้าอาชา
- ๑ น้ำมันของเรานี้
ทาองค์พระนงคราญ
- ๑ พบเจ้าแต่กระดุก
จึงกลับมาบอกข้า

จะกล่าวกลอนย้อนลงไว้
ฤชีไปเพียรจกรม
ลูกสองราผู้ทรมาม
ด้วยทรมามสองสายใจ
ถึงเวลาผิดทีไป
ผิดเวลาในอาการ
ถึงก่อนม้าอาชาชาญ
จึงเรียกวานอาชาไนย
เจ้าสองรามาทายไป
ท่านจงไปอย่าได้นาน
ตามมือซีที่หิมพานต์
ไยจึงนานผิดเวลา
ฟังฤชีแล้ววันทา
หมิท้นซ้ำถึงกลางหน
กระเช้าสานผลาผล
สนลวานอยู่หนักหนา
ครานั้นจึงร้องเรียกหา
แล้วอาชาตริกนิกดู
ตามกันมาอยู่ร้างคู่
โตพันรู้เท่าข้างสาร
สนลวานพันประมาณ
ตามกันไปในมรคา
แล้วหายไปในเอนนา
แล้วจึงมาบอกฤชี
มากำหนดได้ถ้วนถี่
ฟังพาซีครวญรำไร
ฟังพาซีบอกเล่าไป
แล้วรำไรถึงสองรา
พาเจ้านี้เข้าในป่า
ตามสองราไปอย่านาน
ถ้าเป็นฝีมือยลันปราณ
ให้บันดาลเป็นขึ้นมา
พระเจ้าลูกทั้งสองรา
จะลิลลาไปชูปองค์

^{๙๖} เนื้อความต่อจากนี้ต้นฉบับ ๕๖๕ ขำรด จึงใช้เนื้อความจากต้นฉบับ ๕๖๔

๑ สั่งแล้วจับขวิดมา
ครั้นแล้วจึงพระองค์

๑ ฤๅษีเห็นทีนั้น
ดาวบสละห้อยให้

๑ ส่วนม้าอาชาไนย
ถ้าเข้าไปนานเข้า

๑ (เลื่อนราง)

อันข้าอาชาไนย

๑ ฤๅษีสั่งอาชา

ชายเข้าดูรู้แบบคายน

๑ บัดนั้นจึงม้าแก้ว

ผาดโผนก็โจนไป

๑ เมื่อม้านั้นเหาะไป

ฤๅษีจึงขวยชวน

๑ ฤๅษีเห็นขोकาน

รำไรถึงลูกยา

ณ บัง

๑ บัดนั้นม้าอาชาไนย

เวโลก็ค้ำหนักหนา

๑ เทียวไปได้สามเดือนตรา

แล้วมาเข้าดงพงไพร

๑ ครั้นมาทั่วป่าพนาลัย

เทียวไปทุกจอมคีรี

๑ ทั่วป่าหาทุกบุรี

พาซีไม่กลัวความตาย

๑ ม้ามิ่งยิ่งเหาะผันผาย

ม้าหมายให้แม่นแต่ไกล

๑ อาชาม้าเห็นเปลวไฟ

เห็นไฟกับมารยักซี

๑ ม้านิ่งกว่ามารหมู่นี้

พาซีก็ลอบเข้าดู

๑ ครั้นไม่เห็นเจ้าทั้งคู่

ตัวกูจะกลับเถิดรา

๑ บัดนั้นจึงมารยักขา

ดูคูมันมาแต่ไหน

๑ เรียกเพื่อนกันมาแต่ไกล

เร่งจับเอาไอ้อาชา

ผูกคอมาดั่งใจจง

ตามไปส่งอาชาไนย

เป็นสำคัญแน่วแก้ไข

เศร้าพระทัยทั้งสองรา

ก้มกราบไหว้แทบบาท

เห็นว่าข้าจะพบไท

ตัวข้าเจ้าหามาไม่

อย่าร้อนใจว่าจะตาย

ถ้าโคลคลาพบมารร้าย

(ชำระ) แล้วตายไม่เป็นไร

นบนอบแล้วไม่นอนใจ

ดำเนินในเวหาหน

สิ้นแสงไฟพระสุรียน

ถึงบัดดลยังศาลา

ผลาหารแลพฤกษา

จนนานมาได้สามเดือน

ไปวันนั้นไซ้

ไปทุกพารา

ห้วยละหานธารไหล

(ขาดหาย)

เห็นอัคคีเรืองฉาย

แล้วเหาะลงไป

ฤๅได้สองศรี

อาชาคิดดู

เห็นม้าอาชา

เร็วเหวามาไป

๑ แต่มาเฝ้าปานกลางป่า	ช้านานหนักหนา
อาซาพึงให้ทานตัว	
๑ เราเป็นขุนดาบหมิไซ่ชั่ว	เป็นคนฤจะกลัว
ม้าชั้วกลั้วมันโยนา	
๑ ว่าแล้วเข้าไล่อาซา	ทันบนเวหา
ยักขาเข้ากลุ้มร่มตี	
๑ บัดนั้นจึงม้าพาชี	สัประยุทธ์ยักชี
(ชำระ)ฤทธิ์ของตน	
๑ ดีดขบข้างหลบเป็นยन्द	หลีกหลบไม่พ้น
แทบจะวายชนม์เป็นผี) ^{๙๗}	
(ต้นฉบับ ๕๖๕ ชำระ)	
^{๙๘} ๑ (ชำระ)แรดควายวัว	ต่าง ๆ น่ากลัว
ลางหัวก็เป็นงากี้	
๑ บ้างเป็นหัวม้าหัว(ชำระ)	สกุณนาคิ
มีตัวแลหน้าต่างกัน	
๑ ลางมารตัวดำลายัน	ตัวแดงแสง(ชำระ)
หน้านั้นขาวคือผี	
๑ ลางมารขาวดังสำลี	หมวดครายาวรี
มีหน้านั้น(ชำระ)	
๑ ลางมารหน้าดำคือกา	โห่ร้องก้องมา
กายก็เหลือคือรง	
๑ (ชำระ)คือศรีวรงค์	(ชำระ)ยุดยง
แลดูตัวทำ(ชำระ)	
๑ (ชำระ)	เมื่อพิศดูตัว
แลลายประพรอยแถมกัน	
๑ ลางมารหน้าลายพัวพัน	เมื่อดูตัวนั้น
แลดังว่าแต่มีลันจี	
๑ ลางมารถือกระบี่	ถือหอกยาวรี
มะมีศรีหรือฟ้าผ่าซ้ำสาย	
๑ ลางมารถืออาวุธกราย	ดูตัวนั้นลาย
ประพรายประพรอยน่ากลัว	
๑ ลางมารหน้ามัวชั่ว	คิ้วตาน่ากลัว
ไม่ชั่วขยันจะอาสา	

^{๙๗} จบสหัสไชยสมุดสอง เลขที่ ๕๖๔ มีข้อความบันทึกว่า “สหัสไชยพลัดเมียแลลูกมาไปตามแล จบเล่มสองหาสามต่อไปเกิด”

^{๙๘} เริ่มเนื้อความจากต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๒ เลขที่ ๕๖๕

๑ ลางมารถืออกฤษณา	ธนูนานา	
ตลาดินฟ้าจะทำลาย		
๑ บ้างถือไม้พาดสาย	ร้องก้องวุ่นวาย	
ดีร้ายจะเป็นรักษา		
๑ ลางมารถือ(ชำรุด)	(ชำรุด)	
(ชำรุด)อาสัญ		
๑ ลางมารถือจ้าวเกาทัณฑ์	ผูกผาดหือหัน	
เป็น(ชำรุด)		
๑ ลางมารถือแผ่นแล่นมา	โห่ร้องก้องป่า	
อย่าช้า(ชำรุด)จับเอาตัว		
๑ ต่างต่างนานาน่ากลัว	จงจับเอาตัว	
อย่ากลัวชิงราชศัตรู		
๑ มากมายหลายพันหลายหมู่	ขับกันพรั่งพรู	
ลางหมู่ก็คูมิใช้น้อย		
๑ ตนมารคะคือไฟ	เป็นเสื่อสาไป	
จะใคร่ดูกลศศัตรู		
๑ (ชำรุด)คันรู้	เป็นแมวเซาข้างคู	
คอยดูข้างซ้ายข้างขวา		
๑ จิตรราชจิตรสุรคนกล้า	เกียกกายซ้ายขวา	
ฤทธาก็แรงขยัน		
๑ คุณคนตนเป็นกองขันธ์	เรื่องฤทธิครัน	
[เข้า]กุมภัณฑ์นั้นถือธงชัย		
๑ (ชำรุด)	(ชำรุด)	
(ชำรุด)	สร่งน้ำสำราญใจ	แล้วเสวยโภชนา
๑ แล้วทรงเครื่อง(ชำรุด)	เลิศลั่นนานา	
แล้วทรงเสื่อ(ชำรุด)	(ชำรุด)ยักขา	ตลาดแสงไฟ
๑ แล้วทรงเนาวรัตน์	เรื่องรัตน์ประไพ	
สะอึ่งมาลา	(ชำรุด)กันไร	กรรเจียรกรจนา
๑ (ชำรุด)ลายแล้ว	วาวแววจับตา	
จึงเรียกมนตรี	สังนางอัสสุรา	อัสสุรีลูกตน
๑ (ชำรุด)	(ชำรุด)	
(ชำรุด)	ให้ลูกสาวตน	ครองพลโยธา
๑ อีสูรผู้ใด	ให้เลี้ยงธิดา	
เร่งให้ครอบครอง	คอยอยู่เถิดหนา	พี่จะลาเจ้าไป
๑ สังแล้วยักขา	(ชำรุด)ธิไกร	
สิบเศียรสิบหน้า	(ชำรุด)ข้างสารใหญ่	ให้โห่สามลา
๑ (ชำรุด)แผลงฤทธิ์	ไล่ติดตามมา	
(ชำรุด)	กระด้างฟ้าผ่า	พระสุธาหวั่นไหว

๑ กีก้องอลวน (ชำรุด)ทุกสถาน	(ชำรุด) กลัวมารพุ่มพวย	(ชำรุด)บนตริ่งชั้ไตร กองดงพงไพร	ไล่ติดตามมา
๑ บัดนั้นจอมไกร จึงชักม้าต้น	สังหสไชย ขึ้นบนเวหา	ผู้เรืองฤทธา ยงยุทธยักขา	ที่ปลายอ้งซัน
๑ นนทirkongร้อย รุกรนพลไพร่	เต็บใหญ่ไชน้อย เร่งไปให้ทัน	เท่าเขาสัตตบรรณ ตลา ^{๙๙} แมงวัน	กลัวมันว่าไร
๑ มารร้ายไล่ทัน มิงหนีกุมมา	รู้จักสำคัญ ได้พาชีใช้	มารนั้นจำได้ มิงจะบรรลัย	บัดนี้แลนา
๑ ว่าแล้วไล่ตี หวดด้วยพระขรรค์	ส่วนพระภูมิ มารนั้นมรณา	ไม่หนียักขา อิสสุเรนา	ระงมสิ้นไป
๑ ครั้นกองร้อยตาย เอ๋ยไอ้(ชำรุด)หนี	นนทวาใจร้าย เดิมทีกูได้	เพื่อนไม่ปราศรัย รู้จักกฤหาไม่	พาอ้ายแมงหวี่
๑ พระตอบยักขา ไม่รู้ว่าจะเพลิง	ตัวตนคนกล้า กระเจิงตามตี	ช่างว่าถ้วนถี่ แมงวันแมงหวี่	มักกินเลือดคน
๑ พระเจ้าไล่ฟัน ครั้งครั้นทั้งป่า	มิงไอ้อาธรรม เป็นโกลาหล	มิงจิกวายชนม์ มารร้ายวายชนม์	ด้วยพระขรรค์ชัย
๑ กองแมงเขาตาย แมงเขาข้างคู	กองเสือปลาร้าย ร้องอยู่ใจใจ	ไล่ฟันเขาไป ยุงฤอะไร	วีวีบินมา
๑ (ชำรุด)จอมไตร มาร(ชำรุด)ยุงยาง	แกว่งพระขรรค์ชัย ถอนขว้างเข้ามา	ไล่มารยักขา เสียงดังฟ้าผ่า	ดังพระสุธาจะทำลาย
๑ มารร้ายไล่ตี จิตรพัตจิตพาด	ไม่ถูกสักที หัวขาดพลัดพราย	พาชีตัวร้าย ไล่พุงเรียราย	ตายด้วยพระขรรค์
๑ จิตรราชจิตรสุร เพื่อนคือเกียกกาย	ไล่พลพร้อมมูล เป็นนายขยัน	ติดตามมาพลัน เพื่อน(ชำรุด)	เพื่อนนั้นไม่หนี
๑ เกียกกายซ้ายขวา จึงพระภูบาล	เพื่อน...ฤทธา ต่อมารยักชี	เข้ามาโดยดี สนั่นสธาตรี	ดังจะทำลาย
๑ เข้ารบหลบกัน ม้าเข้าชกตี	มารหลบมิทัน ติดขบงุ่นวาย	มารนั้นแทบตาย หัวแตกแตกตาย	พ่ายแพ้อัปรา
๑ กุมภณธ์ถือธง เห็นเกียกกายตาย	ไม่ไล่กลางดง ทั้งซ้ายทั้งขวา	เอาเป็นศัสตรา เพื่อนทำฤทธา	รุกรนโดยดี
๑ บัดนั้นอาชา เข้าไล่รุกราน	พาหน่อ[หาย] ทะยานโดยดี	ต่อยุทธยักชี ดังพระธรณี	จะมีทันทรง
๑ กุมพระชิงชัย ท้าวแกว่งพระขรรค์	จับกระบองไล่ ป้องกันพระองค์	โดยดี(ชำรุด) มารไม่ทานทน	อัปราชัยศรี
๑ ตายนันกุมภณธ์ รุกรนพลไพร่	กุมภณธ์ลงกองขันธ เขาไล่โดยดี	(ชำรุด)ฤทธิ ท้าวกับพาชี	ยุทธด้วยยักขา

^{๙๙} ตลา (ปาก) = ตละ หมายถึง เหมือน ดุจ

๑ กุมภณพืชนั้นเล่า ไม่ถูกสักที	จ้างเอาภูเขายักชีโกธธา	ท่อมทั้งโยนมา จับกระบองง่า	ระเห็จเข้ารัน
๑ องคราชา ทำวดีด้วย(ชำรุด)	ชิงชัยยักขา ดั้นลงยันยัน	อันเป็นกองขันธ ฉะด้วยพระขรรค์	หัวขาดพลัดพราย
๑ ฤทธิกันทัพหน้า เพื่อนจึงรุกรน	เห็นมารยักขา วิริยพลทั้งหลาย	มรณามากมาย สู้อย่างกลัวตาย	เร่งกุมเอาตัว
๑ มหานิลมหาเมฆ ปีกซ้ายปีกขวา	ย่อมทำฤทธิเดช สู้อย่างได้กลัว	วิเศษไม่ชั่ว เร่งตัดเอาหัว	เข้ามาทูลถวาย
๑ ปีกซ้ายปีกขวา แต่พื้นอิสุร	จงล้อมอาชา พร้อมมูลมากมาย	ทั้งพระโฉมฉาย จึงพระภุสายุ	ยังหยุดด้วยพระขรรค์
๑ ม้าทูลราชา พระขรรค์ชัยศรี	สามนายยักขา เห็นมิได้มัน	ฤทธาขยัน พระแสงศรพลัน	จักได้ยักขา
๑ บัดนั้นจักตรี เจ้าขึ้นศรพลัน	ฟังม้าพาชี เสียงสั่นลั่นมา	ชอบด้นักหนา ตลบดินฟ้า	คะครั้นคะโครมไป
๑ เจ้าแสงศรพลัน เข้าไล่รุกราน	บริวารทั้งนั้น พลมารนั้นไล่	สนั่นหวั่นไหว ถูกศรประลัย	ไม่อาจทนทาน
๑ ฤทธิกันทัพหน้า ฉวยหอกผาดโผน	กริ้วโกธธา โจนจากคชสาร	ตลาไฟกาฬ ศรไล่สังหาร	มารม้วยมรณา
๑ ฤทธิเดชนั้นไล่ เห็นฤทธิกัน	มารถือธงชัย นั้นม้วยมรณา	หน้าช้างยักขา เพื่อนทำฤทธา	ผูกผาดแผ่นเข้าตี
๑ เจ้าแก้วพระขรรค์ คว่ำได้ต้นตาล	ออกป้องกัน ทะยานเข้าตี	ฤทธิเดชยักชี พระยาพาชี	ต่อสู้ขุนมาร
๑ ม้าดักขบกัด เจ้าทรงพระขรรค์	ถูกมาร(ชำรุด) ไล่ฟันขุนมาร	มารจะทนทาน ฤทธิเดชถึงกาล	สิ้นฤทธิยักขา
๑ มหาเมฆซ้าย คลั่งแก่งสงคราม	เห็นฤทธิเดชตาย ไล่ติดตามมา	พ่ายแพ้อปรา เพื่อนแผลงฤทธา	เงื้อมงำบังบน
๑ ระเห็จเตร็ดพลัน บ้างรับบ้างตี	ท้าวแก้วพระขรรค์ ยุทธรงค์ยักชี	ป้องกันจุม(พล) (ชำรุด)ภูวดล	จนตัวจะทำลาย
๑ มหาเมฆตัวกล้า ท้าวทรงพระขรรค์	เพื่อนทำฤทธา ไล่ฟันมารร้าย	เข้ามามากมาย มารขาดใจตาย	แต่บนหาวหน
๑ มหานิลตัวกล้า ระเห็จเตร็ดมา	อันเป็นปีกขวา เป็นโกลาหล	ฤทธาล้นพัน ไล่ตีม้านัน	ทั้งพระภูมิ
๑ บ้างตีบ้างรัน มารเจ็บปวดนัก	บ้างแทงบ้างฟัน แทบจักเป็นผี	มารนั้นไม่หนี สิ้นอิทธิฤทธิ	ของมารอสุรา
๑ อสุรเสนทัพหลัง เพื่อนจึงแผลงฤทธิ	ออกมาต่อตั้ง นิรมิตนานา	จักขออาสา เป็นโภชนโอชา	อาหารดีดี
๑ บ้างเป็นขนม ยาพิชวางไว้	ลูกไม้อุดม ข้างในมากมี	แต่(ชำรุด)ยักชี คิดว่าจักกรี	เห็นอียักชีจักกิน

๑ มีรสมิข้า	มารร้ายทำมา	โอชารสกลืน	
ลอยเนื่องเข้ามา	ตรงหน้ารินทร	นึกว่าพระอินทร์	ประทานลงมา
๑ เจ้าจิง(ซำรุด)สิ้น	ครั้นแล้วภูมินทร์	ทรงสิ้นราชา	
ถ้าของทั้งนี้	ยักษ์ทำมา	ปักอกยักษ์	ให้ถึงแก่กาล
๑ ครั้นสั่งเล่าแล้ว	จึงวางปิ่นแก้ว	ไปแล้วบนาน	
เข้าของทั้งนั้น	ก็อันตรธาน	ศรปักอกมาร	สุรเสนประลัย
๑ สุกันหุนพล	เห็นมารเคลื่อนกล่น	ไม่ทนทานได้	
ขอขึ้นอาษา	พา...นัย	จับตัวให้ได้	มาถวายทั้งเป็น
๑ ครั้นแล้วมิข้า	เพื่อนทำฤทธา	มารร้ายทำเชิญ	
เนรมิตปรากฏ	เป็นรถให้เห็น	เตร่ว่ามาเล่น	ชักรถผ่นผาย
๑ ตัวเพื่อนนั้นใส่	เป็นเจ้าตริงษ์ไตร	ขับรถมาถวาย	
นางเทพธิดา	นั่งมาเรียงราย	ขับรามาถวาย	เห็นงามนักหนา
๑ แต่พื้นอิสุร	เพื่อนมาพร้อมมูล	นิรมิตนานา	
ร้องเชิญพระองค์	อันทรงอาษา	สงครามยักษ์	ร้อนถึงอาสน์เรา
๑ ม้านี้เหนือนัก	จะรบกับยักษ์	เห็นจักแพ้เขา	
เชิญทรงรถชัย	อย่าได้ใจเบา	ข้าจักช่วยเจ้า	อาษาจอมไตร
๑ บัดนั้นราชา	เห็นพระอินตรา	ปรีดาพระทัย	
ไม่รู้ว่ายักษ์	ทำมรยาใน	ชวนมโนมัย	เข้าไปเถิดรา
๑ ม้าทูลจอมจักร	กลศึกของยักษ์	จักเชิญโยนา	
เจ้าแผลงศรดู	จะ(รู้)อัยยา	ถวายยักษ์	จะสูญหายไป
๑ พระฟังอาษา	เห็นชอบนักหนา	แผลงมาทันใจ	
ทั้งรถทั้งม้า	ก็มาหายไป	สุรگانบรรลัย	สิ้นรู้ยักษ์
๑ รีพลหัวหน้า	รันกันเข้ามา	ทบทลวงอัสสุรี	
ทูลยักษ์ไป	ให้รู้คดี	เร่งอัสสุรี	หุนพลเพิ่มพูน
๑ นนทรินนทรา	ถึงแก่มรณา	ดังข้าเจ้าทูล	
จิตรพัตจิตรพาด	จิตรราชจิตรสุร	บรรดาลูกขุน	บได้ทนทาน
๑ กุมภณท์กัมภณท์	ฤทธิเดชฤทธิกัน	มีฤทธิ์เชี่ยวชาญ	
มหาเมฆมหานิล	สุรสินสรگان	ม้วยมุดสุดปราณ	จงทรงกรรรุณา
๑ บัดนั้นกรุงมาร	ได้ฟังข่าวสาร	อัสสุรโยธา	
ให้ชุมนุมพลไพร่	เร่งไปอย่าช้า	กรุงมารยักษ์	จึงกล่าวคดี
๑ ท้าวปัทวา	ยืนกรงหน้าม้า	ร้องว่าพาชี	
ว่าไอ้ม้าเอ๋ย	พาลเลยกูนี	จะเป็นผลสิ้น	ยังจรรฤนา
๑ ม้าร้องแทนทด	กลัวลั้จะอด	ทำชะขายม้า	
ออกว่าเฉลย	ลูกเขยกระมังนา	ครั้นเราพามา	ยักษ์ตามพลผลาญ
๑ ยักษ์ว่าไป	ไอ้ม้าจิงไร	มึงแกล้งประจาน	
ภูหักขาไว้	ได้เป็นอาหาร	เอาไว้ได้นาน	กินเมื่อไม่มี
๑ ม้าร้องตอบไป	แกล้งหักขาไว้	มิให้เจ้าหนี	
กลัวลูกจะอาย	เป็นม้าอัปรีย์	ไม่อายพาชี	ตามมาว่าไร

๑ ขุนมารร้องว่า	มึงอ้ายโจรป่า	พาของกูไป	
แล้วทำเจ้าทรัพย์	ให้อัปราชัย	แค้นเท่านี้ใส่	กูจึงตามมา
๑ ม้าร้องไปเล่า	ลูกสาวอ้อเจ้า	ชั่วพันปีญา	
ครั้นทำไม่อยู่	เล่นกูผู้ม้า	กูมิปรารถนา	รู้ช่างมาพัน
๑ มารว่ากูมี	เรากับจกัรี	ไม่มีโทษทัณฑ์	
อิสฺรเสนา	รู้ช่างมาพัน	ไม่เกรงใจกัน	ทำอหังการ
๑ เจ้าตอบไปเล่า	ริพลของท้าว	ห้าวหาญนักหนา	
ใจของใครใส่	อดได้ฤณา	ถ้าใจยักขา	จะเป็นไฟกาฬ
๑ ยักขาราลัน	ถ้ากลัวอาสัญ	ท่านอย่ารำคาญ	
ส่งแต่อาชา	ไอ้ม้าสาธารณ์	ตนจะ(ชำรุด)	จะรอเป็นกิน
๑ เจ้าร้องไปเล่า	อันตัวของเรา	ย่อมรู้เล่ห์กล	
ความแค้นเราใส่	ยิงไฟลามลน	ยักข์อักษกุล	มาจกัยุทธยงค์
๑ ขุนมารตอบไป	ว่าจริงหรือไร	ไม่เห็น่ว่าตรง	
ต่างคนต่างแค้น	ไม่แคลนณรงค์	ยักข์ชวนพระองค์	มาสู้สงครามกัน

ฉบับ

๑ บัดนั้นกรุงมารยักขา
จึงเรียกโยธาพร้อมกัน
๑ บัดนั้นจึงพระทรงธรรม
เหาะหันจากยอดคีรี
๑ กรุงมารจึงแผลงฤทธิ์
กระทำฤทธิ์เข้ามา
๑ พ่นพิษเฟื่องฟุ้งเวหา
ทั้งหน่อนราจักรี
๑ บัดนั้นจึงพระภูมิ
ก็เป็นสุบรรณฤทธา
๑ เข้าไล่เอานาคินาคา
ก็ดันก็ดันหนีไป
๑ ยักขามาแกล้งรีบไป
ข้างในเวหาหาวหน
๑ ยักข์ร้ายหมายมุ่ง(ชำรุด)
ทั้งพระราชาภูมิ
๑ บัดนั้นจึงพระจักรี
เป็นลมก็มีนักหนา
๑ พัดหมอกที่มีดในเวหา
ราชาก็ไล่ตามตี
๑ กรุงมารจึงแผลงฤทธิ์
ก็เป็นอัคคีไฟกาฬ

ขึ้นบนเวหา

ขับพาชีพลัน

ให้เป็นนาคิ

จะมัดเอาอาชา

จึงแผลงศรศรี

นาคิยักขา

เป็นหมอกมืดไป

จะแทงเอาม้า

แกว่งพระขรรค์ชัยศรี

แลเห็นยักขา

แกล้งศรชัยศรี

๑ จักรเฝ้าเอาพระภูบาล สะท้อนสะท้อนพงไพร	ทั้งพาชีชาญ
๑ บัดนั้นจึงพระจอมไตร เป็นท่าฝนใหญ่หนักหนา	ท้าวแผลงศรชัย
๑ สดับไพอันไหม้ในเวหา สะทสสะท้านหัวใจ	ส่วนท้าวยักษา
๑ ขุนमारโกธคือไฟ ก็เป็นอาวุธเรียงราย	ก็ทิ้งจักรไป
๑ ลอยพันทางโฉมฉาย จึงแก่งพระขรรค์กันองค์	จึงพระภุสายุ
๑ เป็นโล่เข่นเยียรยง ต่อยุทษยักษา	ป้องกันพระองค์
๑ มารจึงแผลงฤทธิ์ ก็ไล่ติดตามโอบตี	คำรามตามมา
๑ ท้าวจึงแผลงศรชัยศรี ยักษีก้อปราชัย	ต้องอัสสุรี
๑ เจ้าจึงแผลงศรเข้าไป มารนั้นไล่ก็สิ้นฤทธิ์	เข้าตัดดวงใจ
๑ เจ้าจึงแผลงศรชัยศรี ก็ตัดชีวิยักษา	ถ้วนทั้งสามที่
๑ ครานั้นไปยังคงคา แล้วมาเข้าแล่งพระองค์	มาล้างเลือดยักษา
๑ พลมารที่ยังเหลือหลง ก็เข้าแดนดงหนีไป	มีตั้งหัวตรง
๑ บ้างเข้าในดงพงไพร บ้างไปเถิงในพารา	บ้างล้มบ้างตาย
๑ ทูลสารแก่มารธิดา ผู้เป็นชายาขุนमार	ทั้งอัสสุรี
๑ ยักษาก็เถิงแก่กาล แทบธารดินเข้างัน	ในหิมพานต์
๑ ธิดาได้ฟังสารนั้น เสียงสนั่นก็มีทั้งเมือง	ร้องให้รักกัน
๑ บ้างลูกผิวตายนองเนือง อัสสุรยักษาพระยามาร	เซ่งแซ่ทั้งเมือง
๑ จึงมอบราชย์สังการ เป็นเสนามารยักษิ	ให้แก่ขุนमार
๑ ที่นั้นขุนमारเพื่อน(ขำรด) บ่าวไพร่ก็กลัวสิ้นที่	เพื่อนได้เป็นใหญ่

๑ ขุนการเสนาได้ดี
ฤทธิก็มากนักหนา

ยานี

๑ บัดนั้นพระภูมิ
ลงที่ยอดภูผา
๑ ท้าวถามม้าพาชี
ยั้งนี้เห็นมีที่ไหน
๑ เราสงครามกับยักษ์
จะไปสร่งสนาน
๑ บัดนั้นอาชาชาญ
เชิญเสด็จคลาไคล
๑ พระองค์สั่งหัสไชย
ผาดแผ่นขึ้นอาชา
๑ เหาะข้ามตามไพร่สนธ
จึงถึงชลาลัย
๑ จี๋องค์พระราชา
ปลดเปลื้องเครื่องพาชี
๑ ส่วนองค์วงศ์ษัตริย์
เปลื้องไว้ไม่ได้ซ้ำ
๑ อาบเล่นเป็นช้านาน
ครั้นแล้วพระราชา
๑ ท้าวทรงผลัดพระภูษา
ยกเครื่องม้ามาพลัน
๑๐๐ ส่วนม้ากินหญ้าพลาง
ลูกไม้ที่ได้มา
๑ เจ้าเสด็จอยู่ใน
ส่วนม้ากินหญ้าพลาง
๑ ชาวโคแลชาวเกียน
ลูกค้ำมาคลาไคล
๑ หาบผักบ้างหาบปลา
เคยตามซู้อยู่(ซำรุด)
๑ แม่ค้าหาบเผือกมัน
โน่นแน่ขุนพรานป่า
๑ แม่ค้าหาบถั่วงา
ไหนเล่าว่ายักษ์มาร

ได้เมืองบุรี

ชักพาชิมทันช้า
กับอาชาสำราญใจ
ถึงนทีชลาลัย
มาจะไปสร่งสำราญ
เป็นเหนื่อนักแหบถึงกาล
ให้สำราญพระทัย
ทูลภูบาลนั้นทันใจ
มาจะไปสร่งคงคา
ฟังม้าไขใจปรีดา
พระยาม้าก็พาไป
จรดลพันพงไพร
ไปแหบใกล้พระบุรี
ลงจากม้ามายินดี
วางที่ริมพระคงคา
สารพัดที่ทรงมา
กับเครื่องม้าพาชีชัย
ค่อยสำราญในวิญญา
จูงอาชาขึ้นมาพลัน
แล้วมีข้าอาชานั้น
ประดับกันสองรา
บ่ท่อนห่างข้างราชา
พระราชาเสวยพลาง
ไ้ร่มไม้ใกล้ริมทาง
ใกล้ริมทางแหบกรุงไกร
เดินแหวเวียนขับเกียนไป
หาบคอนไปเป็นมากมาย
แล้วก็ว่าอเจ้าเอ๋ย
(ขาดหาย)
ทำตาเหลือกร้องมาว่า
พรากซ์มาน่าสงสาร
บ้างร้องว่าน่ารำคาญ
ผลาญลูกท่านให้มรณา

๑๐๐ เริ่มต้นเนื้อความจากต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖

๑ แม่ค้าหาบ(ข)นมฝ้าย
 ความข้างในไม่เสียท่า
 ๑ แม่ค้าหาบฟักแพง
 ไม่กลัวจะมรณา
 ๑ บทกลอนก็ซ้อนขับ
 พระองค์นางนงคราญ
 ๑ นายพรานพานางมา
 นางให้นางโคกศัลย์
 ๑ พรานพานางดำเนิน
 พลัดเจ้าที่เขาใหญ่
 ๑ นายพรานจริงหรือชาติ
 ไกลถึงทางวิถี
 ๑ บัดนั้นสังหสไชย
 แพบไกล่ทาง...
 ๑ แก้วแก้วมาแต่ไกล
 ฤว่าชาวหาบคอน
 ๑ ยิ่งฟังยิ่งไกล่เข้า
 ฤว่านางจอมขวัญ
 ๑ คิดแล้วบอกพาชี
 ดูดูพี่อาชา
 ๑ ม้าต้นแลเห็นพราน
 เจ้าห้ามพาชีไป
 ๑ นางเทพเนรมิต
 วาง^{๑๐๒}มาหาราชา
 ๑ พระเนตรฟกอกนางข้า
 นื่องแทบจะประลัย
 ๑ นางตรัสแก่พาชี
 โอหังดังว่าข้า
 ๑ นางฉวยได้เชือกเข้า
 มิ่งนี้ไอ้สาธารถ
 ๑ ส่วนว่าไอ้พรานเฒ่า
 ยกมือเหนือเกศี
 ๑ แม่ค้าชาวป่าดอน
 เห็นพรานต้องอาชญา

ว่าดีร้ายวายชีวา
 เก็บความมาได้ว่าไร
 น้ำเต้าแดงแกล้งว่ามา
 มานินทาวาลูกเจ้านาย
 มาจะกลับจับบทพราน
 มาประมาณแปดเก้าวัน
 เพื่อนตีดาพจรจัล^{๑๐๑}
 ถึงทรงธรรมเพื่อนเชิญใจ
 จำให้เดินดำเนินไป
 นางรำไรไขพอดิ
 ด่าปรามาสนางนารี
 จนนทที่แทบพารา
 สำราญใจด้วยอาชา
 เขาค้าขายตามชาวดอน
 ใครร้องใช้สะอื้นอ่อน
 เดินป่าดอนตีด่ากัน
 ออกชื่อเราเขาผู้นั้น
 ไอ้พรานนั้นมันพามา
 ยืนอยู่ที่ริมมรรคา
 โนนแล้วหนาไอ้พรานไพร
 ดั่งไฟกาฬหะยานใจ
 อย่าทำให้มันมรณา
 เห็นทรงฤทธิ์ดังบิดา
 ไหววันทาน้ำตาไหล
 แต่ร้องคร่ำรำถึงไท้
 นื่องรำไรถึงราชา
 ไอ้พรานมีนะพ้อา
 เป็นทาสาไม่ปุ่นปาน
 ผูกตัวเข้าไ้เฒ่าพราน
 มิ่งจะผลาญพระพันปี
 หน้าตาขาวดัง (เลื่อนราง) ฝี
 พระเทวีได้เมตตา
 อันหาบคอนจรไปมา
 ผูกชาวปากก็ขุนวาย

^{๑๐๑} จรจัล (ปาก) = จจรจัล

^{๑๐๒} น่าจะเป็น รุ่ง

๑ นางนาคทูลผ่านฟ้า
พระเจ้าอย่าหนีหน้า

อยู่เฝ้าเข้าเชิญผันผาย
เชิญเคลื่อนคลายไปพารา

สุรางคนางค์

๑ บัดนั้นพระจอมไตร
เจ้าจะพาไฟไป

๑ จะว่าโฉมฉาย
ฉกฉวยเงินจ๋า

๑ นางทูลราชา
สุดแต่ความสัตย์

๑ ท้าวจึงตอบไป
ครั้งจะไปส่ง

๑ นางทูลราชา
โอ้พระใจบุญ

๑ เจ้าฟ้านางน้อง
พระเสด็จจรดล

๑ ส่วนโอ้พรานชั่ว
ผูกคอกงูม้า

๑ แม่ค้าชาวป่า
พะวงหลงอยู่

๑ ส่วนพระจอมจักร
อยู่นอกพารา

๑ บัดนั้นราชา
ส่วนองค์ราชา

๑ ราตรีวันนั้น
ฝันว่ามีกา

๑ ยังมีหงส์ทอง
พาแก้วดวงนั้น

๑ ยังมีสุนัข
หงส์นั้นพบม้า

๑ ในลักขณะฝัน
ท้าวชมดวงแก้ว

๑ ชมแล้วบัดใจ
หงสาลอยล่อง

๑ ท้าวตรึกความฝัน
ครั้งแสงเงินทอง

๑ ทานท้าวตรัสมา
แก่ฝันฝันเพื่อน

สังข์ส่าย

เห็นไม่เข้าท่า

คบซู้ซู้ชาย

แต่น้ำใจเอง

ถ้าว่าบิดา

ตรัสอย่าสงสัย

ทางไม่ใกล้ไกล

วรวงศ์มารศรี

เจ้าคิดผิดรา

ทำคุณแต่หลัง

ช่างพลอดสอดคล้อง

ขึ้นบนหลังม้า

ชักผ้าคลุมหัว

พายน้าตากิน

เห็นพระราชา

จะใคร่ดูจุมพล

ท้าวหยุดอยู่พัก

จริงว่านางคราญ

ทานท้าวปีกกา

นิตราลับไหล

ท้าวนิรมิตฝัน

พาแก้ววิ่งมา

เข้าไปในห้อง

ผาดฝันบินมา

นั้นมาลอบลัก

ที่ป่าพงพี

พระองค์ทรงธรรม

แล้วชมหงส์ทอง

ท้าวตรัสยื่นให้

แสงทองเพริดพราย

เห็นเป็นอัศจรรย์

มาทอพระโรงชัย

แก่ขุนโหรา

ไม่เหลือสักอัน

ตอบให้ธิดา

บิดามารดา

ทำได้ไม่เกรง

จะเกิดสนลวง

ข้ามาพุ่มพ่าย

ถ้าเหมือนเจ้าไข

ไปเกิดเจ้าเทวี

เกลือกโทษจะมี

ดั่งว่าชิงชัง

น้องจะแทนบ้าง

ต้องในวิญญาน

กับนางไฉยา

น้ำตารินริน

เดินพลางทางดิน

วุ่นวายขวยชวน

จนสิ้นสุริยน

จะให้สำราญ

สิ้นราตรีกาล

ธิดาจอมไกร

ในประสาทชัย

เป็นอันต่าง(ๆ)

ปิ่นขำมยุງยาง

ของข้า(ข้ารู้ด)

บัดนั้นหงสา

พาแก้วนั้นหนี

หงส์ได้มณี

หฤหรรษ์สมผอง

แสงสัตรี่องรอง

แก่หงส์โฉมฉาย

ท้าวตื่นฟื้นกาย

จักเป็นฉันท

ขุนโหรเฝ้าไท่

ให้ทำนายฝัน

จงทำนายพลัน

เจ้าจะครั้นเครง

จะคิดไฉน

เจ้าจึงจรัส

ดังก่อนหนหลัง

ยังไม่กรุณา

ม้าพาเดินดิน

จนสิ้นสุริยน

จนอนธการ

แล้วเราจึงไป

เมื่อใกล้รุ่งราง

ไปยังรงกา

ลงกลางธรณี

มายังปรางค์ทอง

หงส์ทองพรรณราย

ด้วยพลันทันใจ

อีกทั้งโหรา

ให้แจ้งพระทัย

๑ แต่ท้าวตรัสมา กราบแล้วสามลา	แก่ขุนโหรา ดูศัตราร้าย	มันมาแจ้งใจ ข้างศาสตร์แจ้งใจ	ดูตามฤกษ์พราหมณ์
๑ จึงทูลราชา กานันครือยักษ์	อันดวงรัตน์ ร้ายนักไม่ขาม	ครือนางโฉมฉาย หงส์นั้นดูงาม	คือพ่อสามนต์
๑ อันว่าสุนัข ได้ยามนี้แล	ครือคนอัปลักษณ์ แม่นแท้ชอบกล	ใจอึกกุศล พระเจ้าจุมพล	จะได้ชมบุตรี
พิลาป			
๑ อยู่หมิ่นซ้า ถึงหน้าพระลาน	สังข์สราชา ท่านเจ้าบุรี	พานางจรลี ทั้งพระชลนี	เผยเกลแก่ไป
๑ แลเห็นจิตดา นั้นครือพรานป่า	แปลกนักพักตรา อาชาท้าวไท	ก็ไม่มาสดไส มาด้วยเจ้าไย	แปลกใจนักหนา
๑ จึงทูลพระแก้ว ที่หน้าพระลาน	ลูกเรามาแล้ว ตรงหน้าฉันมา	นะพระราชา (ขาดหาย)	(ขาดหาย)
๑ จึงพระบิดา เป็นอย่างนี้แล	ทั้งหน่อนรา พ่อแม่อยู่ไกล	อาชาพรานไป จะปกป้องไว้	ยากพันปัญญา
๑ เชิญลูกจอมขวัญ โหรเฒ่าทำนาย	คินนี้พ่อฝัน ไม่วายเลยนา	แม่นมันนักหนา ยังจะเจรจา	เลิศล้ำข้างเสีย
๑ เชิญเจ้าขึ้นมา พ่อว่ามารร้าย	ประสาทรจนา ทำลายตายเสีย	ทั้งผิวทั้งเมีย ทั้งผิวทั้งเมีย	เชิญเจ้าขึ้นมา
๑ บัดนั้นท่านไท้ ส่วนนางพิลาป	สังข์สไชย (ก้ม)กับบาทา	กราบไหว้ราชา บิดามารดา	ของนางเทวี
๑ นางผู้มารดา ตายแล้วเกิดใหม่	อัมพระลูกยา อรไท(ซำรุด)	โคกาสแสงศรี อันพระสามี	เจ้าอยู่แห่งใด
๑ นางเล่าให้ฟัง รอดด้วยอาชา	แต่พรากจากวัง พรานป่าพาไป	ยักษ์ชิงเจ้าไว้ พึงพบท้าวไท	เมื่อในวันวาน
๑ นางเล่าให้ฟัง ข้าสาวชาวแม่	น้ำตาไหลหลัง ให้รักนางคราญ	แต่หลังทุกประการ เดชะสมภาร	ปลดปล่อยรอดมา
๑ บัดนั้นพระบาท ว่าพลางทางตรัส	ปักกาธिरาช สังข์สราชา	ผู้เป็นบิดา คุณขุนลูกข้า	พันแผ่นแสนทวี
๑ แค้นด้วยไอ้พราน ไม่คิดคุณบุญ	มันคิดมันอ่าน เกื้อหนุนไมตรี	ผลาญพระจักรี มันทำทั้งนี้	มันจะมรณา
๑ ว่าแล้วหมิชาด ไอ้พรานนั้นไสร้	เรียกนายเพชรฆาต ล้างให้มรณา	ทรงราชวาจา สู่ไปอย่าช้า	ตั้งมือการ
๑ บัด(นั้น)จอมไกร ทูลพระจักรี	สังข์สไชย ภูมิสมภาร	ประนมก้มกราบ อันโทษนายพราน	ทรงพระกรุณา
๑ อย่าโทษนายพราน ปล่อยตัวเพื่อนเสีย	เป็นกรรมของเจ้า ลูกเมียคอยหา	มีกรรมทำมา ทรงพระกรุณา	จะเป็นเวรไป

ฉบับ

๑ บัดนั้นท่านท้าวปัทมาจอมไตร
ก็ให้พรานไปเคหา

๑ พรานไพร่ดีใจนักหนา
ก็มายังเหย้าเรือนตน

๑ บัดนั้นท่านท้าวสองคน
เป็นคนโลเลหมิ่นดี

๑ เชิญพระพี่น้องสองศรี
พ่อแม่จะมอบวังใน

๑ บัดนั้นพระสังข์สหาย
ข้าไสรจะขอกราบลา

๑ ใ้ว่าตัวข้าหนีหน้า
ไม่มานอกใจพระองค์

๑ ข้าไสรกับนางโฉมยง
พระองค์จงทราบวิญญาน์

๑ บัดนั้นท่านท้าวปัทมา
อย่าว่าเห็นผิดท่วงที่

๑ (ซำรด)ครวครวสองศรี
ว่ายังไม่มือนัตรา

๑ แต่คำจรรุ่งจนสาย
ก็ได้ตั้งใจจินดา

๑ เจ้าว่าข้ากับฉายา
ให้เข้ามาตกอเวจี

๑ บัดนั้นท้าวทั้งสองศรี
ยินดีปรีดาท้าวไท

๑ เถิดว่าถ้าหมิ่นเป็นไร
ผู้ได้มาเถิดสอง

๑ เป็นหญิงความจริงย่อมกรอง
เถิดสองมักเกิดร้ายดี

๑ เจ้าทูลแก่พระพันปี
ดั่งหมิ่นให้ข้าคลาไคล

๑ ตามแต่น้ำพระหฤทัย
ข้าไสรจะไปโคลคลา

๑ บัดนั้นท่านท้าวปัทมา
ทั้งอำมาจันการ

๑ เร็วพลันอย่าทันทินาน
จะให้มึงงานทำขวัญ

ฟังเจ้าทูลไซ

กราบแล้วสามลา

นี้กว่าลูกตน

เจ้าครองบุรี

จึงทูลท้าวไท

กับพระบิดา

เป็นบรมเทียงตรง

ตรัสแก่ราชา

อยู่ถึงกิ่งปี

เมื่อจะทำลาย

ดั่งหนึ่งท้าวว่า

ฟังพระภูมิ

ยกย่องต้องให้

ชายใดได้ต้อง

ท้าวว่าดังนี้

จะข้าว่าใด

จึงสั่งเสนา

เร่งไปแต่งการ

๑ มโหรีสพให้ครบครัน	เจ็ดคืนเจ็ดวัน		
ทำขวัญพระราชธิดา			
๑ โขนหนังเป็นต้นคลนา	เร่งรัดจัดมา		
อย่าช้าจงในเจ็ดวัน			
๑ เสนารับบัญชาพลัน	ทำเสร็จเจ็ดวัน		
ที่นั่นก็ได้มากมี			
๑ ครั้นแล้วก็ทูลภูมิ	ซึ่งสิ่งทั้งนี้		
ย่อมมีที่ท่านทุกอัน			
๑ เครื่องเล่นเด่นรำทำขวัญ	โขนหนังทั้งนั้น		
สารพันให้เล่น ๆ			
๑ ท้าวไทปีกกา	เสร็จแล้วหมิข้า		
อยู่มาพอได้เจ็ดวัน			
สุรางคนางค์			
๑ บัดนั้นราชา	ท่านท้าวปีกกา	ธิดาจอมขวัญ	
ทำขวัญภูเบศ	สำเร็จเจ็ดวัน	เชิญสองจอมขวัญ	ขึ้นสู่เบงจา
๑ ที่ท่านชาวเพลง	แต่ล้วนนักเลง	ครั้นครองนักหนา	
งานมโหรีสพ	กระหลบนานา	สมโภชสองรา	ถ้วนทั้งเจ็ดวัน
๑ สำเร็จเสร็จแล้ว	มอบประสาทแก้ว	แก่สองจอมขวัญ	
มอบทั้งบุรี	ชาวที่กำนัล	ให้สองจอมขวัญ	แต่วันนี้ไป
๑ สักหิสรราชา	ครอบครองพารา	ด้วยนางอรไท	
พิศวาสด้วยนาง	ที่ห้องปราศน์ใน	อยู่ด้วยทรมวย	พอได้ราตรี
๑ ครั้นรุ่งขึ้นแล้ว	บัดนั้นม้าแก้ว	จริงทูลภูมิ	
ไหนท้าวจะไป	หาไทเทวี	เอ็นดูฤๅ	เธอจะคอยหา
๑ เอ็นดูอรไท	ยากเย็นเป็นไฉน	ไม่เห็นพักตรา	
เล็งหมิพบเจ้า	รู้ข่าวบ้างรา	จะเสาะแสวงหา	ให้รู้สำคัญ
๑ ส่วนพระราชา	อยู่ด้วยฉายา	ได้สืบหาวัน	
เชิญเสด็จจะคลาไคล	ฟังข่าวพลัน	ถ้าไม่พบขวัญ	แล้วจะกลับมา
๑ บัดนั้นจอมไตร	ตอบพาชีไป	พี่ได้เมตตา	
จะด่วนเร็ดสระร้าง	ห่างข้างไฉยา	เขาจะนิินทา	รู้รสปลตไป
๑ พาชีได้ฟัง	ค่อยคิดหุดยัง	คอยหลังซังใจ	
ชอบแล้วเจ้าว่า	ข้าจะฟังให้	พ่อย่าร้อนใจ	เอ็นดูฉายา
๑ สักกันแล้วเสร็จ	พระเจ้าเสด็จ	สู่อรพังงา	
อยู่ด้วยแจ่มจันทร์	ได้สามเดือนมา	ที่นั่นอาชา	เดือนพระจักรี
๑ ดังฤๅพระเจ้า	ได้ใหม่ลื้มเก่า	ลื้มเจ้าเทวี	
สงสารเกสร	จรอยู่ในพงพี	อันอกข้านี้	ปืมจักทำลาย
๑ บัดนั้นราชา	ได้ฟังคำม้า	เพื่อนวามากมาย	
บอกนางทั้งสั่ง	รอยซังโฉมฉาย	อันตัวพี่ชาย	จะลากัลยา

๑ คอยอยู่จงดี้	ร้อยชั่งฟั่งพี	ถ้าหมิมรณา	
ถ้าพิ่หมิตาย	ดีร้ายมาหา	ในเจ็ดเดือนตรา	จะมาสมศรี
๑ นางเทพเนรมิต	ได้ฟังทรงฤทธิ์	ผู้เป็นสามี	
กอดบาทท้าวไท	ร้องใช้พอดี	ไอ้พระพันปี	จะหนีน้องไป
๑ แกร่รักแรกชม	ยินดีภิรมย์	สมข้าอรไท	
ได้สามราตรี	จะหนีน้องไป	น้องจะอยู่ไย	จะตายเป็นผี
๑ พระฟังนางว่า	จึงตอบปลอบมา	ฟังข้าพิพาซี	
เอ็นดูท้าวน้อง	รำร้องหมองศรี	ถ้าเราจะจรรลี	นางจักมรณา
๑ อันตัวข้านี้	เสียโน่นเสียนี้	หมิตินักหนา	
เสียก่อนได้หลัง	ภวังค์พะว้า	แบ่งภาคได้รา	ไม่ขัดอัสดร
๑ ครั้นจะไป	นางข้างนี้ไซรี	มาจะม้วยมรณ์	
ครั้นจะอยู่	เอ็นดูเมียก่อน	ยอมเป็นเพื่อนนอน	ทั้งสองอรไท
๑ ผิดชอบหนักเบา	นางองค์นี้เล่า	อยู่กับกรุงไกร	
นางนั้นอยู่ป่า	มรณาฤไฉน	จำเป็นจำไป	ให้รู้ก่อนรา
๑ แต่พระองค์คิด	แล้วสมสนิท	คลายจิตโศกา	
มาจนเจ็ดวัน	ม้านั้นเดือนมา	เชิญเถิดราชา	มาไปหานาง
๑ ฤว่าหมิไป	เกรงน้ำพระทัย	ของนางเอบาง	
ช่างพลอดช่างเพลน	ไม่เห็นไม่ห่าง	ฤช่างเคล้านาง	เล่นสำราญใจ
๑ อยู่เถิดราชา	แต่ข้าผู้ม้า	จะลาภูบาล	
จะเข้าไปป่า	เที่ยวหานางคราญ	ข้าแต่เดฉัน	จะดันตันไป
๑ พระฟังคำม้า	โลมลูบไฉยา	ว่าอย่าอาลัย	
คอยอยู่เถิดรา	อย่ามาร่ำไร	อยู่ด้วยไม่ได้	เจ้าอย่าโศกศัลย์
๑ คอยรักษาดัว	เจ้าอย่าน้อยใจผิว	ว่าร้างแรมวัน	
โลมลูบจูบนาง	พระทางรับขวัญ	วิบากจากกัน	หมิตันครึ่งเดือน
๑ เคยแอบแนบข้าง	สว้างอาลัย	ใครเลยจะเหมือน	
แต่นี้ไกลกัน	นับวันนับเดือน	นางทองอยู่เรือน	เจ้าอย่าอาลัย
๑ ใช้พิ่ไม่รัก	หมิรู้ประจักษ์	แกร่รักแรกใคร	
ใช้เกล้งแต่ว่า	มีอธยาศัย	นางทองอุไร	เจ้าอย่าอาวรณ์
๑ สั่งแล้วเท่านั้น	เจ้าทรงพระพรรค	ธนูศิลป์ศร	
ขึ้นไปกราบลา	บิดตามารดร	จงพระภูธร	อนุญาตลูกยา
๑ บัดนั้นนางนาถ	เห็นผิวไคลคลาด	เยียรยาตรตามมา	
ชลนัยน์ไหลหล่อ	ครือบ่อธารา	ขอตามภัสดา	ใช้ต่างทาสี
๑ บัดนั้นราชา	ท่านท้าวปึกกา	ธิดาขบตี	
สั่งสิวีลา	มารดาชลนี	ห้ามนาถบุตรี	ลูกน้อยกลอยใจ
๑ แต่มารพาหนี	ความแค้นแม่นี้	แน่นดบคับใจ	
แม่ตือกข้า	กล่าวน้ำตาไหล	แม่ค่อยคลาไคล	ได้สี่สิบวัน
๑ แต่นี้แลนา	พระเนตรมารดา	จะมาแดงฉัน	
เจ้าจะไปไย	ในป่าหิมวันต์	ไอ้พระจอมขวัญ	ฟังแม่ก่อนรา

๑ เลิกว่ารักผัว	เจ้าทองทั้งตัว	ไม่กลัวมรณา	
ผัวเจ้าจะไป	ไซ้ไม่กลับมา	จะเที่ยวกลางป่า	ลำบากยากตน
๑ พระลูกยาไป	จะเป็นห่วงใหญ่	พระทัยจุมพล	
แม่จะไปไย	ให้เป็นท้าว	อยู่บ้านเมืองตน	ไม่มีราศี
๑ ถ้าผัวหมักรัก	พระลูกอย่าพัก	ไปตามภูมี	
ท่านไม่ให้อาย	ดีร้ายพันปี	ถ้าพบมเหสี	เจ้าแล้วจะมา

ยานี

๑ นางเทพเนรมิต
เดือดคลั่งฟังแม่ว่า
๑ นางทูลว่าตัวข้า
จากข้าไปวันใด
๑ ลูกรักจักอยู่ไย
คนชั่วพอร้างหย่า
๑ อยู่ไยให้อับอาย
คำคืนไม่อื่นไกล
๑ ร้อนรนทนทเวษ
ลูกรักจักมรณา
๑ บัดนั้นพระบิดุเรศ
จึงทรงองการไป
๑ ดุจดั่งผีฝันแล้ว
แล้วผีไม่ไยดี
๑ เอ็นดูพระธิดา
ถึงไปไกลกว่าไกล
๑ เอ็นดูพระลูกแก้ว
เจ้าบอกบิดารา
๑ บัดนั้นหน่อกษัตริย์
กราบทูลฉลองไป
๑ ลูกน้อยจะคลาไคล
จะกลับมาพารา
๑ ความทุกข์ของข้า
พลัดไปได้สี่เดือน
๑ บิดครมารดา
เอ็นดูนางอรไท
๑ องค์นี้เพื่อนอาลัย
ยอมเป็นเพื่อนร้อนข้า
๑ บัดนั้นพระมารดา
ทั้งสองอวยพรพลัน

กลุ่มกลัดขัดจิตเห็นผิดนักหนา
นางโคกาทบขาดใจ
ไม่เห็นหน้าพระจอมไตร
คอยดูใจลูกเถิดรา
ให้สาวใช้เขานินทา
ไม่นำพาเขาหนีไป
มาร้างร้ายละอายใจ
ในหัวใจร้อนนักหนา
พระบิดุเรศโปรดเถิดรา
ได้เมตตาจะดีใจ
ได้ฟังเหตุนางอรไท
แก่นางไหมเหสี
หงส์พาแก้วมาให้พี่
คืนมณีให้หงส์ไป
จะมรณาพิราลัย
ดีกว่าไปไม่มรณา
เจ้าไปแล้วเชิญกลับมา
จะนานช้าสักเพียงไร
พระสังหสจอมไตร
แก้ท้าวไทพระบิดา
ถ้าพบไท้ในกลางป่า
ถ้าว่าข้าในเจ็ดเดือน
พระพันปีใครจะเหมือน
ตายกลางเถื่อนโฉนนา
โปรดเกศอย่าอาลัย
แล้วจะไปตามปัญญา
องค์โน้นไสร้เพื่อนมรณา
ทั้งสองราย่อมเพื่อนกัน
ฟังวาจาของเขยขวัญ
สองจอมขวัญพระพันปี

๑ นางเรียกวิสเทโน
 วิสเทนอบอกด้วยพลัน
 ๑ ครั้นแล้วเสร็จสรรพ
 ชวนกันยกออกไป
 ๑ พระราชาชิตดา
 ตบแต่งมาทั้งนี้
 ๑ ส่วนว่าเจ้าทั้งสอง
 พอเห็นพันท่า
 ๑ บัดนั้นเจ้าสองรา
 ถ้าคนร้อยพันไสร้
 ๑ แต่ข้ากับจอมขวัญ
 อย่าว่าขนมเนย
 ๑ ทูลแล้วหมิพันซ้ำ
 ว่าแล้วทั้งสองคน
 ๑ นางนึ่งก่อนท้าวไท
 ผันผาดแผ่นหะมา
 ๑ ส่วนบิดาแลมารดา
 แลสุดลูกตาเอง
 ๑ ทุกแล้วถอยหลังคิด
 ท้าวเวียงท้าววังใน
 ๑ เกิดมาเพ็งได้ดี
 บุญเราทั่วทั้งเมือง
 ๑ บัดนั้นเจ้าสองรา
 จีงลงที่พงไพร
 ๑ เกร็ดเกรกัระเวนหา
 ดันดันคันทามา
 ๑ ไตรกเตริกแลเนนเขา
 ข้ามทุ่งคันทที่
 ๑ แล้วบอกนางเทวี
 กับม้าพาชีสาร
 ๑ บอกแล้วหมิพันนาน
 เข้าอยู่ไตร่มไม้
 ๑ แล้วแก้ขนมนั้น
 อิ่มแล้วสำเร็จสิ้น
 ๑ ขึ้นยังหลังมโนมัย
 ดำเนินหินศิลา

รับส่งไปได้ด้วยพลัน
 เข้าช่วยกันแล้วทันใจ
 ก็ลำดับใส่ถุงได้
 ถวายให้พระเทวี
 มีวาจาแก่สองศรี
 พันพาชีที่กำลัง
 แล้วเอาของประทุก^{๑๐๓}หลัง
 ฤว่ายังเป็นไฉน
 ทูลบิดามาทันใจ
 ขึ้นขี่ได้ไม่เหนียวเลย
 ดั่งแมงวันนะพระเอ๋ย
 พระพ่อเอ๋ยอย่าร้อนรน
 เรียกอาชามิ่งม้าต้น
 เสด็จดันบนอาชา
 ซ่อนถุงไว้กายม้า
 ชาวพารามาวังเวง
 เห็นสองรามาวังเวง
 แล้ววังเวงในพระทัย
 เห็นมีฤทธิ์หมิเป็นไร
 ชมบุญให้ทั่วทั้งเมือง
 พระโณมตรูผู้บุญเรือง
 เห็นบุญเรืองฤทธิ์ไตร
 พระยาม้าพาหะไป
 เสาะสาไปหาไฉยา
 ท้าวทั้งป่าในไพรสมถ์
 ท้าวทั้งป่าพนาลี
 ทำลำนาคาเขาคีรี
 ไพรพฤกษีแลที่ไพรสาณท์
 ที่ป่านี้อันรับมาร
 เมื่อนายพรานพาเจ้าไป
 ชวนนางคราญอาชาไนย
 สบายใจพระนรินทร์
 ออกด้วยพลันปันกันกิน
 หน่อนรินทร์ชวนฉายา
 ดันดันไปในกลางป่า
 แต่เที่ยวหาได้เดือนปลาย

^{๑๐๓} ประทุก (ปาก) = บรรทุก

๑ มาถึงที่ยังฉาง
นางงามทราชมโนมฉาย
๑ เจ้าบอกนางน้องแก้ว
บ้านร้านมารจิงไร
๑ บอกเสร็จเกร็ดเกรมา
ร้องให้ถึงโฉมฉาย
๑ ถึงองค์เจ้าหมีพบ
เปลวปล่องช่องเหวผา
๑ ร้องให้แล้วครวญหา
ร้องให้ทั้งสามคน
๑ ครั้นวายซึ่งโศกา
ที่ไ้ร่มพระไท่
๑ แล้วให้นางทราชม
ส่วยพลางที่กลางดิน
๑ ทั้งสามค้อยสำราญ
แล้วลงสรคงคา

มาเรีสร้างห่างทะเลาย
เรือนทะเลายบ้านเมืองใคร
เจ้าลื้มแล้วหรือไฉน
ที่มันให้เราจำตาย
ทั่วทั้งป่าล่าเหลือกาย
ฤเจ้าตายแล้วแลนา
แต่ซากศพพบบ้างรา
เสาะสาขมาทุกตำบล
เจ้าโศกาทั้งสามคน
ทั้งมาต้นก็รำไร
เจ้าชักม้าเข้าอาศัย
สบายใจพระนรินทร์
แก้ขนมแลของกิน
กับเพื่อนกินแลอาชา
อยู่แทบธารน้ำไหลมา
แล้วหมีซำก็คลาไคล

๒๘

๑ บัดนั้นจอมจักร เทียวหาเมียรัก
ได้สามเดือนตรา นิตรากลางไพร
๑ โกรกกรวยห้วยเหว ตามช่องปล่องเปลว
เหลือบยุ้งรินร้าน ผีงพาลตอมตน
๑ พบด่านมารร้าย กระดุกแรดช้าง
ท้าวถามมโนมัย บ้านไครนี้หนา
๑ แรกหาภูบาล ข้าพบรมมาร
ม้าถามราชา มารพาเจ้าหนี
๑ เจ้าบอกอาชา มารข้านี้หนา
บอกแล้วหมีซำ ม้าพาคลาไคล
๑ เห็นหนทางนี้แหละ เราเดินเวียนแวง
ขนมของกิน สิ้นทั้งสองคน
๑ ยิ่งรักยิ่งชอก เทียวข้ามตามกรอก
ท้าวบอกอาชา เรามานี้ไสร้
๑ เดินทางห่างเหิน เรามาดำเนิน
ไม่พบฉายา เลยม้าพาชี
๑ วันนั้นท้าวไท เจ้ารำร้องให้
สะอื้นสะอึก แทบจักมรณา
๑ บัดนั้นนวลนาง เจ้าร้องให้พลาง
ท้าวนิ่งแนไป ไม่ได้พาชี

ช้านักพันใจ
ลำบากยากใจ
ทังมาทั้งตน
ภูธรร้อนรน
ทนแดดฟ้าฝน
เป็นพันปัญญา
กองยังภูผา
ม้าทูลราชา
ว่าด่านอสรี
ประตูด้านนี้
นี่ยุเป็นไฉน
พบมารยักชี
นี้ฤเป็นไฉน
ข้าหาพบไม่
ก็ไม่มีเลย
เสบียงนั้นไสร้
เกาะแกะหมีเคย
แล้วชักม้าต้น
ดั้นด้นเข้าไพร
ชอกซอนคลาไคล
นนะฟ้าชี
ได้สามเดือนไทร
สมุทรรณที่
ทรงพระโศกา
โหมตรูภูมิ
ไปเป็นหนักหนา
สลบหลังม้า
ไม่มาพาชี
นางบอกพาชี
ตักใจใครจะปาน
บัดนั้นพาชี

๑ สามวันแล้วกระบัด
 มาดูซึ่งสระศรี
 ๑ ท้าวแลไปแต่ไกล
 ขับช้างวางวิ้งมา
 ๑ แลเห็นพระเพื่อนยาก
 เจ้าวิ้งวางเข้าไป
 ๑ ส่วนองค์พระน้องรัก
 พระน้องเจ้ากราบลง
 ๑ นางเทพเนรมิต
 ทั้งสองสลบไป
 ๑ บัดนั้นจึงคนใช้
 ลงไปสู่ขอขันธ์
 ๑ ชาวที่ลูปพัศตรา
 พนักงานแลชาวที่
 ๑ ขุนองค์เข้าต้องถือ
 พวกลพลแลโยธา
 ๑ บัดนั้นท้าวสองศรี
 ทุกข์ยากไม่ถามไถ่
 ๑ พระพี่พาน้องไป
 พวกลพลแลมนตรี
 ๑ จึงพระมาตุรา
 จึงให้น้องสะเภา
 ๑ อัมรรงค์ภูษาใส่
 เหตุไรจึงบุตรา
 ๑ นางเทพกัลยา
 รับราชโอรสไว้
 ๑ องค์พระอนุชา
 อัมรรควงนี้
 ๑ ครั้นเห็นพระภูษา
 ภูมิรนาเอ็นดู
 ๑ ยิ่งเห็นโอรสสา
 ร้องไห้รำไร
 ๑ องค์น้องอยู่แห่งใด
 เทวีแก่งหนี่เร้น
 ๑ จึงบอกม้าอาชา
 นางน้องหลงอยู่ไพร

พระศรีสุทนต์จรัส
 พระพันปีเยี่ยมศาลา
 เห็นไว ๆ นั้นใครหนา
 ไกลศาลาแล้วเข้าไป
 เจ้าลงจากช้างทันใจ
 กอดน้องไว้สลบลง
 ก้มพระพักตร์แทบบาทพระองค์
 แล้วพระองค์สลบไป
 เห็นทรงฤทธิ์ฤทธิ์ไกร
 องค์อรไทเจ้าโศกศัลย์
 เสนาในไปด้วยพลัน
 ตักน้ำนั้นมาทันใจ
 รสสุคนธามาลูบไล่
 พัดโบกวีให้สองรา
 ประทับมือดูอร่า
 หามกันมาอย่าเกรงไป
 สมประดีมาทันใจ
 พากันไปในบุรี
 ทั้งสะเภาแลพาชี
 แห่ภูมิจึงปรางคี่น
 อ้อมนิตตามาทันใจ
 พี่นี้ได้มาแต่ป่า
 ท้าวเย็นให้อนุชา
 ไว้กลางป่าเจ้าไปไหน
 กราบสามลาคำรบไท
 สนเทห์ใจไซ้พอดี
 รับภูษาไม่ซ้ำที่
 พระพันปีเจ้าพิศดู
 พิจารณาไปเป็นครู่
 มารดาอยู่ด้าวแดนใด
 กลั่นน้ำตานันไม่ได้
 ถึงอรไทเพื่อนยากเย็น
 ซัดลูกไว้ให้ไม่เห็น
 ตายหรือเป็นอยู่หนใด
 นางฉายาเพื่อนเชษฐา
 พระพี่ได้แต่หลานมา

นางกราย

๑ บัดนั้นจึงพระพี่
องค์หนึ่งเล่าฤณา
๑ เจ้าบอกแก่พี่รา
พระน้อง...ท้องเที่ยว
๑ บัดที่นั้นพระอนุชา
แต่น้องท้องเที่ยวไพร
๑ จึงพบพระฤษี
อยู่ได้สิบเบ็ดเดือน
๑ แต่นางนั้นทรงครรภ์
แต่ข้ามารพาไป
๑ จึงพบสบนางนี้
รบยักษีใครจะเหมือน
๑ แล้วอยู่เมืองนางนี้
แล้วหาผยานั้น
๑ เจ้าทูลถามพระพี่
เจ้าเชิญปลอบน้องรา
๑ บัดนั้นพระเชษฐา
กำจัดพี่พลัดเจ้า
๑ พี่ก็มาในกลางเถื่อน
พี่มาอยู่อาศัย
๑ แล้วพี่ได้สมบัติ
พี่ครอบครองพารา
๑ แล้วพี่ไปเล่นป่า
มาเลี้ยงไว้เป็นเพื่อน
๑ แต่เจ้าพลัดพรากพี่
พี่พึ่งได้เห็นหน้า
๑ ครั้นเล่าทุกข์ยากแล้ว
กอดจูบลูบทั่วกาย
๑ พระพ่อมาเศร้าสร้อย
เจ้าไม่จำรรจา
๑ ส่วนองค์พระบิดา
ชลนัยน์เจ้าไหลลง
๑ จึงองค์พระเชษฐา
ทั้งเมียรักผู้ร่วมใจ
๑ ว่าเจ้าอย่าเศร้านัก
หยุดยั้งชั่งกายา

ถามพันปีผู้น้องยา
พี่นี้กว่าแต่องค์เดียว
แต่พลัดมาที่น้ำเขียว
ไนไพรเขียวสักเพียงไร
ทูลเชษฐาสิ้นสุดไป
กำหนดได้สองเดือนตรา
ได้บุตรีทำร่วมเรือน
ไปกลางเถื่อนมารพาไป
มาผูกพันไว้ในไพร
กรากกรำไว้ได้สามเดือน
ม้าพาหนีไปกลางเถื่อน
คลาดเคลื่อนได้ถึงเจ็ดวัน
โดยดีถียี่สิบวัน
ไกรลาสพลันถึงศาลา
พลัดข้ามที่คองคา
ให้ไศกาน้องบรรเทา
กล่าววาจาบอกนงเยาว์
พี่ก็เข้าไปในไพร
ได้สามเดือนเพื่อนเชื้อใจ
ตากบยายได้เดือนตรา
กับนางรัตนมาลา
ได้วิชาทั้งสองเดือน
ได้นัดตามาคลาเคลื่อน
ได้หกเดือนนะน้องอา
ได้สองปีแปดเดือนตรา
เจ้าพี่อาจจริงนันทาย
จึงพระแก้วรับลูกยา
ไอ้โฉมฉายเจ้าพ่ออา
ส่วนลูกน้อยมาโศกา
แต่น้ำตามาไหลลง
ตั้งกายาไม่ตำรง
โถมพระองค์พันวิสัย
ตั้งกายาพี่สะไภ้
ปลอบเจ้าไปทุกเวลา
พระทรมรักจักมรณา
ไปเมื่อหน้าจะพบนาง

๑ ได้ฟังทั้งสามว่า
สามเดือนบ่วายวาง
๑ เทน้ำโภชนา
พระพี่คอยปลอบใจ
๑ วันเมื่อจะคลายคร่ำ
กุศลออกต่อตั้ง
๑ ส่วนพี่เห็นน้องรัก
ท้าวคิดจะให้คลาย
๑ แต่ก่อนต้นเคยกรอง
วันนี้ไปเมื่อหน้า
๑ ยายเฒ่ารับรองการ
ลงมาจากเรือนหลวง
๑ กรายแขนอ่อนแอ่นไป
หมิทันจะเปลื้องผ้า
๑ พรุ่งนี้เจ้ายายอา
เจ้าตื่นก่อนไก่ขัน

พระราชายังครวญคราง
หมิรู้สร้างคร่ำครวญไป
แต่พอทากายาให้
เสวยได้พอประทัง
อันเธอทำแต่หนหลัง
คลไยังจิตพี่ชาย
สร้างไศกนกจักวางวาย
ตรัสเรียกยายเฒ่ามาลี
วันละสองพวงอัตร่า
จงกรองมาวันละสี่พวง
ก้มกราบกรานละลานทรวง
ทำท่วงที่เป็นชาวใน
มาบัดใจถึงเคหา
เรียกหลานมาก็บอกพลัน
กรองมาลามาลัยนั้น
ให้ได้วันละสี่พวง

พิลาป

๑ สั่งหัสไฉยา ได้ฟังวาจา
รู้ว่าภัสตา มาแต่วังหลวง
๑ อกนางจะคราก ครั้นจะออกปาก
ครั้นจะไปสู่ ตัวกูเอกา
๑ ครั้นรุ่งสุริยา นางกรองมาลา
แกลิ่งให้ผัวรัก รู้จักลดตาย
๑ กรองพวงหนึ่งเล่า เมื่อผัวรักเจ้า
กรองพวงหนึ่งเล่า เมื่อเจ้ามาใน
๑ กรองพวงหนึ่งนั้น เมื่อเจ้าผายผัน
ฤๅซีจับได้ ถามไถ่ราชา
๑ กรองไว้ให้ยาย แกเอาไปถวาย
พวงหนึ่งภูบาล ประทานมเหสี
๑ อันพวงหนึ่งใสร์ ให้น้องสะใภ้
ยังพวงหนึ่งเล่า พระเจ้าราชา
๑ เมื่อนั้นจอมไตร พระหัสไชย
ใครหนอช่างกรอง เหมือนน้องเอวกลม
๑ เห็นงามวิเศษ น่าจะมีเหตุ
ทูลพี่ทันใจ มาลาเช่นนี้
๑ พี่ฟังน้องไข ไม่ขัดพระทัย
ของพี่ทั้งสอง ของน้องนงคราญ

ยายว่าทั้งปวง
เจ้ากลุ่มกัลดทรวง เพราะเห็นบุตรา
เป็นพันปัญญา
แต่รำให้หา อยู่คนเดียวตาย
เป็นแยบเป็นคาย
เมื่อแรกโฉมฉาย ได้ผ้าสไบ
พาลูกदानไป
เก็บผ้าสไบ ผ้าทรงนานา
เข้าในศาลา
แล้วพาเจ้าไป ยังพระกุฎี
ไทธิบดี
พวงหนึ่งพันปี ประทานน้องยา
องค์ขนิษฐา
ชมกับบุตรา นัตดาทรมชม
จับมาลัยชม
เมื่อกลางชม องค์พระฤๅซี
แมนแท้ท่วงที่
ถ้าอย่างมี จะรับประทาน
จะให้สำราญ
ตรัสให้ประทาน ชมเถิดพ่ออา

๑ เจ้ารับพันใจ นี่เหมือนกุได้	เรียบร้อยห้อยไว้ สไบฉายา	พิศไปพิศมา พวงนี้เหมือนข้า	พาลูกदानไป
๑ พวงนี้เหมือนเรา นี่เหมือนฤๅษี	เก็บภูเขาเจ้า จับพีไว้ได้	หนีเข้าในไพร ดูแล้วนิ่งไป	ไม่จ่านรรจา
๑ วันหนึ่งอรไท กรองเป็นพระเจ้า	เจ้ากรองดอกไม้ คลึงเกล้าฉายา	เป็นเรื่องราวมา พวงหนึ่งบิดา	ซุบม้าพาชี
๑ กรองพวงหนึ่งนั้น มารพาคลาดแคล้ว	เจ้าพาเมียวขวัญ กรองแล้วเทวี	เก็บผลพฤษภา คิดถึงภูมิ	พิลาปรำไร
๑ ส่วนว่ายายเฒ่า ถวายเป็นราชา	ตื่นขึ้นแต่เช้า ผ่านฟ้าภพไตร	ได้มาลัยไป ท้าวตรัสยื่นให้	แก่พระอนุชา
๑ ทั้งสี่พวงไสร น้องรับประทาน	ไม่ประทานใคร ท้าวผู้เชษฐา	ให้พระน้องยา เรียบร้อยห้อยมา	รอบแทบบรรทม
๑ แล้วพิศดูไป นี่เนื้อเนียนาง	เหมือนคู่พิสมัย คิดมาน่าชม	ด้วยน้องเวยกลม นี่เหมือนเวยกลม	กับพี่เข้าไพร
๑ อันพวงนี้หนา ดูแล้วราชา	เหมือนหนึ่งยักขา น้ำตาหลังไหล	พาพี่กับนางไป พิลาปรำไร	ยิ่งแค้นแสนทวี
๑ บัดนั้นเชษฐา พระเจ้าเสerahมอ	เห็นพระอนุชา ด้วยน้องรักพี่	โศกาแสงศรี ก็ทอดพันปี	เข้าแล้วรำไร
๑ ลูกไล่ไปมา พีนีคับแค้น	ไอ้พระน้องยา แน่นตบคืบใจ	เจ้าอย่าอาลัย ถ้าว่านานไป	จะพบฉายา
๑ บัดนั้นอรไท นางจึงทูลขัด	ผู้พิสมัย ท้าวภัสดา	ชื่อรัตมาลา ปลอบทั้งอนุชา	เจ้าอย่าอาลัย
๑ พระเจ้าฟังข้า ยอมผิตขี้มือ	หาอีเฒ่ามา ฤๅใครกรองให้	นั้นกรองดอกไม้ ยิ่งชมดอกไม้	ยิ่งทรงโศกา
๑ บัดนั้นท้าวไท ตรัสแก่เสนา	ฟังนางทูลไข บัดนี้อ่าข้า	ชอบใจนักหนา หายายเฒ่ามา	มาจงฉับไว
๑ บัดนั้นเสนา ประสบพบเข้า	รับพระบัญชา ยายเฒ่ามาลัย	เล่นมาทันใจ มาเร็วมาไป	ท้าวไทให้หา
๑ บัดนั้นยายเฒ่า เนื้อความเป็นไฉน	ตัวสั้นเทา ๆ บอกไปพ่ออา	ตาขาวนักหนา เจ้าอย่าเพ้อคร่ำ	ยายจะผายผัน
๑ นางร้องบอกมา ความจริงสิ่งไร	ยายไปเถิดรา เล่าให้แน่นอน	อย่าทำยากย้อน ยายเฒ่าเข้ามา	เสียคำสัจจา
๑ บัดนั้นยายเฒ่า เขาพาเฒ่าไป	ได้ฟังคำเจ้า ถึงไ้ราชา	รู้ว่าได้มา ตรัสถามหมินาน	ดั่งมืองการ
๑ บัดนั้นกษัตริย์ ดอกไม้ใครกรอง	พระศรีสุทัศน์ ขึ้นช้องกระการ	บอกไปอย่านาน เหนือเกล้าเกศา	แต่ตามสัจจา
๑ ยายเฒ่าตกใจ หลานข้าเจ้ากรรม	ยกมือขึ้นไหว นี่คำสัจจา	ทรงพระกรุณา ประทานชีวี	

๑ ท้าวถามไปเล่า	อันหลานยายเฒ่า	นั้นชื่อไรเดิมที	
หลานเลี้ยงฤหลานของตัว	ฤหลานผัวมี	ฤหลานตนนี้	พลัดบ้านเมืองมา
๑ เฒ่าทูลอยู่หัว	นางพลัดลูกผัว	มาแต่ตัวเอกา	
สังหสไชยเกสร	นามกรฉายา	เป็นลูกชีป่า	ขอทราบพระทัย
๑ ท้าวจึงตรัสมา	เรียกนางโชนจำ	อย่าช้าลงไป	
หลานสาวเฒ่ามี	บัดนี้บังไว้	โชนจำคลาไคล	ไปเอามาถวาย
๑ โชนจำรับสั่ง	ลงมาสะพรั่ง	ยังเรือนยายตา	
เชิญนางฉายา	ขึ้นมาถวาย	ท้าวเห็นโฉมฉาย	พิศวงหลงไหล
๑ แล้วเชิญน้องยา	พ่อเจ้าจงมา	เชิญเจ้ามาลัย	
เป็นนวลละออง	ดังทองอุไร	ชมเล่นเย็นใจ	ให้หายโศกา
๑ บัดนั้นจอมจักร	เหลือบแลแปรพักตร์	มาดุกัลยา	
ประชรนั้นหาย	คลายคืนดีมา	จอมไตรโคลคลา	มาหาเหว
๑ ส่วนองคฉายา	เห็นผัวรักมา	โศกาแสงศรี	
พระจะห่างเมียรา	รอดมาบัดนี้	พันมารยักชี	ด้วยเดชอันใด
๑ บัดนั้นพันปี	บอกเล่าคดี	ดังมีแต่หลัง	
พระน้องร้อยชั่ง	เอวบางอรไท	ยากเย็นเป็นไฉน	บอกพี่น้องบังอร
๑ บัดนั้นเจ้าเทวี	บอกเล่าคดี	แก่พระภุช	
เดิมเมียจากเจ้า	เมียเข้าดงดอน	เมียจักขจร	ไปยังบิดา
๑ หลงอยู่ปานนั้น	ยี่สิบสี่วัน	จึงคลอตบุตรา	
คลอตห้าหกวัน	ลูกนั้นพลัดมา	เมียตามลูกยา	มาอยู่ด้วยยาย
๑ เมียเศร้าสร้อยหา	เมื่อเจ้าแรกมา	เมียรู้เงื่อนไข	
ใครจะมาสู้	หมิรู้ดีร้าย	แทบจะขาดใจตาย	ด้วยลูกกับผัว
๑ บัดนั้นเจ้าร้อนจิต	นางเทพเนรมิต	ในจิตคิดกลัว	
อุมองค์บุตรา	มาให้อยู่หัว	เชิญแม่ชมชั้ว	ให้สว่างอารมณ์
๑ บัดนั้นบังอร	สังหสเกสร	รับลูกทราชม	
กอดเจ้าเข้าไว้	พระทัยแม่กรม	นึกว่าทราชม	จากแม่ถึงการ
๑ แม่นับวันทา ^{๑๐๔}	ได้เฝ้าเดือนตรา	พึงมาพบพาน	
เสวยนมไม่ได้	แห่งไปช้านาน	วันนั้นกุมาร	ขึ้นบานหรรษา
๑ ส่วนว่ากุมาร	ยืมแยมขึ้นบาน	ด้วยพระมารดา	
กษัตริย์ทั้งหลาย	ค่อยคลายโศกา	คอยกุมาร	ยืมแยมหฤหรรษ์
๑ บัดนั้นอาชา	รู้ว่ากษัตรา	ทั้งหกพบกัน	
ขึ้นชมหรรษา	อาชาหฤหรรษ์	อันเศร้าโศกนั้น	ก็สูญหายไป
๑ นางร่ายยาตา	ทั้งเฒ่ามาลา	ทั้งตามาลัย	
ประทานช้างม้า	ทาสาข้าไท	ตั้งให้เป็นใหญ่	ยศศักดิ์ครบครัน

^{๑๐๔} สันสมุทหน้าต้น มีข้อความบันทึกว่า “หน้าปลายเล่ม ๓ แล้วอยู่นี้”

ยานี้

๑ บัดนั้นพระเชษฐา
จะแต่งการทำขวัญ
๑ พระองค์ทรงกรุณา
มารดาเรายังไกล
๑ พระแม่จะคอยหา
อย่าอยู่ให้ช้าเลย
๑ รับแม่ทั้งสองรา
ส่วนพี่ชอบพระทัย
๑ จึงพระศรีสุทนต์
นางรัตมาลา
๑ จะไปรับมารดา
ทั้งสองน้องสะใภ้
๑ พี่น้องไปกราบเกล้า
ทั้งห้าข้าฝากฝัง
๑ จึงพระสังหสไชย
ทั้งสองอย่าไศกศัลย์
๑ แล้วคำนับศรีสะใภ้
พี่น้องสองราชา
๑ ทั้งสองแผ่นขี้ม้า
ชาวเมืองทั่วทั้งหลาย
๑ กษัตริย์ทั้งหกนั้น
ครั้นแล้วหมีทันนาน
๑ บัดนั้นจึงกัณฐศว์
เหาะเหินเดินฟากฟ้า
๑ ถึงกรุงทำนน้ำมัน
ทั้งสองนั้นดำริใน
๑ ครั้นคำย่าเวไล
ชักม้าพาเหาะมา
๑ ท้าวน้องร่ายมนต์มา
คนทั้งวังบิตดร
๑ ทั้งสองชักม้าลง
จุดเทียนทองมาส่องไป
๑ กราบไหว้พระบิตดร
ขึ้นสู่ปราศรมารดา
๑ (ขาดหาย)
ทุกห้องเจ้าสองไป

เห็นวงษามาพร้อมกัน
จึงน้องนั้นทูลทันทใจ
ใส่เกศาของน้องไว้
เป็นไฉนไม่เห็นเลย
เราสองราเจ้าพี่เอ๋ย
พระพี่เอ๋ยเราจะไป
แทนคุณท่านจะดีใจ
ว่าตามใจพระอนุชา
ท้าวจึงตรัสสั่งนาย
พี่น้องนี้จะลาไป
จะพลันมาอรไท
เจ้าอย่าได้ผินหน้าหลัง
ลาสองเฒ่ากระทรงวัง
ข้าไปยังมารดาพลัน
ตรัสสั่งให้สองจอมขวัญ
ไม่(ชำระ)จะพลันมา
ฝากเมียไว้แลบุตรา
ทรงภูษาแลเกราะกราย
ส่วนอาชาพาผันผาย
ร้องวุ่นวายชมสมภาร
เห็นทรงธรรมสองภูบาล
มาวิมานรจนา
พากษัตริย์ยังเวหา
วันเดียวมาถึงกรุงไกร
ศรีสุทนต์นั้นทันทใจ
คำเวลาจึงไคลคลา
ทั้งสองไทขึ้นอาชา
ถึงมhawังบิตดร
เชื่อมหานิตรากร
ก็ชบซอนนอนหลับไป
ยืนอยู่กรงหน้าเกยชัย
เห็นท่านไทผู้บิดา
ทั้งสองจรขึ้นหลังม้า
เจ้าสองราแลดูไป
นอนระงมหลับไหล
เห็นสาวใช้อยู่ดาดดา

๑ ครั้นแล้วเข้าไปดู
 เห็นทั้งอนุชา
 ๑ ส่วนน้องว่าจะฆ่า
 แล้วจึงส่องเทียนชัย
 ๑ เทียวหาสองมารดา
 เห็นสาวใช้เจ้าทั้งสอง
 ๑ ทาสีตื่นขึ้นพลัน
 เจ้าว่าพี่ทาสี
 ๑ เมื่อน้องแรกจะไป
 เออพี่มีคุณข้า
 ๑ สองนางคิดขึ้นพลัน
 จึงนำพระเจ้าไป
 ๑ พี่น้องเห็นมารดา
 ดังถนนนางครว
 ๑ บัดนั้นจึงพาชี
 ชำนักเขาจะรู้
 ๑ ส่วนองค์พระเจ้าพี่
 สั่งให้สรราชา
 ๑ แล้วขึ้นสู่อาชา
 อย่าอื้อฤเล่ากัน
 ๑ ส่งแล้วเท่านั้นไสร
 ทั้งสี่กษัตรา
 ๑ เร่งเหาะเร่งผันผาย
 ส่วนสองพระชลนี
 ๑ ครั้นถึงประสาธแก้ว
 มายังแม่เจ้าทั้งสอง
 ๑ บัดนั้นหน่อกษัตริย์
 แลเห็นแม่ผิวมา
 ๑ นางสั่งให้สเกสร
 กราบเกล้าดูชฎี
 ๑ นางเทพเนรมิต
 กราบเกล้าแทบเท้าพลัน
 ๑ หกองค์ลงกราบเกล้า
 นางแม่ผู้มีศรี
 ๑ ทั้งสององค์พระมารดา
 แต่ล้วนแปลกหน้ากัน
 ๑ ลูกกราบแทบบาทา
 ข้านี้ใช่อื่นไกล

เห็นนอนอยู่ทศมิจา
 เจ้าจะฆ่าให้บรรลัย
 พี่ว่าอย่าเป็นเวรไป
 เห็นสาวใช้นอนกายกอง
 เจ้าค้นคว้าหาทุกห้อง
 เจ้าพี่น้องปลุกทาสี
 เห็นทรงธรรมแปลกพันปี
 แปลกขานี้ฤโรหนา
 สัญญาไว้ว่าจะมา
 เห็นมารดาขำอยู่ไหน
 จึงบอกกันแล้วร้องไห้
 ถึงสองไท่ที่นางครว
 ยกบาทามาทูนหัว
 ไข้อยู่หัวพระแม่กู
 เดือนสองศรีผู้โฉมตรู
 รุ่งตรู่ ๆ แล้วพ้ออา
 อุ้มชลนีแม่ปัทมา
 อุ้มพระมารดาแม่ศรีสุวรรณ
 สองเจ้าว่าทาสีนั้น
 หมิข้าพลันน้องจะมา
 มโนมัยพาท้าวมา
 พระยาม้าพาเหาะไป
 ท่วงก่อนกายถึงบุรี
 หลับดิบดีถึงปรากฏทอง
 จึงพระแก้วสองพี่น้อง
 สู่แท่นทองรจนา
 จึงนางรัตมาลา
 เจ้าวันทาทองสุลี
 ประนมกรเหนือเกศี
 แล้วเทวอิพิวันท์
 เจ้าร่วมจิตคิดผอนผั่น
 แล้วอิพิวันท์เหนือเกศี
 ส่วนลูกเจ้าปลุกพระชลนี
 สองพระชลนีกี่ตื่นพลัน
 ตกประหม่าไม่มีขวัญ
 ไม่จำรรจาอาลัย
 แม่แปลกข้าฤไฉน
 ลูกในไส้แม่ทั้งสอง

๑ องคนีศรีสะไ้
 ทำว่นอยู่ทั้งสอง
 ๑ นางนาคเมื่อตะกั
 บุตรีศรีสะไ้
 ๑ บัดนั้นสังหสไชย
 องคนีศรีนัตดา
 ๑ องคนีศรีสะไ้
 ชำกับนางองคนี
 ๑ บัดนั้นสองมารดา
 สองนางอย่างหลงไป
 ๑ พ่อเจ้าเล่าทุกข์ยาก
 ทุกข์ยากไฉนหนา
 ๑ บัดนั้นศรีสุทัศน์
 ทูลพลางทางร้องไห้
 ๑ จึงพระสังหสไชย
 น้ำตาไหลหลัง ๆ
 ๑ จึงนางปัทมา
 แม่นี้เศร้าสร้อยใจ
 ๑ จึงนางศรีสุวรรณ
 แม่ว่าเจ้าตายแล้ว
 ๑ ส่วนแม่อยู่ข้างหลัง
 เขาดีแล้วเขาดำ
 ๑ แม่คอยเจ้าสองศรี
 กษัตริย์ทั้งหลายนั้น
 ๑ เมื่อแรกมาปรับทุกข์
 ครั้นไศกามาบรรเทา
 ๑ สองนางปัทมา
 นางยามาอินดี
 ๑ ส่วนนางศรีสุวรรณ
 รับขวัญกันไปมา

ลูกมาได้ยู่ครอบครอง
 พ่อแม่ของนางอรไท
 นางองคนีจึงแจ้งใจ
 แม่เจ้าได้ทราบวิญญา
 จึงทูลให้พระมารดา
 นิฉายาลูกฤๅ
 นางยอดสร้อยครองบุรี
 ครองบุรีอยู่ในเมือง
 รู้ธยาแล้วดีใจ
 กอดลูกไว้แล้วโศกา
 แต่พลัดพรากจากมารดา
 พ่อสองราบอกแม่ไป
 เจ้าทูลอรรถดรัสแจ้งใจ
 ทูลบอกไปเหมือนแต่หลัง
 เจ้าทูลไปเล่าให้ฟัง
 เหมือนแต่หลังทูลเจ้าไป
 กอดบุตรไม่มีใจ
 ว่าสองไทพ่อตายแล้ว
 กอดจอมขวัญพระลูกแก้ว
 โอ้พระลูกแก้วเจ้าแม่อา
 แม่รู้สร้างทนโศกา
 เขานินทาเขากล่าวขวัญ
 ได้สองปีหย่อนสวีน
 อันโศกสัลย์ก็บรรเทา
 ไม่สิ้นสุดเท่าหัวเหา
 ทั้งหลายเล่ามาอินดี
 อุ่มนัตดาทาร์ก็
 เขยชมศรีสองนัตดา
 ท่านอุมหลานขวัญทหารกา
 พระเจ้ายาคอยชื่นชม

สุรางคนางค์

๑ บัดนั้นกษัตริย์	ท้าวศรีสุทัศน์
เร่งเร็วชาวเจ้า	ชาวเราทหาร
๑ เบงจาห้าชั้น	น้ำพุตุตัน
ทั้งธงทั้งฉัตร	ราชวัตรไสว
๑ เสภามนตรี้	ทองนํมโหรี
สารพัดเพลงการ	อย่านานเก็บมา

ตรัสให้แต่งการ	
ใครเป็นนายการ	ให้กะเกณฑ์ไป
เป็นชั้นระไบ	
เห็นงามประไพ	ต่างต่างนานา
มีทุกภาษา	
แล้วตั้งศรัทธา	รจนานองวัง

๑ สู่แต่งศรัทธา	ใกล้กันห้าวา	ดังว่าตรัสสั่ง	
อันตื่นศรัทธา	รจนาแต่งตั้ง	เป็นรูปละมั่ง	หัตถิหมีหมู่
๑๐๕ (๑) อันปลายศรัทธา	เขียนเป็นจันทรา	ยักษารากุ	
สารพันดอกไม้	ตามให้คนดู	ทหารชาวหมู่	สู่เร่งรัดมา
๑ โรงโชนโรงหนัง	สู่เร่งแต่งตั้ง	ที่วางศรัทธา	
ทั้งหนังกลางวัน	ทั้งนั้นเก็บมา	จิวต่างภาษา	หาให้ครบครัน
๑ ยิ่งเหล่าเทพทอง	ตบมือรำรอง	แก้ไขผูกพัน	
มีทั้งหนุ่มมอญ	ละครประชัน	มอญรำพั่น	หลากหลาย ภาระการ
๑ ยิ่งนางระบำ	ปีพาทย์ช่างทำ	รำเพลงพญามาร	
จำอวดลำด้า	ไม่ชั่วไ้อ้วล้าน	มันทำรำคาญ	เพลงการทองกลาง
๑ ขึ้นไม้สามต่อ	ยืมแยมหัวร่อ	โห่ร้องไปกลาง	
ลอดห่วงบ่วงบาศ	ประหลาดต่าง ๆ	รำแพนสล้าง	ฟุ้งทอดไปมา
๑ นักเลงเพลงหก	นอนกลิ้งกันครก	หกเดินนานา	
หกข้างหกคอน	พินหมอนเก็บมา	ถาดชั้นนานา	เก็บมาให้หัน
๑ ใส่เกือกปิดตา	หาบน้ำรำงา	แต่พื้นรำมัญ	
กินเหล้าบนหลอด	ประกอดคมสัน	เล่นคางเครานั้น	ห้อยย้อยลงมา
๑ ละครม้าไม้	ตัดหัวสาวไส้	ทำได้นานา	
กลืนหอกกลืนดาบ	กำราบข้างม้า	ตาเขาเข้ามา	สามสากมากมาย
๑ ทำมัดตเค	เห็นไม่เป็นเล่ห์	โวแว่นวาย	
ไ้อ้เจ็กต่อตีน	ไ้อ้จั้นกรุยกราย	หันถอยจานถวย	ต่าง ๆ ภาษา
๑ มีโตมีเงาะ	มันทำประหลาด	ได้แก้วเงินมา	
ออ(ก)แซกอุเชน	ทำเป็นเล่นหน้า	ออกแซกขวา	ผลัดกริดบิดไป
๑ ออกแซกมลายู	เขามาเป็นคู่	ออกแซกวิสัย	
เม็งมอญตีดัง	โล่บังดาบไว้	ออ(ก)มอญม้าไม้	เล่นงูน่ากลัว
๑ คุณาตีไม้	บทธาทว่าไป	ชาวไทยร้องหัว	
แซกร้าอเซ	ครูโจพอกหัว	แทงควายไม่ชั่ว	อ้ออ้วคานลาย
๑ ยิ่งเหล่าโหมงครุ่ม	แต่พื้นนุ่ม ๆ	เข้ามามากมาย	
ระเบ็งเข้าไป	เล่นในวังถวย	เล่นวัวเล่นควาย	เล่นม้าพาซี)
๑๐๖ ให้มีมอญหัวล้าน	ทั้งนางนมยาน	เก็บมามากมี	
โจงมหากระบาน	แต่ล้านตี ๆ	อันล้านเช่นนี้	ทิวธงแห่ไป
๑ นมยานต่าง ๆ	ใส่ปีกใส่หาง	เยื้องย่างข้างกราย	
กระพือปีกขึ้น	นมมันโยนไป	หัวล้านชอบใจ	ไล่ขมนมยาน
๑ ครั้นแล้วหมีข้า	เชิญสองมารดา	สร่งน้ำสำราญ	
ทรงโหมพัตต์	ชาวชัवाल	ทรงอลังการ	สุคนธมาลา

๑๐๕ เนื้อความช่วงนี้ต้นฉบับสหัสไทย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ ขำรุต จึงใช้เนื้อความจากต้นฉบับศรีสุทนต์ เลขที่ ๕๑๖

๑๐๖ เริ่มเนื้อความจากต้นฉบับสหัสไทย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖

๑ ขึ้นเบงจาแล้ว ทั้งสองใจบุญ	มาประสาทแก้ว แทนคุณมารดา	อันงามรจนา ครั้นครองนักษัตร	เดือนสิบห้าวัน
๑ แล้วมีมโหรีสพ แล้วได้เดือนครึ่ง	จนสิ้นจนจบ ท้าวคานึงพลัน	คำรบครบครัน คิดกับน้องนั้น	จะไปเมืองบิดา
๑ บัดนั้นพาชี เพื่อนอยู่โรงทอง	อันเรื่องฤทธิ แกมช่องมุกดา	บุตรมฤคคา คนเฝ้ารักษา	น้ำหญาทุกวัน
๑ เพื่อนไม่สำราญ ข้าแทนคุณเสร็จ	จึงทูลฎบาล สำเร็จทุกวัน	คิดอ่านผ่อนผัน ข้าจะผ่อนผัน	ไปเยี่ยมมารดา
๑ บัดนั้นสองไท ว่าตามแต่ใจ	สั่งหัสไชย มโนมัยเถิดรา	อรไทฉายา พื้บอกบิดา	ว่าอย่าอาลัย
๑ บอกพระเจ้าตา ช่วยแก้ไขบ้าง	ว่าบุตรนัดดา อย่าพรางท่านไท	อยู่ดีมีชัย สิ่งหนึ่งสิ่งไร	พี่ได้กรุณา
๑ อย่าทิ้งข้าไว้ มารับบงการ	หมั้นมาหมั้นไป ทะยานเหาะมา	เยี่ยมน้องบ้างรา ถึงทูลไม่ช้า	แก่พระฤๅษี
๑ ส่วนว่าอาชา เว้นวันสองวัน	เพื่อนเที่ยวกินหญ้า เพื่อนนั้นจรัส	อยู่ทุกบุรี กินทุกบุรี	ตามเยียนเจ้านาย
๑ บัดนั้นกษัตริย์ ตรัสแก่กรมท่า	พระศรีสุทนต์ นาวาทั้งหลาย	ตรัสให้จำหน่าย ทั้งห้าพันปลาย	แตกหักนานา
๑ สู่เร่งเกณฑ์กัน แล้วสุเขียนวาด	ไม้ค้ำน้ำมัน ประหลาดนานา	ตอกมันชันยา ทั้งแพรใบผ้า	จงทุกลำไป
๑๐๗ ๑ พระที่นั่งนั้น ตะกุดกรรเชียง	สู่แต่งกำปั่น ให้เรียงกันไป	อันเลิศไทร สมอน้อยใหญ่	แต่งให้บังควร
๑ แม่แรงถูกรอก ลดเลี้ยวเกี่ยวพัน	เสาในเสานอก ผูกพันให้ทอน	สายใบสายผ่อน สงครามจะจร	สู่เร่งรัดกัน
๑๐๘ ๑ บัดนั้นนักการ เรือบเรือไล่	รับสั่งบิณาน แต่งไว้ครบครัน	เพราะการกวาดขัน ทั้งลูกกำปั่น	ครั้นแล้วเข้าทูล
๑ เสร็จแล้วหมิข้า ให้ขยายทัพ	มีชัยยาตรา เสร็จแล้วบริบูรณ์	นรานเรนสุร แลเห็นมากมูล	ทั่วทั้งนทที
๑๐๙ จำเพริด			
๑ พล ^{๑๐๙} นาวา ๆ มากมี ดูไสว		หัวเป็นมฤคคี	

^{๑๐๗} เนื้อความขงนี้ต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ ขำรุต จึงใช้เนื้อความจากต้นฉบับศรีสุทนต์ เลขที่ ๕๑๖

^{๑๐๘} เริ่มเนื้อความจากต้นฉบับ ๕๖๖

^{๑๐๙} เนื้อความขงนี้ต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖ ขำรุต จึงใช้เนื้อความจากต้นฉบับศรีสุทนต์ เลขที่ ๕๑๖

^{๑๑๐} ต้นฉบับเขียนออกเสียงว่า พลละ

๑ พลนาวา ๆ แล่นไป แลหัวกวาง	เห็นงามไสว
๑ พลนาวา ๆ ต่างต่าง แลหัวหมี	ลดเลี้ยวสล้าง
๑ พลนาวา ๆ มารื้อรื้อ แลหัวเสือ	โห่ร้องมะมี
๑ พลนาวา ๆ ทับเรือ แลหัวสิงห์	ท้ายแกลเป็นผีเสื้อ
๑ พลนาวา ๆ ยอดยิ่ง แลหัวโต	หยิบปิ่นยินยง
๑ พลนาวา ๆ ผินไผ่ แลหัวนก	ยิงปิ่นยิ่นโห่
๑ พลนาวา ๆ ผันผก แลหัวกา	ใบป้องปิดปก
๑ พลนาวา ๆ แล่นมา แลหัวกิ้งก	นายเรือรำง้า
๑ พลนาวา ๆ มาก่อน แลหัวนรสิงห์	ทั้งเที้ยวสลอน
๑ พลนาวา ๆ ตะละว้าง แลหัวหงส์	เร็วรอดยอดยิ่ง
๑ พลนาวา ๆ น่าณรงค์ หัวเหมทอง	กรรโชกโบกธง
๑ พลนาวา ๆ ฟ้าฟ้อง แลหัวคชสาร	พลีกกีกก้อง
๑ พลนาวา ๆ พาชลธาร แลหัวคชภา	น้ำท่าฉฉาน
๑ พลนาวา ๆ นานา แลหัวม้ามิ่ง	โห่ร้องก้องมา
๑ พลนาวา ๆ เร็วยิ่ง แลหัวเลียงผา	แจวกลางวางว้าง
๑ พลนาวา ๆ แล่นมา แลหัวกิเลน	ย้อมเร็วหนักหนา
๑ พลนาวา ๆ ผุดผ่น แลหัวมังกร	ผาค่ลั่นตื้นเตื้น
๑ พลนาวา ๆ มาก่อน แลหัวนาค	มากกลางสาคร
๑ พลนาวา ๆ มามาก แลหัวครุฑา	มากกลางสาครหลายหลาก

๑ พลนาวา ๆ บ่มีหยุด แลหวัชสีห์	ไปตามสมุทร
๑ พลนาวา ๆ มากมี แลหวัราชสิงหะ	ใช้ใบเร่วรี
๑ พลนาวา ๆ ทำยพระ ให้ปรากฏ	ด้วยเดชเคชะ
๑ พลนาวา ๆ ทำยรถ จะต่อตั้ง	ขับกันมาหมด
๑ พลนาวา ๆ ทำยป็นยัง ในสงคราม	อาสาต่อตั้ง
ปถมัง	
๑๑๑ บัดนั้นสองกษัตริย์ ท้าวจะไปสงคราม	พระศรีสุทนต์ทรงนาม ท้าวไม่ขามในพระทัย
๑ ท้าวจึงไปอาลา จึงฝากเมียรักไว้	ทั้งสองราพระจอมไตร ฝากสะใภ้บุตรนัดดา
๑ ท้าวจึงว่าน้องรัก แล้วเชิญสองมารดา	อย่าช้านักเจ้าพี่อา ทั้งสองรามาสำเภา
๑ เสด็จลงพระที่นั่ง โดยเสด็จพระเจ้า	๑๑๒ ทั้งชาววังแลข้าเฝ้า ชาวสำเภาโห่อาชัย
๑ บ้างโห่บ้างร้องมา ยิงปืนย่นแจวไล่	พลนาวาครื้นโครมไป บ้างแล่นใบบ้างเรียกเรือ
๑ กีก้องท้องธारा ท้าวตั้งยังทับเรือ	พลนาวามาพันเพื่อ ไม่หลงเหลือให้ครบครัน
๑ เชษฐายกไปก่อน จึงพระอนุชานั้น	โดยอนุสรณ์สืบห้าวัน จัดพลชั้นธจะไปตาม
๑ บัดนั้นจึงพระองค์ ช้างม้ารถดุจดงาม	สั่งจัดทรงสงคราม บทจรตามหมื่นสี่พัน
๑ อาวุธโดย่อยยับ แต่งไว้ให้ครบครัน	สุตระชัยบัดขาดชั้น พลตั้งกันแลปืนไฟ
๑ พลเจ้าหลาวแหลนทวน พลธนูหน้าไม้	ตั้งตระบวนเป็นศึกใหญ่ พลแผนชัยให้นานา
๑ พลโล่พลเขน สเนาเกาทันตง้า	หอกกระเวนกรีดพารา พลปืนยาฉมวกแทง

๑๑๑ เริ่มเนื้อความจากต้นฉบับสหัสไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖

๑๑๒ เนื้อความช่วงนี้ต้นฉบับ ๕๖๖ ขำรด จึงใช้เนื้อความจากต้นฉบับพระศรีสุทนต์ เลขที่ ๕๑๖

๑ กำทราบดาบเงาวง
 สู้เร่งมาตบแต่ง
 ๑ สั่งแล้วพระราช
 ฝากเมียสองโฉมยง
 ๑ แล้วลาพี่สะใภ้
 ทั้งสองยอมกำพริ้ว
 ๑ สั่งแล้วพระราช
 ทั้งกระแจแจจวงจันทร์
 ๑ พระทรงทั้งภูษา
 สะอื้นสายสร้อยสน
 ๑ ทรงพระมหากำไล
 สายสร้อยห้อยสอดคล้อง
 ๑ พระหัตถ์ทั้งซ้ายขวา
 สอดเข้าอำมรงค์
 ๑ แล้วทรงมงกุฎเพชร
 รัศมีสีแดงเหลือง
 ๑ แล้วทรงของ้าวง้าว
 ย่อมแก้วสิบประการ
 ๑ สรรเสริญเท่านั้นไซร้
 ไหร่ดูรู้สุริย์จันทร์
 ๑ จึงลั่นฆ้องสามลา
 หมู่พราหมณ์เป่าสังข์ศรี
 ๑ กลองชนเสียงโครมครืน
 ชันแห่แลแข่งใน
 ๑ เคลื่อนคล้ายขยายพล
 พลช้างม้ารถชัย

จำเพริด
 ที่นี้จะขับพลทับบกแล
 ๑ พลคช ๆ ดูกาม
 ไม่คร้ามกลัว
 ๑ พลคช ๆ เมามัว
 ย่อมตัวดี
 ๑ พลคช ๆ หัตถ์
 สี่างอน
 ๑ พลคช ๆ มาก่อน
 แก่ปืนไฟ

จนนานจะยุคแย่ง
 จะยุคแย่งในณรงค์
 ไปกราบลาท้าวสององค์
 ฝากทั้งองค์พระลูกยา
 ฝากเมียไว้แลบุตรา
 อย่าหึงสาฝากตัวกัน
 สรงคงคาธาราพลัน
 ทั้งน้ำมันทรงกระการ
 รจนาทั้งผ้าตัน
 ทั้งกุนทลกรเจียกทอง
 ท้าวสอดใส่กรทั้งสอง
 กนกทองกรองบรรจง
 เนาวราเนารัตน์ทรง
 แต่ละวงค่าควรเมือง
 แก้วแกมเกล็ดแสงรุ่งเรือง
 พระบุญเรืองขึ้นข้างสาร
 แสงสุริยาไม่ปูนปาน
 แก้วประพาฬเป็นช่องชั้น
 สักหส์ไชยผู้ทรงธรรม
 ในยามนั้นได้ฤกษ์ดี
 แตรลั่นดาเป่าสามที
 ได้ฤกษ์ดีตีกลองชัย
 พลเต้าตีให้เอาชัย
 แขงนอกไปเป็นกระบวน
 เป็นรุกรนเป็นคู่ไสว
 จรตามไทตามสงคราม

ยอมสู้สงคราม

นายช้างไม่ชั่ว

ยอมเครื่องทองดี

บ่มีย่อยหย่อน

๑ พลคช ๑ ชะว่องไว หัวเป็นหัวเสือ	ตัวเป็นอาชาไนย
๑ พลคช ๑ ชะวางวัง หัวเป็นหัวเสือ	หัวเป็นหัวสิงห์
๑ พลคช ๑ ชะพ่นเฟือ หัวเป็นหัวสิงห์	ตัวเป็นตัวเสือ
๑ พลคช ๑ ยิงยง หัวเป็นหัวคน	ตัวเป็นตัวหงส์
๑ พลคช ๑ เกรียงไกร หัวก็เป็นหัวคน	ตัวเป็นควาย
๑ พลคช ๑ เฝ้าหาญ ^{๑๑๓} หัวก็เป็นหัวหมี	ตัวก็เป็นนักการ
๑ พลคช ๑ ฤทธิ หัวก็เป็นหัวหงส์	ตัวก็เป็นตัวหมี
๑ พลคช ๑ ด้วยง หัวก็เป็นแรดควาย	ตัวก็เป็นตัวหงส์
๑ พลคช ๑ เหลือหลาย หัวก็เป็นหัวหมู	ตัวก็เป็นตัวควาย
๑ พลคช ๑ ม้าเผือก มาแต่โรงใน	ทะยานย่อมเลือก
๑ พลอัสว ๑ ม้าขาว ไม่กลัวใคร	ฤทธาสามหา
๑ พลอัสว ๑ ม้าต่าง ดูเรื่องรอง	ย่อมทองกระจ่าง
๑ พลอัสว ๑ ม้าหมอก ไม่เกรงขาม	สองตากลับกลอก
๑ พลอัสว ๑ ม้าตัน หัวก็เป็นหัวควาย	ตัวเป็นตัวคน
๑ พลอัสว ๑ ม้ามิ่ง หัวเป็นหัวเสือ	ตัวเป็นตัวสิงห์
๑ พลอัสว ๑ ม้าทรง หัวก็เป็นหัวหอย	ตัวก็เป็นตัวหงส์
๑ พลอัสว ๑ ม้าลาย หัวก็เป็นหัวหมี	ตัวก็เป็นตัวทราย
๑ พลอัสว ๑ ม้าดำ หัวก็เป็นหัวเสือ	ตัวก็เป็นทองคำ

^{๑๑๓} เฝ้าหาญ (ปาก) = หัวหาญ

๑ พลอัสว ๆ ม้าขาว	ทั้งสูงทั้งยาว
ตัวก็เป็นตัวหมี	
๑ พลอัสว ๆ ม้าแดง	ฤทธากำแหง
ตัวก็เป็นตัวคน	
๑ พลอัสว ๆ ม้าเผือก	ตัวก็เป็นตัวเงือก
หางก็เป็นหางปลา	
๑ พลอัสว ๆ มิงม้า	ตัวก็เป็นตัวสิงห์
หัวก็เป็นหัวหมี	
๑ พลรถ ๆ ดูกาม	ย่อมสู้สงคราม
ในณรงค์	
๑ พลรถ ๆ บรรจง	งอนรถปักษ
ดูไหว ๆ	
๑ พลรถ ๆ ชิงชัย	เข้าติดตามไล่
คะโครมครืน	
๑ พลรถ ๆ ทั้งหกหมื่น	เสียงให้ครึกครื้น
ก่อกองไฟ	
๑ พลรถ ๆ เร็วไว	ชักวนเวียนไล่
ไม่กลัวเกรง	
๑ พลรถ ๆ ครื้นเครง	ย่อมไม่กลัวเกรง
แก้ศัตรู	
๑ พลรถ ๆ นาดู	นายรถถือธนู
ดุมหิมมา	
๑ พลรถ ๆ มาหน้า	เสียงเป็นโกลา
ทั้งธรรณี	
๑ พลรถ ๆ มามี	กระหลับจู่
ดูกลุ่มกลัด	
๑ พลรถ ๆ เฉวียนฉวัด	เร็วครือลมพัด
เกาะชันแข็ง	
๑ พลรถ ๆ ยุทธแยง	เข้าไล่ฟันแทง
ในสงคราม	
๑ พลรถ ๆ เห็นงาม	ขับไล่สงคราม
มีสวัสดิ์มีชัย	

สุรางคนางค์

๑ กองร้อยไปหน้า	ถัดนั้นลงมา	กองขึ้นไปตาม	
แมวเซาซ้ายขวา	เสือป่าไม่ขาม	แต่งตามสงคราม	ด้อมมองไปดู
๑ ถัดนั้นเกียกกาย	แต่งเป็นแบายคาย	ป้องกันศัตรู	
บ้างถือหน้าไม้	ปืนไฟธนู	จะต่อศัตรู	ดุมหิมมา

๑ ถัดนั้นเล่าไซ้	พระหลวงเป็นใหญ่	ทับหน้าราชา	
แข่งรถแข่งวาว	แข่งช้างแข่งม้า	ข้างซ้ายข้างขวา	ห้าชั้นออกไป
๑ ถัดนั้นลงมา	อัคราชา	ทัพกลางภูวนัย	
ทั้งหมู่อาสา	ถือศาสตราชัย	ธนูหน้าไม้	แห่หน้าจักรี
๑ ถัดนั้นละว่า	ลาวกาวแห่หน้า	พม่าตานี	
ขอมแขกขวา	คุลาปราศรี	ถือหอกคันรี	เล่นตามกันไป
๑ ถัดนั้นลันดา	ฝาทรงมั่งค่า	มักกะสันไฉ่	
สลัดเป่ากลอง	ด้อมมอย่องไป	ตะนาวชาวไทย	เปียดเสียดกันมา
๑ ยักตราตานี	แกลัวกล้าตัวดี	โยคีนานา	
ญวนขอมติดตาม	จินจามวังมา	ถือดาบจ้าวเจ้า	ร้องโห่ฉาว ๆ
๑ ถัดนั้นหมู่มอญ	ร่ำดาบมาก่อน	ตามต้อนหมู่ลาว	
ประเทศถัดมา	ขี่ม้าเผือกขาว	ขับกันเป็นลาว	ถือเกาทัณฑ์ยิง
๑ ถัดนั้นชาวไทย	บ้างถือปืนไฟ	ขี่ม้าวางวัง	
ญี่ปุ่นยังยืน	ถือปืนยี่นยี่ง	ขึ้นขี่ม้ามิ่ง	แห่หน้าราชา
๑ ถัดนั้นเครื่องสูง	นุ่งผ้าโจงพุง	แห่หน้าอนรา	
ถัดนั้นคูม	แขกจามอาสา	เหน็บกริชซ้ายขวา	ถือหอกปลอกทอง
๑ ที่นี้ทัพหลวง	ข้าเฝ้าทั้งปวง	พระหลวงกายกอง	
ปีกซ้ายปีกขวา	ข้างม้าเนืองนอง	เป็นแก้วเป็นทอง	จัดกันมากมาย
๑ แขงรถแข่งม้า	แข่งช้างนานา	จับมารุ่นวาย	
รถตั้งรถกัน	เป็นอันมากมาย	ม้าต่างกันกาย	กองรายเรียงรอง
๑ ข้างตั้งข้างกัน	พื้นเข็มแข็งขัน	ขยันนักหนา	
ถัดนั้นทัพหลัง	คับคั่งกันมา	ลำเลียงเข้าปลา	ส่งเนื่องกันไป
๑ ท้าวขับพลมา	เดินตามเวลา	ถาทางกลางไพร	
มีน้ำมีหญ้า	โยธาอาศัย	ยัวยั้งพันไว้	เย็น ๆ จึงมา
๑ ท้าวขับพลไป	คลนวนาไว	ได้สองเดือนตรา	
ท้าวล้อมเมืองนั้น	สุทันราชา	สามรอบแน่นหนา	คับคั่งมากมาย
๑ จักกล่าวถึงพี	ขับพลมนตรี	บ่ได้วางวาย	
กลางคั่นกลางวัน	ตามคลื่นเคลื่อนคลาย	สามเดือนโดยหมาย	ถึงพระพารา
๑ ท้าวให้ล้อมไว้	โดยไกลโดยใกล้	ตามริมมรคา	
คอยดูผู้คน	ดั้นด้นเดินมา	จากพระพารา	ให้จับกุมเอา
๑ ท้าวศรีสุทัศน์	ครั้นแล้วท้าวตรัส	ทหารข้าเฝ้า	
ให้นำสารไป	ทูลไทพระเจ้า	ถ้าจะศัตรูเรา	เร่งรีบบอกมา
๑ ถ้าว่ามิสู้	จะให้เมืองตู	คิดดูอย่าช้า	
ถ้าว่าชำนาญ	ตนจักมรณา	ป่วยการอยู่ท่า	ทำอย่างอนใจ
๑ ครั้นแล้วกระบด	บรมกษัตริย์	สั่งหัสไชย	
ส่งราชทูตท้าว	นำเอาสารไป	ทูลแก่ท้าวไท	ท่านเจ้าพารา
๑ ดุราท่านท้าว	นั่งอยู่ไยเล่า	พระเจ้าราชา	
ท้าวหนึ่งอยู่ไย	จึงไม่นำพา	ถ้ากลัวมรณา	จงมาถวายเป็น

๑ ท่านเจ้าพารา	ชี้ขลาดนักหนา	พระยาตาเหลือง	
ป่วยการอยู่เฝ้า	เราจะไปเมือง	คิดอ่านให้เปลือง	เถิดหนาท่านไท
๑ ถ้าจะชนช้าง	ไม่ถอยสักย่าง	บร้างบหนี	
ท้าวคิดไฉน	บอกไปแต่ดี	จะทำลายบุรี	เข้ามาชิงชัย
๑ บัดนั้นพระบาท	สุทันทราซ	ได้ฟังสารไซ	
ว่าลูกทศมิจ	พ่อคิดไฉน	ข้าศึกล้อมไว้	ทั้งบกทั้งเรือ
๑ ปากใต้หมิหน้า	ยิ่งมากระหน่ำ	ข้าทั้งปากเหนือ	
ลูกรักกับอก	รบบกฤเรือ	ครั้งนี้ไม่เหลือ	ไม่รอดเป็นคน
๑ บัดนั้นทศมิจ	จึงทูลตามกิจ	พ่ออย่าร้อนรน	
จะปราบลองดู	ศัตรูประจัญ	จำดูเล่ห์กล	หมู่ราชชิงชัย
๑ สารนี้มาก่อน	จะไปต่อต้อน	ทับเรือปากใต้	
ราชทูตอย่าช้า	ทูลพระยามาใหม่	สำเร็จปากใต้	แล้วจึงสนทนา
๑ เล็งจะชนช้าง	ตบอย่าอวดอ้าง	อย่างแมวกับหนู	
เราไม่กลัวท่าน	ท่านไม่กลัวกู	ยัวยังทำอยู่	กว่ากูจะไป
๑ สั่งราชทูตแล้ว	ทศมิจใจแก่แล้ว	สังฆะหาร ^{๑๑๔} ชาญชัย	
ทั้งกรมท่า	นาวาแต่งไว้	(ขาดหาย)	(ขาดหาย)
๑ ราชทูตนำสาร	รับพระองการ	หมินานออกมา	
แล้วทูลพระองค์	ทรงพระกรุณา	ทศมิจจะมา	ต่อราชชิงชัย
๑ ราชทูตทั้งสอง	ทูลพรเจ้าน้อง	ให้ทราบพระทัย	
สั่งหัสไชย	ได้ฟังทันใจ	ท้าวจิงตรัสใช้	ราชทูตกลับมา
๑ ราชทูตรับสาร	กลับมาบ่นาน	ทูลสารราชา	
มั่นใจว่ากระไร	ท้าวไทไม่ว่า	ถ้ามั่นใจว่าช้า	จะเข้าบุรี
๑ ทศมิจราชา	ตรัสสั่งเสนา	เร่งเตือนโยธี	
ตรัสสั่งกรมท่า	นาวาทั้งหลาย	ทั้งห้าพันปลาย	แตกหักนานา
๑ สูเร่งจัดกัน	คลังไม้คลังน้ำมัน	ตอกมันชันยา	
แล้วสูวาดเขียน	ประหลาดนานา	ธงแพรใบผ้า	จงทุกลำไป
๑ บัดนั้นเขาการ	รับสั่งบ่หมินาน	เพราะการกวาดขัน	
เรือรบเรือไล่	แต่งไว้ครบครัน	ทั้งลูกกำปั่น	ครั้นแล้วเข้าทูล
๑ เสร็จแล้วหมิข้า	มีชัยยาตรา	นรานเรนทรสูร	
ให้ขยายทัพ	เสร็จแล้วบริบูรณ์	แล้วเห็นมากมูล	ทั้งท้องถิ่นที่
๑ สุทัศน์ราชา	ให้เคลื่อนนาวา	แห่แห่นแน่นไป	
ทั่วท้องคองคา	ยิงปืนยี่นแจว	แล้วให้ร้องมา	พลเรือหัวหน้า
๑ ยิงปืนผิงผาง	ให้ร้องต่างๆ	อยู่กลางณรงค์	
ยิงมายิงไป	เข้าไล่ยุทธรงค์	บ้างจมบ้างล้ม	วุ่นวายนักหนา
๑ เสียปืนกีกก้อง	บ้างโห่บ้างร้อง	กีกก้องปัดพี	
บ้างหนีบ้างไล่	ไปสนั่นคองคา	พอเรือหัวหน้า	เข้าไล่ยุทธรงค์

^{๑๑๔} ตระหาร (ปาก) = ทหาร

๑ ปีนใหญ่ยิ่งซ้ำ	บ้างแหกแตกคว่ำ	จมน้ำไม่คง	
พลไพร่ว่ายนน้ำ	บ้างดำจมลง	ชาวเมืองปลดปลง	ใช้ใบแล่นหนี
๑ บ้างแตกบ้างคราก	บ้างล้มล้มบาก	กลัวตายเป็นผี	
บ้างก็วิดน้ำ	กลางลำแล่นหนี	พลแซกหนีรี	ไล่ยิงจมเมือง
๑ ส่วนเจ้าทศมิจ	ดำผุดผุดคิด	ไอ้หมาตาเหลือก	
เขาเรือจำหนับ	ไล่จับบงเนือง	จับได้ชาวเมือง	ทั้งทศมิจปล้น
๑ ท้าวศรีสุทัศน์	ท้าวเธอจึงตรัส	แก้ทหารนั้น	
ทศมิจคิดชั่ว	โกนหัวเสียปล้น	ทาทั้งน้ำมัน	เอาขันลาฟอน
๑ เอานุ่นคลุกเร็ว	เอาเชือกผูกเอว	เข้าทำอย่างวานอน	
เมื่อสงครามวาย	จึงถวายฎธร	ให้เจ้านคร	ชมลูกเสน่หา
๑ บัดนั้นชาวเมือง	ร้อนรนบงเนือง	มาทูลราชา	
ทศมิจลูกชาย	ตายกลางคองคา	ถึงแก่ภรรณา	ในกลางสงคราม
๑ บัดนั้นสองท้าว	ครั้นได้ยินข่าว	ดังไฟวู่วาม	
สะอื้นสะอึก	รักลูกโถมงาม	พ่อจะตายตาม	ลูกน้อยพ่อเอย
๑ นางทศมิจฉา	ร่ำรักลูกยา	น้ำตาบ่สเบย	
ซ้ำทั้งสองนี้	หมียูไปเลย	ลูกแก้วแม่เอย	แม่จะมรณา

ยานี้

๑ ท้าวสังหส์ไชย
สั่งราชกุมาร
๑ พระองค์มาแต่ไกล
ถ้าจะให้ให้จงดี
๑ ถ้าจะชนช้างสาร
จะป่วยการพระราช
๑ บัดนั้นท้าวสุทนต์
ลูกกู่ผู้ใจหาญ
๑ จงท่านทูลท้าวไท
จะถวายพระพารา
๑ บัดนั้นท้าวสุทนต์
จึงแต่งเครื่องบรรดา
๑ จึงชวนทศมิจฉา
ไปเล็งทางบุญเรือง
๑ ส่วนเจ้าทั้งสองรา
จึงถวายพาราพลัน
๑ จึงท้าวสังหส์ไชย
เรานี้ใช้พระยา
๑ ท้าวอยู่ที่นาวา
จงท่านไปทั้งสอง

ล้อมเมืองไว้หมีได้เข้า
ให้สารตราแก่จักรี
จะใคร่ได้พระบุรี
ตรัสนี้พระราช
ท้าวเธออ่านจ้าวไว้ท่า
ท้าวเร่งว่าจะทูลสาร
จึงตรัสพลันหมีทันนาน
หากถึงการแล้วแลนา
ว่าข้าไสร้คร่ำครา
จยังทำแต่พรงนี้
รุ่งเช้าพลันหมีทันข้า
ก็ลั่นลาไปถวายเมือง
ทั้งเสนามานองเนือง
ท้าวก็หับพลับพลาพลัน
ตกประหม่าไม่มีขวัญ
โยทรงธรรมไม่นำพา
ตรัสบอกไปหมีได้เข้า
ครือเสนาเป็นแม่กอง
ครือพระยาได้ครอบครอง
จงถวายลองดูเป็นไร

๑ บัดนั้นท้าวสุทนต์
 ครั้นถึงนาวาใหญ่
 ๑ ทั้งสองจึงร้องไป
 ข้าถวายพระพารา
 ๑ ท่านท้าวศรีสุทนต์
 เรานี้ใช่ท้าวไท
 ๑ อยู่ที่พลับพลาชัย
 ไปถวายท่านจงดี
 ๑ ทหารแลเสนา
 จับไม่ได้วุ่นวาย
 ๑ ลางคนล่อหลิวตา
 ลางคนก็วิ่งไป
 ๑ ลางคนก็เล่นไป
 ยักคิ้วขบฟันบ้าง
 ๑ ทั้งสองครั้นได้ฟัง
 ที่นี้เราจะตาย
 ๑ น้ำตามาหลังไหล
 ครั้นถึงพระโสมตรู
 ๑ ท้าวสังหส์ไชย
 เรานี้ใช่พระยา
 ๑ นักการอำมจา
 ต่าง ๆ พันวิสัย
 ๑ บ้างกางแลก้มไหว้
 ไม่กลัวจะเป็นผี
 ๑ ส่วนท้าวทั้งสองรา
 ขวนกันกลับลงไป
 ๑ บิดาท้าวทั้งสอง
 เทือโคลไหลซบซาบ
 ๑ น้ำมูกแลน้ำลาย
 น้ำตามาพรั่งพรู
 ๑ แต่เข้าเล่าก่อนนาย
 ท้าวคิตอนิจจา
 ๑ จิงตรัสแก้ทหาร
 เล่นไปหมีได้เข้า
 ๑ จิงทูลหน่อนรา
 เชิญพระองค์เสด็จไป
 ๑ บัดนั้นธิดี
 จึงเสด็จไคลคลา

ขวนเมียวขวัญแข็งใจไป
 เขาไม่ให้ท้าวลงมา
 เป็นโฉนฉนนีหนา
 ไม่ให้เข้าไปว่าไร
 ท้าวจิงตรสมาทันทใจ
 เราเป็นใหญ่เมื่อไรมี
 ท้าวเป็นใหญ่ครองบุรี
 หมิชอบที่ตัวจะตาย
 เยาะเย้ยมาเป็นมากมาย
 ทำดีร้ายดีเรไป
 บ้างก็มาเบียดปากให้
 โกงกันโล่นั้นต่าง ๆ
 กำหนดให้จ้ามวยพลาวง
 แลปลิ้นพลาวงทำวุ่นวาย
 โดยบ้างทำอยู่กรุยกราย
 เพราะเจ้านายไม่เอ็นดู
 ก็กลับไปบ่หมีอยู่
 ท้าวทั้งคู่แทบมรณา
 จึงร้องไปหมีได้เข้า
 กระเจิงมาเยาะเราโย
 หมูเสนามาไยไฟ
 ดังกล่าวมาแต่หัวที่
 ว่าอยู่ไยทำไมมี
 ทำกระนี้จะบรรลัย
 ตกประหม่าไม่มีใจ
 เวียนร้องให้ถึงสามครา
 เจ้าพี่น้องแกล้งทมรา
 ไหลบ่ขาดอยู่พรั่งพรู
 แห้งเหือดหายบ่ห่อนอยู่
 ร้องให้อยู่กรงเกศรา
 จนเที่ยงสายบ่ายเวลา
 แรกเสนามาทันทใจ
 รับองการใส่เกศ
 ถึงพลับพลาแล้วเข้าไป
 ว่าเชษฐาเจ้าตรัสใช้
 ยิงที่ในพระนาวา
 จิงพระศรีอนุชา
 ถึงนาวาที่สำเภา

๑ จึงเชิญพระบิดา
 แล้วเชิญทั้งสองท้าว
 ๑ ทั้งสองก็ดีใจ
 ก้มกราบคลานเข้ามา
 ๑ ฟัน้องร้องอย่า ๆ
 ดังนี้หมีใคร่หอน
 ๑ พ่อเจ้าจึงร้องมา
 ทศมิจผู้ลูกชาย
 ๑ เจ้าจึงทูลตอบไป
 คนเดียวดอกฤหน่า
 ๑ ท้าวจึงตอบเจ้าตรัส
 เพื่อนกันกับบรลย์
 ๑ เจ้าว่าข้านี้หนา
 ช่างฟังแต่คำเมีย
 ๑ นี่หากว่าบุญลูกมี
 มาได้ทำเมื่อไร
 ๑ ได้ฟังคำลูกกล่าว
 คิดค้นแน่วินิจฉัย
 ๑ บุญแล้วแก้วพ่ออา
 คิดค้นแน่วินิจฉัย
 ๑ ว่าแล้วพระโณมงาม
 มิ่งทำจริงฤหน่า
 ๑ นางทศมิจฉา
 มาได้มารยาใน
 ๑ ท้าวถามทศมิจ
 มากน้อยจึงบอกมา
 ๑ ถามแล้วจึงบอกมา
 กตค่ออิจจังทาล
 ๑ นางเจ็บแล้วทูลมา
 หกลีบทั้งข้านี้
 ๑ ท้าวให้นำพวกจงได้
 ฝังไว้ที่กลางป่า
 ๑ นางทศมิจจึงทูลพลัน
 พระอย่ามาฆ่าเสีย
 ๑ ที่ใครเขารู้เห็น
 ไม่เป็นสัตว์ตรัสผูกมา
 ๑ เจ้าจึงว่าบิดา
 ทั้งนี้เป็นเวรไป

ไหนท้าวว่าจะมาหาเรา
 เชิญพระเจ้ามานาวา
 จึงลงไปยังนาวา
 หมอบเกศาถวายกร
 ข้าจะมาไหว้บิดร
 ว่าบิดรไหว้ลูกชาย
 เจ้าอย่าว่าไปมากมาย
 เจ้าก็ตายแล้วเจ้าพ่ออา
 แต่แรกได้ครองพารา
 ช่างเลือกกว่าแต่ชอบใจ
 ศรีสุทัศน์สังข์สไชย
 เพราะใครได้แม่เป็นเมีย
 ครีอลูกยาที่มาเสีย
 ฆ่าลูกเสียไม่ไถ่ถาม
 ไม่เป็นผีจึงได้มา
 เมียท้าวไททำมารยา
 ออกพ่อท้าวตั้งไฟฟ้า
 พ่อนี้หนามาหลงไหล
 หมิมรณาพิราลัย
 พ่อนี้ใส่รัใจฉันทา
 จึงมาถามทศมิจฉา
 มิ่งจึงว่าไปตามจริง
 ตกประหม่าไม่มีใจ
 ข้านี้ไซ้ไรทำจริงมา
 ที่ร่วมจิตริษยา
 ตามสังจาอีใจพาล
 ด้วยโกรธาพันประมาณ
 ท่องประจานสีห์ห้าตึง
 พวกของข้านะพันปี
 ขอชีวิเมียเถิดรา
 แล้วจับไว้หมีได้ฆ่า
 เสียแล้วหนาให้ไถเสีย
 พระทรงธรรมจึ่งเอ็นดูเมีย
 ไซ้ว่าเมียท้าวสังจา
 แน่นว่าเป็นใจด้วยข้า
 ญาติกาที่อาศัย
 ท้าวจะฆ่าเขาเสียโย
 ย่อมจะใช้เวรากัน

๑ บัดนั้นพระบิดา
 คลายโกรธที่โทษทัณฑ์
 ๑ ครั้นแล้วพระบิดร
 พ่อผิดเป็นมากมาย
 ๑ ขอเชิญพระพี่น้อง
 สมบัติทั้งนี้มา
 ๑ พี่นี้จะลาเล่า
 มารดาเจ้าทั้งสอง
 ๑ พ่อนี้มีดมัวเมา
 ผิดชอบไม่ถามไถ่
 ๑ อันโทษพื่อนี้หนา
 อดโทษพระโณมงาม
 ๑ บัดนั้นเจ้าสองรา
 กัมเกล้าแล้วเจ้าทูล
 ๑ พระแม่ทั้งสององค์
 ข้าจึงกลับคืนมา
 ๑ บัดนั้นสองมารดา
 กลั้นโศกวิโยคใน
 ๑ นางยกกรประนมไหว้
 ถ่าสิ้นบุญสองรา
 ๑ บัดนั้นท้าวผู้ผิว
 พี่นี้มาหลงไหล
 ๑ หลงคิดผิดหนักหนา
 โฉดเขลามามาเมา

องค์ใจธรรม
 คนทั้งนั้นไม่วอดวาย
 ขอโทษกรแก่ลูกชาย
 พ่อจงคลายซึ่งโทษา
 อยู่ครอบครองพระพารา
 พระสองราจงครอบครอง
 แก่พ่อเจ้าสองพี่น้อง
 สูญจากห้องก็หายไป
 คนโฉดเขลาให้หลงไหล
 หุนหันไปไม่ไถ่ถาม
 เจ้าสองราผู้ทรงนาม
 จะได้นามพุทธานุ^{๑๑๕}
 หน่อรานเรนทรสุร
 ถึงพระคุณพระมารดา
 ทรพลพันปัญญา
 พามารดาทั้งสองไป
 ฟังวาจาพ่อลูกไข
 กลั้นหมีได้แล้วเสด็จมา
 บังคมไต่แก่วิสดา
 ช่างเป็นข้าจนประลัย
 ขอโทษตัวสองทราวม้วย
 แม่จงได้อดโทษผิว
 ด้วยพี่มาฟังคนชั่ว
 ผัวนี้ชั่วเป็นหนักหนา

สุรางคนางค์

๑ ครั้นวายโศกแล้ว จึงชวนลูกแก้ว
 ทั้งสองนางนาถ ผู้ราชกรรยา
 ๑ คิดถึงทุกข์ร้อน แห่งบุตรอุทร
 ตรัสถามพี่น้อง ทั้งสองพระองค์
 ๑ บัดนั้นกษัตริย์ ท้าวศรีสุทัศน์
 รอดด้วยทาสี ชลนีเจ้าใช้
 ๑ จนถึงพลัดพราก จากพระเชษฐา
 ๑ บัดนั้นกษัตริย์ พระศรีสุทัศน์
 คนโทษทำผิด ทศมิจนขึ้นไชร์

มาปรารังครจนา
 สู่ปรารังครจนา ทั้งสี่พระองค์
 เมื่อจรดอนดง
 แรกพระโณมยง พลัดไปเป็นไฉน
 ตรัสทูลแจ้งใจ
 (ขาดหาย) ทูลให้พระบิดา
 เหมือนแต่หลังมา ถึงพาราใน
 ตรัสสั่งคนใช้
 สู่เร่งลงไป ผูกเอวจุมา

^{๑๑๕} พุทธาการ (ปาก) = พุทธาการ

๑ บัดนั้นทหาร กราบแล้วแล่นไป	รับพระองการ ได้ตัวขึ้นมา	ดังมีบัญชา เขาชวนกันคร่ำ	น้ำตาหลังไหล
๑ นำมาด้วยเร็ว ชาวเมืองตามดู	เอาเชือกผูกเอว พรั่งพรูพันใจ	เขาจงเอาไป วานรตัวใหญ่	ช่างได้มานี้
๑ ว่าลิงตัวนี้ กลางคนถามไป	ชาวสูงยาวดี ท่านได้ไหนมา	เท่ามนุษย์ ยังรู้ภาษา	เด่นร่าได้ฤ
๑ ไม่รู้สัณนิ ชาวบ้านชาวเมือง	ตามดูเพ่งพิศ ฟังเฟื่องเสียงลือ	อึ้งคะเนอึ้งมี ชาวเมืองระบือ	ลือทั้งพารา
๑ พระลูกทั้งสอง ลูกจากบิตตร	จึงทูลสนอง วานรได้มา	แก่พระบิดา ถวายแก่บิดา	เชิญท้าวพิศดู
๑ บัดนั้นบิดา ตรัสแก่ชาวไพร่	แปรพระพักตร์มา ว่าเอาไปอย่าอยู่	รู้ว่าลูกกู มันขายหน้ากู	เร่งเร็วเอาไป
๑ ปล่อยเสียกลางป่า หามิบุญญา	ให้เหมือนสองรา มันจะได้ไป	เจ้าเดินกลางไพร่ ให้เหมือนสองไท	เจ้าได้คืนมา
๑ แม่มั่นนั้นใส่ เขาจึงรับสั่ง	ให้นางครว้ใช้ ดังมีบัญชา	เหมือนนางสองรา ส่วนลูกเขาพา	ไปส่งเสียไพร่
๑ บัดนั้นกษัตริย์ จึงเชิญบิดา	ท้าวศรีสุทัศน์ มารดาท้าวไท	สั่งหัสไชย ครองราชย์กรุงไกร	เหมือนแต่ก่อนมา
๑ ทาสีทั้งสอง ทั้งวัวทั้งควาย	ประทานเงินทอง เรือกสวนไร่นา	แก้วทองช้างม้า อีกทั้งนาวา	ข้าใช้ชายหญิง
๑ ญาติกาน้อยใหญ่ ส่วยสาอากร	อยู่บ้านใด ๆ โคจรค้าขาย	ไม่ให้ขายให้ ไม่ได้ทำร้าย	เปียดเบียนปีศา
๑ เสร็จแล้วโดยตรัส ลูกจักลาก่อน	พระศรีสุทัศน์ บิตตรมารดา	จึงตรัสอาลา มายังเกตรา	ยกทัพกลับไป
๑ สั่งให้สราชา ยกพลนองเนื่อง	จึงลาบิดา ถึงเมืองอภัย	มารดาท่านไท แล้วลาจอมไตร	พี่ทั้งสองคน
๑ บิดามารดา น้องจะกราบลา	ของนางฉายา ไปพาราตน	จะมาร้อนรน จึงพระจุมพล	โปรดเกล้าน้องรา
๑ บัดนั้นพระพี่ ท้าวจึงให้พล	ได้ฟังคดี จัดพลโยธา	แห่งพระอนุชา ไปเมืองปักกา	ส่งน้องชายตน
๑ เสร็จแล้วหมีข้า เข้าไพร่ประกฏ	จึงเคลื่อนพลมา ช้างรถม้าต้น	โยธารีพล สามเดือนเคลื่อนพล	ถึงกรุงปักกา
๑ ส่งแล้วบัดใจ ส่วนกษัตริย์ทั้งคู่	รู้พลกลับไป ครั้นรู้ว่าลูกมา	ได้สามเดือนตรา ดีใจนักหนา	เชื่อเชิญพันปี
๑ แล้วแต่งทำขวัญ กีก้องพารา	เจ็ดคืนเจ็ดวัน ทั่วทั้งบุรี	ทำขวัญสองศรี แต่นั้นพันปี	ค่อยคลายโศกา
๑ ท้าวเสวยสมบัติ กษัตริย์ทั้งสี่	เป็นธรรมเที่ยงธรรม ปมีหิงสา	โดยอรรถทำมา ครองเมืองปักกา	ดังเจ้าตรึงษ์ไตร

๑ ส่วนทศมินั้น	เข้าไพรเจ็ดวัน	ก็ตายกลางไพร	
ส่วนแม่คนชั่ว	ยายครัวแก้ไข	ตรอมเนื้อกรอมใจ	ไปเสวยอเวจี
๑ ครั้นแล้วท้าว	ยีย่นมรคา	ทั้งสามบุรี	
ให้เดินทางไกล	ได้เจ็ดราตรี	ไม่ให้พันปี	ลำบากยากกาย
๑ ท้าวศรีสุทัศน์	ครองพระกำนัล	ค่อยสองสามไว้	
ชำนานหลายปี	ภูมิประลัย	ไปยังตรึงษ์ไตร	ทั้งสามพระองค์
๑ จิงหาโยธา	เอาราชสารมา	ทูลทำนโดยจง	
บิดามารดา	ทั้งสามพระองค์	ม้วยชีพปลดปลง	แล้วหนาจอมไตร
๑ บัดนั้นสองท้าว	ครั้นได้ฟังข่าว	ชวนกันคลาไคล	
ไปถวายพระเพลิง	โดยใจจำนง	จึงองค์ทำนไท	ยังบุตรนัดดา
๑ อภิเชกทั้งสอง	ให้อยู่ครอบครอง	แทนพระอัยกา	
สำเร็จเสร็จสรรพ	แล้วกลับคืนมา	สู่สองพารา	สองท้าวโดยจง
๑ เจ้ากรรมนิการ	ครองพระพารา	แทนปู่ย่าพระองค์	
นางทศมาลี	มีศรีโฉมยง	ลูกของพระองค์	เป็นพระมเหสี
๑ อยู่มาคลาคลาด	พระยามัจจุราช	สิ้นชนม์พิທີ	
ได้วิมานแก้ว	พรายแพรวรุจี	จึงลูกหลานนี้	ครองสองกรุงไกร
๑ ครั้นแล้วเนื่องมา	บิดามารดา	ถึงพิราลัย	
ทั้งสามเสด็จขึ้น	ถึงบนตรึงษ์ไตร	สองท้าวนี้ได้	ครองทั้งสามหัวเมือง
๑ ท้าวกรรมนิการ	ได้ครองพารา	ทั้งสามรุ่งเรือง	
ชื่อท้าวไตรภพ	คำรบสามเมือง	พระเสด็จรุ่งเรือง	ทั้งสามพารา
๑ ราชกิจสิ่งไร	ทำนท้าวเธอได้	พิจารณา	
ตามราชการ	บ้านเมืองพารา	ไพร่พลเสนา	สุขเกษมเปรมปรีดี
๑ ประเสริฐเลิศล้ำ	ท้าวพระยาสามนต์	กลัวเดชพระพันปี	
เข้ามาประนม	ก้มเกล้าบูชา	ชมพระไมตรี	ทั่วทิศทุกเมือง
๑ ท้าวไตรภพราช	ท้าวมีอำนาจ	ศรีสวัสดิ์รุ่งเรือง	
ปรากฏเลื่องลือ	ระบือทั้งเมือง	นิทานตามเรื่อง	จบเท่านี้แลนา ^{๑๑๖}

^{๑๑๖} ปลายเล่ม ๓ บันทึกว่า “วัน ๓ ๓ ๑๒ คำ ปี่มะเมียสำเร็จ ผู้ใดยืมไปอ่านดูอย่ากินหมากกินพลู นอนอ่าน
ดูสบายใจ น้ำหมากถูกต้องหนังสือก็หมองไป”